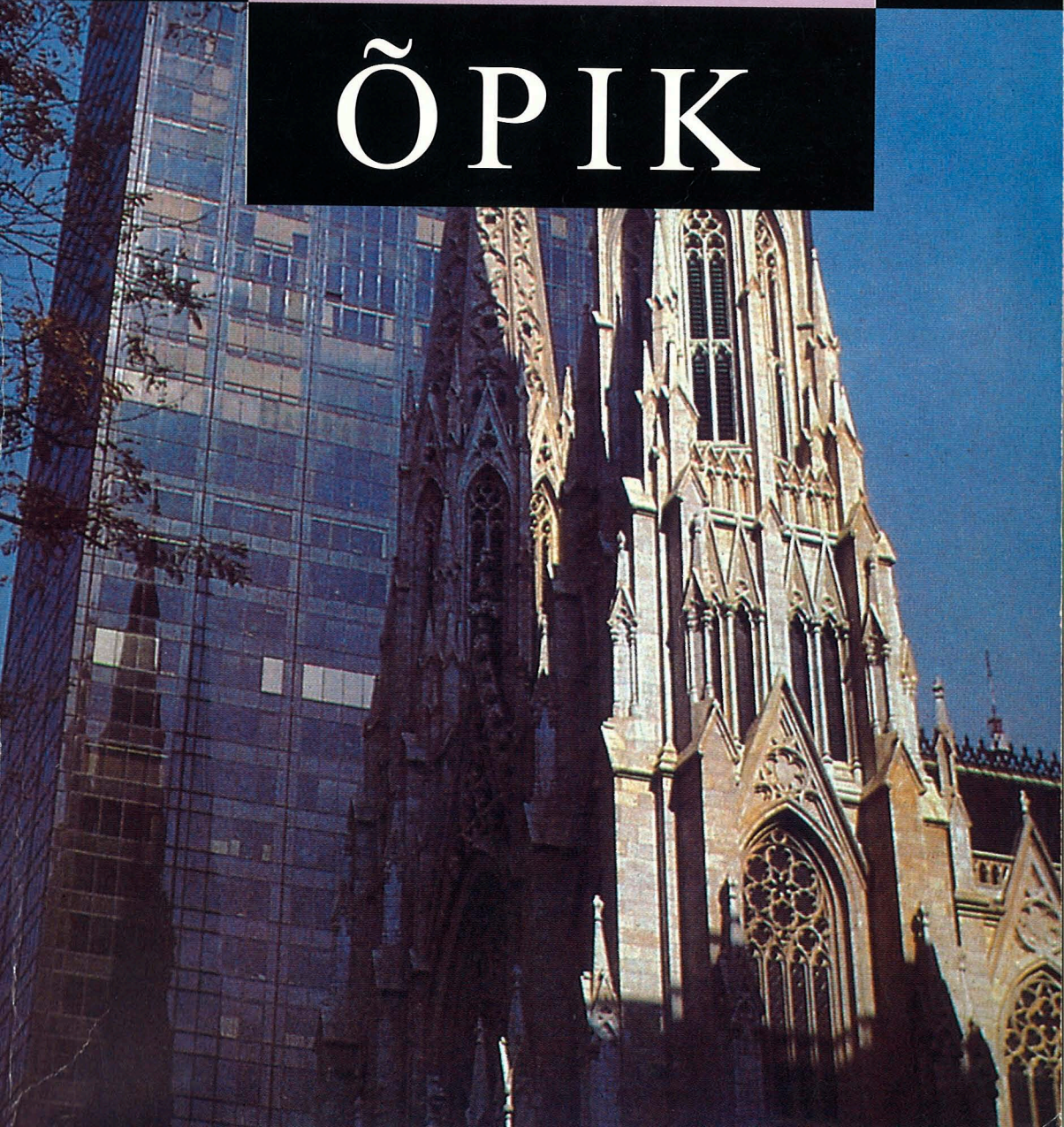

Toomas Jürgenstein

PIIBLI-

ÕPIK

Toomas Jürgenstein

**PIIBLIÕPIK
JA DOGMAATIKA
ALUSED**

Tallinn "Koolibri" 1997

Haridusministeerium kinnitab: õpik vastab ainekavale

Retsenseerinud professor Kalle Kasemaa

Kaane kujundanud Ants Säde

Keeletoimetaja Helju Nigols

Makett: Astrid Värv

ISBN 9985-0-0466-3

© Kirjastus Koolibri, 1997

Trükitud Tallinna Raamatutrükikojas

SISSEJUHATUS

Hea lugeja! Kindlasti oled sa proovinud lugeda Piiblit ja veendunud, et see ei ole lihtne ega üheselt mõistetav raamat. Seda ilma ettevalmistuseta kaanest kaaneni lugema hakates võib sageli tekkida tunne, et kui see raamat püha ei oleks, siis seda vist küll ei loeks. Pikk ajaline ja kultuuriline distants, arhailine keel ja rohked sümbolid muudavad Piibli raskesti arusaadavaks ja võõraks. Muide, sedasama võimalust on arvestatud ka Piiblis eneses, kus Pauluse kirjade kohta on öeldud:

...kus on raske aru saada mõnest asjast, mida õppimatud ja kinnitatud inimesed nagu muidki kirju väänavad iseeneste hukatuseks.

2Pe. 3:16

Ometi ei tohiks Piibli keerukus inimesi temast eemale tõrjuda. See on raamat, mida peaks juba tema osa tõttu maailmakultuuris igäüks tundma. Pealegi aitab juba mõni üksik taibatud mõte või selgitav märkus Piibli teksti paremini mõista ja elavdada, nii et see ka korduval lugemisel igavaks ei muutu. Teha Piibel tänapäeva lugejale mõistetavaks, see on ka käesoleva õpiku eesmärk.

Õpikus sisalduvad 35 peatükki annavad ülevaate Piibli sisust, tekkest ja tõlgendusvõimalustest. Teemaatilised alajaotused on varustatud lühikese sissejuhatusega. Iga peatüki põhiosaks on üldine ülevaade käsitletavast teemast. Samas on teksti elavdamiseks kasutatud ka rohkem tsitaate ning illustreerivat materjali erinevate kirjanike ja kunstnike loomingust. Alati ei ole need tsitaadid mõeldud õpiku tekstis toodud laiemalt levinud arusaamade kinnitamiseks, vaid pigem näitamaks ka erinevate ja ebastandardsete tõlgendusvõimaluste olemasolu ja Piibli mõju eri kultuurivormidele. Lisaks Piiblile on õpiku viimases osas käsitletud lühidalt dogmaatika põhiküsimusi.

Õpikus on püütud vältida jäikade tõdede esitamist. Samas on rõhutatud nõuet läheneda Piiblile juba teatava eelteadmiste pagasiga, mis hoiaks ära alusetud tõlgendusvõimalused. Lisaks keerulisusele on Piibel mõningatel juhtudel ka ohtlik raamat, mis suvalisest tõlgendamisest ajendatuna on

teatavatel juhtudel viinud raskete tagajärgedeni. Nii on Piibli tundmine ka kaitse ekstreemsete tõlgenduste vastu.

Piibli keeles sageli esinevaid võõrapäraseid mõisteid on enamasti selgitatud tekstis. Lisaks sellele on tähtsamad neist ära toodud õpiku lõpus asuvas väikeses sõnastikus. Kui Piiblis esinev isiku- või kohanime variant erineb üldkasutatavast, on see esitatud vastava nime järel sulgudes.

Iga peatüki lõpus on õpitu paremaks omandamiseks mitmeid ülesandeid ja arutlusteemasid rühmatöök. Nendest mõnede lahendamine eeldab iseseisvat tööd kirjanduse ja Piibliga.

Et Piibli käsitlemisel tuleb sageli viidata seal leiduvatele raamatutele, kasutatakse vastavaid lühendeid, mis on esitatud tabelis 1 ja 2. Lisaks neile kasutatakse lühendeid Vana Testamendi (VT) ja Uue Testamendi (UT) tähistamisel. Tekstis kasutatud piiblitšitaadid on võetud 1968. aastal Stokholmis ilmunud piiblitõlkest.

MISSUGUNE ON SINU SUHE PIIBLIGA?

Minu jaoks on Piibel ühe inimgrupi lahutamatu osa. Kahjuks või õnneks ma ise selliste inimeste hulka ei kuulu ja minu vaatevinklist on Piibilil ilmaliku kirjanduse väärtus. Samas saan täiesti aru, et Piibel võib olla inimestele tugevaks toeks nende usus.

Margus, 16 a

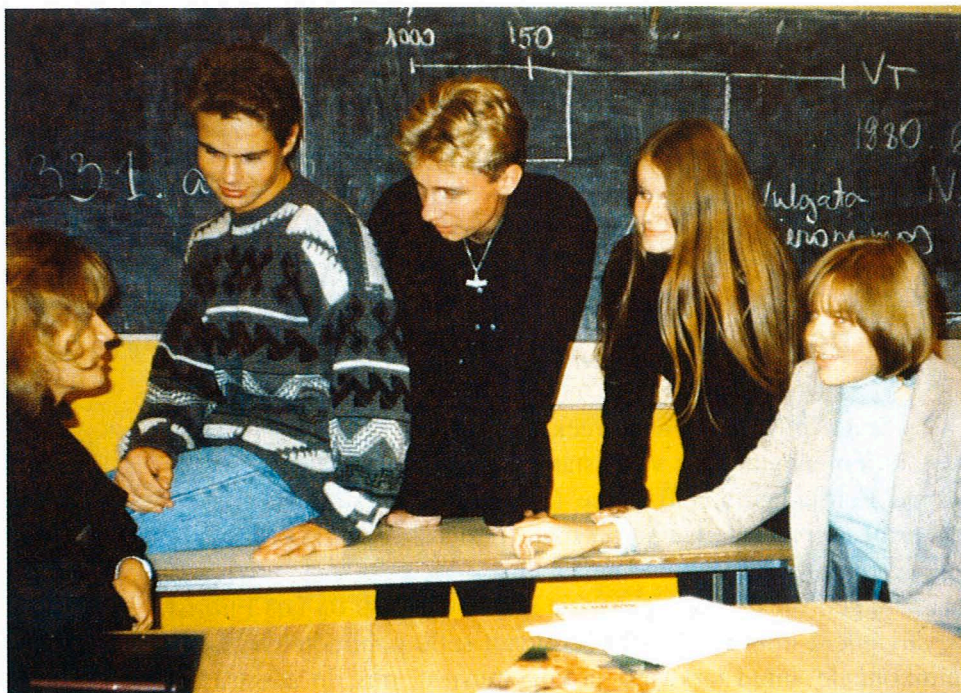
Piibel on väga vana raamat. Minu jaoks on ta tänu sellele aukartust äratav ja salapärane. Ma arvan, et Piiblis on sees iga inimese jaoks erinevad mõtted, et igaüks mõistab Piibli tähendust erinevalt. Piibel ise on ju nii paljude ühine looming, paljude mõtete kogum.

Ma arvan, et võib-olla ei olegi Piibel mõeldud nii väga usklikule kui kõigile inimestele. Ta sisendab kindlust juba sellega, et on suutnud nii kaua säilida. Kui ma loen, et juba siis püüdsid inimesed olla head ning neil olid head tunded, siis pole nad siiani oma põhiolemuselt palju muutunud ega muutu ka tulevikus. Ma arvan, et Piibel mõjub just oma iidsuse ja püsivusega.

Andres, 17 a

Minu jaoks on Piibel aukartust tekitav raamat. Kahjuks raamat jah, sest ma ei leia temas oma elu kutsumust ega tõelist sõpra. Isiklikult arvan, et Piibel pole üksiks sidemeks inimeste ja "Kõige kõrgema" vahel.

Mare, 17 a

Ma ei lähe kunagi kuhugi, ilma et ei oleks Püblit kotti pistnud. Nii olen ma enesekindlam, sest tean, et kui ma ise millegipärast hätta jään, saan kohe Jumala Sõnast tuge. Piibel nagu ei olekski minu jaoks mingi raamat, vaid hoopis sõber ja õpetaja.

Klassikaaslaste ja tuttavatega tekib mul sageli Piibli pärast lahk-arvamusi. Nad ütlevad, et ma olen ära pööranud või rikun enese elu ära. Aga kust nemad teavad, kui õnnelik või õnnetu ma olen. Tänu Piiblile on mul kindel mõõdupuu, mille järgi ma inimesi hindan, ja see, mida nemad kihvtiks ja lahedaks eluks nimetavad, on minu jaoks tühi rabelemine.

Regina, 16 a

Et mitte valetada, pean ma ütleva, et Piibel ei tähenda minu jaoks mitte midagi. Vähemalt pole ta minu jaoks mingi kummardamisobjekt ega ka mingis muus mõttes "suur ja püha".

Tõsi küll, ma kirjutan sõna "Piibel" suure tähega ja kodus ei viska ma teda suvalisse toanurka, vaid hoian riulis alati kindlal kohal. Aga see ei

tulene niivõrd minu isiklikust suhtest temasse, vaid rohkem vanematelt päritud harjumusest.

Kui ma võtan Piibli kätte ja loen, siis seal olevaid tekste võtan ma kui iga teist mind huvitavat kirjatükki, mille üle tasub mõtiskleda, aga mitte nagu pühakirja — absoluutset tõde.

Angelika, 17 a

1. PIIBEL JA SELLE TEKKELOUGU

Sõna "piibel" tuleneb kreeka sõnast *biblos*, mis algselt tähendas papüürust, hiljem papüürusest valmistatud raamatuid. Kreeka keelde on vastav sõna tulnud Foiniikia linna Byblose (mille tähtsaks kaubaartikliks oli papüürus) nimest. Ladina keele kaudu on sõna "piibel" saanud kristlaste pühakirja nime-tuseks enamikus keeltes.

Sageli me ei märka, et meie igapäevane elu on täis Piiblist võetud sõnu ja väljendeid ning et käitume vastavalt selle põhimõtetele. See on parim osa inimkonnale antud tarkusest ja kogemustest, mis on aastasadade jooksul eri kultuurides elanud autorite poolt üles kirjutatud. Osa tekstidest on suunatud kirjutaja kaasajale ja pakub huvi eelkõige ajaloolisest vaatevinklist, osa aga väljendab midagi väga üldinimlikku ja üldist, mis oma tähtsust senini pole minetanud. Seetõttu on Piibel olnud sajandite jooksul väärtushinnangute kujundajaks Euroopas, inspireerinud kunstnikke ja kirjanikke ning pakkunud hädasolijatele lohutust.

Samavõrd probleemiderohke nagu Piibli sisu on ka tema teke. Tänapäeval tuleb teoloogidel tihtipeale otsida korduvalt parandatud tekstist vanemat algvarianti või leida samast peatükist erinevatelt autoritelt pärinevaid jutulõngu. Pealegi tuleb igal sammul arvestada kirjutamise ajast, keelest ja kultuuri-taustast tingitud iseärasusi.

Nii nagu Piibli autorite hulka kuulub inimesi igasugustest ühiskonna-kihtidest, nii on tal ka meile kõigile midagi öelda. Samas pole Piibel mingi nõiaraamat, kust võib leida valmis vastuseid parasjagu aktuaalsetele küsimus-tele. Piibli ülesandeks on juhatada otsijaid Jumala juurde. Ometi on sealt sageli otsitud oma tegevusele õigustust.

Ei jäänud Andresel muud üle, kui pöördus ikka sagedamini pühakirja lugemisele. Isegi Pearuga kohtukäimine lükkas teda nagu piibli poole. Kuna

Katske nüüd ja õppige tundma, mis kallis varrandus nüüd teie kätte antakse...
Esimese eestikeelse Piibli eessõnast

ta ilmas ei leidnud otsitavat õigust, siis pidi seda andma vähemalt tulevane elu. Seal pidi Andrese õigus särama kui päike.

Aga oli veel teine põhjus piibli juurde pöördumiseks: kahtlus. Andres kahtles mõnikord oma õiguses, oma õiguse mõistmises. Ja õigusest õiget arusaamist läks ta jumalalt nõudma, tema püha sõna pidi Andrese vaimu valgustama. Valgustaski. Andres mõistis ikka selgemalt, et temal on õigus, mitte Pearul. Aga kui ta ometi oma õigust ei suutnud Pearu vastu maksma panna, siis kippus talle mõnikord peaaegu meeleheide peale. Mis aitas tema piibli lugemine ja vaimuvalgus, kui Pearu elas oma pimeduses sama hästi, paremini? Kas tõesti on see õige, et maailmas valitsevad mitte valgustatud, vaid pimedad? Aga milleks siis see pühakiri ja vaimuvalgustus?

Anton Hansen Tammsaare, "Tõde ja õigus"

1.1. PIIBEL KUI PÜHADE RAAMATUTE KOGUMIK

...Kirjutatud on: Inimene ei ela ükspäinis leivast, vaid igaihest sõnast, mis lähtub Jumala suust!

Mt. 4:4

INIMKONNA PÜHAD RAAMATUD

Igal kõrgemal usundil on omad pühad tekstid, mis sisaldavad tema õpetuse tuuma. Nii on budismis pühad raamatud koondatud **Tipitakasse**, judaismis **Vanasse Testamenti**, kristlastel **Piibliste**, islamis **Koraani**. Need on tekstid, mille tekkimisele on eelnenud inimkonna tuhandete aastate pikkune usuline kogemus. Siiani ei ole leitud ühtegi rahvust, kellel puuduks oma usk. Koos mõistusega inimesega (*homo sapiens*) on arenenud ja täiustunud ka usklik inimene (*homo religiosus*). Pühad raamatud ongi inimese usulise arengu tulemus.

Siiski suhtutakse eri religioonides oma pühadesse raamatutesse erinevalt. Nii on islami järgi Koraan otseselt Jumalalt, sest ingel Gabriel on selle täht-tähelt dikteerinud prohvet Muhamedile. Koraani originaal asub taevas Jumala juures, mistõttu tuleb Koraani kui raamatut austada. Tipitaka seevastu sisaldab Buddha ja ta õpilaste vahelisi vestlusi, mungaelu reegleid ja psühholoogilis-filosoofilisi arutelusid, mis pärinevad nii Buddha õpilastelt kui ka hilisemast ajast. Selle pühakirja puhul ei ole autoriteediks mitte raamat ise, vaid selle sisu.

PIIBEL KUI JUMALA ILMUTUS

Kõik Kiri on Jumala Vaimu poolt sisendatud ja on kasulik õpetuseks, noomimiseks, parandamiseks, juhatamiseks õiguses.

2Ti. 3:16

"Teie kandsite auripigmentumi arseeniühendite hulka ja rüakisite, et auripigmentum on mürkaine. Piibel eitab seda."

"Piibel eitab," ohkas Ursus, "aga arseen jälle tõendab."

Victor Hugo, "Inimene, kes naerab"

Koraan on moslemitele pühakiri. Sageli on see kaunistatud rikkalike ornamentide ja muustritega.

Tänapäeval arvavad vähesed teoloogid, et Piibel on Jumala sõnasõnaline ilmutus. Piibel küll sisaldab ja tunnistab Jumala sõna, kuid Jumala sõna on suurem kui Piibel. Jumal on andnud oma sõnumi valitud inimeste kätte, kes on selle kirja pannud omas keeles ja vastavalt oma kultuuritaustale. Meieni on see jõudnud läbi mitme redaktsiooni ja ümbertöötuse. Pealegi ei pärine ka Piibli algtekst sageli üksikisikult. Mitmete tekstide puhul ei ole välistatud sekretäri kasutamine, kes autori etteantud põhiseisukohtade järgi vastava teose

on koostanud. Mõningate tekstide puhul saame rääkida koolkonna tööst, mitte üksikautorist.

Piiblit kirjutanud inimesed ei olnud pelgalt tööriistadeks Jumala käes, vaid ka nende isiksus oli Piibli kirjutamisele kaasa haaratud. Seda arvestades saab vahet teha Piibli sõnumi ajast ja inimlikkusest tingitud kesta ja tema ajatu tuuma vahel. Piibli sisu ei ole ühtlaselt tasapinnaline, vaid selles võib eristada olulist ja kõrvalist. Niisuguselt aluselt Piiblit lugedes on seda lihtsam mõista ja kanda seal sisalduv sõnum üle kaasajale.

Jumala ilmutus sõltub ka vastuvõtja võimekusest. Mitmed põhimõtted, mida inimesed VT aegadel polnud veel valmis vastu võtma, said täielikult väljendatud Jumala hilisemas ilmutuses, UT-s.

PIIBLI MITMEKESISUS JA ÜHTSUS

Piibel koosneb kahest osast: Vanast ja Uuest Testamendist. Sõna "testament" pärineb ladina keelest ja väljendab tavaliselt surija viimast tahet oma päranduse suhtes. Pühakirja erinevate osade pealkirjades tähistab see sõna Jumala ja inimese vahelisi suhteid enne ja pärast Kristuse tegevust. Traditsiooniliselt kasutatavad nimetused *Uus* ja *Vana Testament* ei anna kõige paremini edasi algseid kreeka ja heebrea tähendusi, mida tänapäeva eesti keeles saab väljendada paremini sõnadega *uus* ja *vana leping, seadus* või *kord*.

Nii UT kui VT koosnevad paljudest sinna koondatud raamatutest. Need on valminud ligi poolteise tuhande aasta vältel. Vanimad VT osad (2Mo. 15:21) pärinevad umbes aastast 1200 eKr, noorimad osad UT-st (2. Peetruse kiri) aga 2. sajandist pKr. Pealegi on VT ja UT kirjutatud erinevates keeltes ja erinevates kultuurisituatsioonides.

Näiliselt on VT ja UT väga erinevad. Ometi tegutseb neis üks ja sama Jumal. Kõiki Piibli autoreid seob soov viia inimesed ühendusse selle Jumalaga. Nii tuginevad Jeesuse ja apostlite UT-s sisalduvad ütlused sageli VT-le, mis oli neile pühaks raamatuks.

Lisaks kristlastele on VT pühakiri ka judaismis. Erinevalt kristlastest aga tõlgendavad nad VT-d kui Jumala seadust, mida tuleb tingimusteta täita. Kristlastele on aga VT tõotus ja tunnistus Jeesus Kristusest.

Mulle tundub, et VT ja UT vahel pole muud vahet kui vaid märk. Seda, mida VTs võeti Jumala vihana, võetakse UTs Jumala armastusena.
Uku Masing, "Deemonlik Jumal"

KAANONI PROBLEEM

Piibli kaanoni all mõistetakse sinna kuuluvate teoste loetelu. Algkristlased tundsid palju erinevaid pühaks peetud tekste ja käsikirju, kuid Piiblisse kuuluvate raamatute hulk ei olnud pikka aega kindlaks määratud. Olulise tõuke selleks andis 2. sajandi keskpaiku Rooma kogudusest väljaheidatud ägedaloomuline kristlane Markion, kes heitis kõrvale VT ja koostas oma pühade raamatute kogumi, mis koosnes ainult ühest evangeeliumist ja kümnest Pauluse kirjast. See sundis omakorda ka kirikut fikseerima pühaks peetud teoste ringi ja otsustama VT kristlikku Piiblisse kuulumise üle.

Ka tänapäeval on erinevates kirikutes kasutusel erinevad Piiblid. Kui enamikus protestantlikes kirikutes loetakse Piiblisse kuuluvateks 66 erinevat raamatut, siis katoliku kirikus liidetakse VT juurde veel 7 **apokriiva raamatut** ehk **apokrüüfi** (näiteks luterlikus kirikus loetakse apokriiva raamatuid teisejärgulisteks teosteks). Täiesti kokku ei lange sellega ka õigeusu kiriku kaanon, kus VT kõige autoriteetsemaks allikaks loetakse varast kreekakeelset tõlget. See tõlge lähtub heebreakeelsest algtekstist, mis tänapäeval normatiivseks loetud tekstist mõnevõrra erineb.

Üldiselt jõudsid vaidlused VT teoste üle lõpule 1. sajandi lõpuks pKr. UT-sse kuuluvad raamatud said lõplikult selgeks alles 4. sajandil pKr. Kui VT raamatute puhul loeti oluliseks seda, et UT autorid nende toetusid, siis UT raamatute puhul arvestati nende keskendumist Kristusele ja apostellikku (või apostli õpilaselt) päritolu.

Siiski ei olnud kirikus kõikide Piibli raamatute autoriteet kaugeltki mitte sama. Nii näiteks hindas Martin Luther VT-d ainult sedavõrd, kui seal kõneldakse Kristusest. UT-s suhtus ta kriitiliselt Jaakobuse kirja ja kirja heebrealastele ning Johannese ilmutusraamatusse. Katoliku kirik aga otsustas alles 1546. aastal, et apokriiva raamatud on oma autoriteedilt võrdsed teiste VT teostega.

Need on niisugused raamatud, mis ep ole küll nii kalliks peetud kui Pühakiri, mis on aga ometi head lugeda ja millest inimene samuti võib kasu saada.

Martin Luther, apokriiva raamatutest

PIIBLI JAOTUMINE OSADEKS

Ristus ja judaismis on VT jaotatud osadeks erinevalt. Ristiusu traditsiooni järgi on see jaotatud (1) ajaloo raamatuteks, (2) suurteks ja väikesteks prohvetiraamatuteks ning (3) õpetusraamatuteks ja lauludeks. Judaistlik traditsioon jagab VT vastavalt (1) seaduseks ehk tooraks, (2) varajasteks ja hilisteks prohvetiteks ning (3) kirjutisteks (vt tabel 1).

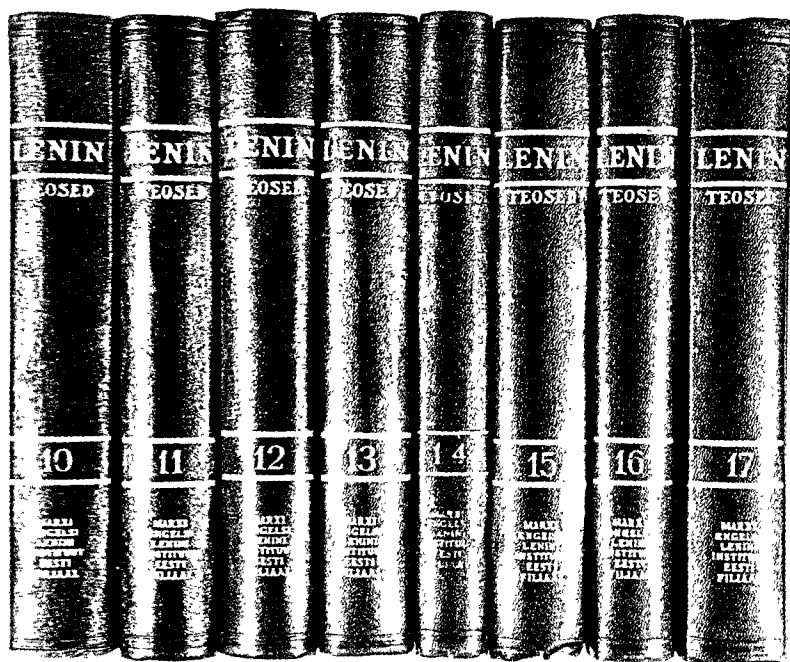
Tabel 1. Vana Testamendi raamatud, nende lühendid ja jaotus judaismis ning kristluses.

Judaistlik		Kristlik	
Toora ehk Seadus	Esimene Moosese raamat	(1 Mo.)	Ajaloo- raamatud
	Teine Moosese raamat	(2 Mo.)	
	Kolmas Moosese raamat	(3 Mo.)	
	Neljas Moosese raamat	(4 Mo.)	
	Viies Moosese raamat	(5 Mo.)	
Varased prohvetid	Joosua	(Jo.)	Õpetusraamatud ja laulud
	Kohtumõistjate raamat	(Ko.)	
	Esimene Saamueli raamat	(1 Sa.)	
	Teine Saamueli raamat	(2 Sa.)	
	Esimene Kuningate raamat	(1 Ku.)	
Teine Kuningate raamat	(2 Ku.)		
Kirjutised	Ruti raamat	(Ru.)	Suured prohvetiraamatud
	Esimene Ajaraamat	(1 Aj.)	
	Teine Ajaraamat	(2 Aj.)	
	Esra raamat	(Es.)	
	Nehemja raamat	(Ne.)	
	Estri raamat	(Er.)	
	Psalmid ehk Vana Testamendi laulud	(L.)	
	Õpetussõnad	(Õp.)	
	Koguja raamat	(Kg.)	
	Iiobi raamat	(Ii.)	
Ülemlaul	(Ül.)	Väikesed prohvetiraamatud	
Taanieli raamat	(Tn.)		
Nutulaulud	(Ni.)		
Jeremija raamat	(Jr.)		
Jesaja raamat	(Js.)		
Hesekieli raamat	(Hs.)		
Hoosea raamat	(Ho.)		
Joeli raamat	(Jl.)		
Aamose raamat	(Am.)		
Obadja raamat	(Ob.)		
Joona raamat	(Jn.)	+ Apokriiva raamatud	
Miika raamat	(Mi.)		
Nahumi raamat	(Na.)		
Habakuki raamat	(Ha.)		
Sefanja raamat	(Sf.)		
Haggai raamat	(Hg.)		
Sakarja raamat	(Sk.)		
Malakia raamat	(Ml.)		
			Juuditi raamat (Juudit)
			Saalomoni Tarkuseraamat (Saal. Tark.)
		Jeesus Siiraki Tarkuseraamat (Sii)	
		Paaruki raamat (Par.)	
		Toobija raamat (Tob.)	
		Esimene Makabite raamat (1 Mak.)	
		Teine Makabite raamat (2 Mak.)	

UT algusesse on paigutatud Jeesus Kristuse elu käsitlevad evangeeliumid. Ajalooramatuid esindab Apostlite tegude raamat. Suurima osa UT-st moodustavad apostlite kirjad kogudustele. Prohvetiraamatu ainsa esindajana kuulub UT-sse Johannese ilmutusraamat (vt tabel 2).

Tabel 2. Uue Testamendi raamatud, nende lühendid ja jaotus.

Evangeeliumid	<ul style="list-style-type: none"> Matteuse evangeelium (Mt.) Markuse evangeelium (Mk.) Luuka evangeelium (Lk.) Johannese evangeelium (Jh.) 	
Ajalooramat	<ul style="list-style-type: none"> Apostlite teod (Ap.) 	
Apostlite kirjad	<ul style="list-style-type: none"> Pauluse kiri roomlastele (Ro.) Pauluse esimene kiri korintlastele (1 Ko.) Pauluse teine kiri korintlastele (2 Ko.) Pauluse kiri galaatlastele (Ga.) Pauluse kiri efeslastele (Ef.) Pauluse kiri filiplastele (Fi.) Pauluse kiri koloslastele (Kl.) Pauluse esimene kiri tessalooniklastele (1 Tl.) Pauluse teine kiri tessalooniklastele (2 Tl.) Pauluse esimene kiri Timoteosele (1 Ti.) Pauluse teine kiri Timoteosele (2 Ti.) Pauluse kiri Tiitusele (Tt.) Pauluse kiri Fileemonile (Fm.) Kiri heebrealastele (He.) Jakoobuse kiri (Jk.) Peetruse esimene kiri (1 Pe.) Peetruse teine kiri (2 Pe.) Johannese esimene kiri (1 Jh.) Johannese teine kiri (2 Jh.) Johannese kolmas kiri (3 Jh.) Juuda kiri (Ju.) 	
Prohvetiraamat	<ul style="list-style-type: none"> Johannese ilmutus (Ilm.) 	

Hoolimata ateistlikust ideoloogiast kujunesid ka omaaegses NSV Liidus omad pühad raamatud. Näiteks anti Vladimir Iljitš Lenini teoseid välja tohututes tiraažides ning nendes sisalduvad mõtted kuulutati vaieldamatuks tõeks.

PIIBLI PÜHADUS

Loomulikult ei saa mitte kuidagi must-valgel Piibli pühadust tõestada. Paljudele inimestele võib ta huvi pakkuda vaid ajalooliste tekstide kogumikuna, taustsüsteemina kultuuri paremaks mõistmiseks või aegumatu kirjandusteosena. Pühaks teeb Piibli inimestele vaid usk, kui nad loevad seda kui inimestele ilmutatud Jumala Sõna.

Peale erinevate usundite pühakirjade võib inimestele oluliseks kujuneda ka mõni muu raamat, mis teda täielikult haarab ja kust ta oma küsimustele vastuseid leiab.

...kunagi pole kirjutatud ega ka kirjutata teist säherdust raamatut nagu "Robinson Crusoe". Olen seda raamatut paljude aastate jooksul proovinud – tavaliselt koos piibutäie tubakaga – ja leidnud temas tõelise sõbra kõigis selle

maise elu hädades. Kui mu tuju on halb – "Robinson Crusoe". Kui mul on vaja nõu – "Robinson Crusoe". Varemalt, kui naine mind tüütas, ja nüüd, kui olen võtnud tibakese ülearu, – "Robinson Crusoe"! Kuus paksu "Robinson Crusoe'd" on mind teenides ära kulunud.

Wilkie Collins, "Kuukivi"

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID:

1. Kas oskad nimetada veel mõne usundi pühakirja? Kas tead mõnd Piibli täienduseks kirjutatud raamatut, mida osa usugruppe pühaks peab?
2. Missuguseid teoseid peeti pühaks Nõukogude Liidus? Hitleri-aegsel Saksamaal?
3. Usuliste raamatute kaanonisse kuulumise või mittekuulumise üle otsustasid inimesed. Kas see fakt vähendab Piibli pühadust?
4. Too näiteid, kus Piiblit on kasutatud mitmesuguste halbade tegude õigustamiseks.
5. Mida tähendab Jumala ilmutus meie aja inimesele?

RÜHMATÖÖD JA ARUTLUSTEEMAD:

1. Püüdke Piiblit võrrelda mõne teise tuntud raamatuga. Missuguseid erinevusi ja sarnasusi leiata?
2. Missugustele omadustele peaks vastama püha raamat?

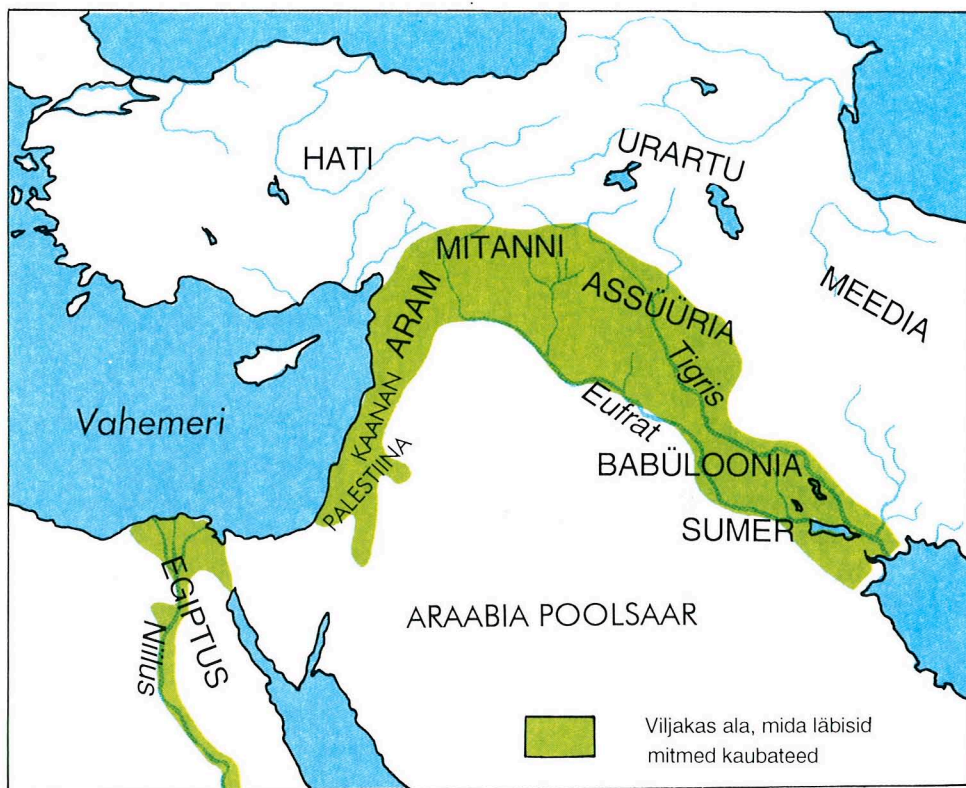
1.2. VANA TESTAMENDI KULTUURITAUST, KIRJUTAJAD JA KEEL

Wana Seadus on Ewangeeliumi eesõu. Tema pinnalt tõusis Uue Seaduse elawatest kiividest tempel.

Eduard Tennmann, "Mooses ja prohvetid"

TEKKEPAIK JA SEAL VALITSEVAD TINGIMUSED

Vana Testamendi loonud juudi rahva kodupaigaks oli Palestiina. Sealset kultuuri on oluliselt mõjutanud maa geograafiline asend Aasia ja Aafrika vahel. Olles ühendusteeks Mesopotaamia, Egiptuse ja Väike-Aasia

Vahemere idakaldal asuvas Palestiinas ristusid tähtsad kaubateed, mida mööda kulges ühendus Aasia ja Aafrika vahel. Seetõttu oli see piirkond pidevalt suurriikide huviobjektiks. VT tekkimise ajal vaheldusid seal Egiptuse, Assüüria, Babiüloonia, Pärsia ja Makedoonia Aleksandri riigi mõjud.

vahel, on Palestiinat ümbritsenud võimsad riigid alati selle maa-ala vastu huvi tundnud ja püüdnud seda läbivaid kaubateid oma kontrolli all hoida. Ainult suurriikide võimu tasakaalu või nõrkuse puhul oli väikerahval selles geograafilises ruumis võimalik iseseisev poliitika ja riiklik elu.

Teiseks tähtsaks faktoriks on Palestiinas valitsevad kliimaatilised tingimused. Sajab põhiliselt talvel, mil ka stepis on rikkalik taimestik, kust loomakarjad toitu hangivad. Kuival ajal jäävad ainsaks kohaks, kust nomaadid

oma loomadele toitu leiavad, vaid kultuurmaad. Ikka ja jälle on rändrahvad püüdnud kultuurmaadele paigale jääda. Nii toimus ka iisraeli rahva paikseks jäämine, umbes 1200 eKr.

Ühes kevadega levis ka teade, et habiirid olid kõrbest saabunud ja laastasid Süüria piirimaid põhjast lõunani, põletasid külasid ja piirasid linnu... Seda juhtus igal kevadel ja oli ikka juhtunud...

...Ka habiiride jumala sai ta oma sõjavankriga kätte ja tungis kui haugas talle kallale, nii et kandjad viskasid oma jumala maha, jätsid ta sinnapaika ja põgenesid sõjavankrite eest mägedesse... Selle jumala nimi oli Jehou ehk Jahve ja habiiridel ei olnud teisi jumalaid, nii et nad pidid ilma jumalata tagasi minema kõrbe ja veel vaesemalt, kui nad olid sealt tulnud...

Mika Waltari, "Sinuhe"

VT KIRJUTAMISE SEOS AJALOOGIA

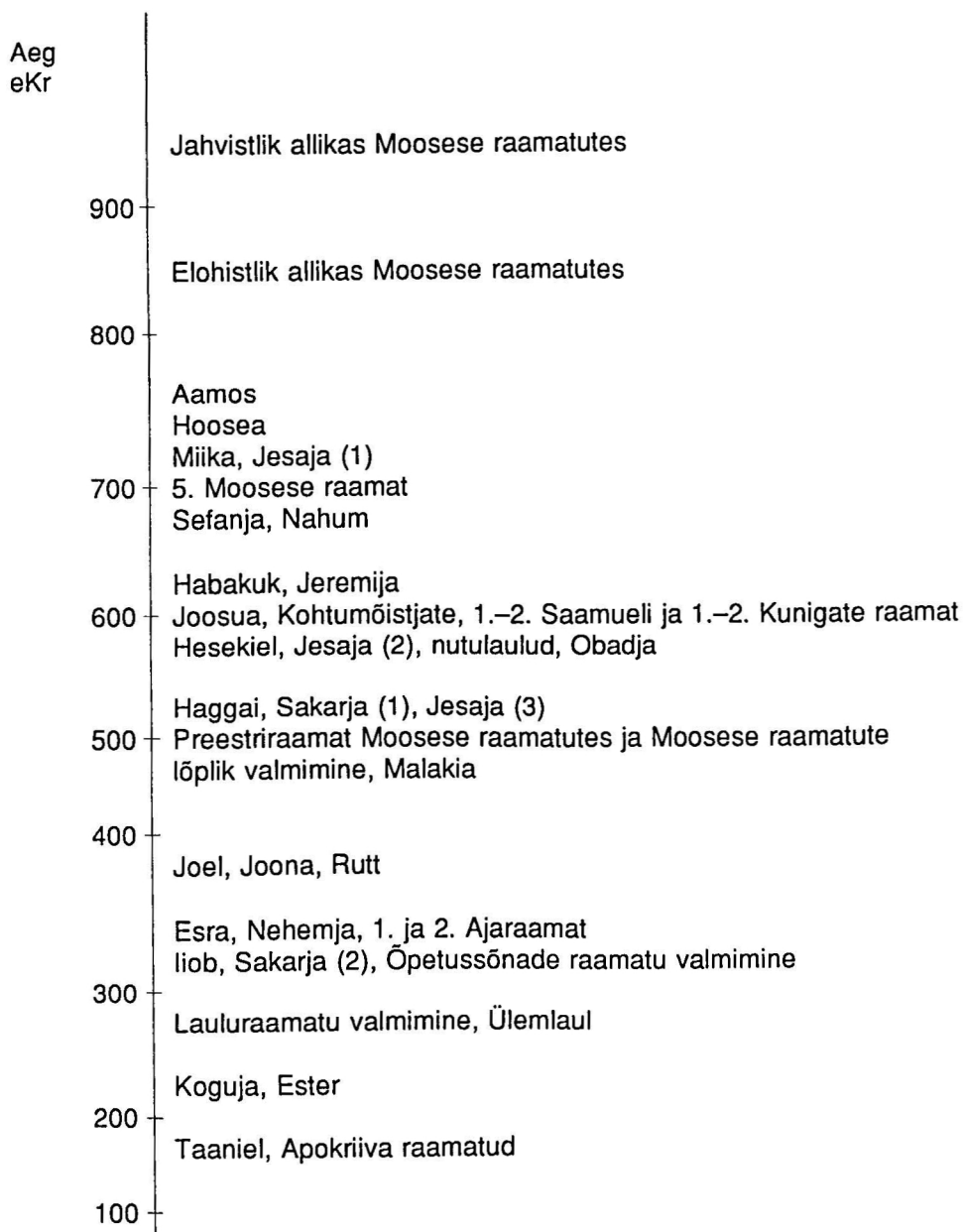
Juudid kuuluvad semiitlike rahvaste hulka. Tuntumatest rahvastest kuuluvad sinna veel araablased, assüürlased, foiniiklased ja babüloomlased. Üldnimetus on nad saanud piiblitegelase Noa poja Semi järgi, kellest nad arvasid endid põlvnevat.

Juutide algkodu asub Araabia poolsaarel. Aastatel 2000–1200 eKr rändasid nad karjakasvatatjana Mesopotaamia ja Egiptuse vahel. Arvatavasti pärinevad selle ajastu algusest 1. Moosese raamatu esiisade pärimuste juured.

Iisraeli paikseksjäämise ajal kuulus Palestiina temast lõuna pool asuva **Egiptuse Uue riigi** (1570–1200 eKr) mõjusfääri. Ilmselt olid mõningad iisraeli hõimud 16. sajandil eKr rännanud Egiptusse. Mälestused sealt väljarändamisest kajastuvad hilisemate autorite poolt ühendatuna 2. Moosese raamatus. Egiptuse riik polnud tol perioodil enam oma võimsuse tipul. Jumalataolise vaarao kõrval omandasid üha suuremat võimu ka riigi kõrgemad ametnikud. Palestiinaski kuulus tõeline võim kohalikele kaananlastest vasallidele, kelle erinevaid usukombeid kujutatakse Piiblis negatiivse värvivõrrega.

Teiseks suurriigiks oli idas asuv **Vana-Babüloonia** (Piiblis: **Paabeli**) riik. Selle riigi mõjust Iisraelile annab tunnistust sealt leitud kuningas Hamurapi seadustekogu, mis pärineb 2. aastatuhande algusest eKr. Seadustekogul on kokkulangevusi Moosese seadustega. Peale selle on mitmetel Babüloonia müütidel ühisjooni Piibli loomislugudega. Vana-Babüloonia riik lagunes 16. sajandi keskel eKr Väike-Aasias tekkinud **Hati** riigi survele, mis

Tabel 3. Vana Testamendi raamatute tekkeajad.

omakorda varises aastal 1200 eKr küllalt ootamatult kreeka päritolu mererahvaste löökide all.

Israeli lühikesel iseseisvusperioodil jagunes riik kaheks. Mõlemad riigid peavad oma iseseisvust kaitsma **Assüüria** (Piiblis: **Assuri**) vastu. Piiblis märgib seda aega prohvetlike kirjanike esilekerkimine. Need tunnetasid rahva liigeses enesekindluses ja usuleiguses ohtu ühiskonnale.

586. aastal eKr vallutab vahepeal tugevnenud **Uus-Babüloonia** (Piiblis: **Paabeli**) riik Jeruusalemma ja küüditab enamiku elanikkonnast. Seda perioodi iseloomustab pärimuse fikseerimine ja prohvetite muutus hoiatajatest lohutajateks. Ajaloolise ülevaate Iisraeli riigi moodustamisest kuni küüditamiseni annavad **1. ja 2. Saamueli**, **1. ja 2. Kuningate** ja **1. ja 2. Ajaraamat**.

539. aastal eKr alanud **Pärsia** ülemvõimu aastatel said juudid loa pöörduda tagasi oma kodumaale. Peamiseks ülesandeks sai nüüd templi ja kultuse taastamine. Piiblis kirjeldavad seda perioodi **Esra** ja **Nehemja** raamatud. Sellesse aega langeb ka **Moosese** raamatute lõplik valmimine.

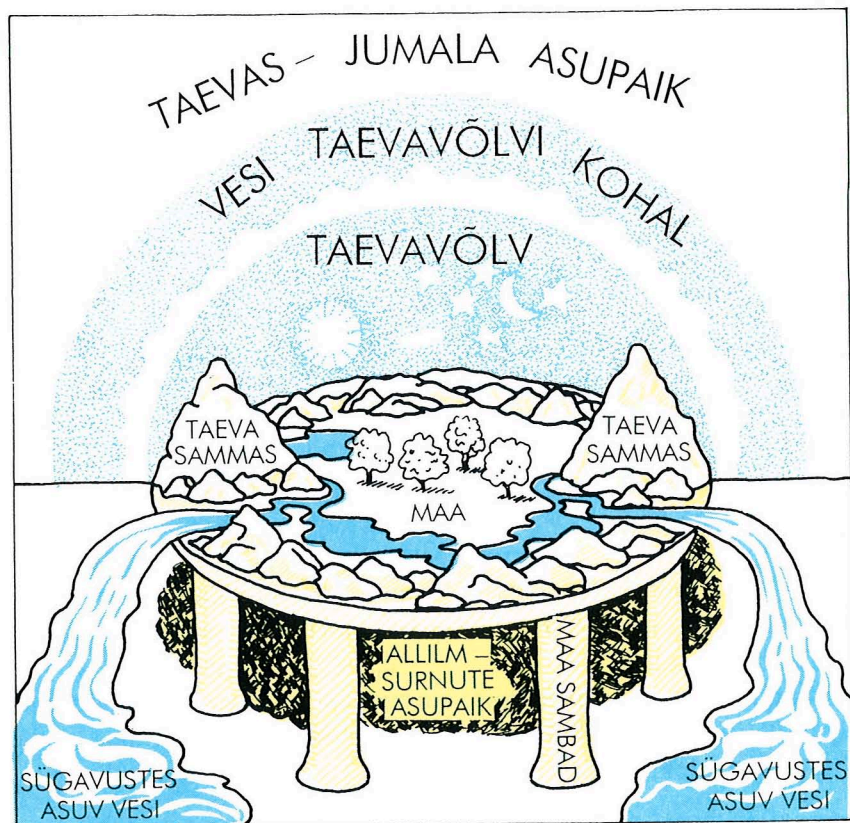
Aastal 331 eKr sattus Palestiina Makedoonia Aleksandri suurriigi koosseisu. Seal valitsenud hellenistlikust vaimust on mõjutatud siiski vaid üksikud Piibli raamatud, nagu näiteks **Koguja** raamat. Sel ajal valmisid ka **Estri** ja **Taanieli** raamatud.

Protest vägivaldse helleniseerimise vastu viis 2. sajandil eKr juutide ülestõusuni, millega kaasnes lühiajaline iseseisvuse kehtestamine. Seda perioodi kirjeldavad apokrüüfide hulka kuuluvad **Makabite** raamatud.

KIRJUTAJAD

Vana Testamendi valmimisel on osalenud paljud autorid ja koolkonnad. Nende töö tulemusena on sinna koondatud ja tervikuks ühendatud mitmeid rahva mälus talletunud laule, vanasõnu, saagasid, ürikuid, seadusloendeid ja prohvetite kõnesid. VT-d uurides on sealt leitud mitmetest allikatest pärinevaid osi. Igal neist on oma iseloom ja usuline vaatenurk. Nii näiteks on 1.–5. Moosese raamatust leitud neli erinevat allikat, prohvet Jesaja raamat jaguneb kolmeks eri aegadel kirja pandud osaks jne.

Vanimat Vanast Testamendist eristatud allikat nimetatakse **Jahvistlikuks allikaks** (lühendatult J). Arvatavasti ulatub see tagasi 10. sajandisse eKr ning seda iseloomustab rahvalik, mõtisklev ja kujukas mõtteviis. Iga sündmus on Jahvistliku allika järgi laiemas mõttes osaks Jumala kujundatud ajaloos. Teise tähtsama allikana on VT-s eristatud prohvetlusele lähedalseisev **Elohist-**

Joon. 1. Vana Testamendi aegne maailmapilt.

lik allikas (E), mis on Jahvistlikust sadakond aastat noorem. 5. sajandil eKr lisandus neile veel käsunõudeid ja preesterkonda tähtsustav **Preestriraamat** (P). Põhiliselt nende kolme allika kombineerumises ongi valminud esimesed neli Moosese raamatut. Lisaks veel erinevate redaktorite töö.

Piibli järgi (2Kun. 22–23) leiti kuningas Joosija ajal (640–609 eKr) Jeruusalemma templi remontimisel müüri seest seaduserull, mis sisaldas 5. Moosese raamatu tuuma. See 8.–7. sajandil tekkinud **Deuteronomistlik allikas** rõhutab tasu jumalakartliku elu eest ja ühtset kultust. Kuningas Joosijale avaldas see raamat nii suurt mõju, et ta vastavalt sellele oma maal usupuhastuse läbi viis.

GENESIS. בראשית

1 וּבְרֵאשִׁית־ בְּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ: 2 וְהָאָרֶץ
 הָיְתָה תֹהוּ וָבֹהוּ וְהַשָּׁדַי עַל־פְּנֵי תְהוֹם וַיִּנּוּחַ אֱלֹהִים מְרֻחַפֶּת עַל־פְּנֵי
 הַמַּיִם: 3 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי אוֹר וַיְהִי־אוֹר: 4 וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת־הָאֹר
 כִּרְטוּב וַיַּבְדֵּל אֱלֹהִים בֵּין הָאֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ: 5 וַיִּקְרָא אֱלֹהִים וְלְאוֹר
 יוֹם וְלַחֹשֶׁךְ בָּרָא לַיְלָה וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם אֶחָד: 6
 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי רִקְעַת בְּתוֹךְ הַמַּיִם וַיְהִי מַבְדִּיל בֵּין מַיִם לְמַיִם: 7
 עָשָׂה אֱלֹהִים אֶת־הַרְקִיעַ וַיַּבְדֵּל בֵּין הַמַּיִם אֲשֶׁר מִתַּחַת לַרְקִיעַ
 וּבֵין הַמַּיִם אֲשֶׁר מֵעַל לַרְקִיעַ וַיְהִי־כֵן: 8 וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לַרְקִיעַ שָׁמַיִם
 וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם שֵׁנִי: 9 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִקְוּוּ הַמַּיִם
 מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם אֶל־מְקוֹם אֶחָד וַתִּרְאֶה הַיַּבְשָׁה וַיְהִי־כֵן: 10 וַיִּקְרָא
 אֱלֹהִים לַיַּבְשָׁה אָרֶץ וּלְמַקְוֵי הַמַּיִם קָרָא וַיִּמַּם וַיִּבְרָא אֱלֹהִים כִּרְטוּב: 11
 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים תִּדְשֵׂא הָאָרֶץ דָּשָׂא עֵשֶׂב מִזֵּרַע וְרֵעַ עֵץ פְּרִי עֵשֶׂה
 פְּרִי לַמִּינֵהוּ אֲשֶׁר וְרַעֲבוּ עַל־הָאָרֶץ וַיְהִי־כֵן: 12 וַתּוֹצֵא הָאָרֶץ דָּשָׂא
 עֵשֶׂב מִזֵּרַע וְרֵעַ לַמִּינֵהוּ וְעֵץ עֵשֶׂה פְּרִי אֲשֶׁר וְרַעֲבוּ לַמִּינֵהוּ וַיִּבְרָא
 אֱלֹהִים כִּרְטוּב: 13 וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם שְׁלִישִׁי: 14 וַיֹּאמֶר
 אֱלֹהִים יְהִי מְאֹרֶת בְּרִקְעַת הַשָּׁמַיִם לְהַבְדִּיל בֵּין הַיּוֹם וּבֵין הַלַּיְלָה
 וְהָיוּ לְאֹתוֹת וּלְמוֹעֲדִים וּלְיָמִים וּשְׁנָיִם: 15 וַיְהִי וַתִּמְאֹרֶתֶי בְּרִקְעַת הַשָּׁמַיִם
 לְהָאִיר עַל־הָאָרֶץ וַיְהִי־כֵן: 16 וַעֲשֵׂה אֱלֹהִים אֶת־שְׁנֵי הַמְּאֹרֶת הַגְּדֹלִים
 אֶת־הַמָּאֹר הַגָּדֹל לְמַשְׁלֵת־ הַיּוֹם וְאֶת־הַמָּאֹר הַקָּטָן לְמַשְׁלֵת־
 הַלַּיְלָה וְאֵת הַכּוֹכָבִים: 17 וַיִּוָּתֵן אֹתָם אֱלֹהִים בְּרִקְעַת הַשָּׁמַיִם לְהָאִיר
 עַל־הָאָרֶץ: 18 וְלְמַשֵּׁל בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה וְלְהַבְדִּיל בֵּין הָאֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ

Cp I, I^a mlt MSS ב maj; Orig Βηθηθ vel Βαηθηθ, --σεθ; Samar Barait̄ ||
 10^a Var^{Ka} ולמק || 11^a ט = עשב || 14^a א = השמים || 15^a א = מאורות ט || 16^a א =
 εἰς ἀρχάς, 1 A.

Cp I, I^a prps ברא || 6^a ins וַיְהִי־כֵן ex 7; cf 6 et 9. 11. 15. 24. 30 || 7^a dl וַיְהִי־כֵן
 et ins כִּרְטוּב בְּרֵאשִׁית אֱלֹהִים וַיִּבְרָא אֱלֹהִים וַיִּבְרָא אֱלֹהִים וַיִּבְרָא אֱלֹהִים וַיִּבְרָא אֱלֹהִים וַיִּבְרָא אֱלֹהִים
 (cf מקוה המים 10) || 11^a א = 1 prb מקוה = 6 σουραωρη
 (cf מקוה המים 10) || 16^a א = 16^a dl ?

KEEL JA KIRI

Vana Testament on kirjutatud heebrea, mõned nooremad osad ka aramea keeles (apokrüüfid on meieni jõudnud kreeka keeles). Heebrea keel kuulub semi keelkonda ja kõnekeelena kadus käibelt 6.–5. sajandil eKr, mil seda asendas talle äärmiselt lähedane aramea keel. Heebrea keel säilis kultuskeelena ja sai hilisemas ajaloos juutide usu ja rahvuse säilitamise tähtsaks osaks.

Heebrea kiri kujunes välja juba 2. aastatuhande lõpus eKr. VT tekstides kasutatud ruutkiri aga võeti kasutusele ilmselt 5. sajandi paiku eKr. Seda kirjutati paremalt vasakule, pandi kirja vaid konsonandid ja puudusid sõnavahed.

Tänapäeva VT-le aluseks olevat teksti nimetatakse **masoreetide tekstiks** (lühendatult MT). See on saadud **masoreetide** ja **täpistajate** töö tulemusena. Masoreetide ülesandeks oli teksti õigsuse kontrollimine ja mõistmist hõlbustavate märkuste kirjutamine vastavale käsikirjale. Erinevate käsikirjade ühtlustamise taotlus viis selleni, et 5.–6. sajandist pKr varustati tekst vokaali- ja rõhumärkidega (enamasti punktide kujul). Seda nimetatakse **täpistamiseks**.

Heebreakeelsest Piiblist on eesti keelde üle võetud mitmeid sõnu. Need on näiteks oma tähenduse säilitanud sõna *tohuvabohu*, *jaana*-st tuletatud *jaanalind* ja Jumala poolt kõrbes iisraellastele antud toitu tähistav *manna*. Samuti mitmed nimed, näiteks *Alma*, *Lea*, *Taavet* ja paljud teised.

TÖLKED

4.–3. sajandiks eKr oli kujunenud olukord, kus paljud kodumaast eemal elavad juudid ei osanud enam piisavalt heebrea keelt. See tingis vajaduse tõlkida VT kreeka keelde, mis oli Vahemere piirkonna levinumaks kultuurkeeleks. 3. sajandil eKr valmiski Aleksandrias, mis oli kujunenud üheks suuremaks kodumaast eemal elavate juutide keskuseks, kreeka keelne tõlge **Septuaginta** (sageli kasutatakse lühendit: LXX). Legendi järgi on selle teinud 72 meest 72 päeva jooksul. Et tegemist on väga vana tõlkega ja selle aluseks olnud heebreakeelsed käsikirjad ilmselt erinesid mõnevõrra masoreetide VT tekstist, on selle tõlke autoriteet suur. Nii on näiteks õigeusu kirikus võetud just Septuaginta VT aluseks.

Kõrvuti Septuagintaga tekkisid veel mitmed VT kreeka tõlked. See pani aluse VT levikule Vahemeremaades ja mõjutas oluliselt VT arvamist Piibli koosseisu.

יהוה

וְעַל־רַבְעִים לְשָׁנָאֵי : וְעָשָׂה הַסֵּד לְאַלְפִים לֹא
 11 וְלִשְׁמֵרֵי מִצְוֹתָי : ס לֹא הָשָׂא אֶת־שֵׁם
 אֱלֹהֶיךָ לְשָׂוֹא פִי לֹא יִנְקֹה יְהוָה אֶת אֲשֶׁר־יִשָּׂא
 12 שְׁמוֹ לְשָׂוֹא : ס שְׁמוֹר אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת לִקְדֹשׁ
 13 כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ : שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעָמַל
 14 כָּל־מְלֹאכְתְּךָ : יוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ
 תַּעֲשֶׂה כָל־מְלֹאכְתְּךָ אֵתָּה וּבִכְנֹד וּבְרַחֲמֶיךָ וְעָבַדְךָ וְאַמְתָּ
 וְשׂוֹרְךָ וְחֹמְרֶךָ וְכָל־בְּהֵמָתְךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּשַׁעֲרֶיךָ כַּמִּן
 15 יְנוּחַ לְבַדְּךָ וְאַמְתָּה כַּמֹּדֶה : וּזְכֹרְתָּ כִּי־עֲבַד תִּיְיִתָּה בְּאֶרֶץ
 מִצְרַיִם וַיֹּצֵאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִשָּׁם בְּיַד חֲזָקָה וּבְיָמָה
 נְמוּנָה עַל־פִּנְי צִוָּה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לַעֲשׂוֹת אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת
 16 כַּכֵּן אֲתֹאבִיד וְאַתְּאֲמֶה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה

Pildil olev heebreakeelne sõna tähistab Iisraeli Jumala nime. See nimi oli Vana Testamendi aegadel nii püha, et vaid ülempreester võis seda üks kord aastas Jeruusalemma templis lausuda. Kuna algselt nimele vokaalimärke ei kirjutatud, ei ole nime hääldus teada. Hiljem on sellele nimele lisatud sõna *adonai* (isand) vokaalid ja seoses sellega on tulnud käibelevorm **Jehoova**. Tänapäeva piiblitõlgetes on sellest väärist vormist enamasti loobutud ja kasutatud sõna *Isand* (eesti k. Issand) või nime **Jahve**.

Teiste tähtsamate tõlgetena tuleks mainida arameakeelseid laiendavaid seletusi sisaldavaid **targumeid**. 1. sajandil pKr Lähis-Idas tekkinud süüria-keelset **Pešittat** ja Hieronymuse poolt aastal 405 pKr lõpetatud ladinakeelset **Vulgatat**.

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID:

1. Loe võrdlevalt 2Mo. 34:2 ja 2Mo. 33:6. Jutt on ühest ja samast mäest, kuid miks kasutatakse erinevaid nimetusi?
2. Kas vokaalide ärajätmisel on eestikeelsetest lausetest võimalik aru saada? Proovi!
3. Kuna on teada, et Jehoova on kindlasti Jumala nime vale hääldus, kas peaks siis seda nime vaimulikus kirjanduses ja luules ilmtingimata

vältima? Kuidas on Jumala nimi tõlgitud inglise-, saksa-, vene- ja soome-keelsetes Piiblikes?

4. Leia teatmeteostest, mis aastal ja millistel asjaoludel loodi tänapäevani kestev Iisraeli riik.

5. 1Mo. 1:2 esineb heebrea keelest eesti keelde ülevõetud sõna *tohuva-bohu*, mis on aga tõlgitud *tiihi ja paljas*. Mis võib olla põhjuseks, et seda kirjakohta otse ei tõlgitud?

RÜHMATÖÖD JA ARUTLUSTEEMAD:

1. Piiblis kirjeldatud veeuputuslugu pärineb kahest erinevast allikast, mis on hiljem ühendatud. Püüdke lugeda eraldi allikast P pärinevat lugu (1Mo. 6:12–22; 7:6; 7:11; 7:18–21; 7:24; 8:13–14) ja allikast J pärinevat lugu (1Mo. 6:5–8; 7:1–5; 7:7–13; 7:12; 7:16b–17; 7:22–23; 8:6–12). Tooge välja sarnasused ja erinevused.

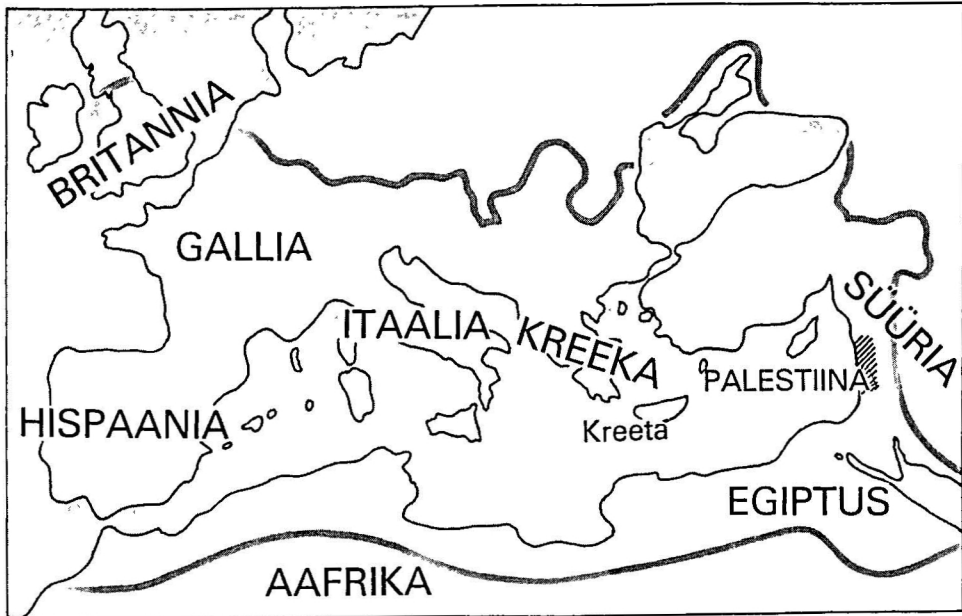
2. Püüdke välja tuua, kuidas on ajalooa seotud eesti kirjanduse areng.

1.3. UUE TESTAMENDI KULTUURITAUST, KIRJUTAJAD JA KEEL

AJALOOLINE TAUSTSITUATSIION

Võrreldes VT ajaga oli Iisrael UT tekke ajaks sattunud uude situatsiooni. Eriti peaks arvestama vähemalt kolme faktorit: maailmariigi Rooma ülevõimu, hellenistliku maailmavaate laia levikut ning juudi rahva pühendumust oma usule.

Alates Palestiina vallutamisest Aleksander Suure poolt (331 eKr) kuulus see hellenistliku kultuuri mõjusfääri. Hellenistlikku kultuuri iseloomustas kosmopolitism (ülemaailmsus) ja usuline sünkretism (erinevate usuliste vaadete ühendamine). Selline maailmavaade sattus teravasse vastuollu juudi rahvuslusega ja nende range monoteismiga. Hellenistliku inimese ideaalkujuks oli maailmakodanik, kes tuli toime kõikjal ning teenis vastavalt vajadusele paljusid jumalaid. Kõige aluseks pidi saama kreeka kultuur, mille elemente püüti sisse viia ka alistatud maades. Nii asutati 2. sajandil eKr Jeruusalemma kehakultuuri harrastamiseks gümnaasium ning püüti keelustada **sabati** pidamist, ohvritalitust ja **ümberlõikamist**. Jeruusalemma tempel pühendati

Maailmariik Rooma 1. sajandil pKr. Juudamaa moodustas sellest umbes viiekümnendiku ja omas mõningat tähtsust põllumajandussaaduste tootmisel.

Zeusile. Hellenism oli küll eri jumalate suhtes tolerantne, kuid Iisraeli usku ainsasse Jumalasse, kelle suhtes teised jumalad olid inimeste tehtud kujud, polnud võimalik sellele süsteemile kohandada.

Alates 63. aastast eKr kuulus Palestiina Rooma riigi koosseisu. Vere-
saun, mille roomlased korraldasid Jeruusalemma vallutamisel, meeletas rahva
juba alguses nende vastu. Ka Roomast vasallsõltuvuses olevaks kuningaks
tõusnud Herodesesse (37–4 eKr) ei suhtunud rahvas hästi. Herodesese surma
järel jagati kuningriik algul tema kolme poja vahel. Peagi aga tagandati
peapärija Archelaos ja Jeruusalemm koos Juudamaaga liideti Roomale
kuuluva Süüria provintsi koosseisu. Aastatel 26–36 pKr oli Juudamaal
prokuraatoriks (Rooma asevalitsejaks) Pontius Pilatus.

Hoolimata sellest, et Juudamaa moodustas Rooma impeeriumist vaid
tühise osa, ei saa juutide tähtsust riigis alahinnata. Enamik juute elas hajuta-
tult ning riigi rahvastikust võisid nad moodustada kuni 10%.

Ka Rooma riigi sõltuvuses olles jäi idaprovintsidest valitsevaks maa-

Hellenistlikus kultuuris kujunes populaarseks jumalaks Hermes. Müütide kohaselt tegeles ta kaubanduse ja karjakasvatusega ning oli samal ajal osav varas.

Fotol kreeka skulptori Praxitelese Hermes 4. sajandist eKr.

ilmavaateks hellenism. Püüd rangelt järgida usulisi seisukohti põhjustas seal aastatel 66-73 ja 132-135 pKr juutide ülestõuse. Need lõppesid juudi rahvale hävitavalt ning nad pillutati maailma laiali.

Siiski tekkisid ka juutide hulgas hellenistliku kultuuri pealetungi mõjul sünkretismi taotlevad suunad. Tähtsaks keskuseks kujunes Aleksandria, kus oli arvukas juudi kogukond. 1. sajandil pKr elas seal tuntud juudi filosoof Philon, kes püüdis ühitada VT monoteismi Platoni filosoofiaga.

Pingelises situatsioonis, kus ühelt poolt annab tooni igasuguste kujude vaenulik ja rangelt VT käske järgiv judaism ja teisalt jumalaterohke ja pildisõbralik hellenism, on tekkinud ka UT.

"Minu lugupeetud Flavius Josephus," vastas suurdoktor ladusas kreeka keeles, "poliitika sunnib meid pidevalt kreeklaste ja roomlastega suhtlema. Niisiis me mitte ainult ei luba, vaid isegi kohustame oma poliitikuid kreeka keelt õppima... On väga tõenäoline, et pean lähemas tulevikus koos mõne oma

hääraga ise Rooma sõitma, et teatud pakilisi ülikooliasju õukonnas lahendada. Ma usun, et poleks kuigi kasulik, kui räägiksime seal ainult aramea keelt....

Lion Feuchtwanger, "Pojad"

ERINEVAD VAATED JUUTIDE HULGAS

Samas oli pingeid ka juutide eneste keskel. Juudi ühiskond oli jagunenud järgmistesse suurematesse rühmitustesse:

Preestritest ja teistest kõrgematest seisustest koosnev **saduseride** rühmitus pidas oma eelkäijaks Taaveti ajal tegutsenud ülempreester Saadokit. Nad olid lojaalsed Roomale ja avatud hellenistlikele mõjudele. Pühakirjaks pidasid nad vaid viit Moosese raamatut ning eitasid surmajärgset elu. Neile kuulusid juhtivad ametikohad juutide kõrgeimas võimuorganis, Suures Süneedriumis (Piiblis: Suurkohtus).

Vastandiks neile olid **seloodid**, kes asusid avalikku poliitilisse opositsiooni. Nad ootasid päästjaks ilmalikku kuningat, kes juhiks neid võitluse Rooma ülemvõimu vastu. Poliitilised terroriaktid olid nende võitluse tavali-seks relvaks.

Suurt mõju rahvale avaldas **variseride** rühmitus. Nende usulise elu sisuks oli pühakirja seletamine, rakendamine ja järgimine. Iisraeli pääsemist nägid nad võimalikult täpses VT-s sisalduvate käskude täitmisel. Pühakirjaks pidasid nad kogu VT-d, uskusid surnute ülestõusmisse ja surmajärgsesse tasusse vaga elu eest. Variseride juhtimisel otsustati judaismis aastal 90 pKr, missugused raamatud kuuluvad VT kaanonisse, missugused mitte.

Esseenid pooldasid maailmast eraldumist. Nad lõid oma tähtsaima tugipunkti Surnumere looderannikule, Kumrani. Sealses kloostrühiskonnas elasid nad ranges käsuustavuses ja askeesis, oodates peatselt saabu-vaid lõpuaegu.

KIRJUTAJAID

Ainult osa UT teoste puhul on autor kindlalt teada. Pauluse kirjades ja Johannese ilmutusraamatus on selgelt viidatud nende autoritele. Evangeeliumides ja mitmetes teistes kirjades aga selline viide puudub. Kaanonisse kuulumisel aga sai otsustavaks see, et teose autor oleks apostel või keegi tema õpilastest. Nii omistati mitmete teistegi teoste autorlus hiljem neile. Seega ei

pruugi UT raamatutes nimetatud autorid vastata tegelikkusele, küll aga võivad selles teoses kajastuda õpilaste või sekretäri poolt sõnastatud apostlite mõtted. Sel viisil saavutatud apostelliku autoriteediga sai neid teoseid kasutada võitluseks juba varakult levima hakanud eksiõpetuste vastu.

UT-s kasutatud pseudonüümsusele leidub arvukalt paralleele VT-s ja antiikmaailmas. Näiteks omistati VT-s tarkusekirjandus kuningas Saalomonile ja laulud kuningas Taavetile. Hellenistlikus kultuuriruumis omistati meditsiinilised traktaadid tavaliselt Hippokratesele, suure tuntuse omandasid seal pseudo-Platoni kirjad.

Pseudonüümset kirjandust tuleb hinnata eelkõige sisulisest seisukohast. Üheks mõõdupuuks on kahtlemata anonüümsete autorite sõnumi vastupidamine ajaproovile.

TEKE

Võrreldes VT-ga on UT teoste tekkeaeg lühike. Arvatavasti on selles sisalduvad 27 teost valminud vähema kui saja aasta jooksul. UT vanimaks osaks on apostel Pauluse ehtsad kirjad, mis pärinevad ajavahemikust 50–60 pKr, noorimaks on Peetruse teine kiri 2. sajandi keskelt.

UT raamatud ei tekkinud tühjale kohale. Enne kui algkristluses hakati koostama kirjalikke dokumente, ringlesid kristlaste hulgas suulisel kujul mitmed evangeeliumid Jeesus Kristusest. Kogudustes tunnistati oma usku, õpetati liikmeid, peeti jumalateenistusi ning ülistati lauludes Kristust. Paljud neist suulistest pärimustest on säilinud ka kirjalikes tunnistustes, nii nagu seda mainib Paulus:

...ma olen teile kõigepealt teada annud, mida ma olen saanud, et Kristus suri meie pattude eest kirjade järele.

1Ko. 15:3

1. sajandi lõpul pKr hakati kogudustes apostlite kirju ja evangeeliume kogumikeks koondama. Neist tehti ümberkirjutusi ja anti edasi koguduselt kogudusele. Eelkõige olid need tekstid mõeldud kasutamiseks koguduse igapäevases elus ja jumalateenistustel. Umbes aastast 200 pKr on säilinud Rooma koguduses pühaks peetud raamatute loend – **Muratori kaanon**. Seal on esindatud peaaegu kõik UT raamatud, kuid nende kõrval ka teisi, mis näitab, et piir kaanonisse kuuluvate ja mittekuuluvate raamatute vahel polnud veel kindel.

Tabel 4. Uue Testamendi raamatute tekkeajad.

Aeg pKr	
50	1. kiri tessalooniklastele (P) kiri galaatlastele (P)
60	1. kiri korintlastele (P), kiri filiplastele (P), kiri Fileemonile (P) 2. kiri korintlastele (P), kiri roomlastele (P)
70	Markuse evangeelium
80	2. kiri tessalooniklastele (P), kiri heebrealastele, kiri koloslastele (P) Luuka evangeelium, Matteuse evangeelium, Jakoobuse kiri Apostlite teod Johannese ilmutus
90	1. Peetruse kiri, kiri efeslastele (P) Johannese evangeelium, 1.–2. kiri Timoteosele (P)
100	kiri Tiitusele (P), 1. Johannese kiri 2. ja 3. Johannese kiri, Juuda kiri
110	
120	
130	
140	2. Peetruse kiri

(P) — Pauluse või Paulusele omistatud autorlusega kiri

KATA IOANNHIN

- 1,2 Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς 1
τὸν θεόν, καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος. οὗτος ἦν ἐν ἀρ- 2
χῇ πρὸς τὸν θεόν. πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, 3
καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο (οὐδὲ ἐν) δ' ἐγένονεν². ἐν 4
αὐτῷ ζωὴ ἦν, καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀν-
θρώπων· καὶ τὸ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ φαίνει, καὶ ἡ 5
σκοτία αὐτὸ οὐ κατέλαβεν. Ἐγένετο ἄνθρωπος; 6
2 ἀπεσταλμένος παρὰ Θεοῦ, ὄνομα αὐτῷ Ἰωάννης.
οὗτος ἦλθεν εἰς μαρτυρίαν, ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ 7
τοῦ φωτός, ἵνα πάντες πιστεύσωσιν δι' αὐτοῦ.
οὐκ ἦν ἐκείνος τὸ φῶς, ἀλλ' ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ 8
τοῦ φωτός. Ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν; ὃ φω- 9
τίζει πάντα ἄνθρωπον; ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον.
ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο, 10
καὶ ὁ κόσμος αὐτὸν οὐκ ἔγνω. εἰς τὰ ἴδια ἦλθεν, 11
καὶ οἱ ἴδιοι αὐτὸν οὐ παρέλαβον. ὅσοι ὀδὲ ἔλαβον 12
αὐτόν, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα θεοῦ γενέ-
σθαι, τοῖς πιστεύουσιν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ὅτι 13
οὐκ' ἐξ αἱμάτων οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκὸς οὐδὲ
ἐκ θελήματος ἀνδρὸς ἀλλ' ἐκ θεοῦ ἐγεννήθησαν.
5,3 Καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, 14
καὶ ἐθαυμάσμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ; δόξαν ὡς μονο-
γενοῦς παρὰ πατρός, πλήρης χάριτος καὶ ἀλη-

17.5. 1 J 1,1 a;
2,13. Ap 19,13.
20,28. (Gn 1,1.
Ptn 8,22.
5ap 9,1. Pw3,6.
1 K 5,6. H 1,2.
Kol 1,16.
5,29; 6,12.
1 J 1,2.
8,19; 12,25.
1 Th 5,4.
L 1,12—17.
57—90. Mt 3,1.
Mc 1,4.
L 3,2. Act 19,4.
31; 5,33.
20; 5,35.
3,19. Mt 4,16.
6,14; 11,27.
Mt 11,2.
1 J 2,8.
3—5; 14,17.
1 K 2,8.
5,43. L 19,14;
G 8,26. E 1,5.
20,31. Sap 7,27.
Act 4,12.
3,5,6.
Jc 1,18.
1Ts,16. Koll, 22;
Ap21,3. Is 7,14.
2P1,16 a. 1J1,1.
Is 60,1. L 9,32.
2,11; 3,16;
171

3 ουθεν Ν^ο Dpc | . et ² —. C^ο (D) GLWΘαlatsy^ο sa Cl Ir Or
Tert; X: act EHKpm sy^ο b Chr 4 Γεοιν ND Itsy^ο Cl^ο; T
-ht- | : W: . T 6 —, H | Γ κυριου D^ο . | Τ ην Ν^ο D^ο W (J
lat) θ : et —, Cl Non; H II : dist. X 12 O De 13 f
oux et Γ ηθησαν D^ο a: qui (—Tert) non ... natus est b Ir^o lat
(Tert); h^ο: ot... -ηθη (no) sy^ο 14 —, T | Γ πληρη D

230

Algeelne Uus Testament. Avatud Johannese evangeeliumi algusest.

KEEL

Uus Testament on kirjutatud kreeka keeles, mis kuulub indoeuroopa keelkonda. Hellenistlikus maailmas sai lihtsustatud kreeka keel ehk koinee tollaegse maailma kultuurkeeleks. Koinee levis niivõrd, et mõned kodumaast kaugel elavad juudid ei osanud enam aramea keelt. Neil tekkis vajadus arusaadava pühakirja järele, mille tulemusena tõlgiti VT kreeka keelde. Ka UT-s kasutatud VT tsitaadid on võetud enamasti kreekakeelsest Septuagintast.

Kuigi UT on meieni jõudnud kreeka keeles, leidus algselt kindlasti ka

arameakeelseid kristlikke kirjutisi ja evangeeliume. Ka Jeesus rääkis aramea keeles, seega on temalt kirja pandud ütlused tõlgitud. UT autorite kreeka keele tase on erinev. Luuka evangeeliumis leidub paiguti ülevat kõrgstiili, ent Johannese ilmutusraamat on kirja pandud ebaselges kreeka keeles. Sellest võib aimata, et autor mõtles ilmselt aramea keeles.

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID:

1. Missugustes küsimustes põrkusid kokku juutlikud ja hellenistlikud seisukohad?

2. Võrdle inglise keele näitel, missugused positiivsed ja negatiivsed tendentsid ilmnevad ühtse keele kasutamisel.

3. Missuguses tähenduses kasutatakse sõna *variser* tänapäeva eesti keeles? Kas leiaksid paralleele omaaegsete juudi parteide ja Eesti erakondade vahel?

4. Kas arvamus, et kõiki Pauluse kirju ei ole tõenäoliselt kirjutanud Paulus, vähendab nende kirjade tähtsust? Kas Eesti Vabariigi president ja peaminister koostavad kõik oma sõnavõttud ise?

5. Loe Jh. 21, 20–25. Mis on seal öeldud evangeeliumi autori kohta?

RÜHMATÖÖD JA ARUTLUSTEEMAD:

1. Tooge välja erinevused ja sarnasused VT ja UT teket jälgides.

2. Tooge paralleele hellenistliku ja praegu ülemaailmse levikuga massikultuuri vahel. Missugune on nende mõju rahvuskultuuridele?

1.4. PIIBLI ARHEOLOOGIA JA ALGTEKSTID

Iga Piibliga tegelejat kannustab idee jõuda lähemale kirjapandu algsele mõttele. Selle eeldusteks on võimalikult täpne algtekst ja Piibli kaasaja hea tundmine. Üha uute arheoloogiliste andmete ja käsikirjaleidudega täienev uurimistöö on pikk ja lõputu protsess. Ühelt poolt toimub küll pidev ajaline kaugenemine Piibli kaasajast, teisalt aga muutuvad sellealased teadmised sügavamaks. Kokkuvõttes viib see meid Piiblile lähemale.

ARHEOLOOGIA TÄHTSUSEST

Piibli tekstiga tegelemise kõrval on kindel koht ka tolle aja materiaalse kultuuri uurimisel. Palju huvitavaid tulemusi pakub siin arheoloogia. Sealt saadud uued teadmised Piibli kaasaja sotsiaalkultuurilise, etnilise ja majandusliku situatsiooni kohta avavad uusi võimalusi ka teksti mõistmisel, võimaldavad piiritleda Piibli tekstide geograafilist levikut ja tuua paralleele naaberrahvaste usunditega. Kui VT arheoloogia geograafiline ruum piirdub eelkõige Palestiina, Egiptuse ja Mesopotaamiaga, siis UT puhul omab sellele lisaks veel tähtsust kogu Vahemere idarannik Kreekast Itaaliani.

Hoolimata sellest, et seal leidub hulgaliselt andmeid ajaloo kohta, pole Piibel kaugeltki mitte ajalooramat. Ajalooline täpsus ei ole Piibli eesmärk ja sealt võib leida mitmeid näiteid ajaloolisest tõest kõrvalekaldumise kohta. Nii on üsna mõttetu viia kõiki arheoloogilisi avastusi kooskõlla Piibliga. Eriti puudutab see VT lugusid maailma loomisest, esimestest inimestest või Noa laevast.

Viimase aja tähtsamaks Piibliga seotud arheoloogiliseks leiuks on Jeesuse-aegse ülempreetri Kaifase perekaua leidmine 1990. aastal Jeruusalemmas. Kaifas oli ülempreetriks aastail 18–36 pKr, temal oli Jeesuse surmamõistmisel oluline osa. Näite arheoloogilise materjali kaudu saadavast informatsioonist võiks tuua samast hauast. Sinna maetud naise suust leiti münt, mis oli tasu paadimees Charonile allmaailma jõest ülesõidu eest. See kinnitab, et Jeesuse ajal olid hellenistlikud tavad ja kujutlused tähtsal kohal ka Jeruusalemmas.

Arheoloogia abil on võimalik heita pilk VT ja UT argipäeva. Koos sellega aitavad uued arheoloogilised andmed jõuda lähemale ka Piibli algteksti mõttele.

MUUTUSED ALGTEKSTIS

Meieni pole jõudnud ühtegi algset Piibli käsikirja. Käsikirjade ümberkirjutamise käigus aga võis tekkida vigu, samuti võis kopeerijat kannustada soov muuta sõnum kaasaegsemaks või teoloogiliselt kaalukamaks. Alles pühakirja kaanoni fikseerimisega muutus kopeerijate töö eesmärgiks anda olemasolev tekst võimalikult täpselt edasi.

Et selgitada kopeerimisel tehtud vigu, peab omavahel võrdlema suurt hulka käsikirju. Paljude lõikude osas aga on võimalik mitu varianti. Teaduslikes väljaannetes esitatakse sellistel juhtudel kõik tõenäolised võimalused.

Kirst, mis sisaldas Jeesuse-aegse ülempreestri Kaifase maiseid jäänuseid.

Omaette arheoloogiprobleemiks on traditsiooniliselt pühaks peetud säilmed või esemed. Selliste reliikviade hulka kuulub ka väidetav Kristuse surilina (Torino surilina). Surilina ehtsust on korduvalt kahtluse alla seatud, kuid ka ebaehtsust pole keegi veenvalt tõestanud.

VANA TESTAMENDI KÄSIKIRJAD

Vana Testamendi käsikirjad kirjutati algselt papiürusele või nahale, hiljem pärgamendile. Lehtede ühendamisest saadi pikad kangad, kuhu vajalik tekst kirjutati tulpadena paremalt vasakule. Valmis käsikirjad keerati ümber spetsiaalsete varbade. Nii valminud rullraamatut nimetati **keerikuks**. Lugemisel rulliti vajalik tekst lahti, keriti ühe varva pealt teisele. Alles 2.–3. sajandil pKr hakati kasutama tänapäeva raamatutele omast köitmisviisi. Niisugusel viisil köidetud käsikirju nimetatakse **koodeksiteks**.

Kui aastal 90 pKr kinnitati VT judaistlik kaanon ja määrati kindlaks teksti normatiivne kuju, kuulusid sellest kõrvalekaldunud tekstid hävitamisele. Seetõttu pakuvad VT tekstiloo seisukohalt erilist huvi käsikirjad, mis olid levinud enne teksti ühtlustamist. Sellega on seotud käesoleva sajandi kõige sensatsioonilisemad käsikirjaleiud, mis said alguse 1947. aastast. Siis sattusid kaks Surnumere ääres karja valvavat poissi juhuslikult koopasse, kust nad leidsid mitu savikannudesse pakitud VT käsikirja. Need pärinesid 2. sajandil eKr – 1. sajandil pKr tegutsenud esseenidele kuuluvast Kumrani kloostrist. Tähtsamateks leidudeks olid Jesaja raamat, Habakuki raamatu kommentaar, osa Lauluraamatust ja katkendeid 3. ja 4. Moosese raamatust. Veel leiti väiksemaid tükke peaaegu kõigist VT raamatutest. Hoolimata mõningatest erinevustest on nende tekst üllatavalt sarnane 1000 aastat nooremate käsikirjadega, millel põhineb enamik tänapäeva piiblitõlkeid.

Kõige varasemad täielikku VT-d sisaldavad heebreakeelsed käsikirjad pärinevad 10.–11. sajandist. Tänapäevaste VT-de teksti teaduslike väljaannete aluseks on tavaliselt võetud 10. sajandist pärinev **Aleppo koodeks** või 11. sajandist **Leningradi koodeks**.

UUE TESTAMENDI KÄSIKIRJAD

Vanemad säilinud UT käsikirjade osad pärinevad 2. sajandist. See näitab, et selleks ajaks pidi UT raamatutest olema juba piisavalt palju ära kirju. Nii on näiteks Egiptusest leitud papiüruskäsikiri Johannese evangeeliumist, mis pärineb aastast 120 pKr. Üldse on UT käsikirju säilinud üle 4000. Ühelt poolt võimaldab see nende omavahelisel võrdlemisel teha oletusi algse tekstikuju kohta, teiselt poolt aga pakub käsikirjade suur arv hulgaliselt eri variante, millest algse leidmine ei ole alati sugugi lihtne.

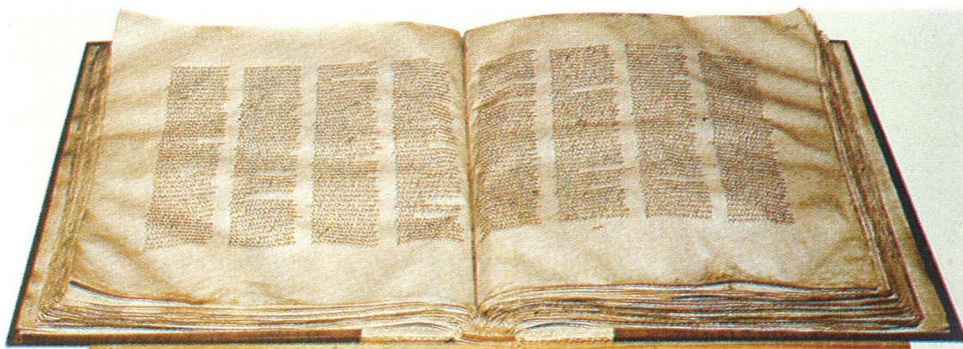
Surnumere ääres asuvad koopad, kust leiti seni vanimad VT käsikirjad.

VANIMAD PIIBLID

Kuna esimeste kristlaste hulgas levis VT peamiselt Septuaginta kujul, on vanimates Piiblikes nii VT kui UT säilinud kreeka keeles. Tuntumatest käsikirjadest võib siin nimetada 4. sajandist pärinevaid **Vatikani** ja **Siinai** koodeksit.

ARHEOLOOGILISED LEIUD KUI TEOORiate KINNITUS

Meieni jõudnud evangeeliumide kõrval kasutati erinevate algkristlike rühmituste poolt ka mitmeid kaanonist väljajäänud evangeeliume. Näiteks nimetab 2. sajandil pKr elanud kirikuisa Aleksandria Klemens tuntud UT teoste kõrval ka Heebrealaste ja Egiptlaste evangeeliumi, tuntud oli ka süürlase Tatianose poolt koostatud evangeeliumide harmoonia. See oli katse ühendada nelja Piiblisse kuuluvat evangeeliumi.

*See 4. sajandist pärinev kreekakeelne koodeks avastati mitmete sündmuste kokkusattumisel. 1844. aastal leidis saksa teadlane Konstantin von Tischendorf Siinai mäe jalamil asuvast Püha Katariina kloostris paberikorvist väga vana käsikirja, mis oli põletamisele määratud. Talle anti kaasa vaid osa lehti, mis sisaldasid UT teksti. Saades aru oma leiu tohutust tähtsusest, naasis teadlane 1853. aastal uuesti kloostrisse, kuid ei leidnud sealt enam midagi. 1859. aastal viibis von Tischendorf kolmandat korda kloostris. Olles juba lootuse kaotanud, leidis ta oma ärasõidu eelõhtul juhuslikult majahoidja kambrist UT puuduvad osad, osa VT-st ja veel mitmed kadunuks peetud teosed. Tänapäeval on see käsikiri tuntud **Siinai koodeksina**.*

Uku Masing (1909–1985) oli veendunud, et tuntud evangeeliumide kõrval eksisteerib ka seni tundmatu Tooma evangeelium. Tema teooria sai hiilgava tõestuse 1945. aastal, kui Niiluse kaldal asuvast Nag-Hammadist leiti savinõu koptikeelsete raamatutega. Ehkki poliitiliste segaduste tõttu nende avaldamine venis, on tänapäevaks selgunud, et tegemist oli kreeka keelest tõlgitud religioossete raamatutega. Nende hulka kuulus ka Tooma evangeelium.

ARTHUR VÕÖBUSE ELUTÖÖ

Eesti uurijatest on Piibli algteksti selgitamiseks kaalukaima panuse andnud teoloogiadoktor Arthur Võõbus (1909–1988). Tema töö vanade süüria käsikirjadega on tunduvalt laiendanud ettekujutust piiblitekstidest ja nende

levimisest. A. Vööbus avastas maailma teadlastele vanimad süüriakeelsed VT ja UT käsikirjad. Erilist tähelepanu väärivad siin vana-süüriakeelsed evangeeliumid ja väga vana Septuaginta tõlge süüria keelde.

Kokku sooritas A. Vööbus üle kolmekümne uurimisreisi Lähis-Ida maadesse, mille tulemusena tõi ta kaasa fotokoopiaid ligi 200 000 leheküljest vanadest süüriakeelsetest käsikirjadest, millest enamik sai esmakordselt tuttavaks tänapäeva teadusele. Chicago Ülikooli juurde asutati A. Vööbuse muuseum, kus neid käsikirju säilitatakse.

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID:

1. Kas mingite arheoloogiliste avastustega saab tõestada Piibli paikapidavust või paikapidamatust?
2. Kas tunned teooriaid, mida hilisemad arheoloogilised leiud tõestasid?
3. Püüa välja tuua Kumrani leidude tähtsus.
4. Missugused põhjused võisid viia piiblikäsikirjade erinevustele?
5. Mida arvad vanade reliikviade arheoloogilisest väärtusest?

RÜHMATÖÖD JA ARUTLUSTEEMAD:

1. Ühes 9. sajandist eKr Iisraelist pärinevas katkendlikus raidkirjas on lõik: *Samaaria Jahvele ja tema Asherale*. Kuidas seletaksid seda kirja Iisraeli range monoteismi valguses?

2. Lugege 1989. aasta UT väljaandest 1Jh. 5:7 ja lehekülje alt kommentaaridest tekstilõiku, mis on mõningates hilisemates käsikirjades sellele salmile lisatud. Kas selline käsikirjade lahknevus võis viia ka erinevate sisuliste tõlgendusteni?

2. KUIDAS UURIDA JA MÕISTA PIIBLIT

Aga kui Filippus jooksis tõlla juure, kuulis ta teda lugevat prohvet Jesaja raamatut ja küsis: "Kas sa ka mõistad, mida sa loed?" Tema ütles: "Kuidas ma võin mõista, kui keegi mind ei juhata?"

Ap. 8:30–31

*Õpilane: ...Kui proovida teoloogiaga?
Mefistofeles: Ka siin on asjal oma "aga".
Teil tuleb arvestada ohuga,
et raske jälgida on õiget sihti.
Ses teaduses on varjul mürk, mis tihti
võib segi minna arstirohuga.
Nii siingi hästi teeb, kes valib tuntud raja,
ei otsi selgust sesse kremplesse,
vaid võtab tõeks, mis räägib õpetaja,
ja üldse – sõnu austadu on vaja,
need viivad kindla veende templisse.*

Johann Wolfgang Goethe, "Faust"

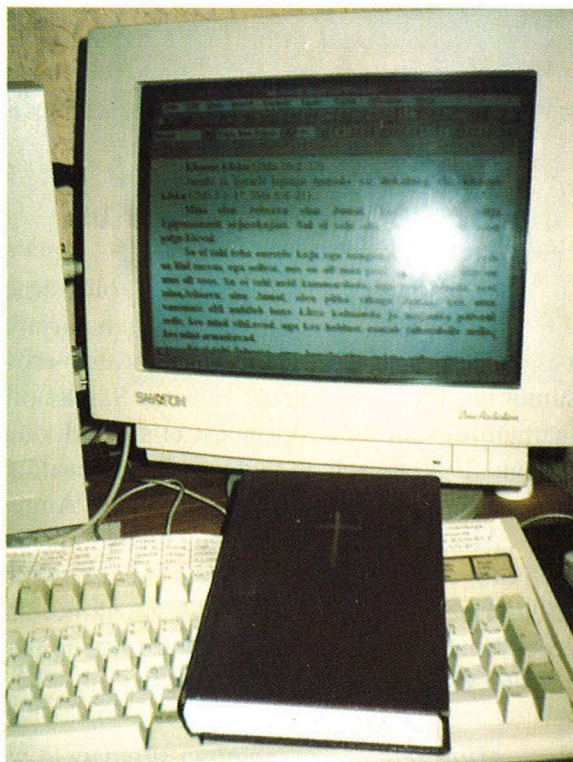
Piibel on teaduslikult uuritav nagu iga teinegi raamat. Tänapäeval haaravad piibliteadused endasse teksti grammatilise analüüsi, sotsiaalkultuurilise taustsituatsiooni ja kõikvõimalike mõjude uurimise, mille eesmärgiks on jõuda lähemale kirjapandu mõttele. Nagu enamikus teadusharudes, ei ole ka piibliteadustes kerge, kui mitte võimatu, jõuda kõikide poolt aktsepteeritavate tulemusteni. Siin on tegemist mitmekesise ja laialdase tööpõlluga, kus sageli esineb eriarvamusi ja peetakse vaidlusi. Ühel inimesel on võimatu olla kursis kõigi piibliteaduste uusimate teooriate ja avastustega.

Piibel on usuraamat. Tahes-tahtmata tekivad seda lugedes mitmed küsimused. Piibli lugemise ja selle üle mõtisklemise kõrval aitab temaga suhet luua ka teatud taustteadmiste pagas. Nii usk kui piibliteadused on avatud protsessid, mis vastastikusel koostöös võivad inimese jumalatunnetusele panna tugevama aluse kui ainult Piiblist lähtuv kujutlus Jumalast.

Piibliteadustega tegelemine tähendab pidevat teelolekut. Täna tehtud suured avastused võivad homme osutada juba kehtetuks. Ometi on see tee täielikuma mõistmise ja usu poole, nagu näeb seda ka apostel Paulus:

Sest poolik on, mida me tunnetame, ja poolik, mida me ennustame. Aga kui tuleb täiuslik asi, siis kaob see, mis on poolik!

1Ko. 13:9–10

Kas aastatuhandete eest kirjutatud Piibel sisaldab midagi niisugust, mis puudutab ka kaasaegset inimest?

2.1. ERINEVAID AJALOOST TÄNAPÄEVA KANDUNUD PIIBLITÕLGENDUSI

Nii et kui üks ütleb: "Mooses mõtles seda, mis mina" ja teine: "Üldsegi mitte, vaid seda, mis mina," siis minu kaudu peaks väljenduma usklikum vaim, kui ütlen: "Miks mitte pigem mõlemat, kui mõlemad on õiged?" Ja kui nendes sõnades peaks nähtama kolmandat või neljandat või veel mõnda õiget mõtet, siis miks mitte uskuda, et neid kõiki nägi Mooses, kelle läbi ainuline Jumal andis Pühakirjale sõnastuse, mis paljude lugejate meelest erinevaid asju väljendades väljendab tõtt."

Aurelius Augustinus, "Pihtimused"

Kõrvuti Piibli tekstist otsese arusaamisega on alati leidunud inimesi, kes loodavad sealt leida midagi põnevat, salajast või varjatut. Seetõttu ei ole

kunagi eksisteerinud Piibli ühest mõistmist. Vanakiriklikest teoloogidest oli näiteks **Origenes** (185–254) veendunud Piibli teksti kolmekordses, **Augustinus** (354–430) aga koguni neljakordses tähenduses.

ALLEGROORILINE PIIBLISELETUS

UT pühakirjaks saamise ajaks oli esimestest VT kirjutistest möödunud üle tuhande aasta. Neid loeti küll pühakirja osaks, kuid vahepeal muutunud kultuuritaust ei võimaldanud inimestel enam tekstis kasutatud lugude ja sümbolite algset tähendust mõista. Samas oli ka selge, et mitmed Moosese raamatutes toodud eeskirjadest ei saanud käia kristlaste kohta. Paljusid neist tõlgendati suvaliselt ja neile anti meelevaldne tähendus kaasajas. Nii tekkis allegooriline piibliseletus, mida näiteks Augustinus pidas tähtsaimaks.

Allegooriline piibliseletus lubas mõista pühakirja kui salajast ja üleloomulikku, millest oodati rohkem, kui see tõeliselt sisaldas. Nii näiteks tõlgendas Origenes allegooriliselt VT-s kirjeldatud juutide neljakümneaastast kõrberännakut. Tema järgi oli see võrdpilt vaga südame mitmeastmelisest taevateekonnast.

Mitte seal ei usu maailma sügavus ja saladused, kus on pilved ja must, sügavus on selges ja rõõmsas.

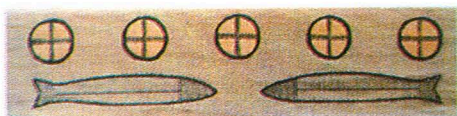
Hermann Hesse, "Klaaspärlimäng"

SÜMBOLID PIIBLIS

Ja tema viis mind vaimus ära kõrbe. Seal ma nägin naist istuvat helkjaspunase metsalise seljas, kes oli täis pilkenimesid ja kellel oli seitse pead ja kümme sarve. Ja naine oli riidetatud purpuriga ja helkjaspunase riidega ning ehitud kulla ja kalliskivide ja pärlitega, ja temal oli käes kuldkarikas täis jälkusi ja oma hooruse saasta.

Ilm. 17:3–4

Ekstaatiliste elamuste ja sügavate tunnete väljendamiseks ei sobi igapäevane keel. Praktiliselt võimatu on argisõnade abil selgitada kirglikku armastustunnet või sügavat vihkamist. Nende edasiandmiseks on inimene kasutanud märkide ja sümbolite keelt, mida kunagi pole vaja otseselt mõista.

Tähtsaks algkristlikuks sümboliks kujunes kala, mille kreekakeelne nimetus on IHTYS. Selle tähtedest moodustati kristliku usu alust väljendavad sõnad: Jeesus Kristus Jumala Poeg Päästja (Iesus Hristos Teou Yios Soter).

Sümboolset tähendust võivad kanda mistahes looduslikud objektid, inimese loodud esemed või abstraktsed kujundid. Ka Piibli autorid on oma jumalaotsinguid ja kogemusi sageli väljendanud piltlikult ning võrdkujuliselt. Väga sageli tuleb seda ette VT-s Taanieli ja UT-s Johannese ilmutusraamatus.

SÜMBOLITE PSÜHHOLOOGILINE TÕLGENDUS

Käesoleval sajandil on Sigmund Freudi (1856–1939) ja Carl Gustav Jungi (1875–1961) psühholoogilisi teooriaid hakatud rakendama ka Piibli sümbolite tõlgendamisel. On märgatud, et mitmed Piiblis kasutatud sümbolid ja allegooriad on väga vanad ning neid tuntakse mitmetes eri kultuurides. Samas võivad need esineda ka tänapäeva inimese unenägudes. Niisugustes Piibli sümbolites on nähtud vanu **arhetüüpe**.

Arhetüüpide all mõistetakse inimkonna kollektiivses alateadvuses asuvaid kujutlusi, mis kannavad kindlat informatsiooni. Piiblis võivad niisugusteks arhetüüpideks olla näiteks hea ja kurja tundmise puu, kaksikud, Jumalaema, pimedus ja valgus.

Selle teooria järgi on ingel igas inimeses oleva hea pooluse, saatan aga halva pooluse võrdpilt. Nendevaheline võitlus on tõlgendatav inimese vaimse kasvu ja enesetunnetuse arenguna. Hommik sümboliseerib sageli uue elu tärkamist, mistõttu ka Jeesuse ülestõusmine toimus hommikul. Jeesuse emas Maarjas võib näha mitmetes kultuurides tuntud Suure Ema kummardamist ja üht peamist turvalisusesümbolit.

TRADITSIOON PÜHAKIRJA KÕRVAL

Ja see olgu teile kõigepealt teada, et ükski prohveti kuulutus Kirjas ei ole omavolilise seletuse jaoks. Sest inimese tahtel ei ole iialgi ühtki prohveti kuulutust esile toodud, vaid Pühast Vaimust kantuina on inimesed rääkinud, saades seda Jumala käest.

2Pe. 1:20–21

Kristlaste poolt kasutusele võetud Piibel nõudis ühtset seletust. Piibli enda autoriteeti kaitsti õpetusega jumalikust inspiratsioonist, kuid allegoorilise piibliseletuse varal jõuti sageli erinevate tõlgendusteni. Kõrvuti allegoorilise ja otsese tõlgendusega eksisteeris veel kaks põhilist kirjaseletust: moraalne, mis juhtis tähelepanu elureeglitele, ja eshatoloogiline, mille eesmärgiks oli loetu seletamine lõpuaja vaimus.

Et vähendada piiblitõlgenduste subjektiivsust ja tagada nende ühtsus, loodi kirikus pühakirja õigeks seletuseks traditsioon. See toetus kirikus esimestel sajanditel tegutsenud teoloogide õpetustele. Katoliku kirikus peetakse traditsiooni siiani Piibli kõrval teiseks autoriteediks, millele toetub inimeste usk. Protestantlikes kirikutes küll tunnustatakse traditsiooni tähtsust Piibli seletamisel, kuid ei asetata seda võrdväärseks pühakirja kõrvale.

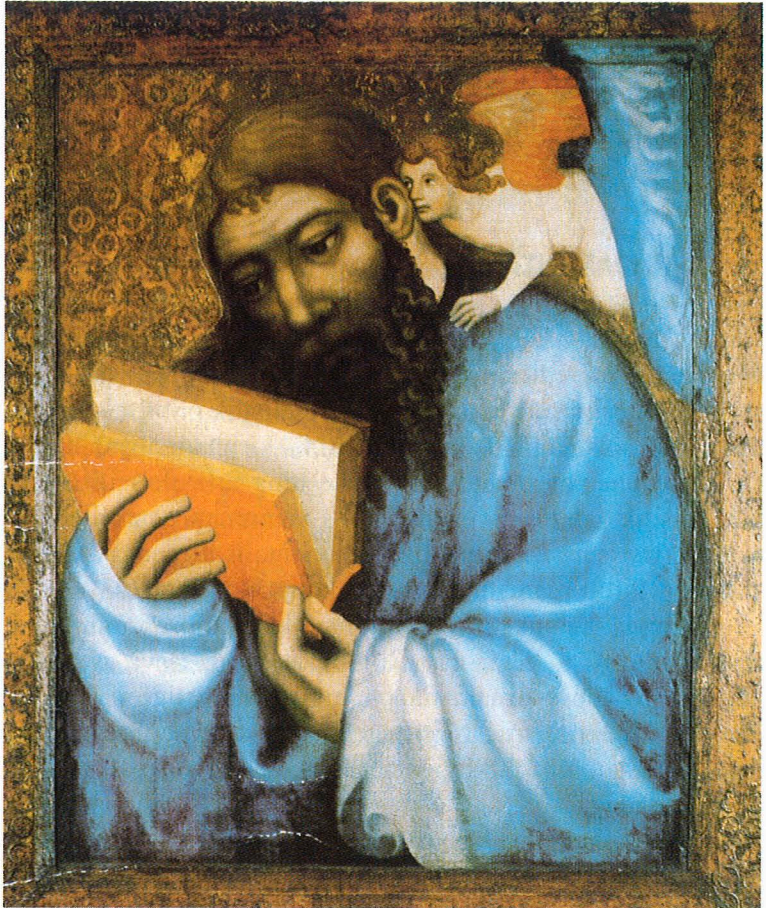
Traditsiooniliste piibliseletuste kokkuvõtetena tekkisid usutunnistused. Tuntuim neist on **apostlik usutunnistus**, mis tekkis 2. sajandil ja mida tunnustab enamik kirikuist.

PIIBEL SELETAB ISEEND

Reformatsiooniga kaasnes pühakirja tõstmine taas ainsaks ja vääramatuks autoriteediks. M. Luther rõhutas Piibli teksti otsest tõlgendust, mis põhines usul pühakirja autorite jumalikkude inspiratsiooni. See aga ei seganud teda pühakirja keskmest lähtudes teatavaid Piibli osi kriitiliselt vaatlemast. Nii saab VT tema jaoks elavaks alles UT kaudu, mis avab VT-s seisvad ettekuulutused Jeesus Kristusest.

M. Lutheri järgi tuli Piiblit lugeda Kristusest lähtuvalt, mida iseloomustab ka tema tuntud lause:

Mis ei õpeta Kristust, see pole apostlik, kui seda õpetaksid kas või Peetrus või Paulus, ja jälle, mis Kristust kuulutab, see on apostlik, tehku seda kas Juudas, Hannas, Pilaatus või Herodes.

Nii kujutati Piibli autoritele antavat inspiratsiooni keskajal. 14. sajandist pärinev evangelist Matteuse kujutis meister Theodorichilt Tšehhimaalt.

M. Lutheri tõstatas ka põhimõtte *Piibli seletusest Piibli enda abil*, s.t. leida vastava tsitaadi mõistmiseks abi mujalt Piiblist. Nii on Piibel iseenda läbi usutav ja selge ning ei vaja täiendavat seletust ega kinnitust traditsiooni ega kiriku poolt. Vastavalt sellele ongi piiblisalmide juurde märgitud teiste kirjakohtade numbrid, mis aitavad öeldut lahti mõtestada.

M. Lutheri inspiratsiooniõpetust ühekülgselt edasi arendades jõuti 17. sajandil arvamuseni, et Piibli autorid on olnud vaid instrumentideks, kes kirjutasid täpselt Püha Vaimu etteütuse järgi. Nii tekkis teooria **verbaalinspiratsioonist**, mis õhutab mõistma Piiblit kui ühetaolist Jumalast lähtunud teksti.

FUNDAMENTALISM

Uskumus Piibli kirjutajate verbaalinspiratsioonist tõusis taas päevakorra 19. sajandi lõpul Ameerikas, kus vastureaktsioonina ajaloolis-kriitilisele piibliuurimisele tekkis fundamentalistlik piibliseletusmeetod. Seal väljendatud põhiseisukohtade järgi on Piiblis kirjutatu absoluutne tõde ja kooskõlas ka kõige uuemate teadussaavutuste ning arheoloogiliste andmetega. Fundamentalistlik seletusviis näeb Piiblis vääramatut autoriteeti kõikidel elualadel ega märka seal vastuolusid. Fundamentalistid peavad tõseks traditsioonilisi andmeid Piibli raamatute autorite kohta.

Fundamentalistliku piiblitõlgenduse järgi on inimkond tekkinud esimesest inimpaarist. Adamast ja Eevast, ning Eeva on valmistatud Aadama küljeluust. Moosese raamatud on fundamentalistide arvates kirjutanud Mooses, Peetruse kirjad Peetrus. Niisuguseid seisukohti pooldades satuvad fundamentalismi toetajad konflikti loodusteaduste ja ajaloo, aga ka teoloogia kaasaegsete seisukohtadega.

Fundamentalistlike arusaamade võidulepääsemisega kaasnevad sageli repressioonid teistsuguste usuliste veendumustega inimeste suhtes. Nii näiteks mõisteti USA-s 1926. aastal toimunud kohtuprotsessil süüdi kooliõpetaja, kes oli oma õpilastele rääkinud inimese tekkimisest Darwini evolutsiooniteooria järgi.

Paljude psühholoogide arvates on fundamentalismi näol tegemist mõtteviisiga, mis võib avalduda usus, kultuuris või mõnel muul elualal. Seda iseloomustab võimetus taluda elunähtuste mitmekesisust, soov saada kiireid ja lihtsaid vastuseid eluprobleemidele, sallimatus teisitimõtlejate suhtes ja soov end ülejäänud ühiskonnale peale suruda. Tänapäeval on täheldatav kõigis religioonides fundamentalismi esilekerkimist. See on seotud ühelt poolt hariduse humanitaarse poole vähenemisega ning teiselt poolt inimese nõutusega järjest keerulisemaks muutuvast maailmast, kus tekib vajadus eksimatute autoriteetide järele. See seletab ka totalitaarsete režiimide ja diktatuuride laia levikut tänapäeva maailmas.

"Sa ei peaks lugema piiblit, vaid palveraamatut, sest mitte kõik, mis piiblis seisab, ei ole meile seletamata selge..."

Karl Ristikivi, "Mõrsjalinik"

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID:

1. Miks on öeldud, et M. Luther tegi Piiblist paberist paavsti?
2. Kuidas võiksid fundamentalistlikult ette kujutada lugu Noa laevast?
3. Too näiteid sümbolite kasutamise kohta tänapäeval.
4. Missuguse inspiratsiooni tüübi alla paigutaksid Muhamedi inspiratsiooni Koraani saamisel?
5. Loe 4Mo. 21:1–9. Võrdle seda (eriti salmi 9) Jh. 3:14-ga. Mil viisil seletab Johannes VT-d?

RÜHMATÖÖD JA ARUTLUSTEEMAD:

1. Kuidas kujutaksite ette fundamentalistlikku mõtteviisi loodusteadustes? Kasvatuses?
2. Kas Piibel on seletatav kiriklikule traditsioonile toetumata? Missugused argumendid toetavad traditsiooni hülgamist, mis on ohuks?

2.2 AJALOOLIS-KRIITILINE PIIBLIUURIMINE JA SELLE VASTUKAJAD

16. sajandil levinud humanistlikes ideedes kuulutati maailma ülimaks autoriteediks inimese mõistus. Sellesse aega langeb ka Piibli taasavastamine inimliku raamatuna, mis vabastas piibliuringud neid kammitsenud rangetest reeglitest ja lõi aluse uutele lähenemisviisidele. Piiblis hakati nägema huvitavaid ja ainulaadset uurimisobjekti, mille ajaloolis-kultuurilisel lahtimõtestamisel jäi usuline moment sageli tagaplaanile.

REFORMATSIOON JA HUMANISM

Renessansis tärganud huvi antiikautorite vastu ja haritlaste hulgas levinud liikumine *ad fontes* (allikate juurde) tõstsid taas aktuaalseks algkeelsete käsikirjade uurimise ja algallikate kriitilise analüüsi. Kuna seoses usupuhastusega oli Piibel usulistest küsimustes taas suurimaks autoriteediks kuulutatud, siis hakati ka tema puhul rakendama samu uurimismeetodeid mis antiikkäsikirjade puhul. Traditsioonilised Piibli seletusviisid ei rahuldanud enam. Hakati huvi tundma Piibli kaasaja vastu, püüti eristada tema algset ja hiljem omistatud tähendust ning otsiti paralleele teiste toleaeagsete teostega. Põhiliseks meetodiks teksti uurimisel oli peamõistete eristamine ja teksti mõtte kindlakstegemine mõistete täpse defineerimise abil.

Humanistliku mõttelaadi ja usupuhastuse kaudu loodi head eeldused Piibli ajalooliseks uurimiseks. Ometi sai 16.–17. sajandil valdavaks hoopis fundamentalistlikum lähenemine, mis nägi Piiblis kirjatähelist autoriteeti ega eristanud pühakirja keelelis-ajaloolist kuju tema muutumatust sisust.

AJALOOLOSE MÕTLEMISE ESILETÕUS TEOLOGIAS

Ajaloolis-kriitilise meetodi rakendamine Piibli uurimise puhul sai valdavaks 18. sajandil. Selle rajajaks võib pidada **Johann Salomo Semlerit** (1725–1791). Oma uurimustes puudutas ta Piibli kaanoni pikka tekkelugu. Ratsionalistina loobus ta Piibli autorite verbaalinspiratsiooni ideest ja väitis, et Piibli tekst ja Jumala sõna ei ole identsed.

Valgustusajaga kaasnes hariduse ilmalikustumine ja kriitiline suhtumine traditsioonilisse kiriklikku õpetusse. Ühelt poolt sattusid seni vaidlustamatult püsinud usutõed hävitava kriitika alla, teisalt aga aitas selline lähenemine kõrvaldada naiivse kujutelma, nagu võiks inimese usk põhineda mingitel ajalooliselt tõestatavatel piiblitõdedel. Ajaloolise mõtlemise kaudu loodi alus Piibli sõnumi selgitamiseks oma kaasajas ja see lõi pinnase laialdaseks uurimistööks, milles inimese usulised tõekspidamised sageli teisejärguliseks muutusid.

LIBERAALNE TEOLOOGIA

19. sajandil muutusid protestantlikud teoloogid kirikust praktiliselt sõltumatuks. Sel viisil võis tõusta päevakorrale Piibli tekstide ja neis edastatud sündmuste ehtsuse küsimus. Näiteks kaheldi nende probleemidega

tegelevas liberaalses teoloogias peaaegu kõiges, mis UT-s Jeesuse kohta kirjutati, ja nähti selles tema jüngrite hilisemat õpetust. Piiblist püüti eristada ajalooliselt tõelisi ja kindlakstehtavaid sündmusi, tegeldi imelugudele seletuste otsimisega ja otsiti Piibli sõltuvust oma kaasajast.

Liberaalteoloogilise koolkonna üheks tuntumaks esindajaks võib pidada **Ferdinand Christian Bauri** (1792–1860). Tema meelest võis kristluse sisu taibata alles selle ajaloolist kujunemist jälgides. Bauri järgi tekkis algul apostlite hulgas juudikristlus, millele vastandus Pauluse käsuvaba pagana-kristlus. Nende vastastikuse mõju viis viljaka sünteesini Johannese kristluses, mis võeti omaks ka varases kirikus. Kuigi skeemi, et UT tekkis juudi- ja paganakristluse vahelises pingeväljas, ei saanud rakendada kõigi UT teoste puhul, jäi püsima arusaam, et iga UT raamatut saab mõista vaid lähtudes tema kohast algkristluses.

...kogu kristlik sõnum taandus kellegi (siiski ajalooliselt eksisteerinud) Naatsareti Jeesuse õpetuseks Jumalast kui heast, andeksandjast Isast, kelle kõrval Uues Testamendis ja algkoguduse õpetuses tunnustatud Kristusel kui Lunastajal polnud õigupoolest enam mingit tähendust. Seda Jeesust võidi austada "kristliku religiooni" rajajana niisamuti, nagu võidakse austada teisigi ajaloo suurkujusid.

Elmar Salumaa, "Puhta kristluse otsinguil"

RELIGIOONILOOLINE KOOLKOND

19. sajandi teisel poolel, kui õpiti paremini tundma VT ja UT maailmas levinud erinevaid usundeid, tõusis esile religioonilooline koolkond. Eriti VT-s hakati eristama elemente Babüloonia, Kaanani ja Pärsia usunditest, kuid ka UT-s nähti Johannese teoseid vastureaktsioonina kristlust ründavale **gnostitsismile**. Teravalt kerkis esile küsimus – mis ikkagi on Piiblile eriomane ja mis eristab kristlust teistest usunditest. Asetades Piibli üldise usundiloo konteksti, tõlgitseti sealset Jeesuse õpetust moraalse lunastususundina. Loomislugudes nähti vanade Babüloonia müütide teisendeid, unustades hoopis, et piibellikus käsitluses on neil uus sisu ja tähendus.

Kohatisest ühekülgsusest hoolimata aitasid religiooniloolised uurimused senisest selgemini teadvustada Piibli tekke seost maailma üldise religioosse taustaga. Ohuks jäi aga Piibli sisu taandamine vaid üheks paljudest religioossetest moraalioõpetustest.

DIALEKTILINE TEOLOOGIA

Ajaloolis-kriitilise piibliuurimise tulemusena esitatud kahvatu pilt Jeesus Kristusest osutus praktilises kirikutöös peaaegu kasutuks. Sellest ajendatuna pöördus **Karl Barth** (1886–1968) käesoleva sajandi esimesel veerandil taas tagasi Piibli juurde. Ta väitis, et kristliku sõnumi ehtsuse ainsaks mõõdupuuks on pühakiri, mis ei vaja mingeid lisandusi. Teoloogia, mis ei lähtu Piiblist, muutub Barthi arvates religiooniteaduseks. Tõmmates piiri kristliku usu ja teiste religioonide vahele nägi ta mittekristlike religioonide taga vaid inimeste endi kujutlusi jumalikeks peetavatest jõududest.

Barth mõonab, et Piibli autorid on kirjutanud oma kaasajale. Samas peab ta sellest olulisemaks Piibli sõnumit, mis kuulub iga ajastu inimesele. Pühakirja mõista tahtev inimene peab lähtuma tõlgenduste otsingul sellest-samast pühakirjast, mitte vaatlema seda distantsilt.

Karl Barthi poolt rajatud suunda nimetatakse **dialektiliseks** või ka **sõna teoloogiaks**. Tema õpetus avaldab tugevat mõju ka tänapäeval.

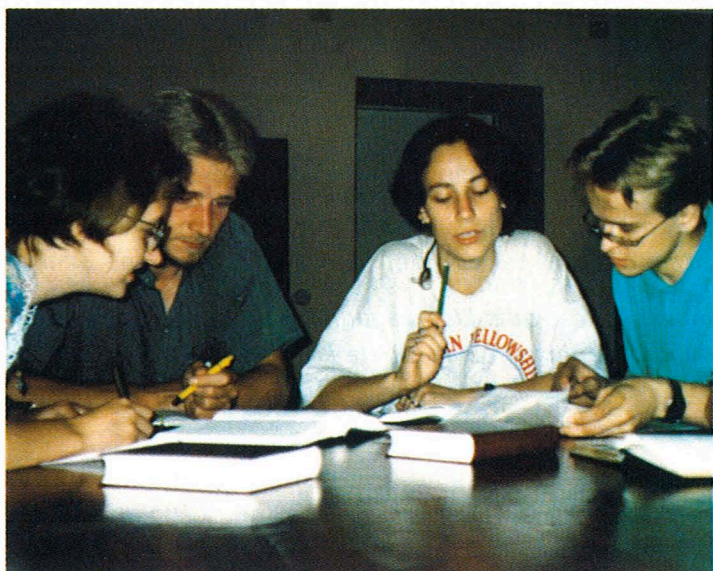
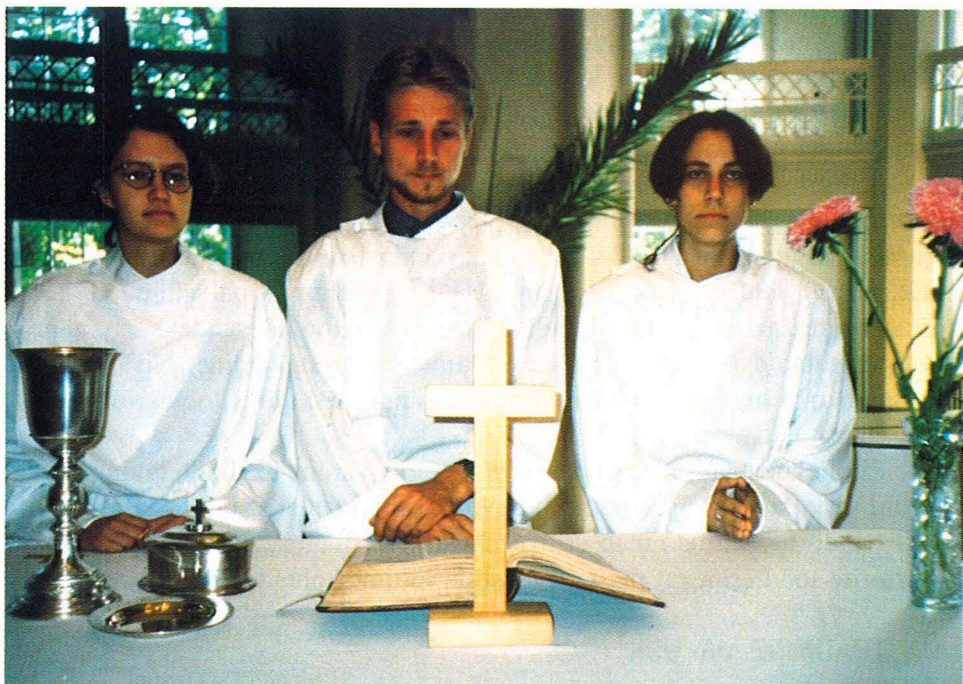
Teda [K.Barthi] ja tema teoloogia-alast loomingut on erinevalt hinnatud. Kuid ka paadunuimad vastased ei saa jätta märkimata, et selles tegemist on mitte ainult mingi uue teoloogilise "koolkonna" rajamisega – vaid epohhaalse ümberorienteerumusega kogu senise teoloogilise mõtlemise ja tunnetuse valdkonnas...

Elmar Salumaa, "Karl Barthist ja tema teoloogiast"

PIIBLI UURIMISE MEETODID

Piibli teaduslikuks uurimiseks on välja töötatud mitmed meetodid. Piibli mõtte võimalikult tõepärase esiletoomise eelduseks on täpne algtekst. Nende küsimustega tegeleb **tekstikriitika**, mille ülesandeks on leida paljude säilinud käsikirjade seast vanimad ja usaldusväärsemad. Sel viisil püütakse välja selgitada hilisemad teksti muudatused, mis võivad olla põhjustatud ümberkirjutaja hooletusest, aga ka soovist parandada algset mõtet või stiili.

Teksti struktuuri, ühtsuse ja ehtsusega tegeleb **kirjanduskriitika**. Kui VT raamatute puhul on tekst enamasti ebahütlane, siis UT, mis on valminud tunduvalt lühema aja jooksul, on ühtlasem. Teksti osade erinevast päritolust võivad anda tunnistust näiteks kordused, kõrvalekaldumised kontekstist või stiililised erinevused. Heaks näiteks on siin maailma loomise kordus VT-s või

Sügavad teadmised teoloogiast ei takista inimesi uskumast armastavasse Jumalasse. Tartu Ülikooli usuteaduskonna üliõpilased kirikus jumalateenistust läbi viimas ja loengut kuulamas.

imelise söötmisloo kahekordne esinemine Markuse evangeeliumis. Kirjanduskriitika alaliigiks on **allikate kriitika**, mis tegeleb valminud tekstile eeskujuks olnud allikmaterjalidega. Selle abil on antud veenvaim seletus kolme esimese evangeeliumi omavahelisele sarnasusele.

Käesoleva sajandi keskel tõusis uue meetodina esile **vormilugu**, mis tegeleb Piiblis esinevate kirjanduslike vormide kultuuritausta, traditsioonide ja algupära selgitamisega. VT-s võivad kirjanduslikeks vormideks olla saaga, müüt, novell, laul, seadus, loend jne, UT-s aga hümnid, palvehüüded, kodukorrad, vooruste ja pahede loetelud jne. Vormiloo ülesandeks on näiteks Piiblis kasutatud lugude varasema eeskuju kindlakstegemine. Nii on tuntud Mesopotaamia lugu veeuputusest, mis on olnud eeskujuks loole Noa laevast (1Mo. 6–8).

Piibli koostamisel ühendasid redaktorid varem üksikult levinud fragmendid tervikuks. Nende poolt sisseviidud muudatusi ja ühtlustamisi uurib **redaktsioonilugu**, mis omab erilist tähtsust VT juures. Eriti selgelt on näha redaktorite tööd erinevat päritolu tekstide liitumiskohtades.

TEADMINE JA USK

Mõistetavalt võib teaduslik lähenemine Piiblile tekitada inimestes probleeme ja lõhkuda nende usku. Küsimusi aga tekib Piiblit lugedes igal juhul ja neile vastamata jätta oleks vastutustundetu. Samas tuleb silmas pidada, et piibliteadus ei tegele usu tõestamisega, vaid Piibli tekke ja algse mõtte võimalikult täpse kindlakstegemisega. Usk jääb alati inimese vabaks otsustuseks.

Ta oli leidnud vastuolusid piiblis, talmudis, kõigi suurte õpetajate juures... Ta teadis küll, et juutluse aluseks on usk ja mitte teadmine, kuid ta püüdis isepäiselt ometi järele katsuda, kui kaugemale mõistus ulatub.

Isaac Bashevis Singer, "Ori"

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID:

1. Kuidas näed sina teadmise ja usu vahekorda? Kas liigne teadmine võib lõhkuda usku?
2. Kas usku saab rajada millelegi ajalooliselt kindlale?
3. Kuidas vastaksid religiooniloolises koolkonnas tekkinud küsimusele: kas Piiblis on midagi eriomast?

4. Mille poolest erineb dialektiline teoloogia fundamentalistlikust piiblikäsitlusest?

5. Kas ajaloolis-kriitilisi meetodeid on võimalik rakendada peale Piibli ka teiste raamatute puhul? Missugusel juhul võib niisugune vajadus tekkida?

RÜHMATÖÖD JA ARUTLUSTEEMAD:

1. Kõrvuta ajaloolist ja fundamentalistlikku lähenemist Piiblile. Kumba eelistaksid?

2. Markuse evangeeliumi lõpp on kirjutatud hiljem. Loe võrdlevalt:

Mk. 16:6–11

Jh. 20:14–18

Mk. 16:12–13

Lk. 24:13–35

Mk. 16:14

Lk. 24:36–43, Jh. 20:19–23

Mk. 16:15–20

Mt. 16–20

Kas Markuse evangeeliumi lõpu autor pidi tundma kolme ülejäänud evangeeliumi, või leiate sellise sõltuvuse kohta veel seletusi?

2.3. MÕNEST KAHEKÜMNENDA SAJANDI PIIBLITÕLGENDUSEST

Seoses 20. sajandil toimunud sõdade ja ökokatastroofidega muutus senine teoloogiliselt optimistlik kujutus inimesest. Pidurdus ka usk tehnilisse progressi ja inimese poolt saavutatavasse helgesse tulevikku. Üha enam tunnetati, et formaalselt korrektse piibliuurimise tulemused ei vasta inimese jaoks olulistele küsimustele ega juhi teda Jumala juurde. See andis ühtlasi tõuke ka Karl Barthi dialektilise teoloogia tekkimisele.

RUDOLF BULTMANN JA DEMÜTOLOGISEERIMISPROGRAMM

Rudolf Bultmann (1884–1976) tõstatas küsimuse inimeksistentsi mõistmisest Piiblis. Tema seisukohad purustasid traditsioonilised vaatekohad ja andsid aluse eksistentsialistliku piibliseletuse tekkeks. Ta ei pea oluliseks taastada kunagi toimunud sündmusi, vaid eesmärgiks on leida Piiblist kaasaja inimese jaoks sõnum, mis puudutaks tema olemust. Niisugusteks sõnumiteks võiksid olla armastus, elu mõte, surm, kannatus. Piiblis on need teemad esitatud vastavalt omaaegsele tavale müütilises vormis. Et tänapäeva inime-

Rudolf Bultmann, üks selle sajandi suurimaid teolooge.

sele Piibli müütiline käsitusviis arusaadavaks teha ning see **demütologiseerida**.

Demütologiseerimisega jääksid UT-st välja kohad, mis puudutavad Jeesuse põrgu- ja taevaminekut ja imetegusid. Jääb aga Kristuse ristilöömine ja ülestõusmine, mis on Bultmanni järgi usu lähtepunktiks.

Ei saa ju kasutada elektrivalgust ja raadioaparaati... ning samal ajal uskuda Uue Testamendi vaimude ning imede maailma.

Rudolf Bultmann

INIMESE EKSISTENSI VIISID

Bultmann peab oluliseks seda, kuidas kogeb inimene Piiblis oma olukorda ja vahekorda Jumalaga. UT-s eristab Bultmann inimeksistentsi kaht võimalust: uskmatut ehk lunastamata ja uskuvat ehk lunastatud eksistentsi.

Bultmanni järgi püüab inimene jõuda oma tõelise olemuseni. Uskmatul inimesel väljendub see pidevas eneseloomises ja püüdes oma elu kindlustada. See võib toimuda maise vara, moraalsete saavutuste jms läbi. Samas aga inimene klammerdub enda loodud väärtuste külge, sest ainult need annavad talle kindlustunde.

Uskva inimese püüd leida oma olemust väljendub UT-s seevastu loobumises enese loodud kindlustustest. Niisugune inimene näeb elus Jumala kingitust ja see eeldab loobumist maistest garantiidest. Loomulikult ei tähenda see igapäevaste väärtuste kasutamisest loobumist, vaid nende mõistmist vahenditena Jumala poolt kingitud elus.

KUULUTUS

Kristus, ristilöödu ja ülestõusnu, kohtub meiega kuulutuse sõnas, ei kuskil mujal... Jutlustatud sõnas ja ainult temas kohtame ülestõusnut.

Rudolf Bultmann

Bultmanni arvates on Piibli ülesandeks aidata inimesi uuele enesemõistmisele ehk usule. Seetõttu peab ta Piibli ajaloolist osa ebaoluliseks ja näeb Jumala ilmutuse keskendumist kuulutuses, mille ülesandeks on puudutada inimesele olulisi eksistentsialistlikke küsimusi. Samas võib tänapäeva inimest puudutada vaid niisugune sõnum, millelt on rebitud tema aegadest tingitud müütiline kate.

Oma tõlgendusviisist lähtuvalt lahutab Bultmann ajaloolise Jeesuse kuulutatud Jeesusest. Ta väidab, et ajalooline Jeesus ei oma inimese usule mingit tähtsust. Kuulutuses seevastu toimub ilmutuse toomine minevikust tänapäeva.

Bultmanni järgi ei saa Piiblist leida üldkehtivaid ajatuid tõdesid ega käsitleda seda teoreetilise õpetusena. Piibellik kuulutus on suunatud inimesele, kellele see tähendab alati ühe enesemõistmise võimaluse pakkumist ja kutset otsustada oma usu üle.

Ma ei tea, kui paljusid on Bultmann eksistentsialistliku interpretatsiooniga aidanud rõõmsa evangeeliumini.

Karl Barth

EKSISTENTSIAALSE PIIBLIMÕISTMISE EDASISED ARENGUD

Kuna kaasaja inimesed ei saa omaks võtta hellenismiaegseid kujutlusi Kristusest või jumalariigist, ei saa üks-üheselt kasutada Piiblis esitatud algkristlikke väljendusi. Bultmannist veelgi radikaalsemalt käsitles seda küsimust Herbert Braun. Tema arvates on teoloogia ülesanne selgitada ajaloolise uurimuse kaudu tänapäeva inimesele Piiblis sisalduvaid põhimõisteid ja vaateid.

Püüdes demütologiseerimist rakendada ka Jumala suhtes, nägi Braun temas vaid teatud laadi sündmust, mis avaldub näiteks inimeste omavahelistes suhetes. Et niisugust "Jumalat" saab põhjendada ka piibellikust kuulutusest sõltumata, on Brauni seisukohti palju kritiseeritud.

AJALOOLISE JEESUSE TAASAVASTAMINE

Esimene rünnak kuulutusel rajanevale piiblimõistmisele lähtus Bultmanni enese loodud koolkonnast. Eelkõige keskendus see rünnak ajaloolise Jeesuse tähtsuse taasavastamisele. Nimelt väitis osa Bultmanni õpilasi, et kristlik usk toetub kindlale sündmusele – Jeesus Kristuse ajaloolisusele. Seda kinnitavad ka evangelistid, kes ei püüa asendada maist Jeesust müütilise taevase olendiga.

Mitmed sündmused, nagu Iisraeli pääsemine Egiptusest, leping Siinail, Jeesuse elu ja ristisurm, näitavad Jumala toimimist ajaloos. Näha Piiblis maailma päästva Jumala asemel vaid vahendit inimese subjektiivseks enesemõistmiseks, näis paljudele liialt julge ja abstraktne.

LUNASTUSLOOLINE PIIBLITÕLGENDUS

Vastandina eksistentsialistlikule tõlgendusele näeb **lunastuslooline tõlgendus** Jumala tegevust inimkonna ajaloos. Oma tõelise tähenduse saab selline ajalugu inimese usu läbi. Vaid usu läbi saab Kristuse ristisurmast maailma lunastav sündmus. Teistsuguselt positsioonilt lähtudes tähendaks see vaid end Messiaks nimetanud juudi hukkamist, kes pani aluse uuele religioonile.

Peale Jumala ajaloolise päästetegevuse rõhutab lunastuslooline koolkond UT ja VT ühtsust ning jumaliku ja inimliku osa lahutamatumust Piiblis. Eriti on seda suunda arendanud Šveitsi teoloog **Oscar Cullmann** (s 1902).

Jeesus Kristuse ristilöömine võib vastavalt usule saada inimese maailmavaate aluseks või taanduda üheks paljudest hukkamistest ajaloos.

Jens Adolf Jerichau "Tee Kolgatale" 1914. aastast.

INIMENE KOHTAB JUMALAT

Hoolimata eriarvamustest ajaloo tähtsuse osas ühendab lunastusloolist ja eksistentsialistlikku tõlgendust see, et nad rajanevad inimeste usul. Vaid usu kaudu saavad inimestele reaalseks Jumala lunastusteod ja usu läbi tunnevad nad end puudutatuna Piibli kuulutuse eksistentsiaalsetest küsimustest.

Sotsiaalse ebavõrdsuse leevendamist nõudev vabastusteoloogia juhib Ladina-Ameerika rahvaid võitlusse.

Pildil mässulised indiaanlased Chiapase osariigist Mehhikos.

POLIITILISED TÕLGENDUSED

Pühakirja on rakendatud poliitilise võitluse teenistusse juba selle tekkimise ajast peale. Nii on mitmete ülestõusude juhid Iisraelis toetunud oma tegevuses VT-le. Näiteks kuulutas aastail 132–135 toimunud Rooma-vastase ülestõusu juht Bar-Kohba end Messiaks. Keskajal on oma tegevusele Piiblist õigustust otsinud nii aastatel 1091–1290 toimunud ristsõdade algatajad kui ka Saksamaa talupoegade sõja juht Thomas Müntzer.

Poliitiliste piiblitõlgenduste hulka kuulub ka käesoleva sajandi kuuekümnendatel aastatel Ladina-Ameerikas levinud **vabastusteoloogia**. Marksistlike mõjude tõttu tõlgendati seal Piiblit revolutsioonilise õpetusena, mis oli suunatud rahva jõukamate kihtide vastu.

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID:

1. Mis teeb ajaloolise Jeesuse tähtsust eitava teoloogia omaksvõtu raskeks?
2. Kas tead veel näiteid, kus Piibel on rakendatud poliitika teenistusse?
3. Missuguseid eksistentsialistlikke küsimusi pead enesele tähtsateks?
4. Kas oskad tuua näiteid, kuidas igapäevases elus ühed inimesed näevad samas sündmuses Jumala osalemist, teised mitte?
5. Kes peaks Piibli tänapäeva inimesele demütologiseerima? Kas ta ise, kirikuõpetaja oma jutluses, religiooniõpetaja koolis?

RÜHMATÖÖD JA ARUTLUSTEEMAD:

1. Lugege Jh. 12:1–8. Mis võiks olla selle loo kaasaegset inimest puudutav sõnum?
2. Kas Piiblist võib abi olla ka inimese argielu mõtestamisel? Missugust Piibli tõlgendusviisi võiks selleks kasutada?

2.4. PIIBLI TÕLKIMISE PROBLEEME

Piibli tekkimisest alates on päevakorral seisnud selle tõlkimine. Oli ju VT tekke ajaks heebrea keel asendunud aramea keelega, helleniseerunud juudid otsisid enesele arusaadavat pühakirja, aramea keeles kõneleva Jeesuse kuulutus fikseeriti kreeka keeles. Ristiusu levides omandas Lääne-Euroopas erilise tähtsuse Hieronymuse poolt 5. sajandi alguses tehtud ladinakeelne tõlge Vulgata. Ida kirikutes jäid aluseks kreekakeelne UT ja Septuaginta. Esimestel sajanditel tõlgiti Piibel veel süüria, gooti, kopti, etioopia, armeenia ja gruusia keelde.

TÕLKED RAHVUSKEELTESSE

...nad andsid talle ikka hundipassi, niipea kui selgus, et karjapoiss on peremehest enesestki targem. Kord oli ta koguni kirikumõisas karjuseks. No sealt tõstsid nad ta juba nädala pärast välja. Sest sel pöörasel olid isegi pühakirjast omad arvamised!

Friedebert Tuglas, "Toome helbed"

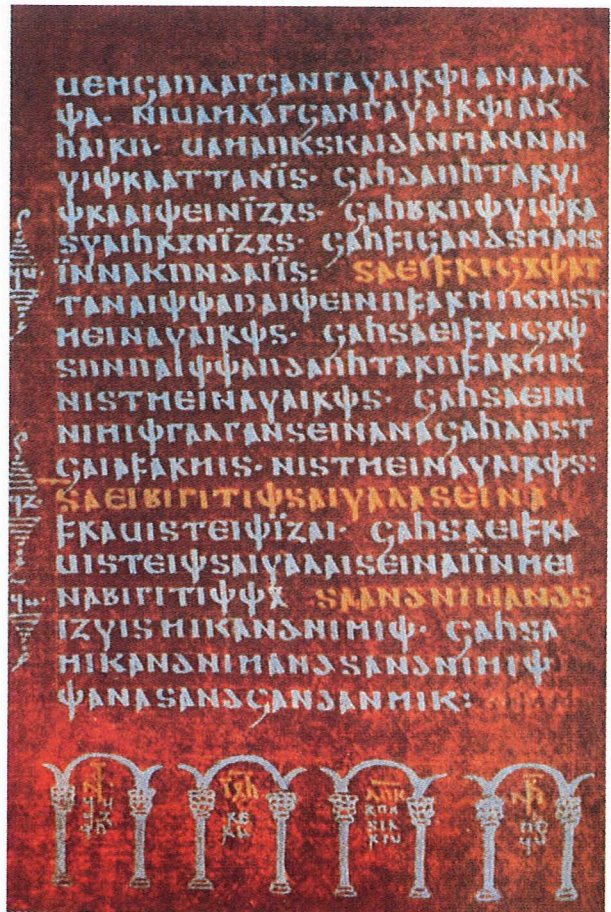

*Piibli tõlkis ladina keelde õpetatud munk Hieronymus.
Antonella da Messina maal 15. sajandist.*

Pikka aega oli katoliku kirik Piibli rahvuskeeltesse tõlkimise vastu. Eelkõige nähti tõlgitud pühakirja levimises allikat kõikvõimalike tõlgenduste tekkeks. Sealt omakorda kardeti võrsuvat katoliku kirikust lahkulöövaid kirikuid. Vaid Vulgata oli kättesaadav kõigile, kuid sellest arusaamine nõudis ladina keele oskust, mis eeldas hariduse olemasolu. Kuna Lääne-Euroopas oli kogu haridus ladinakeelne, ei olnud rahvuskeelsete Piiblite järele ka otsest tarvidust: kes oskas lugeda, oskas ka ladina keelt.

Veidi sallivamalt suhtuti esimestel Kristuse-järgsetel sajanditel tõlkimise ida kirikutes, kus valmisid mitmed tõlked. Hiljem aga on näiteks Vene õigeusu kirik olnud pühakirja rahva kätte usaldamisel katoliku kirikust veelgi ettevaatlikum. Rahvuskeelne piiblitõlge ilmus Venemaal alles 1875. aastal.

Kõigest hoolimata hakati veel keskajal Lääne-Euroopas tegema rahvuskeelseid tõlkeid Piiblist. Aastatel 1380–1382 tõlkis John Wycliffe Piibli

Piiskop Wulfila poolt gooti keelde tõlgitud Piibel pärineb 4. sajandist.

Vulgatast lähtudes inglise keelde. Tõelise hoo sai tõlkeprotsess seoses reformatsiooniga 16. sajandil. Eeskujuks oli M. Lutheri saksa keelde tõlgitud Piibel (1522. a UT ja 1534. a VT), mis sai ka saksa kirjakeele aluseks. Selle tõlke aluseks oli alates Hieronymusest esmakordselt heebrea ja kreekakeelne algtekst. Rahvuskeelde tõlgitud Piiblite levimisele aitas tugevasti kaasa ka trükikunsti leiutamine 15. sajandil.

Katseid tõlkida Piiblit eesti keelde tehti esmakordselt 16. sajandil. **1686. a** ilmus **UT lõunaeesti murdes** (põhjaeesti murdes 1715), **Piibel** tervikuna aga **1739. aastal Anton Thor Helle** tõlkes.

UUED TÖLKED JA NENDE VAJALIKKUS

Eestikeelsete piiblitõlgete võrdlus. (Lk. 21:1-3)

Agga temma watis ja näggi rikkaid ommad andid ohwriahha kirsto pannewad. Agga temma näggi ka ühhe waese lesknaese kaks weringit senna pannewad. Ja temma ütles: Töest minna ütlen teile, et seesinnane waene lesknaene on ennam, kui keik muud, sisse pannud.

Piibel, 1822

Aga tema vaatas ning nägi rikkaid oma andisid ohvirahakirstu panevat. Aga ta nägi ka ühe waese lesknaise kaks veeringit sinna panevat. Ja ta ütles: Tõesti, ma ütlen teile, et seesinane waene lesknaine on enam kui kõik muud sisse pannud.

Suur Piibel, 1940

Aga ta vaatas ja nägi rikkaid oma ande ohvikirstu panevat. Ent ta nägi ka üht vaest lesknaist kaks leptonit sinna sisse panevat. Ja ta ütles: "Tõesti ma ütlen teile, see waene lesknaine pani rohkem kui kõik muud!"

Piibel, 1968

Aga vaadates ümber nägi Jeesus rikkaid oma ande aardekirstu panevat. Aga ta nägi ka üht kehva lesknaist panevat sinna kaks leptonit ja ütles: "Tõesti, ma ütlen teile: see waene lesknaine pani rohkem kui kõik muud."

Uus Testament, 1989

Iga piiblitõlge nõuab aja möödudes uuendamist. Seoses ühiskonna arenguga mõned sõnad keeles kaovad, mõned tulevad juurde ja mõne tähendus muutub. Muutub ka lauseehitus ja muudetakse õigekeelsusreegleid. Parema arusaadavuse huvides tuleb tõlked tänapäevastada. Suurtel rahvastel on tavaks teha igale põlvkonnale uus piiblitõlge ning tihti on neid tehtud üheaegselt mitu.

Kuni 20. sajandi keskpaigani oli eestikeelsete piibliväljaannete aluseks põhiliselt Anton Thor Helle tõlge. Alles eestikeelse Piibli 200. aastapäevaks tehti uus tõlge, mis ilmus trükis 1938. aastal. VT tõlkega tegeles põhiliselt Uku Masing, UT-ga Harald Põld. Kolmandat korda tõlkis VT Endel Köpp ja see tõlge ilmus Piiblis 1968. aastal Stokholmis. Ühtlasi on see aluseks ka uusimale, 1997. aastal ilmunud Piibli VT tõlkele, kuhu on aga sisse viidud arvukalt parandusi. UT aluseks on seal võetud 1989. aastal ilmunud Toomas Pauli ja Uku Masingu tõlge.

Eesti piiblitõlke komisjon töös.

Uku Masingul (1909–1985) on uute eestikeelsete piiblitõlgete valmimisel suuri teeneid.

KEELTE ERINEVUSEST TINGITUD RASKUSED

Erinevused keelte grammatikas ja sõnakasutuses teevad täpse tõlke enamasti võimatuks. Nii näiteks puudub heebrea keeles tegusõnal ajavorm, mida asendab vahetegemine lõpetatud ja lõpetamata tegevuse vahel.

Kreeka keelest tõlkimisel tekitab raskusi sealsete tegusõnade paljutähenduslikkus. Sageli on raskusi ka sõnadele täpsete vastete leidmisega. Näiteks saab kreeka keeles armastust väljendada kolme erineva sõnaga: *eros* – erootiline armastus, *filia* – armastus sõprade vahel, *agape* – spetsiifiline kristlik armastus, ka Jumala-armastus.

Ka heebrea keeles on rohkesti mitmetähenduslikke või ebakindla tähendusega sõnu. Näiteks võib sõna *ruah* tähendada vaimu, hinge, meelt, tuult, hingamist ja ka eimiskit. Umbes 25% heebrea sõnavarast VT-s moodustavad haruldased sõnad, millest paljude tähendus ei ole kindel.

Üheski tõlkes ei ole võimalik kõiki teksti nüansse edasi anda.

HEA TÕLKE EELDUSED

Loomulikult on hea piiblitõlke eelduseks tõlge originaalkeelest, mis lähtuks võimalikult täpsest algtekstist. Selleks peavad tekstiväljaanded arvestama paljude erinevate käsikirjadega, et jõuda lähemale oletatavale algtekstile. Päriselt ei vastanud sellele nõudele esimeste eestikeelsete tõlgete aluseks olnud Rotterdami Erasmuse poolt 1516. aastal väljaantud UT tekst. Nimelt tahtis Erasmus jõuda oma tööga valmis enne teisi ja kasutas seetõttu esimesi ettejuhtuvaid käsikirju. Osa Ilmutusraamatust, mis tema käsikirjades puudus, tõlkis ta koguni Vulgatast tagasi kreeka keelde. Täpsest algtekstist lähtumine on raskendatud ka VT puhul, kus mõnel kohal on heebreakeelne algtekst lootusetult korrast ära või rikutud.

Teiseks eelduseks on Piibli teksti algse tähenduse mõistmine. Kõrvuti hea keeleoskusega on siin vajalik teksti ajaloolise tausta ja kirjutaja mõtte maailma tundmine. Siin saavad tõlkijad kasutada teksti tähendusega tegeleva teaduse, **eksegeetika** andmeid. Sugugi tähtsusetu ei ole ka tõlke esitamine korralikus emakeeles.

Sageli varitseb oht, et Piibli tekst osutub mõistmatuks liiga suurte kultuurierinevuste tõttu. Sellisel juhul eelistatakse enamikul juhtudel algtekstist küll erinevat, kuid kohalikule rahvale arusaadavat tõlget. Sobivaks näiteks on siin eskimodele mõeldud Meie Isa palve teksti muutus:

Meie igapäevast kala anna meile tänapäev...

Mt. 6:11

ERI EESMÄRKIDEGA TÖLKED

Täpsust taotlev piiblitõlge ei saagi olla liialt voolav ega hõlpsasti loetav nagu ilukirjandus. Paljude Piibli raamatute autorite keel on konarlik ja raske ning nende edasiandmine ladusas tõlkes on võimatu. Kui austus algse teksti vastu ei lubanud vanade käsikirjade ümberkirjutamisel nende keelt ega stiili parandada, siis ei tohiks seda teha ka korrektse tõlke puhul. Sellistelt alustelt lähtuvad tõlked püüavad lugejale asendada originaali.

Paljudel juhtudel aga on tõlke eesmärgiks üldine arusaadavus sisust. Ka eesti keeles on välja antud piibililugusid lastele, maailmas on väga levinud adapteeritud ja lihtsa keelega piiblid. Neist laiemalt on levinud *Good News Bible*, *The Living Bible* ja *Gutes Nachricht*. Nimetatud Piiblitest on enamasti lähtunud ka tõlked rahvastele, kellel oma kirjakeelt ei ole.

Mitmed tõlked võivad olla tehtud mõne väikese keelemurde kõnelejatele. Ka Eestis ilmusid 1926. aastal evangeeliumid setu murdes.

Ja Jeesus läts Jumala pühhäkotta ja ai vällä kõik, kiä möi' ja osti' pühähkuah, ja visas rahavahetajidõ lavva' ümbre ja noidõ pingi' kiä möi' tuvikõisi. Ja üteli näile: Kirotoõ om: Mu' kota kutsutas palvõkuas, a' tii' olõõ sedä rüüvlihavvas tennü'.

Mt. 21:12–13

TÖLKETÖÖ TÄNAPÄEVAL

Praeguseks ajaks on Piibel tõlgitud rohkem kui 300 maailma keelde, Piibli üksikuid osi aga enam kui 2100 keelde.

Kaasaegne piiblitõlkimine on kollektiivne töö. Tänu intensiivsele tööle käsikirjadega ja edusammudele arheoloogias on teadmised Piiblist ja tema kaasajast viimase sajandi jooksul tunduvalt kasvanud. Paljusid neid andmeid saab kasutada Piibli teksti täpsustamiseks, kuid kogu informatsiooniga ei suuda üks inimene kursis olla. Näiteks vaatas Eesti piiblitõlkekomisjon 1997. aastal ilmunud Piibli teksti täpsustamiseks aastate jooksul läbi mitu tuhat parandusettepanekut.

Keele muutumise ja üha uute andmete laekumise tõttu on tõlkimine protsess, mis kunagi ei lõpe. Pealegi on maailmas veel palju keeli, millesse Piiblit veel tõlgitud ei ole. Suurt tööd teevad selle lünga täitmisel piibliseltsid. Eestis asutati oma piibliseltsid esmakordselt 1813. aastal. Kõrvuti tõlketöö organiseerimisega tegelevad piibliseltsid ka Piibli ja sellega seotud kirjanduse trükkimise ja levitamiseks.

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID:

1. Kas Piibli tõlke täpsus on ikka nii oluline?
2. Kuidas suhtuvad muhameedlased Koraani tõlkimisse?
3. Missuguseid ohte kätkes endas Piibli tegemine kõigile kättesaadavaks? Mis rääkis Piibli rahvuskeeltesse tõlkimise poolt?
4. Kas eelistad lugeda Piiblit või kokkuvõtvaid ja lühendavaid piibli-lugusid? Kas Kreutzwaldi "Kalevipoega" või selle ümberjutustust? Põhjenda.
5. Mis on kollektiivse tõlkimise eelised, mis puudused?

RÜHMATÖÖD JA ARUTLUSTEEMAD:

1. Lugege 1Ko. 13:1–13 1968. a ja 1997. a tõlkes. Kumba tõlget teie eelistaksite?

2. Tõlkige erinevatest ingliskeelsetest Piiblitest võetud katkendid ja võrrelge tulemusi:

Before the word was created, the Word already existed, he was with God, and he was the same as God. From the very beginning, the Word was with God. Through him God made all things, not one thing in all creation was made without him. The Word was the source of life, and this life brought light to men. The light shines in the darkness, and the darkness has never put it out.

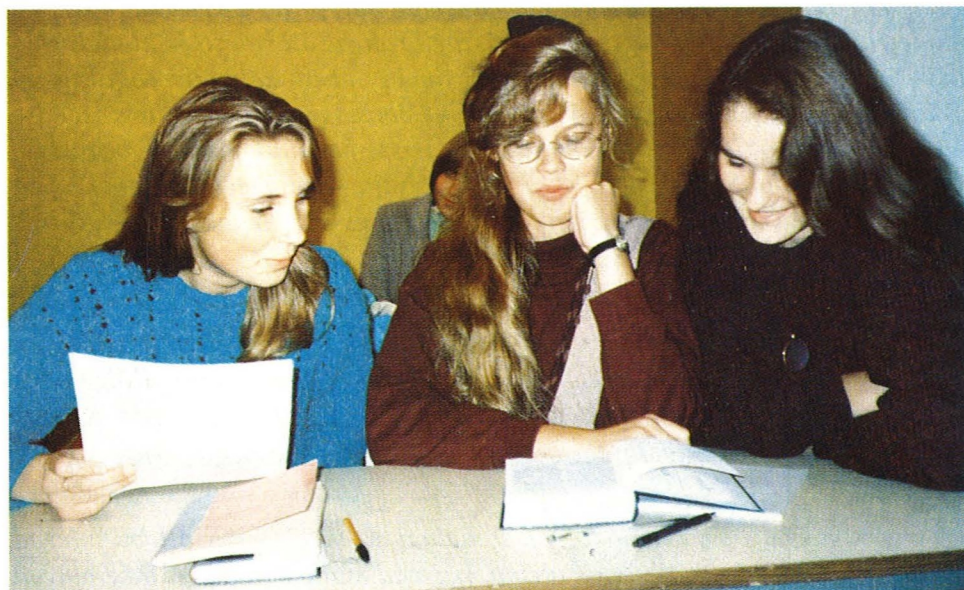
Jh. 1:1–5 (Good News for Modern Man)

In the beginning was Word and the Word was with God and the Word was God. He was in the beginning with God, all things were made through him, and without him was not anything made that was made. In him was life and the life was light of men. The light shines in the darkness, and the darkness has not overcome it.

Jh. 1:1–5 (Revised Standard Version)

Millest võivad olla põhjustatud nii suured erinevused ingliskeelses sõnastuses?

VANA TESTAMENT

MIS MEENUB MULLE VANAST TESTAMENDIST?

Kõigepealt Koguja raamat. Ausalt öeldes on selles kõik ära öeldud ja lisada midagi väärtuslikku on praktiliselt võimatu. Mulle meeldib eriti see, et ta on oma mõtted ilma keerutamata välja öelnud ja seda veel nii ausalt ja ilusti.

Triin, 17 a

See on paksult nimesid, arve ja suguvõsasisid täis. Kunagi püüdsin VT-d lugeda, aga kerge see küll ei olnud.

Sven, 18 a

Neid inimesi, kes kordagi VT-d lahti pole löönud, on Eestis küll ilmselt vähe. Palju rohkem on neid, kes on end hirmutada lasknud Kuningate raamatust. Täiesti põhjuseeta tapavad iisraellased seal Jumala käsul suurte hulkade kaupa süütu inimesi.

Millegipärast mulle tundub, et VT on UT-st palju demokraatlikum – seal ei õhutata inimesi isikukultusele, nagu UT-s Messiaga tehakse.

Marina, 18 a

VT ajal oli Jumal inimestele lähemal kui praegu. Ta ilmutas end mitmetele inimestele, tegi imesid. Kui iisraeli rahvas oli valesti käitunud, said nad seda kohe Jumala karistuse läbi tunda, head käitumist aga tasuti rikkalikult. Ma imestan, et hoolimata nii ilmselgete Jumala tegutsemise märkide olemasolust, leidis ikka neid, kes teiste jumalate poole pöördusid.

Eriti meeldib mulle VT-s prohvet Jesaja. See mees oli oma ajast tunduvalt ees. Kui tema ütlushi joulude ajal kirikus ette loetakse, meeldib see mulle peaaegu rohkemgi kui UT evangeelium.

Kadri, 17 a

VT ei meeldi mulle. Enamik sellest on täis igasuguste valiTsejate elulugusid või siis prohvetite kuulutamist oma aja pahede pihta. Kõige selle teadasaamise vajalikkuses ei suuda ma leida mõtet. Meeldib vaid Koguja raamat – see mõjub kuidagi ehedalt ja usutavalt.

Ester, 17 a

Üks küsimus on, kas mulle VT-st midagi meenub – mõned lood tulevad meelde küll. Peamine peaks aga olema, kas nad mulle ka midagi tähendavad ja selles suhtes ei ole ma päris kindel. Kui see on aga püha kiri, peaks ta ju inimese tegevust mõjutama.

Aleksander, 17 a

3. AJALOORAAMATUD VANAS TESTAMENDIS

Vana Testamendi ajalooramatute hulka kuuluvad: 1.–5. Moosese raamat, Joošua raamat, Kohtumõistjate raamat, Ruti raamat, 1. ja 2. Saamueli raamat, 1. ja 2. Kuningate raamat, 1. ja 2. Ajaraamat, Esra raamat, Nehemja raamat ja Estri raamat. Neis sisaldub hulgaliselt ajaloolisi andmeid, sündmuste kirjeldusi, etnograafilisi, geograafilisi ja kultuuriloolisi materjale. Siiski on need vaid abivahendeiks, et kirjeldada Jumala tegutsemist ajaloos ning Iisraeli rahva astumist temaga lepinguvahekorra.

JUMAL TEEB AJALUGU

VT ajalugu on jumalakeskne. Ka kõige paremad rahva suurkujud, nagu Taavet ja Mooses, esinevad oma inimlike nõrkustega. Tähtis on aga pärast eksisamme mitte masendusse langeda, vaid neist õppust võtta ning vigu edaspidi vältida. Tegutseda kooskõlas Jumala tahtega on põhimõte, mis on VT vaatepunktist seatud esiplaanile. Sellest põhimõttest kinnipidamise või kõrvalekaldumisega on seotud ka kõik valitud rahva õnnestumised ja nurjumised.

Ka Kristust võis kujutada maailma sündmuse juhtiva kõikvõimsa valitsejana.

Mosaiik Daphni kloosterkirikust Ateenas 11. sajandist.

Tabel 5. Iisraeli ajaloo lühiülevaade

Aeg eKr	Sündmused
1800–1600	Esiisade aeg. Aabraham siirdub Mesopotaamiast Palestiinasse.
1600–1500	Osa suguharusid asub elama Egiptusse.
1220–1200	Pögenemine Egiptusest Moosese juhtimisel. Leping Jumalaga Siinail. Körberännak ja tagasitulek Palestiinasse.
1200–1020	Rahvast juhivad karismaatilised pealikud ehk kohtumõistjad. Sugharud elavad omaette, ühtset juhtimist ei ole. Egiptuse mõju nõrge- neb ja peamisteks vaenlasteks saavad vilistid. Saamueli tegevuse algus.
1020–926	Ühtse kuningriigi aeg. Kuningad Saul, Taavet ja Saalomon. Jeruusa- lemma saamine Iisraeli pealinnaks. Algab vilgas kaubandus ja ehitustegevus. Templi rajamine.
926–722	Riik on lõhenenud Põhjariigiks (Iisraeliks) ja Lõunariigiks (Juudaks). Ebastabiilne ajajärk. Algab Assüüria võimsuse kasv.
722	Assüüria vallutab Põhjariigi (Iisraeli). Paljud iisraellased küüditatakse. Kohale jäänud rahvas seguneb uute asunikega.
605	Assüüria variseb kokku, sünnib Uus-Babüloonia riik.
586	Juuda vallutatakse babüloonlaste poolt. Elanikud küüditatakse.
586–539	Juutide vangipõlv Babüloonias.
539	Pärsia vallutab Babüloonia. Juudid saavad loa kodumaale naasta.
539–331	Pärsia aeg. Jerusalemma müürid ja tempel ehitatakse taas üles.
331–175	Juudamaa Aleksander Suure loodud hellenistliku maailma osana.
175–63	Makabite ülestõus ja sellele järgnenud riikliku iseseisvuse aeg.
63–	Maailmariigi Rooma osana. Ülestõusud 66.–73. a pKr ja 132.–135. a pKr viisid Jerusalemma hävitamisele ja juutide hajumisele üle maailma

3.1. ALGLOOD JA NENDE MÕISTMINE TÄNAPÄEVAL

1. Moosese raamatu esimeses üheteistkümnnes peatükis sisalduvaid sündmusi nimetatakse alglugudeks. Seal räägitakse maailma loomisest, pattulangemisest, vennatapust, veeuputusest ja Paabeli torni ehitamisest. Nagu õpiku eelnevates osades mainitud, koosnevad need lood eri aegadel kirjutatud ja korduvalt redigeeritud ainest. Ometi on seal väljendatud teoloogilised põhimõtted aktuaalsed ka tänapäeval.

LOOMINE (1Mo. 1:1–2:25)

Küsimine: "Mida tegi Jumal enne maailma loomist?"

Martin Luther: "Ta lõi kas vits, millega saaks uudishimulikke küsijaid piitsutada."

VT-s esineb kaks loomislugu (1Mo. 1:1–2:4 ja 1Mo. 2:4b–25). Esimene neist pärineb meile juba tuntud Jahvistlikust allikast, teine Preestriraamatust. Neis on kirjeldatud maailma loomist Jumala poolt. Loomise kohta kasutatakse Piibli algtekstis heebreakeelset sõna *bara*. See väljendab jumalikku loomist eimillestki. Nii loob Jumal esmalt taeva ja maa ning kõik sinna juurde kuuluva. Inimese loob Jumal oma näo järgi ja annab tema kätte valitsuse kõige elava üle.

Kindlasti ei tohi mõista loomislugusid loodusteaduslike kirjeldustena. Nad jäävad oma aja ettekujutuste kontsentreeritud väljendajaks. Erinevalt paljudest religioonidest on VT-s aga püütud vältida looduse jumalikustamist. Nii kõneldakse taevakehadest ainult kui Jumala loodud valgusandjatest. See väldib võimaluse paljude rahvaste hulgas levinud kuu- ja päikesekultuseks. Olulisemadena kooruvad loomislugudest välja järgmised põhimõtted:

1. Jumal on loonud maailma eimillestki ja selle kaosest korrastanud.
2. Loomine on toimunud järk-järgult.
3. Inimene on Jumala loomingu kõrgeim aste.
4. Algselt oli kogu loodu täiuslikult hea.

Piiblist ei tohiks kunagi välja lugeda rohkem, kui sinna kirjutatud on. Nii on vägivaldne püüd vastandada piibellikku loomist evolutsiooniteooriaga või vastupidi, otsida loomislugude kinnituseks toetust teadusest. Kummalgi on omad piirid, mida ületada ei tohi.

*Ja Jumal ütles: "Maast tärgaku haljas rohi..."
(1Mo. 1:11).*

*Inimene, kes... kinnitab, et usub vaid seda, mis on kirjutatud Piiblisse,
ei usu Jumalat, vaid Piiblit.*

Uku Masing, "Usu ja teaduse suhetest"

*...loodusseadused võimaldavad inimõistusel tunda suhteid meid
ümbritsevas reaalsuses ja ei midagi enam... Inimeste poolt avastatud
loodusseaduste tunnustamine viimsete tõdedena ja nende mõjuvälja absoluuti-
seerimine kogu universumile (Kõiksusele) on, vähemalt siinkirjutaja arvates,
reductio ad absurdum (jõudmine mõttetuseni).*

Charles Villmann, "Mõtteid loodusseadustest"

RELIGIOONILISED PARALLEELID

Alguses oli maailmas ainult vesi ja kaos. Sellest sündisid esimesed jumalad, kes otsustasid maailmas korra luua. See kutsus esile jumal Abzu ja tema naise Tiamati viha. Korda pooldavad jumalad ühinesid ja tapsid Abzu. Vihane Tiamat moondas end loheks, kuid teised jumalad Marduki juhtimisel tapavad ta ja tema kehast valmistatakse maa ja taevas. Abzu vere ja savi segust luuakse esimene inimene, kelle ülesandeks saab jumalate eest hoolitsemine. Pärast maailma loomist korraldavad jumalad ühise pidusöögi.

Babüloonia loomislugu (lühendatult)

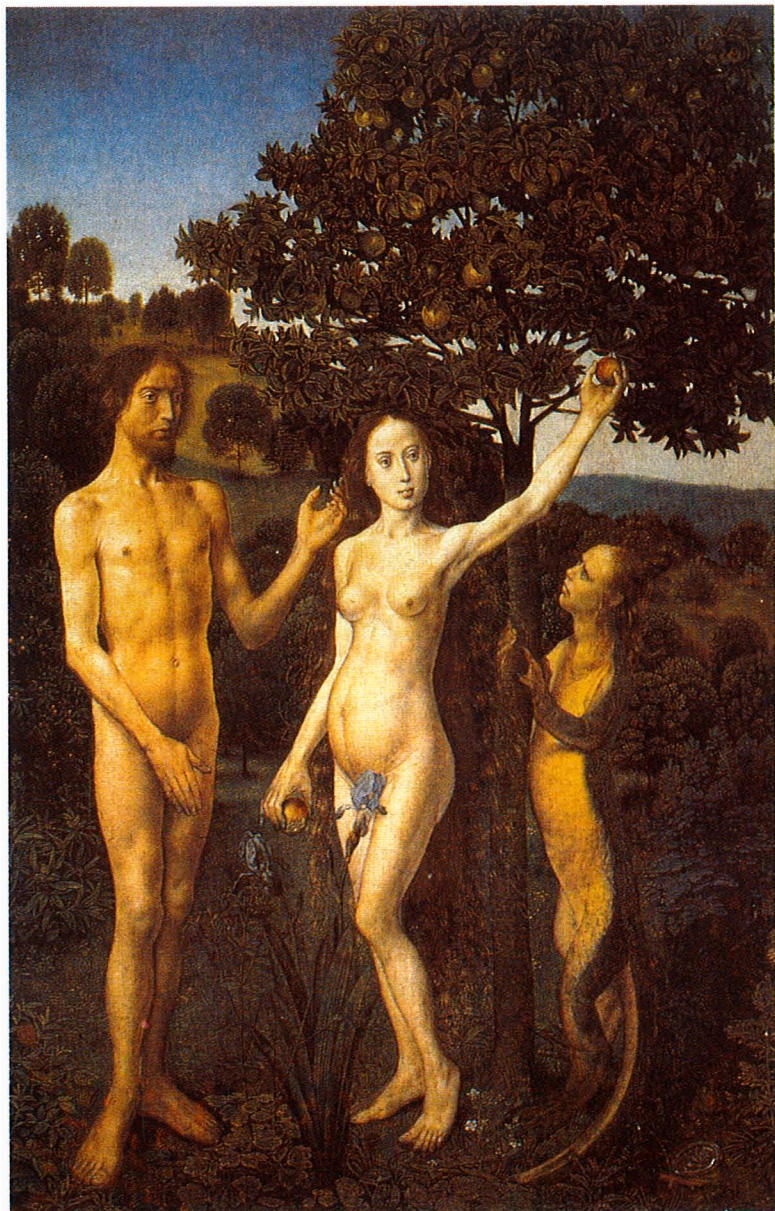
Käesoleva sajandi alguses juhiti tähelepanu Babüloonia loomislugude tähelepanuväärsele sarnasusele VT omadega. Eelkõige puudutab see kaoses oleva maailma korrastamist, loomisjärjekorda ja jumalate puhkust pärast tööde lõppu. Sellest lähtuvalt püüti tõestada Piibli alglugude täielikku sõltuvust Babüloonia teisenditest.

Kindlasti esineb VT-s ka iisraeliväliste müütide kajastusi. Samas peab imestama, kui otsustavalt on seal suudetud vältida naabermaade müütides levinud elemente. Nii puuduvad VT-st lood jumalate sünnist või nende omavahelise võitluse tulemusena loodud maailmast. Kogu sõnum on keskendunud ainsale Loojale.

PATT TUNGIB MAAILMA (1Mo. 3–4)

Algselt ainult heaks loodud maailma vapustab peagi Jumala loomingu tipu, inimese üleastumine Jumala korraldustest. Piiblis on see sündmus esitatud kirjeldusena Eedeni aiast, kus Jumala keelule vaatamata söövad Aadam ja Eeva mao ässitusel hea ja kurja tundmise puust. Sellele järgneb nende äralõigatus Jumalast, mis Piiblis esitatakse Eedeni aiast väljaajamisena. Samuti tekib lõhe mehe ja naise algselt harmoonilisse ühendusse, sest Aadam ajab süü Eeva kaela, Eeva püüab pääseda vastutusest ja süüdistab madu.

Aadama ja Eeva all võib sümboliseerida mõista kogu inimkonda (heebrea-keelne sõna *adam* tähendab ka inimest), pattulangemise all aga eelkõige ühtsuse purustamist Jumalaga ja inimese püüet asuda Jumala kohale. Patu peatunnuseks loetakse ka himu allutada enesele kogu maailm. Tavatähenduses on patu all tihti mõistetud liialdatud seksuaalsust või kuritegevust, mis on aga tegelikult himu tagajärjeks.

"Pattulangemine".

Madalmaade kunstniku Hugo van der Goes'i maal 15. sajandist.

Inimese edaspidist kaugenemist Jumalast iseloomustab Piiblis lugu Aadama ja Eeva lastest Kainist ja Aabelist. Patu järjekordseks ilminguks saab kadedus lihaste vendade vahel. Vihane Kain tapab oma venna ning sooritab nii maailma esimese mõrva.

Ja Kain kõneles oma venna Aabeliga. Ja sündis, kui nad väljal olid, et Kain kippus oma venna Aabeli kallale ja tappis tema. Aga Jehoova küsis Kainilt: "Kus on su vend Aabel?" Ja tema vastas: "Ei mina tea. Kas ma olen oma venna hoidja?"

1Mo. 4:8–9

VEEUPUTUS (1Mo. 6:5–9:17)

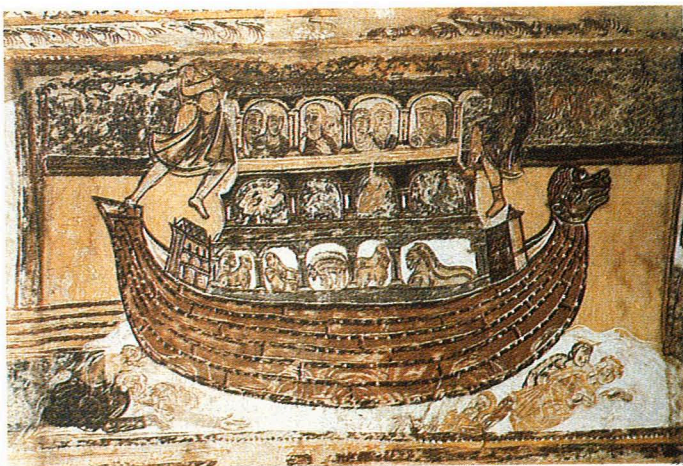
Jumal on otsustanud patuseks muutunud inimkonna hävitada. Vaid ühele õiglasele mehele, Noale ja tema perekonnale, antakse võimalus pääsemiseks. Selleks ehitavad nad suure, pealt kinnise laeva, kuhu tulevad ka kõik loomaliigid. Alanud sadu ja uputus hävitavadki maalt kõik elava. Pääsevad ainult laevas olijad. Uputuse taandumise järel sõlmib Jumal Noaga uue lepingu, kus ta töötab inimesi enam mitte veega karistada.

Lepingu tähiseks asetab Jumal taevasse vikerkaare. See sõna tähistab VT-s sageli ka vibu, s.t relva. Sellega antakse edasi kaunis kujutus: Jumal on inimesega suhtlemisel relva kõrvale pannud. Lisaks kogeb inimene uue lepingu õnnistust nüüd looduses valitseva stabiilsusena.

*Niikaua kui piisib maa,
ei lõpe külv ega lõikus,
külm ega kuum,
suvi ega talv,
päev ega öö!*

1Mo. 8:22

Veeuputusloos nimetatakse Noa laeva kuivale maale jõudmise kohana Ararati mäge. Aegade jooksul on Piiblit sõna-sõnalt tõlgendavad inimesed sellelt mäelt laeva jäänuseid otsinud. Tegelikult on selle loo juures tähtis mõista Jumala viha patu üle. Siiski on Jumala armastus inimkonna vastu suurem ja ta ei lase oma loodud maailma taas kaosesse vajuda. Samal ajal on antud realistlik hinnang inimese loomuse kohta:

Noa laeva kujutis tundmatult prantsuse meistritl 12. sajandi algusest.

...inimese südamete mõtlemised on kurjad ta lapsepõlvest peale.
1Mo. 8:21

Ka sellele algselt on leitud paralleel Babülooniast Gilgameši eeposest. VT veeuputusloos sõltuvus Babüloonia müüdist ei ole siiski tõenäoline. Pigem on tegemist veelgi vanemast pärimusest kõrvuti arenenud variandiga.

PAABELI TORNI EHITUS (1Mo. 11:1–9)

Algselt vaid üht keelt omanud inimesed otsustavad jääda paikseteks ning taotleda kuulsust. Selleks alustavad nad suure linna ja kõrgustesse pürgiva torni ehitamist. Inimeste kuulsusjanu ja uhkuse peatamiseks segab Jumal nende keeled, nõnda et inimesed enam üksteist ei mõista. Ehitus jääb seisma ja inimesed peavad oma teed minema. Siit tuleneb ka väljend *Paabeli segadus*.

Ilmselt pärineb see lugu võõraste rahvaste mõttemõlgutustest tolleaegse maailma suurlinna Babüloni üle, kus leidis mitmeid suuri sakraalehitisi. Eriti päistis silma üle 90 meetri kõrgune trepptorn Etemenanki tsikuraat.

Samm-sammult on inimene kaugenenud Jumalast. Inimeste eksisammudele järgnevad Jumala karistused. Neist on aga alati läbi kumanud tema säilitav ja andeksandev lunastustahe. Mitte kunagi ei hävitata inimeste lootusi täielikult, vaid neile antakse ikka uuesti võimalus alustada.

Ka tänapäeval võib inimeste janu kuulsuse ja tähelepanu järele väljenduda kaasaegsetes Paabeli tornides.

Ainus sõna, millest ma Aasias reisis aru sain, oli "kokakoola". Mis on lahti meie maailmaga? Kas see on tõesti ainuke sõna, mis on üle elanud Paabeli keeltesegaduse? Võime üksteisele rääkida kokakoolast, kuid mitte vabadusest, Jumalast ega ligimesest.

Helmuth Thielicke, "Kuidas maailm alguse sai"

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID:

1. Otsi kirjandusest mõni soome-ugri rahvaste loomismüüt.
2. Mille poolest erineb inimene Jumala muust loominguist?
3. Mis on Piibli järgi inimese ülesanne Maal?
4. Missugune oleks sinu arvates maailm, kui kõik inimesed räägiksid praegugi üht ja sama keelt?
5. Mida ütleb Paabeli torni lugu kaasajale?
6. Nimeta eesti keeles kinnistunud alglugudest pärinevaid püsiväljendeid.

RÜHMATÖÖD JA ARUTLUSTEEMAD:

1. Lugege Piiblist läbi mõlemad loomislood ja tooge välja sarnasused ja erinevused. Võrrelge neid Babüloonia loomismüüdiga.
2. Kuidas võiks mõista väljendit, et Jumal lõi inimese oma näo järgi?

3.2. ESIISAD JA NENDE VAHEKORD JUMALAGA

Ta pidi mõtlema Aabrahamile ja Iisakule ja teistele piibliloo veidratele vanameestele, ka nemad võisid olla kärejad ja arutud, aga sisimas olid nad ometi tublid ja armastusväärsed mehed.

William Heinesen, "Kadunud moosekandid"

JUMAL VALIB ENDALE RAHVA

Alglugude järel keskendub Piibel kogu inimkonna käsitlemiselt Jumala valitud rahvale. Et valituks saab just iisraeli rahvas, on Jumala otsus, mida ei põhjendata. Iisraeli rahva kujunemisest ja suhtest Jumalaga räägivad VT-s esiisade lood.

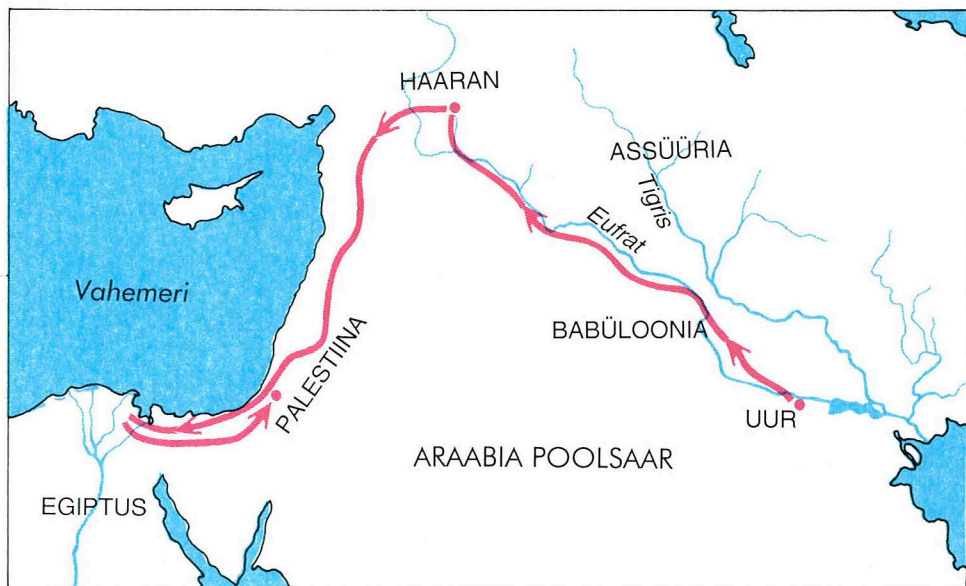
Esiisadega algab Iisraeli eeljalugu. Veel ei ole preestreid ega kindlat korda jumalateenistuseks. Kirjeldatakse esiisade – Aabrahami, Iisaki ja Jaakobi otsest vahekorda Jumalaga. Nii vestleb Aabraham (1Mo. 18:16–33) Jumalaga nagu mees mehega. Esiisade tähtsust toonitab ka asjaolu, et VT-s nimetatakse Jumalat sageli Aabrahami, Iisaki ja Jaakobi Jumalaks.

AABRAHAMI KUTSUMINE (1Mo. 11:27–12:9)

Aabraham sündis Mesopotaamias Uuri linnas. See oli elav kaubalinn, mille kohal kõrgus üks tsikuraatidest kuujumala templiga tipus. Peagi kolis pere Haaranisse. Seal andis Jumal Aabrahamile teada tema väljavalimisest:

...Mine oma maalt, omast sugukonnast ja isakojust maale, mille ma sulle näitan! Ma teen sind suureks rahvaks ja õnnistan sind...

1Mo. 12:1–2

Aabrahami teekond kodulinnast Uurist Kaananimaale, mille Jumal talle elupaigaks oli töotanud.

Aabrahamist pärineva rahva kodumaaks pidi saama Palestiina (Piiblis: Kaanimaa). Iisraeli suguharud aga saavad alguse alles Aabrahami pojapoja Jaakobi poegadest.

AABRAHAM USU ISANA (1Mo. 12–25)

Jumala tõotus teha Aabraham suure rahva isaks näib ebaõnnestuvat, sest tema naine Saara ei jää rasedaks. Peale selle peab Aabraham loobuma oma kodumaast, sugulastest ning paljudest maistest asjadest. Ometi ei loobu Aabraham Jumala tõotustesse uskumast.

Aabrahami usk väljendub eelkõige tingimusteta kuuletumises Jumalale. Kui talle on viimaks poeg Iisak sündinud, nõuab Jumal Aabrahamilt poja ohverdamist. Oma tunnete vastaselt on Aabraham selle ohvriga nõus, et mitte kaotada Jumalat. Nähes sellist usku, peatab Jumal ingli kaudu Aabrahami

*Hoolimata oma tunnetest oli Aabraham valmis oma poja ohverdama.
(Rembrandti "Aabrahami ohver")*

ning kinnitab oma tõotust teha Aabraham paljude rahvaste isaks. Pärast Saara surma abiellubki Aabraham uuesti ja sellest abielust sündinud poegadest loeti põlvnevat mitmeid iisraellastele tuntud rahvaid.

*Kümne kiusamisega kiusati meie isa Abrahami ja ta pidas neis kõigis vastu, et anda teada, kui suur on Tema armastus meie isa Abrahami vastu.
"Isad", Talmudi 4. osa 9. traktaat*

ISMAEL – MOSLEMITE ESIISA (1Mo. 16:1–16; 1Mo. 21:8–21)

Nähes, et ta on viljatu, andis Saara oma ümmardaja Haagari Aabrahamile teiseks naiseks ja neile sündis poeg Ismael. Pärast Iisaki sündi saatis Aabraham nad Saara nõudel enese juurest minema. Jumal lubas, et ka Ismaelist ja tema järeltulijatest kujuneb rahvas. Islami pärimuse kohaselt saigi sellest poisist moslemite põhjapoolsete suguharude esiisa.

LÜHIKE IISAKI LUGU (1Mo. 21–22, 26–27)

Võrreldes teiste esiisadega räägib Piibel Iisakist vähe. Sarnaselt Aabrahamile peab ka tema kaua asjatult ootama, enne kui ta naine Rebeka rasedaks jääb. Sünnivad kaksikud, Eesav ja Jaakob, kellest Eesav esmasündinuna peaks Iisaki pärijaks saama.

JAAKOB JA TEMA POJAD (1Mo. 27–50)

*Jakob, su uni mul meele jäi:
kivil kuis magasid kahupäi,
ingleid siis üles ja alla käis,
seisis Jehoova – käed õnnistust täis.
Jakob, su uni mul meele jäi.
Marie Under, "Tuudaimimarjad"*

Võrreldes lapselikult usaldava ja kuuleka Aabrahamiga annab Piibel tema pojapojast Jaakobist hoopis teistsuguse pildi. Nii petab ta oma isalt Iisakilt välja õnnistuse, mis õiguse järgi pidi kuuluma tema vennale Eesavile. Sattudes nii oma venna viha alla, põgeneb ta kättemaksu kartes kodunt. Ta asub tööle oma onu Laabani juurde, kelle tütardest Least ja Raahelist saavad Jaakobi naised.

Jaakobi sündmusrikas elu on andnud rikkalikku inspiratsiooni nii kunstnikele kui kirjanikele. Eriti armastatud on episoodid tema naisevõttust ja unenäod taevaredelist ja võitlusest ingluga. Viimases unenäos saab ta enesele uue nime, Iisrael, mis tähendab Jumalaga võitlejat. Selle nime põhjal võime Jaakobit lugeda Iisraeli rahva võrdkujuks nii oma positiivsete kui ka negatiivsete omadustega.

Jaakobil oli oma naiste ja nende ümmardajatega kokku kaksteist poega.

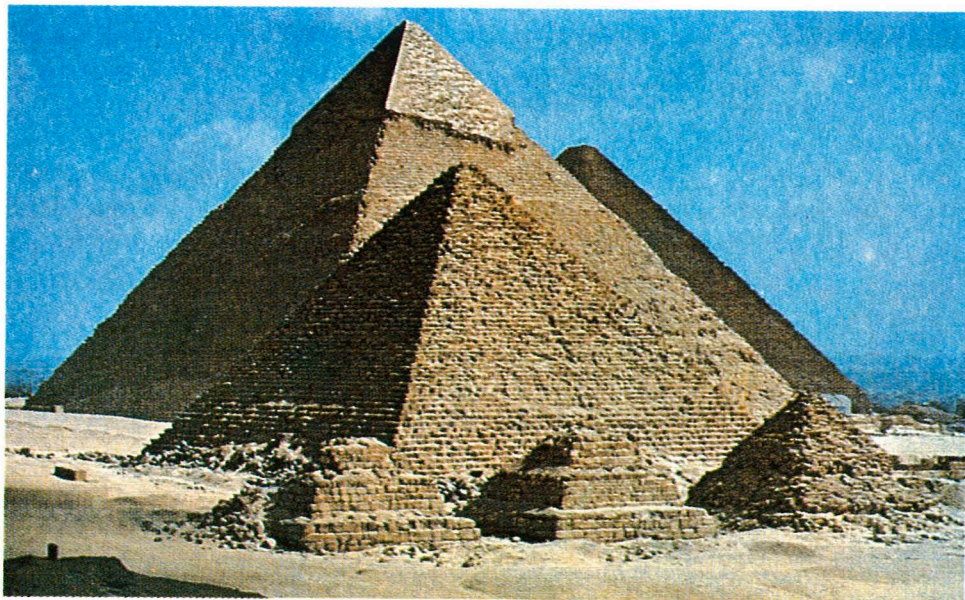
Aga Jaakob ise jäi üksinda maha. Siis heitles üks mees temaga, kuni hakkas koitma! (1Mo. 32:25)

Gustave Doré "Jaakob võitleb ingluga".

Neist loetakse põlvnevat kaksteist Iisraeli suguharu. Piiblis pööratakse kõige rohkem tähelepanu Joosepile, ehkki tema suguharu ei etenda hilisemas Iisraeli ajaloos peaosat.

JOOSEPI LOOD (1Mo. 37–50)

Isa lemmikpojana satub Joosep oma vendade viha alla ja nad müüvad ta Egiptusse orjaks. Tänu oma võimele unenägusid seletada tõuseb Joosep vaarao õukonnas tähtsale ametikohale. Sellelt positsioonilt õnnestub tal ära

Ja nad võtsid oma karjad ja varanduse, mis nad Kaananimaal olid soetanud, ja tulid Egiptusesse, Jaakob ja kõik ta sugu ühes temaga.
(1Mo. 46:6)

hoida näljahäda Egiptuses. Ta andestab tema vastu eksinud vendadele ning aitab neid. Viimaks kutsub ta oma isa ja vennad Egiptusse elama. Nii muutis Jumal algse kurja õnnistuseks.

Egiptuses kujunes esiisade perekonnast välja iisraeli rahvas. Enne oma surma ennustas Jaakob tulevikku oma kaheteistkümmenele pojale ja neist põlvnevatele suguharudele. Kõige suuremaid õnnistusi lubas ta Juudale. Ilmselt kajastab see ennustus suguharude tegelikku asendit hilisemas iisraeli ühiskonnas kuningate ajal.

*Ei lahku valitsuskepp Juudast
ega korraldamissau tema jalgade vahelt,
kuni tuleb tema valitseja,
keda rahvad võtavad kuulda!*
1Mo. 49:10

ESIISADE LUGUDE AJALOOLINE DATEERITAVUS

Esiisade pärimuste tuum on väga vana. Aabraham, Iisak ja Jaakob ei ole veel oma eluviisilt paikseks jäänud, vaid rändavad koos kitse- ja lambakarjadega vaheldumisi stepis ja kultuurmaal. Iidsetest kommetest annab tunnistust tava, kus lasteta naine saadab oma mehe juurde orjatar, et see talle lapsi sünnitaks (1Mo. 16, 30). Nimed Iisrael, Iisak ja Jaakob on tüüpilised Mesopotaamia tekstidele 2. aastatuhande esimesest poolest. Kõik see sunnib esiisade pärimuste juuri paigutama 17.–15. sajandisse eKr.

Esiisade lugudega võrreldes on suhteliselt nooremad ja terviklikumad Joosepi lood. Nende eesmärgiks on selgitada, kuidas iisraeli hõimud Egiptusse sattusid.

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID:

1. Missuguseid erinevusi leiad Aabrahami ja Jaakobit võrreldes?
2. Kas Aabrahami moodi tingimusteta usus võib peituda ka oht?
3. Loe 1Mo. 49:1–27. Siin ennustab Jaakob oma lastest võrsuvatele suguharudele tulevikku. Missugustele suguharudele kuulutab ta positiivset saatust?
4. Joosep sai vaarao usaldusaluseks tänu unenägede seletamisele. Mida arvad unenägede seletamisest tänapäeval?
5. Loe 1Mo. 19:1–29 ja leia kõnekäänu "soolasambaks tarduma" alus.

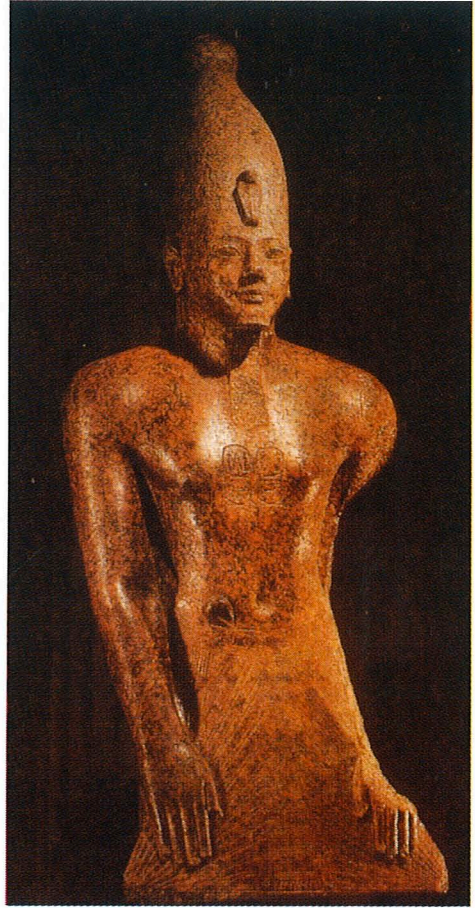
RÜHMATÖÖD JA ARUTLUSTEEMAD:

1. Lugege 1Mo. 12:10–20, 1Mo. 20:1–18, 1Mo. 26:1–11. Mis võib olla nende lugude sarnasuse põhjus? Leidke põhilised erinevused.
2. Kuidas on rahvuseks kujunenud eestlased? Kas on võimalik leida paralleele iisraellastega?

3.3. MOOSES JA KÜMME KÄSKU

*Egiptuse leib ja humal –
end puhtaks rookigem neist.
On range juutide jumal,
kuid meie ei taha teist*

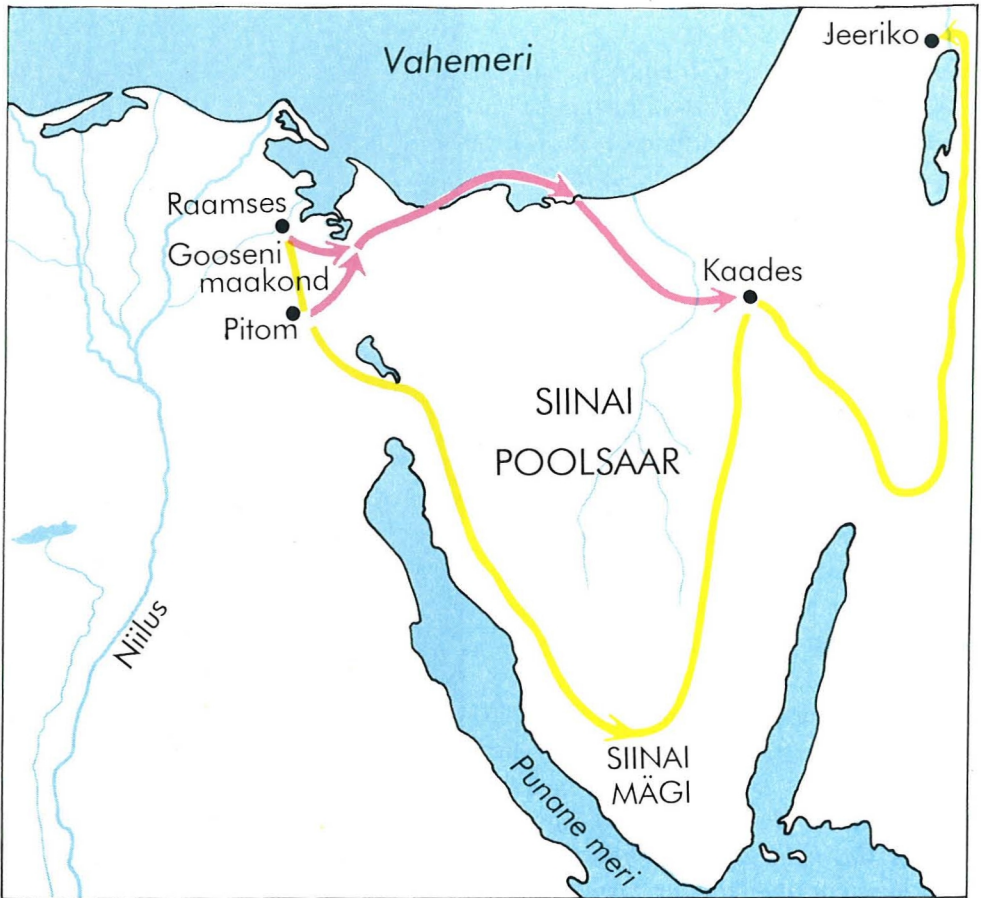
*Ta Siinai harjale laskus,
mis tuli allikais keeb,
ja t e m a seaduse raskus
meid vabaks ja võimsaks teeb.
Heiti Talvik, "Orjade koor"*

Ramses II – üks võimsamaid Egiptuse vaaraosid, kelle ajal rakendati iisrael-lasi mitmete objektide ehitustel.

On ajalooline tõsiasi, et aastail 1600–1200 eKr viibisid mitmed iisraeli hõimud Egiptuses. Ramses II ajast (1290–1224) on teada, et neil lasus kohustus tuua kohale kive kindlustuste ehitamiseks (vrd 2Mo. 1:11). Umbes 1200 aasta paiku eKr lahkusid juudid mitmete rühmadena Egiptusest, et leida enestele elupaik Palestiinas. Neid aegu kajastavad Piiblis **Moosese** tegevust valgustavad peatükid.

13. sajandi lõpp eKr osutus murranguliseks ka üldisemas plaanis. Seoses mererahvaste pealetungiga hävisid kreeka kultuur ja Hati riik. Egiptus tõrjus nende rünnaku küll tagasi, kuid ka tema võimsus nõrgenes.

Iisraellaste lahkumine Egiptusest. On mitmeid versioone iisraellaste oletatava teekonna, vaarao sõjaväe hukkimise koha ja Siinai mäe asukoha kohta.

MOOSES JA EGIPTUSEST PÄÄSEMINE (2Mo. 1–8)

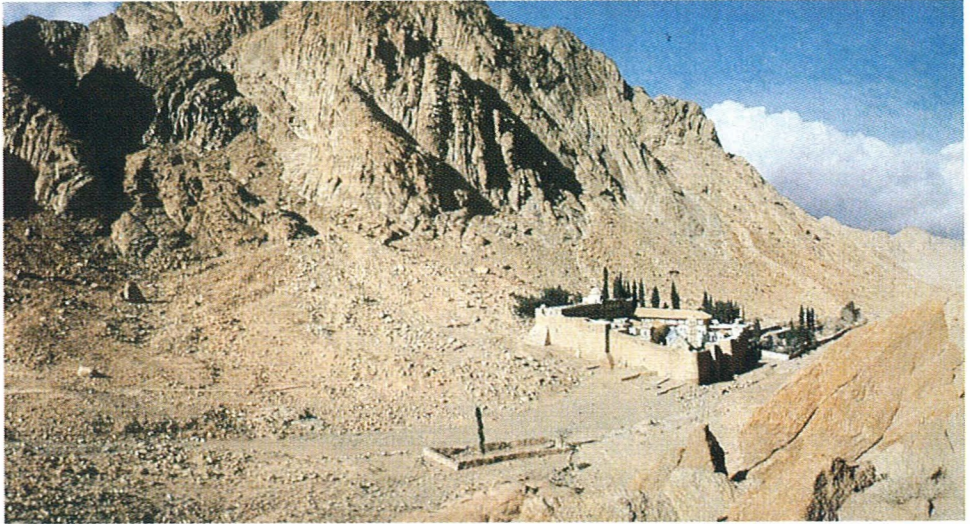
Juudi päritolu Mooses kasvas üles luksuslikus vaarao õukonnas. Kupja tapmise pärast oli ta sunnitud maapakku minema. Seal ilmutas Jumal end talle ning selgitas ülesannet viia iisraeli rahvas orjusest välja. Algul vaarao keeldus iisraellasi välja lubamast, kuid Jumala tahtel Egiptuse peale langenud

Üks renessansiaja silmapaistvamaid skulptuure. On huvitav, et Michelangelo on kujutanud Moosest, kellel on sarved peas. Selle põhjuseks on Piibli algteksti heebrea sõnade tõlkimine. Michelangelo lähtus tõlkest, mille järgi Moosesel olid Siinailt tulles jõu tunnusena kasvanud sarved, teine tõlkevõimalus on, et ta nägu hiilgas, s.t ta nägu oli muutunud kõvaks ja läikivaks nagu sarv.

nuhtlused sunnivad vaaraod oma otsust muutma. Iisraellased lahkuvad ja neid jälitav vaarao sõjavägi hukkub Kõrkjamere lainetes.

Tõenäoliselt toimus suurem väljarändamine Egiptusest vaarao Mernep-tahi (1224–1210) ajal. Selle ajaga seotud pärimused on Piiblis koondatud ühtse teema alla – Jumala juhtimisel kõrbes. Kinnituseks pärimuste paikapidavusest

Siinai mägi koos selle jalamil asuva Püha Katariinale pühendatud kloostriaga.

on näiteks nende täpne lokaliseering. Paljud kohanimed on identifitseeritavad. Samuti ilmnevad neis jutustustes nomaadliku eluviisi kogemused, mida on Piiblis kujutatud imedena. Jumala poolt kõrbes toiduks pakutav manna on teatud tamariskiliigi söögikõlblik hangunud mahl; rändavaid vutte on pärast laskumist kerge kinni püüda.

IISRAELI JA JUMALA LEPING SIINAIL (2Mo. 19–4, Mo. 10)

See, mida Jumal algul töötas Aabrahamile, töotatakse nüüd Siinai mäe juurde kogunenud iisraeli rahvale. Kogu Iisrael saab erilises mõttes Jumala rahvaks, see muutub tema eeliseks teiste rahvaste ees. See tunnustus ei sõltu rahva omadustest, tegemist on vaid Jumala armuga.

Lepingu vahendajana tõuseb Mooses Siinai mäele, kus ta saab Jumalalt käsud. Samas ei suuda all ootav rahvas aga teda ära oodata ja valmistab enesele ebajumala kuju – kuldvasika. Mooses vihastab ja lööb ägeduses Jumalalt saadud kivitahvlid käskudega (Piiblis: käsulauad) puruks. Vaid Jumala andestav armastus teeb võimalikuks lepingut uuendada. Mooses tõuseb uuesti Siinai mäele ja saab samad käsud teist korda.

KÜMME KÄSKU (2Mo. 20:2–17)

Jumala ja Iisraeli lepingu tuumaks sai dekalooq ehk kümme käsku (2Mo. 2:2–17, 5Mo. 5:6–21).

Mina olen Jehoova, sinu Jumal, kes sind tõi välja Egiptusemaalt orjusekojast. Sul ei tohi olla muid jumalaid minu palge kõrval!

Sa ei tohi enesele teha kuju ega mingisugust pilti sellest, mis on ülal taevas, ega sellest, mis on all maa peal, ega sellest, mis on maa all vees! Sa ei tohi neid kummardada ega neid teenida, sest mina, Jehoova, sinu Jumal, olen püha vihaga Jumal, kes oma vanemate süü nuhtleb laste kätte kolmanda ja neljanda põlveni neile, kes mind vihkavad, aga kes heldust osutab tuhandeile neile, kes mind armastavad ja mu käske peavad!

Sa ei tohi Jehoova, oma Jumala nime asjata suhu võtta, sest Jehoova ei jäta seda nuhtlemata, kes tema nime asjata suhu võtab!

Pea meeles, et sa pead hingamispäeva pühitsema! Kuus päeva tee tööd ja toimetä kõiki oma talitusi, aga seitsmes päev on Jehoova, sinu Jumala hingamispäev. Siis sa ei tohi toimetada ühtki talitust, ei sa ise ega su poeg ja tütar, ega su sulane ja ümmardaja, ega su lojus ja võõras, kes su väravais on! Sest kuue päevaga Jehoova tegi taeva ja maa, mere ja kõik, mis neis on, ja ta hingas seitsmendal päeval: seepärast Jehoova õnnistas hingamispäeva ja pühitses selle.

Sa pead oma isa ja ema austama, et su elupäevi pikendataks sellel maal, mille Jehoova, su Jumal, sulle annab!

Sa ei tohi tappa!

Sa ei tohi abielu rikkuda!

Sa ei tohi varastada!

Sa ei tohi tunnista oma ligimese vastu valetunnistajana!

Sa ei tohi himustada oma ligimese koda!

Sa ei tohi himustada oma ligimese naist, sulast ega ümmardajat, härga ega eeslit ega midagi, mis su ligimese päralt on!

Piiblis toodud käsud ei ole üksteisest selgesti lahutatud. Ainult 2Mo. 34:28 põhjal võib öelda, et neid oli kümme. Kolm esimest neist puudutavad inimese ja Jumala, seitse ülejäänut inimeste omavahelisi suhteid.

Eestis on kümme käsku olnud leeriõpetuse lahutamatu osa. M. Lutheri "Väikeses Katekismuses", kust neid õpiti, esinevad need küll veidi lühendatud kujul.

TÄIENDAVALD SEADUSED

Lisaks kümnele käsule sisaldavad Moosese raamatud veel hulgaliselt seadusi ja eeskirju jumalateenistuseks, söömiseks, seksuaaleluks jt elualadeks. Ilmselt on neile normidele eeskujuks olnud ka Iisraeli-välised seadused, mis hilisemas arengus sageli usulise põhjenduse said. Nii on 2Mo. 2:22–23:33 mitmeid paralleele 2. aastatuhande algusest eKr pärinevate Vana-Babüloonia riigi valitseja Hammurapi seadustega.

...silm silma vastu, hammas hamba vastu, käsi käe vastu, jalg jala vastu...

2Mo. 21:24

.Kui keegi wabalt sündinu silma wäljalööb, siis peab tema silm wäljalöödama. Kui keegi mehe luu murrab, peab tema luu murtama.

§196, 197 Hammurapi seadusest

KÖRBERÄNNAK (4Mo. 10–5Mo. 34)

Hoolimata sõlmitud lepingust jätkub iisraellaste kõrberännak veel aastaid. Hiljem on seda peetud usuolu ideaalajaks, mil kontakt Jumalaga oli kõige vahetum. Ometi tekkis ka sel ajal rahva hulgas sisemisi vastuolusid ja nurinat. Karistuseks pikendas Jumal iisraellaste kõrbes viibimise aega. Alles kõrbes üleskasvanud uuele põlvkonnale antakse luba minna Jumala poolt tootatud maale, **Kaananisse**. Isegi Mooses näeb seda maad ainult eemalt. Enne surma õnnistab Mooses veel kõiki iisraeli suguharusid. Tema hauda, nagu väidab Piibel, ei tea keegi.

Mida tegi Mooses? Võttis rahvasumma, jõugu orje ja orjade lapsi ning tegi neist suure rahva. Miks vedas ta neid nelikümmend aastat kõrbes, lagedal surmavarju maal, kuhu ükski tsiviliseeritud inimene polnud tõstnud jalgagi? Kuula, mis ma sulle ütlen: Mooses tegi sellepärast nõnda, et tal oli häbi näidata ennast tsiviliseeritud inimestele selle pööbli seltsis, kes just äsja olid pääsenud orjusest.

David Shahaar, "Suvi prohvetite tänaval"

*Mooses nägi Jumala poolt
iisraeli rahvale tõotatud maad
ainult kaugelt.*

MOOSESE RAAMATUTE AUTORLUSE KÜSIMUS

Traditsiooni järgi peetakse Moosest esimese viie Moosese raamatu autoriks. Tegelikult on **Pentateuh** anonüümne raamat ja kusagil ei vihjata sellele, et Mooses oleks selle kirjutanud. Nagu eelnevalt mainitud, koosneb see tegelikult paljude koolkondade korduvalt redigeeritud tööst. Teaduslikus keelepruugis kasutatakse enamasti nende raamatute kreekakeelseid nimetusi ja vastavaid lühendeid:

1Mo. – Genesis Gn (algus)

2Mo. – Exodus Ex (väljarändamine)

3Mo. – Leviticus Lv (Leviitide seadused)

4Mo. – Numeri Nm (arvud, s.t rahvaloenduse materjal)

5Mo. – Deuteronomium Dt (seaduse kordamine)

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID:

1. Miks on Moosest peetud Iisraeli usu rajajaks?
2. Leia Piiblist kümme nuhtlust, millega Jumal egiptlasi karistas.
3. Missugust käsku pead tähtsaimaks?
4. Võrdle Piiblis esitatud käske M. Lutheri "Väikeses Katekismuses" toodutega. Missuguseid erinevusi märkad?
5. Loe 2Mo. 32:1–6. Miks tundis rahvas vajadust kuldvasika tegemiseks? Missugused on tänapäeval enam levinud ebajumalad?

RÜHMATÖÖD JA ARUTLUSTEEMAD:

1. Missuguseid kümnest käsust tänapäeval reeglina rikutakse, missuguseid kõige paremini täidetakse?
2. Mida arvate Moosese poolt kõrbes tehtud imedest?

3.4. IISRAELI KUNINGAD JA NENDE RIIGI EDASINE SAATUS

Pärast paikseks muutumist Kaananis tekkis Iisraelil sõjalisi kokkupõrkeid indoeuroopa rahvaste hulka kuuluvate vilistite hästiorganiseeritud sõjaväega. Nende eesmärgiks oli Iisraeli maade oma kontrolli all hoidmine. Selleks paigutasid nad suurematesse linnadesse oma garnisonid. Kartes iisraellaste võimalikke ülestõuse, kindlustasid nad enestele rauatöötlemise ainuõiguse (1Sa. 13:19–20). Sellega välistasid nad sõjariistade valmistamise kohaliku rahva poolt. Kaitseks niisuguse rõhumise vastu tekkis hajali elavatel suguharudel vajadus ühtse juhtimise järele.

SUHTUMINE KUNINGRIIKLUSSE

Erinevalt naaberrahvaist ei olnud Palestiinasse elama asunud iisraellastel kuningat. Eri suguharusid ühendas vaid ühise Jumala teenimine. Ilmalikku ja vaimulikku võimu teostasid mehed, keda kutsuti kohtumõistjateks. Enamasti omasid nad vaid kohalikku tähtsust, kuid 11. sajandil eKr elanud kohtumõistja

Saamuel saab vaimseks autoriteediks kogu Iisraelis. Olles prohvetina Jumala tahte vahendaja, seab ta ametisse esimesed kuningad.

Siiski antakse Piiblis kuningriiklusele kaheksa hinnang. Ühelt poolt kujutatakse seda Jumala hoolitsusena oma rahva kindlustatuse ja võimsuse eest (2Sa. 5–10). Teiselt poolt aga nähakse kuningriikluses Jumala juhtivate seaduste asendamist inimlikega, kus rahva elu üle otsustavad ülikute tujud. Võimu saavutanud kuningal on oht muutuda kõrgiks ja hakata ebajumalaid teenima (1Sa. 7–12).

SAUL – IISRAELI ESIMENE KUNINGAS (1Sa. 13–31, 1Aj. 10)

Saamueli poolt esimeseks kuningaks määratud Saul põrkab kohe oma valitsusaja algul kokku sõjaliste probleemidega. Sauli juhtimisel saavutatakse võit ammonlaste üle, see kindlustab tema positsiooni. Ka võitluses vilistite vastu saadab Sauli algul edu. Ta organiseerib senise maakaitseväge asemel palgaarmee. Järgnevas võitluses vilistitega paistab silma noor **Taavet**, kes kahevõitluses tapab linguga vilistite vägimehe Koljati.

Hoolimata sõjalisest edust sagenevad Sauli depressioonihood. Tunnetades Taavetis endale konkurenti, üritab ta tulutult teda mitmel korral tappa. Samal ajal on vilistid kogunud tugeva sõjaväe. Saul püüab uuesti võita Jumala toetust, kuid Jumal ei vasta talle. Meeleheites läheb Saul otsustava lahingu eel nõu küsima Een-Doori kuulsalt naisnõialt, kuid asjatult. Järgmisel päeval toimunud lahingus langeb ta ühes oma poegadelega.

TAAVET (Ru., 1Sa. 16, 1Ku. 2, 1Aj. 11–29)

Kui kuningas Taavet mulle esimest korda Koljatist jutustas, tundsin ma hirmu ja uhkust. Teist korda kuulasin ma märksa tähelepanelikumalt, ma teadsin ju loo lõppu, ja ma mõtlesin:

Sõnad on täpselt samad, üksnes mõõddud on natuke kasvanud, veerandi võrra siit, tolli võrra sealt.

Hiljem olen aru saanud, et asi oli nõnda: Taaveti kuninglikkus sunnib kõike tema ümber kasvama, isegi jutustusi, tema vägevus ei lase millelgi jääda nii, nagu on.

Vahest oli Koljat suurt kasvu. Aga ta oli täiesti tavaline mees, tema mõök on taotud tublisti pärast ta surma, et kinnitada kuuldust tema hiiglase-

Taaveti ja Koljati võitlus.

Tallinna raesaali pingi külgoed 15. sajandist.

Jeruusalemm – Iisraeli 3000 aasta vanune pealinn.

kasvust, ta oli raske ja kohmakas, Taavet lõi ta lähedase maa pealt üheainsa lingukiviga pikali, see oli vahvalt tehtud. Kuid see ei olnud mingi Jumala imetegu, see ei olnud õieti isegi benjaminlaste karjuse kangelastegu, see oli üksnes tegu, mida Taavetilt sai nõuda.

Torgny Lindgren, "Batseba"

Taaveti kutsumislugu näitab jällegi, kuidas Jumal valib tihtipeale oma ülesannete täitmiseks tähtsusetuid inimesi. Lihtsa karjusena tuleb ta Sauli õukonda. Kõrge positsiooni omandab ta ainult tänu isiklikele omadustele. Pärast Sauli surma saab ta Iisraeli kuningaks. Tema valitsusajal (1004–965 eKr) tsentraliseeritakse võim täielikult ja luuakse tugev sõjavägi. See aitab piiri panna vilistite anastuspüüdlustele. Taaveti juhtimisel vallutatakse ka **Jeruusalemm**, millest kujuneb pealinn ja kultusekeskus.

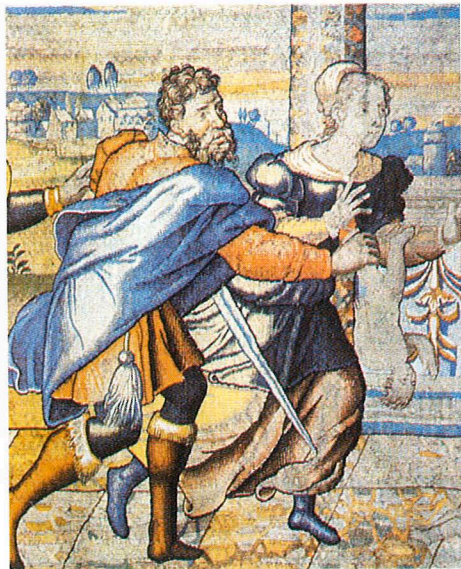
Taaveti ajast pärineb esmakordselt **Messia** (hbr 'võitu, salvitu' = kr Kristus) ilmumise tõotus, kes pidi põlvnema Taaveti soost. Messias nähti ideaalkuningat, kes kinnitab Iisraeli riigi õitsengu igaveseks ajaks. Mitmed VT prohvetid on seda tõotust korranud, kuni see UT-s reaalsuseks saab.

Hoolimata Taaveti teenetest Iisraeli riikluses toob Piibel varjamatult välja ka tema negatiivsed omadused. Nii teenib Sauliga vastuolus olev Taavet oma salgaga iisraellaste põlisvaenlasi vilisteid. Samuti kirjeldatakse varjamatult tema abielurikkumist ja veresüüd. Isegi Taaveti oma poeg Absalom tõstab mässu tema vastu. Taavetil on raskusi ka pärija määramisega, alles oma elu lõpul kinnitab ta selleks **Saalomoni**.

IISRAELI RIIGI ÕITSENG SAALOMONI AJAL (1Ku. 1–12, 1Aj. 28–2Aj. 9)

Kuningas Saalomoni esimeseks mureks oli õiendada arved oma sisepoliitiliste vastastega. End troonil kindlustanud, pöördus tema põhitähelepanu Iisraeli majanduse ja vaimse elu arendamisele. Tema valitsusajal (965–926 eKr) elavnes Iisraelis ehitustegevus ja kaubandus. Jeruusalemma püstitati mitmeid paleesid, kaubanduses oli Saalomonil monopol sõjavankrite ja hobustega kauplemiseks. Saalomon sõlmis sidemeid ka naaberrahvaste valitsejatega, mistõttu arenes kaubandus ka meretaguste maadega.

Usulises plaanis oli tähtsaimaks sündmuseks templi ehitamine Jeruusalemma, mis kujunes Iisraeli vaimseks ja poliitiliseks keskuseks. Saalomoni ajal elavnes ka kirjanduslik tegevus. Teoloogilise mõtlemise kõrgest tasemest annab tunnistust sel ajal tekkinud Jahvistlik allikas Moosese raamatutes.

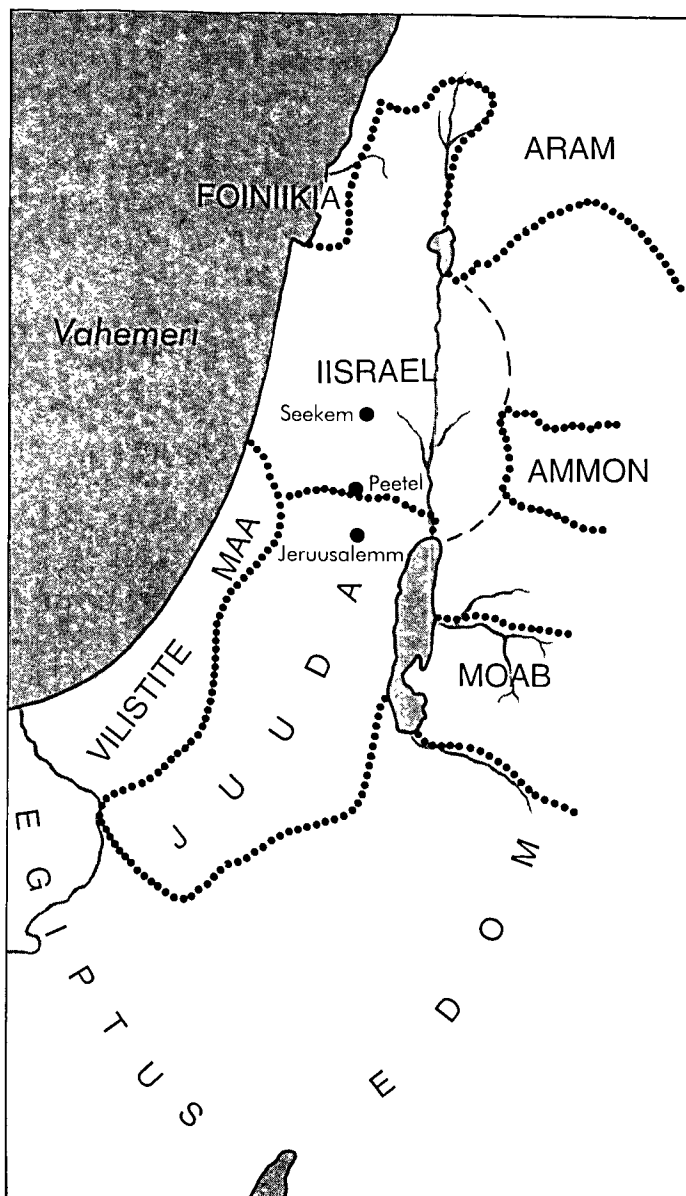
Erinevalt oma isast Taavetist sai Saalomon kuulsaks tarkuse poolest. Sellel piltvaibal Tallinna linnamuuseumi kogudest on kujutatud kuningas Saalomoni kohtumõistmist kahe naise vahel, kes nimetavad ennast ühe ja sama lapse emaks. Saalomon otsustab lapse pooleks raiuda ja nõnda naiste vahel jagada. Üks naistest kuulab seda rahulikult, teine aga viskub kuninga jalgette ja loobub oma taotlusest. Nii ilmenud emaarmastusest saab Saalomon teada tõe ning annab lapse õigele emale.

Saalomoni ehitatud templi rekonstruktsioon.

*Siis kõneles Saalomon:
"Jehoova on ütelnud,
et ta tahab elada
pimeduses!
Mina olen sulle ehitanud
valitsuskoja,
su igavese eluaseme
paiga!"
1Ku. 8:12–13*

Ometi said just rikkus ja võim Saalomonile hukatuslikuks. Ta võttis naiseks mitmeid võõraste rahvaste printsesse, kes tõid kaasa võõraste jumalate kummardamise, milles osales ka Saalomon. Pealegi kurnas ta rahvast raskete maksudega.

Iisraeli riik kuningas Saalomoni päevil, kui see oli jaotatud 12 maakonnaks ning tema vasallide hulka kuulusid Arami, Ammoni, Moabi ja Edomi riik. Ometi lagunes Iisraeli riik juba Saalomoni poja ajal Põhjariigiks (Iisraeliks) ja Lõunariigiks (Juudaks).

Põhjapoolsete suguharude pahameel viis Saalomoni järeltulija Rehabeami ajal Iisraeli lõhenemisele Põhja- ja Lõunariigiks ehk Iisraeliks ja Juudaks.

Ja kõik kuningas Saalomoni joogiriistad olid kullast, samuti olid kõik Liibanonimetsakojad riistad puhtast kullast; hõbedasi ei olnudki, seda ei peetud Saalomoni ajal mikski, sest kuningal olid merel Tarsise laevad ühes Hiirami laevadega: kord kolmes aastas tulid Tarsise laevad ja tõid kulda ja hõbedat, elevantiluid, pärdikuid ja paabulinde.

1Ku. 10:21–22

DEUTERONOMISTLIK AJALOOKIRJUTUS

Lood kuningriikluse tekkest ja selle arengust Iisraelis ja Juudas on tekkinud paljude suuliste ja kirjalike pärimuste pikaajalisel kokkukogumisel. Põhitöö nende kujundamisel teoloogiliselt tõlgendatavaks ajalooks on teinud 7.–6. sajandil eKr deuteronomistlik koolkond. Selle koolkonna ajalooideaaliks on oma ühtsust hoidev iisraeli rahvas, kes teenib ühes paigas ühte Jumalat. Piiblis loetakse deuteronomistlikku ajalooraamatusse kuuluvaks 5. Moosese, Joosua, Kohtumõistjate, 1. ja 2. Saamueli ning 1. ja 2. Kuningate raamat.

Toetudes deuteronomistlikele ja teistelegi ajalooraamatutele, räägivad Iisraeli kuningriiklusest ka 1. ja 2. Ajaraamat, mis pärinevad 4. sajandist eKr.

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID:

1. Loe 1Sa. 15:1–9. Pealtnäha käitus Saul selles olukorras targalt ja õiglaselt. Milles seisnes tema eksimus?

2. Miks võis Iisraeli kuningatel olla mitu naist?

3. Loe Piiblist 2Sa. 11:2–15. Mida arvad Taaveti käitumisest?

4. Loe 1Ku. 6:2–10. VT künra pikkus on umbes 0,5 meetrit. Arvuta Saalomoni ehitatud templi mõõtmed.

5. Missuguse Iisraeli kuninga maailmavaade sobiks kõige paremini tänapäeva ühiskonda?

6. Loe 1Ku. 6:23–29. Dekaloogi esimene käsk keelab kujusid valmistada. Kuidas seletaksid selle vastuolu?

RÜHMATÖÖD JA ARUTLUSTEEMAD:

1. Võrdle tänapäevast poliitikat Iisraeli kuningate ajal tehtuga. Mis on sarnast, mis erinevat?

2. Missuguse Iisraeli kuninga – Sauli, Taaveti või Saalomoni – valitsemise ajal eelistaksite Iisraelis elada? Miks?

**4. PROHVETLUS JA PROHVETIRAAMATUD
VANAS TESTAMENDIS**

*"Prohvet!" ütlin – "seks sind vaatan, – prohvet, kuigi lind või saatan
nõnda tõest' kui Jumal taevas, ütle mulle õieti,
kas kord Eedenisse saades ma seal õnnelikes maades
kaotet neidu jumaldades leian tema jällegi,
oh kas leian inglikooris, sind, Lenoore, jällegi?"*

Ütles ronk: "Ei iialgi!"

Edgar Allan Poe, "Ronk"

Sõna "prohvet" pärineb kreeka keelest ja tähistab VT-s inimest, kes kuulutab Jumala tahet. Eri usundites on alati leidunud inimesi, kes teistele vahendavad jumalate sõnumeid: nõiad, šamaanid, oraaklid jne. Nii on olnud ka Iisraelis. Juba kohtumõistjate ajast võime lugeda seal tegutsenud prohvetitest. Algselt kirjeldatakse neid määratsevate ekstaatikutena, kuid mitmesajaaastase arengu vältel õpivad nad üha paremini tajuma ja väljendama Jumala tahet. Kõrgeima tasema omandasid nende hulgas kirjaprohvetid, kellest on VT-s säilinud nende nimelised raamatud.

Prohvetiraamatuid on jaotatud mitmeti. Tavaliselt on eraldi mainitud kolme suurt prohvetit: Jesajat, Jeremijat ja Hesekieli. Kristliku traditsiooni järgi arvatakse neljandaks suureks prohvetiks Taanieli, kelle raamat on eelmistest tunduvalt erinev. Järgneb 12 prohveti raamat, mis kirjutati tavaliselt ühele kirjarullile. Sinna kuulusid Hoosea, Joel, Aamos, Obadja, Joonas, Miika, Nahum, Habakuk, Sefanja, Haggai, Sakarja ja Malakia. Sageli käsitletakse koos prohvetiraamatutega ka Jeremijale omistatud Nutulaulude raamatut.

Emil Nolde ekspressionistlikus stiilis "Prohvet" 20. sajandi algusest.

Tabel 6. Tuntumad prohvetid Vanas Testamendis, nende tegutsemisaeg ning koht.

Aeg eKr	Lõunariigis	Põhjariigis
900		Eelija Eliisa
800		Aamos, Hoosea
700	Mika, Jesaja (1)	
600	Naahum, Sefarja Habakuk, Jeremija Hesekiel	
500	Jesaja (2) Obodja Haggai, Sakarja (1), Jesaja (3)	
400	Malakija	
300	Joel	
200	Sakarja (2)	
100	Taaniel	

4.1. PROHVETID JA NENDE ERILINE SUHE JUMALAGA

Muiste ütles Iisraelis igatiiks nõnda, kui ta läks Jumalat küsitlema: "Tulge, lähme nägija juure!" Sest keda nüüd hüüetakse prohvetiks, hüüti muiste nägijaks.

1Sa. 9:9

PROHVETLUS JA SELLE ARENG

Vanas Testamendis kujutatud Iisraeli ajalugu on kulgenud lainetena: rahva eksimine Jumala vastu – karistus – meelearandus – eksimine Jumala vastu – karistus – meelearandus... Hoolimata Jumala avalikust tegutsemisest ja Moosesele antud seadustest, teenisid iisraellased sageli oma Jumala kõrval ebajumalaid. Rahva kontakt Jumalaga saavutas oma ideaalaja kõrberännakul ja lõdvenes Saalomoni ajast alates.

Alglugude tegelastele, esiisadele ja Moosesele andis Jumal otseselt teada oma tahtmist. Hilisemas ajaloos võtsid Jumala tahtmise vahendamise oma ülesandeks prohvetid, kes nägid ajalugu eelkõige ühenduses rahva usulise kõlblusega. Nende käsitluses toimusid Iisraelile soodsad või ebasoodsad sündmused vastavalt rahva usukindluse tõusule või langusele.

VT-s on prohvetluse arengus eristatavad neli etappi:

1. Nägijad, kelle hulka kuulub näiteks pagan Bileam (4Mo. 22–24).

2. Hulkadena koos elavad, enamasti õnne kuulutavad prohvetid. Ühendust Jumalaga püüdsid nad saavutada ekstaatiliste laulude, tantsude ja palvetega. Niisugustel prohvetitel oli mõju näiteks kuningas Saulile, kes kord nende metsiku tantsuga ühines. Põlglikku suhtumist nendesse väljendab kõige paremini irooniline lause: *Kas Saulgi on prohvetite seas?* (1Sa. 10:12).

3. Iisraeli kuningatele lähedalseisvad prohvetid, kellest on säilinud nimi ja legende: Saamuel, Naatan, Eelija, Eliisa.

Ja kui nad nõnda ühtejärke läksid ja rääkisid, vaata, siis sündis, et tulised vankrid ja tulised hobused lahutasid neid üksteisest ja Eelija läks tuulepöörises taevasse! Kui Eliisa seda nägi, siis ta hüüdis: "Mu isa, mu isa! Iisraeli sõjavankrid ja tema ratsanikud!" Seejärel ta ei näinud teda enam!

2Ku. 2:11–12

4. Kirjaprophetid, kellest on säilinud raamatud. Nagu ka ajalooramatute puhul ei saa siin rääkida ühe inimese tööst. Enamasti on tegemist koolkondadega, kus prohveti enese algsed mõtted on leidnud edasiarendamist.

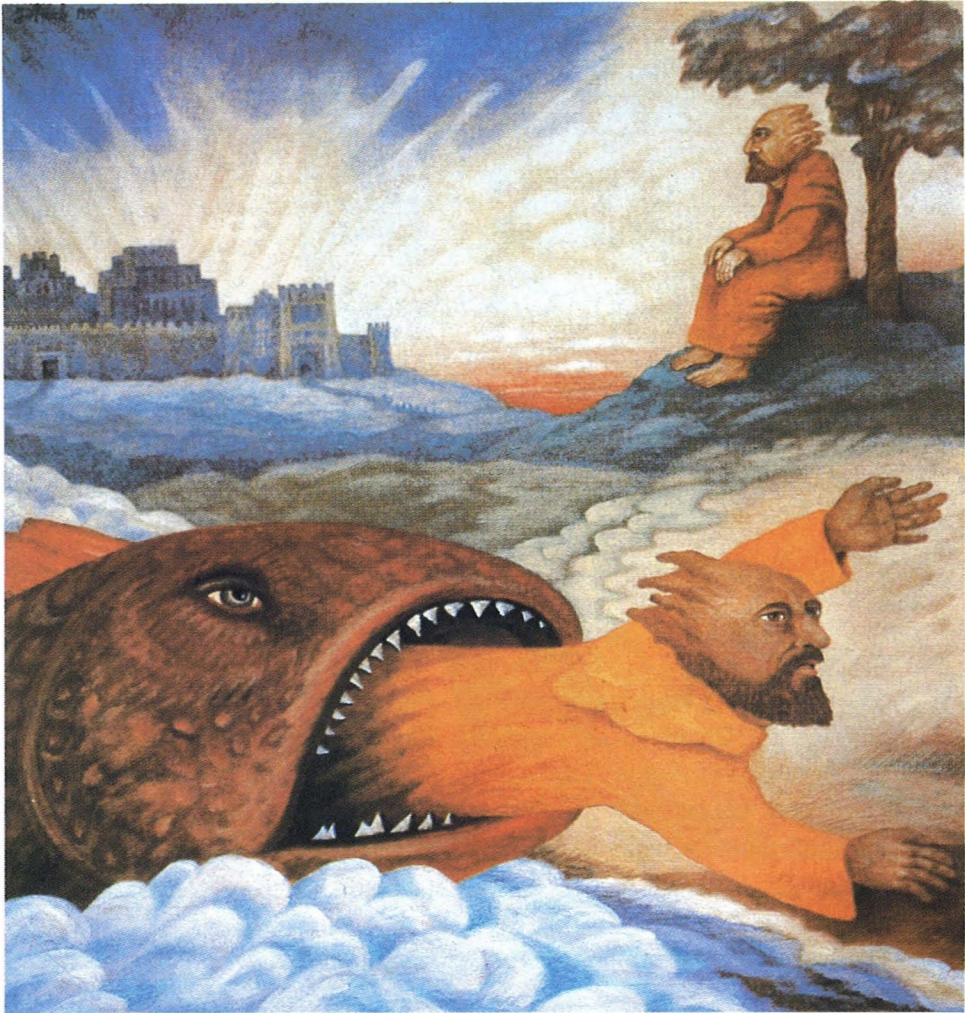
PROHVETI KUTSUMINE

Prohvetit märkiv heebreakeelne sõna *nabi* tähendab välise väe poolt kutsutut. Niisuguste hulka võis kuuluda väga mitmesuguseid inimesi. Näiteks pärines Jesaja kuningakojale lähedastest ülikuringkondadest, Miika oli talupoeg, Sefanja oli aga prints. Igaühele neist tähendas Jumala kutse seljapööramist harjumuspärasele elule ja enese täielikku allutamist Jumala kuulamisele.

Sageli tuleb Jumala kutse prohvetile ootamatult ja ta püüab seda tagasi lükata. Kutse on aga nii võimas, et keeldumine pole inimese võimuses. Heaks näiteks on siin prohvet Joonas püüd põgeneda Jumalalt saadud ülesande eest. Selles novellilaadses prohvetiraamatus saab prohvet Joonas Jumalalt ülesande kuulutada Niinive linnale tema peatset hävingut. Joonas otsustab lahkuda, kuid tema laev satub tormi kätte ja Joonas süüdlast nägevad meremehed viskavad ta üle parda. Joonas neelab alla suur kala, kes ta kolme päeva pärast maale oksendab. Alles nüüd läheb Joonas Niinivesse ja kuulutab linna peatset hävingut. Sealne rahvas parandab meelt ja hävingut ei tulegi. Seda dramaatilist lugu on suurepäraselt väljendanud Rudolf Tobias oma oratooriumis "Joonase lähetamine".

PROHVETI ÜLESANDED

Prohvetite ülesandeks võis olla Jumala kohtu või armu kuulutamine, meelesparandusele kutsumine ja rõhutute julgustamine. Erinevalt laialt levinud arusaamast ei olnud VT prohvetid kunagi kitsalt tulevikuennustajad, vaid enamasti oli nende sõnum mõeldud kaasajale. Nad paljastavad varjamatult kõiki Jumala tahte vastaseid eksimusi, mis oma tähtsuselt võisid olla väga erinevad. Näiteks ühiskonna igapäevaelu korraldus, naiste ehtimiskirg, valitsejate võimuambitsioonid, kõlblusetu elu või sobingud poliitika vallas. Prohvet Naatan ei pörku tagasi isegi kuningas Taavetile tema ebamoraalsust ette heitmast, Jesaja noomib ühtmoodi nii Juuda valitsejaid kui ka Jeruusalemma naisi. Prohvetite ülesanne muutus üldises hädaolukorras, mil nad muutusid süüdistajatest rahva julgustajateks ja lohutajateks.

*Lugu prohvet Joonast on inspireerinud ka maalikunstnikke.
Jüri Arraku "Joonas vaalaskala kõhus".*

Oma ülesannet täites ei tohi prohvet midagi karta. Kuna nende kriitika käis tihti valitsejate ja teiste mõjuvõimsate isikute pihta, sattusid paljud prohvetid ohtu. Näiteks Jeremija vangistati, teda peksti ning ta pääses imekombel surmast, põgenev Jesaja peitis end õõnsasse seedrisse ja ta saeti pooleks.

Prohvetid on jumaliku tahte kuulutajad. Kui erinevad ka ei oleks nende ajendid, taotlused ja ülesanded, nad räägivad ikka sellest, mida Jumal on teinud möödaläinud ajaloos, mida ta mõistab hukka praeguse aja sündmustes, mida ta tulevase aja kohta ette kuulutab.

Ludwig Köhler, "Vana Testamendi teoloogia"

PROHVETI KUULUTUS

Jumala nimel tegutsev prohvet ei tegutsenud oma inimlikust väest, vaid Jumala abiga.

*... ja Jehoova ütles mulle: "Vaata, ma annan oma sõnad sulle suhu!
Vaata, ma panen sind täna
rahvaste ja kuningriikide üle,
kitkuma ja rebima,
hävitama ja purustama,
ehitama ja istutama!"*

Jr. 1:9–10

Saadud sõnumi kuulutamist alustavad prohvetid sageli sõnadega: *Nõnda kõneleb Issand...* Enamasti ei ole see pikk kõne, vaid löövalt sõnastatud ähvardus, hoiatus või töotus. Tihti kaasneb prohvetite suulise kuulutusega ka sümbolne märk või toiming. Nii käis Jesaja kolm aastat ringi palja ülakehaga ja paljajalu, et näitlikustada saabuvat Assüüria iket.

SIDE JUMALAGA

Ma olen kuulnud, mida räägivad need prohvetid, kes minu nimel kuulutavad valet, üteldes: "Ma nägin und, ma nägin und"... Prohvet, kellel on olnud unenägu, jutustagu oma unenägu, aga kellel on olnud minu sõna, kõnelgu mu sõna kui tõde. Mis on õlgedel tegemist puhta viljaga? ütleb Jehoova.

Jr. 23:25, 28

Sageli ilmub Jumal inimestele unenägudes. Võime meenutada Jaakobi või Joosepi unenägusid ja nende seletusi. Siiski on kirjaprohvetid, eriti Jeremija, niisuguse ilmutisviisi kahtluse alla seadnud. Värvikad unenäokirjel-

Eduard Viiralti
"Jutlustaja".

dused andsid ainet kõikvõimalikeks spekulatsioonideks ja valeprohvetid sageli kuritarvitasid neid.

Enamasti saavad kirjaprohvetid Jumalalt sõnumeid ärkvel olles. Näiteks näeb Jesaja Jumalat täie teadvuse juures, ka Hesekiel näeb Jumala auhiilgust ja kuuleb tema häält.

TÄNAPÄEVA PROHVETID

Ülepea võib ütelda, et rahva seas Järve-Jaan suurema au sees seisab kui ükski Vana Seaduse prohvet. Jesaia, Jeremia, Edekieli, Danieli jne ettekuulutustest peetakse palju vähem lugu, neid ustakse palju vähem kui Jaani ettekuulutusi.

Johann Mattias Eisen, "Eesti prohvet Järve-Jaan"

Sõnumitooja

Priskilla sõnumid

Andres ei tohi peaministriks hakata!
 "Andres Lipstok ei tohi kaigi peaministri kohta vastu võtta! Sest ta ju ometi teab, et Jumala poolt on Eesti peaministriks planeeritud ei keegi muu kui ainult Jüri Toomepuu!" hüüatas prohvet Priskilla.

"Oleme Andresega mõlemad Haapsalu elanud ja tunneme üksteist läbi ja lõhki. Andrest on nagu mindki kasvatatud Mäejütluse vaimus. Andrese isa oli Haapsalu baptistlikoguduse pastor ja kasvas pööras vastada,"

lekaks. Oleme Andrese emaga oma head ema ja on viis aastat tagasi usku tuln. Sõnud. Ta ei saanud aru, kuidas asjades, mida mulle toju välismaal viib, seada peaministri selgitas Priskilla, et mees sellest ise midagi ei tea.

"Ma te: "Kui ka see ei võta, siis lähem tema ema koguduse endise pastori Jüri Nõlvaku juurde. Kui ka temast pole abi, pöördun praeguse pastori Enik Rahkema poole. Andres tuleb ju päästa, sest praegune Riigikogu ja valitsus pole ju Jumalast!" oli prohvet tegutsesindu täis.

Ta kukub, ta kukub siiski!
 Aastasadu tagasi pemises kuulus Itaallane Giordano Bruno tuleriidal surematud sõnad: "Ta pöörleb siiski..." ja siiski taunima kirkuga tihedalt seotud inimesena poah ja himufegusid. Kuid tõelise dialektika on taide läinud hoobilt tänapäeva ja sõnpsl'ie enam minister.

summaeelsed sõnad...
 "Ma ei teadnud siis, et mulle on määratud saada maailma uusima ajaloo suurima vaimuliku ärkamise juhiks," meenutas Priskilla. "Ma ei teadnud seda veel ka siis, kui sain 1992. aasta novembris Loojalt Eesti valitsuse nimeliku, mille peaministriks oli Kõigekõrgem me Jüri Toomepuu," oli prohvet hämmingus ja pöörd- Lauristuni poole järgmise vaga soovida: "A- kutajal Toimi nüüd targalt!"

Jumal ise on...

ibi-
vet
xmi
see

eel
aks
tuli

bri
gis,
üle
ron
ega
larju
meti

elt oli,

Mitmete prohvetite ennustused ja kommentaarid on saanud lahutamatuks osaks kollases ajakirjanduses.

Ka tänapäeval leidub inimesi, kes nimetavad end prohvetiteks. Nad arvavad, et nende nägemus on üldine ja tuleneb vahetult Jumalalt. Vastavalt ajale ja võimalustele avaldavad nad oma mõtteid tänavail kuulutades, ajakirjanduses või raamatute vahendusel. Isegi mõnedes kristlikes konfessioonides nimetatakse koguduses tulevikku kuulutavaid liikmeid prohvetiteks. Nagu ka VT ajal, ei oodata neil puhkudel kristlastelt sõnumi pimedat vastuvõttu, vaid selle hoolikat analüüsi ja järelekatsumist.

Eestis prohvetitena esinenud inimestest on peale Järve-Jaani laiemalt tuntud veel prohvet Maltsvet (kodanikunimega Juhan Leinberg, 1812–1885), kes 19. sajandi keskel propageeris ümberasumist Krimmi. Tema pooldajad ootasid 1861. aasta mais-juunis Lasnamäel valget laeva, et see neid töötatud maale viiks. Tuntud on ka Teise maailmasõja eel turgudel Eestile kannatusi ennustanud Karl Reits.

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID:

1. Miks loodetakse prohvetilt eelkõige ennustusi tuleviku kohta?
2. Missugusesse tasemele paigutaksid VT skaalal tänapäeva prohvetid?
3. Millisel juhul kasutaksid tänapäeval VT-s kõnekäänuks saanud lauset:

Kas Saulgi on prohvetite seas? (1Sa. 10:12)

4. Kas sinu arvates on unenägu mingi tähendus ja kas nende põhjal saab midagi ennustada?
5. Missugused kahtlused võisid olla VT aja inimestel prohvetite suhtes?

RÜHMATÖÖD JA ARUTLUSTEEMAD:

1. Missugune peaks olema prohveti kuulutus tänapäeva Eestis?
2. Missugune võiks olla valeprohveti kuulutus tänapäeva Eestis?

4.2. PROHVETID ENNE KÜÜDITAMIST

Taaveti ajal oma võimsuse tipu saavutanud Iisraeli riik läks vastu oma langusele. Seda tunnetasid kõige paremini prohvetid, kelle sõnum vastavalt ohtlike tendentside kasvule pöördus üha teravamalt riigisiseste väärnähtuste vastu. Kui Eelija ja Eliisa tegelesid eelkõige võitlusega võõra kultuse vastu, siis VIII sajandil eKr tegutsenud prohvetid – Aamos, Hoosea, Miika ja Jesaja ning VII sajandil Sefanja, Nahum ja Habakuk – tajuvad Iisraeli ja Juuda välise hiilguse taga rahva vaimset tühisust ja ükskõiksust Jumala suhtes.

POLIITILINE TAUST

Pärast 926. aastal eKr toimunud Iisraeli lõhenemist Juudaks (Lõunariigiks) ja Iisraeliks (Põhjariigiks) püsis nende vahel pidev pinge. See ei lubanud keskenduda ühiseks võitluseks taas tugevnenud suurriikide vastu. Sisemised vastuolud ja lühinägelik välispoliitika viisidki mõlema riigi iseseisvuse hävimisele.

Pärast lõhenemist oli Iisraeli olukord eriti ebastabiilne. Sealsed valitsejad vahetusid sageli, iseseisvuse kaotamiseni valitsenud üheksateistkümnest

Assüürlastel oli oma aja kohta suurepäraselt organiseeritud ja hästi relvastatud sõjavägi.

8. sajandist eKr pärinevad reljeefid Briti Muuseumis.

kuningast mõrvati poliitilistel põhjustel kaheksa. Puudus ka autoriteetne kultusekeskus. 722. aastal eKr vallutas Assüüria Iisraeli, millega viimase riiklik iseseisvus lõppes. Rahva ülemkiht küüditati ning uute asukate sissetoomise tõttu kujunes seal rahvas, keda UT-s ja tänapäevalgi tuntakse samaarlastena.

Juuda riik, kus püsis iseseisvuse lõpuni troonil Taaveti dünastia, säilitas esialgu oma sõltumatuse. Sisuliselt aga oli ka tema langenud Assüüria vasalli seisusse. Jeruusalemma templisse püstitati sel ajal Assüüria riigijumaluse Assuri altar.

Väikese rahva jõuetus ja kompromissiotsingud suurriikide vahel on Juhan Liivile andnud alust võrrelda Iisraeli tolelaegset olukorda Eesti omaga 20. sajandi alguses:

*Sa oled kui Iisrael vanast',
oh minu isamaa!
Kui Iisrael prohveti päevil,
seesama viisiga.*

*Sa seisad teede ääril,
kust Moabi minnakse,
ja mägede otsas vaatad,
kust Ammoni nähikse.*

*Sa pilgutad Edomil' silmi
ja Assurit armsesed
ja Süüria kuninga kulda
sa enesel' ihaldad.*

*Sa oled vintsutatud
just nagu Iisrael ka.
Sind kõige looja kaitsku
ja olgu sinuga!*

Juhan Liiv, " Sa oled kui Iisrael vanast'" (1908)

AAMOS – ESIMENE KIRJAPROHVET

Põhjariigis toimuva segakultuse vastu, kus teeniti mitmeid jumalaid, olid prohvetid Eelija ja Eliisa võidelnud juba 9. sajandil. Sada aastat hiljem läks Lõunariigist Petlemma lähedalt pärinev põllumees Aamos Jumala käsul Iisraeli. Tema tegevus toimus aastail 760–750 eKr ning sisaldas põhiliselt Jumala kohtuotsuse kuulutust Iisraelile. Põhjuseks nimetab ta Iisraeli jumalateenistuse muutumist silmakirjalikuks kombetäitmiseks. Peale selle mainib Aamos ka rahva sotsiaalset ebavõrdsust ja Iisraeli liigset enesekindlust.

Aamose raamat on VT prohvetiraamatutest vanim. Tema arusaamades on Jumal universaalne – niisugune, kes ei nuhtle mitte ainult paganaid, vaid ka oma rahvast. Iisraeli ülemkiht, kes peab majanduslikku jõukust Jumala õnnistuseks, tahab iseenehe heaolu silmas pidades kujundada oma suhet Jumalaga. Nad küll ohverdavad ja peavad ettenähtud usupühi, kuid ei järgi Jumalast seatud kohustusi kaasinimeste vastu. Rikkad teevad ülekohtu vaestele, röövivad neilt maa ja elavad ise pillavas luksuses.

Prohvet taunib ka rahva enesekindlust, mis toetub Iisraeli eelisele võrreldes teiste rahvastega. Iisraeli valimine oli Jumala otsus, ent Jumalal ei ole kohustusi Iisraeli rahva ees. Karistuses ei eelista Jumal üht rahvast teisele.

HOOSEA

Veidi hilisem Põhjariigi prohvet Hoosea (750–722 eKr), on mõningail andmeil olnud Põhjariigi viimane kuningas. Oma kuulutuses võrdleb ta Jumala ja iisraeli rahva suhet mehe ja temale truudusetu naise vahekorraga. Iisraeli ebajumalateenimise ja Jumala käskude vastu eksimuse karistuseks peab Jumal kohtupäeva, mil rahvalt võetakse maa ning inimesed viiakse orjusse, nagu nende esivanemad olid Moosese ajal Egiptuses.

Iisraeli rahva võrdluse truudusetu naisega on prohvet võtnud omaenda abielust. Ei ole päris selge, kas ta teadlikult abiellus kergemeelse naisega või

Prohvet Hoosea.

13. sajandi Bütsantsi minia-
tuur.

rikkus naine abielu selle kestel. Igatahes on see kujukas võrdlus Iisraeli ebatruuduse näitlikustamiseks. Kuna prohvet siiski oma truudusetu naise tagasi võtab, siis tähendab see, et ka Jumal ei hülga Iisraeli lõplikult ja on nõus teda tagasi võtma.

Hoosea kuulutus ei jää kõlama pessimistlikud noodid. Vangipõlve karistus pole lõplik. Iisraeli endine soosiv vahekord Jumalaga peab taastuma. Selleks on vaid üks tee – tagasi kõrbesse. Seal oli Iisraeli ja Jumala vahekorra ideaalaeg ja sealt tuleb taas uuesti alustada.

Äkki tundis Hosea Peeri poeg, nagu oleksid kellegi nägematud käed haaranud ta juustest ja teda kiskunud aina kõrgemale. Ta jalatallad leidsid kiviastmestiku kobamisi, kuid see polnud mitte ta sääremarjade jõud, mis tõstis teda teistest aina kõrgemale, seni kui ta seisis müürijätkul, kust prohvetid oma kuulutusi olid kuulda andnud. Ei, see oli nende nägematute käte hoolimatu jõud, mis teda tiris aina kõrgemale, nii et ta juuksed seisid peas püsti külmas hirmus ja südame ümber kohisesid mässavad merelained.

*Siis oli ta müüiril ja vaatles alla surmvaikseks muutunud rahvamassile.
– Kuulge Jehoova sõna, iisraeli lapsed!*

Ain Kalmus, "Prohvet"

ESIMENE JESAJA (Js. 1–39)

Suurte prohvetiraamatute hulka kuuluv Jesaja raamat jaguneb kolme selgesti eristatavasse ossa, mis käsitlevad erinevaid probleeme ning on tekkinud eri aegadel. **Esimene** ehk **Protojesaja** moodustab sellest peatükid 1–39. Jesaja tegutseb Lõunariigis, peamiselt Jeruusalemmas, aastatel 746–701 eKr.

Sarnaselt Aamosega kritiseerib Jesaja oma rahva kõrkust, vastandades selle Jumala kõrgusele. Ta mõistab hukka suurmaaomanike ja kõrgemate ametnike tegevust, aga ka Jeruusalemma naiste edevust. Isiklikest soovidest lähtuvad inimesed ei taha tunnista Jumala ülimumst kõiges. Tõelise jumalakartuse ja usalduse puudumist peab Jesaja kõikide pattude juureks.

Poliitikas jääb Jesaja alati realistiks. Juudat ähvardavat Assüüriat peab ta tööriistaks Jumala käes, kelle poolt toodud hukatus on kõrgile rahvale karistuseks. Ta hoiatab Juudat ühinemast väikeriikide poolt loodud Assüüriavastase koalitsiooniga ja peab õigeks vaid poliitikat, mis kannab vastutust Jumala ees.

JESAJA TULEVIKUNÄGEMUSED

Assüüria poolt Juudale toodud häving pole aga lõplik. Allesjäänud inimesed, kes moodustavad "püha jäägi", panevad aluse Jumala suurele rahuriigile. Nende juurde tulevad ka paganad, kes pöörduvad. Taaveti soost sündinud kuninglik laps aga saab selle riigi valitsejaks.

Kuigi Jesaja tulevikunägemusi on dateeritud hilisemateks lisanditeks, kuulub osa neist kahtlemata prohvetile endale. Tulevikunägemuste aluseks on Jesaja käsitluses taaselustunud ennustus Messia tulemisest. Messiana näeb Jesaja järgmist Taaveti soost valitsejat, kelle sündimine paneb aluse paljudest rahvastest koosnevale riigile. Need ootused küll ei täitunud, kuid elama jäi mõte paganate pöördumisest ja üldisest rahuriigist. Selle idee levimine aitas oluliselt kaasa Iisraeli Jumala saamisele kogu maailma Jumalaks.

Siis elab hunt tallega üheskoos ja panter magab kitsekese kõrval; vasikas, noor lõukoer ja nuumveis on üheskoos ning pisuke poiss ajab neid! Lehm ja karu käivad karjamaal, nende pojad magavad üheskoos ja lõukoer sööb õlgi nagu veis!

Js. 11:6–7

Jesaja rahunägemused on olnud eelkäijaks kaasaegsele rahuliikumisele ja inspireerinud loomingu.

Jevgeni Vutšetitši "Taome mõõgad atradeks", 1957.

*Ja tema mõistab kohut paganate vahel
ning juhatab paljusid rahvaid: siis nad toovad oma mõõgad
sahkadeks
ja piigid sirpideks;
rahvas ei tõsta mõõka rahva vastu
ja nad ei õpi enam sõdima!*
Js. 2:4

TEISED EKSILIEELSESED PROHVETID

Jesaja kaasaegsena tegutses Jeruusalemmas veel talupoegade hulgast pärinev prohvet Miika. Ka mõttelaadilt sarnaneb Miika väga Jesajaga. Ta protesteerib teravalt rikaste ja preestrite saamahimu, enesekindluse ja paganliku kultuse vastu. Nende eksimuste pärast tabab Juudat Jumala kohus, milles Jeruusalemm hävitatakse. Selle üleelanutele on aga Jumal armuline ja

neile kuulub tulevane rahuriik, millele paneb aluse Petlemmas sündinud Messias.

7. sajandi esimesel poolel eKr tegutsenud kuningliku prohveti Sefanja ajal sõltus Juuda Assüüriast. Ka jumalateenistusse sigines mitmeid võõraid elemente, mille eest karistusena nägi Sefanja Jumala kohtupäeva saabumist. See kohus tabab kõiki rahvaid. Pääsevad vaid need, kes on olnud Jumala ees õiged ja alandlikud.

7. sajandi teisel poolel eKr Assüüria nõrgenes. Önneprohveteiga sarnanev Nahum näeb Assüüria langemises Jumala õiglast karistust. Hädaajal julgustab ta Juuda rahvast kindlalt toetuma oma ustavale Jumalale. Ka prohvet Habakuk kinnitab, et suurriikide võim on ajutine, kuid Jumala valitsus on igavene.

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID:

1. Mitmed Iisraeli ja Juuda languseelsed prohvetid kõnelevad tulevasesst kohtust. Miks see peab nende arvates saabuma? Loe Am. 9, Ho. 13, Js. 3.
2. Kes ja kuidas on kasutanud Jesaja tulevase rahuriigi ideed?
3. Loe Am. 8:4–6, Ho. 4:1–2, Js. 5:20–23, Mi. 2:2, 3:11. Milles prohvetid oma rahvast süüdistavad?
4. Mida kuulutavad Jesaja ja Miika Messiasit?
5. Loe Mi. 4:1–4 ja Js. 2:1–4. Võrdle neid lõike. Miks on need nii sarnased?

RÜHMATÖÖD JA ARUTLUSTEEMAD:

1. Arutlege Jahve kui Iisraeli Jumala ja kui kogu maailma Jumala tähenduse üle. Kumb võimalus võis juutidele paremini meeldida?
2. Kuulutused Messiasit ei ole väga täpselt fikseeritud. Missugusena võisid inimesed saabuvat Messiat ette kujutada?

4.3. PROHVETID RÕHUMISE JA OKUPATSIOONI AJAL

Pärast Iisraeli langemist pidi suurriikide vahele kiilutud Juuda riik tahes-tahtmata arvestama võimalusega, et ta okupeeritakse ja rahvas – vastavalt tolleaegsetele tavadele – küüditatakse. Üha enam jõudis prohvetlik mõte tõdemusele, et kui riik on vallutatud, ei saa enam templis ohverdada.

Niisuguse situatsiooni reaalseks muutumine ei toonud kaasa Iisraeli religiooni hävingut, vaid uuenemise. Seda mõisteti Jumala kohtuna oma rahva üle. Prohvetlik mõte osutab Jumala lahutamisele maast ja templist. See aga ei vii Jumala ja Iisraeli vahelise lepingu tühistamisele. Küll aga mõtestavad prohvetid ümber mitmed Iisraeli poolt omaks võetud põhimõtted, näiteks ei samastata enam Jumala õnnistust ja maist edu. Prohvetitest on neil aegadel tähtsaimad Jeremija, Hesekiel ja teine Jesaja.

POLIITILINE TAUST

7. sajandi teisel poolel eKr hakkas Assüüria oma võimsust kaotama. Tugevnes Uus-Babüloonia riik, mille vastu püüdis Juuda moodustada sõjalist liitu Egiptusega. Ent Egiptus sai lüüa babüloonlastelt, keda juhtis kuningas Nebukadnetsar. 598. aastal eKr toimus babüloonlaste sõjaretk Juudasse; selle tulemusel viidi osa ülikonnast Babülooniasse (Piiblis: Paabelisse) vangi. Juuda kuningaks saanud Sidkija (597–586 eKr) otsustas veel kord teha panuse Egiptusele. Ta keeldub Babülooniale andami maksmisest, sellele järgnes Nebukadnetsari uus sõjakäik Juudasse. Pärast poolteiseaastast piiramist vallutati 586. aastal eKr Jeruusalemm. Osa inimesi põgenes Egiptusse, ellujäänud Jeruusalemma elanikud küüditati Babülooniasse, kuid erinevalt Assüüria vallutustest jäid maainimesed oma kodumaale.

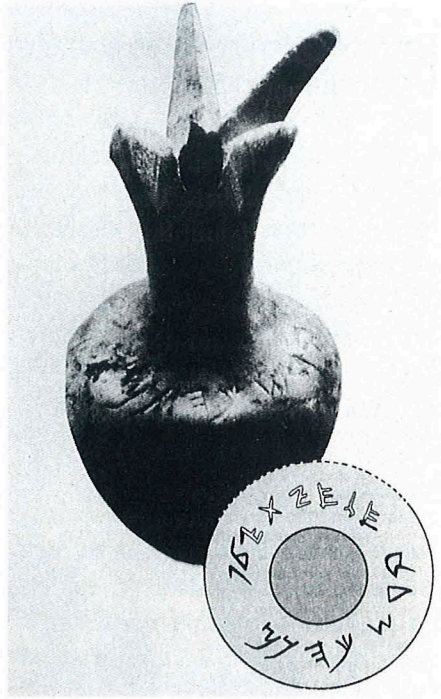
Küüditatud ei elanud otseses vangistuses. Palju juute asustati Eufrati ja Tigriise alamjooksule, kus nad moodustasid poolvaba elanikkonna. Sunnitöö korras rakendati neid ajutiselt ehitustel ja jätmaade harimisel. Ometi said mitmed küüditatud oma tööga üsna jõukaks. Tagasi kodumaale võisid juudid pöörduda alles pärast Uus-Babüloonia riigi alistumist Pärsiale 539. aastal eKr.

JEREMIJA

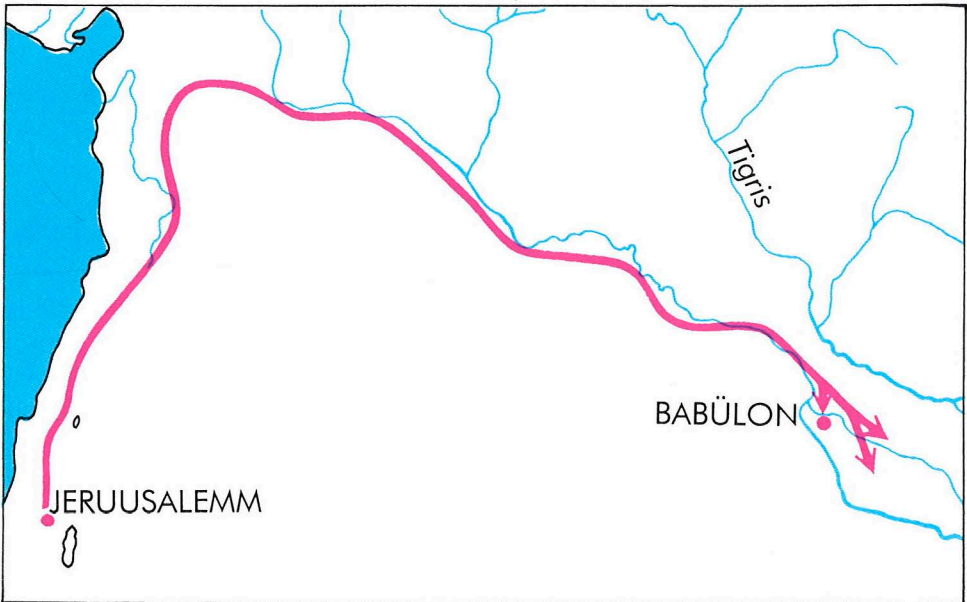
Jeremija tegevusaega (u 625–585 eKr) langesid Juuda riigi meeleheitlikud katsed sõltumatust säilitada. Jeruusalemmas ülesastunud prohvet piitsutas oma tegevuse alguses ebajumalate kummardamist. Neid, kes sellest pöörduda ei kavatsenud, ähvardas prohvet Jumala kohtuga.

Prohveti väitel ei aita Juuda iseseisvust säilitada poliitilise kompromissi otsingud ega väliselt korrektne jumalateenistus. Jeremija nõudis inimestelt ulatuslikumat meelearandust. Ta kinnitas, et Jumal teeb kunagi inimesega uue lepingu, kus peamist rolli ei mängi enam käsud, vaid sisemine veendumus.

Ainuke tänaseni säilinud ese esimesest Jeruusalemma templist on elevandiluuust õun.

586. aastal eKr küüditati enamik Jeruusalemma elanikke Babülooniasse.

Kuna oma kuulutusega sattus Jeremija vastuollu kuningas Joojakimi (609–598 eKr) ja preesterkonnaga, kavatseti ta mõrvata. Pärast esimest küüditamist tema autoriteet aga tõusis, isegi kuningas Sidkija sattus tema mõju alla. Prohvet soovitas vabatahtlikku alistumist Babülooniale, nähes selles Jumala tööriista. Lõpuks sai otsustavaks sõjapartei, kes vangistas Jeremija, kahtlustades teda koostöös vaenlasega. Jeremija pääseb siiski surmast, näeb Jeruusalemma langemist ja elab oma surmani Egiptuses. Ei ole teada, kas ta põgenes sinna oma juutidest vaenlaste eest või viidi ta sinna, et säilitada suure prohveti elu.

Hilisemal ajal on prohvet Jeremijale omistatud ka **Nutulaulude raamat**. Need on Juudamaal tekkinud kaebelaulud Jeruusalemma langemise pärast. Kuna prohvet viibis Jeruusalemma langemise juures, siis on neid tema looduks arvatud.

Jeremija armastab oma maad ja rahvast, vaatamata kõigile eksimistele, kangekaelsusele ja ülekohtule, mis ta teeb, tal on sõpru ja sugulasi, keda ta meeleldi tahaks päästa. Vahel ta loodab selle olevat võimaliku, vahel aga ta on kindel, et keegi ei pääse, sest Jahve on ta pannud otsima metallijäänete seast puhast metalli, aga ta ei ole seda leidnud...

Uku Masing, "Anatoti prohvet"

HESEKIEL

Prohvetiks, kes jätkas Jeremija poolt alustatud kuulutust uuest lepingust, oli aastail 592–573 eKr tegutsenud Hesekiel. Ta kuulus 597. aastal küüditatute hulka ja kuulutas oma tegevuse esimesel poolel Juudale hävingut ja kaost. Hesekiel pidas põhjendamatuks lootusi, et Jeruusalemm püsib puutumatusena ja esimesed küüditatud peatselt tagasi tulevad. Põhjusena tõi ta üpris jõulise keelega esile eksimusi kultuse alal, ebajumalateenistust, kergeusklikku lootust ja kõlvatust. Kogu iisraeli rahvas on süüdi Jumala ees ja kohus tabab nii patuseid kui õigeid, arvas Hesekiel.

Kui prohvet kuulis Jeruusalemma vallutamisest ja rahva Babülooniasse küüditamisest, siis tema toon muutus. Hesekiel püüdis oma rahvast lohutada ja julgustada. Ta tõstis esile igäühe personaalset vastutust Jumala ees ja kinnitas, et karjasena kogub Jumal oma eksinud rahva taas kokku. Oma raamatu viimastes peatükkides kirjeldab Hesekiel uut templit.

Michelangelo kujutatud prohvet Hesekiel Sixtuse kabelis Vatikanis.

Pildirohke keele ja paljude nägemustega on Hesekiel olnud teerajajaks VT ilmutuskirjandusele ehk **apokalüptikale**, mis käsitleb maailma lõpuaegade sündmusi. Kujukamad neist on lood mütoloogilisest vaenlasest põhjas, Googist Maagoogi maal ja orust, kus surnute luud elavaks saavad. Hesekieli keel ja väljendus on kohati nii robustne ning seosetu, et teda on kahtlustatud isegi mõne vaimuhaiguse põdemises, või on temas nähtud prohveti asemel ekstaatilist poeti.

Ja kui ma kuulutasin, siis kostis hää, ja vaata, midagi krabises! Luud lähenevad üksteisele, iga luu oma luule! Ja ma vaatasin, ja ennäe, neile tulid kõõlused ja kasvas liha, ja nahk kattis neid pealtpoolt; aga vaimu nende sees ei olnud! ... ja neisse tuli vaim ja nad said elavaks ning tõusid jalgadele – päratu suur vägi!

Hs. 37:7–8, 10

TEINE JESAJA

Teine ehk **Deuterojesaja** raamat moodustab Jesaja raamatust peatükid 40–55. See on tekkinud eksiiliaaastatel, sest prohvet räägib juba toimunud kohtust. Babüloonia riik siiski veel püsis, see näitab, et raamat on kirjutatud enne aastat 539 eKr. Tugevneva Pärsia riigi kuningas Kyroses nägi prohvet Jumala poolt salvitut, kellelt võis oodata pääsemist.

Prohvet kõneles pagenduses viibivale rahvale, kuid tema toon on julgustav ja lootustandev. Ta astus vastu seisukohale, nagu oleks Jumal oma rahva hüljanud. Iisraeli Jumal on tema arvates looduse ja ajaloo isand, kes valitseb kõiki rahvaid. Ka Pärsia riik on talle ainult tööriistaks.

Erilise osa Deuterojesaja raamatust moodustavad **Jumala sulase laulud**. Neis väljenduv jumalakesksus, mõte paganate pääsemisest ja lähedus UT mõttelaadile lubavad neid laule nimetada VT evangeeliumiks. Ei ole teada, keda prohvet kannatava jumalasukasena mõtles: selleks on arvatud kogu Iisraeli rahvast, Moosest, Jeremijat, Messiat. UT kuulutuses ning hilisemas kiriku käsitluses on need laulud saanud Jeesus Kristuse ettekuulutuseks.

Enamasti nimetatakse Jesaja raamatu viimast 10 peatükki (56–66) **kolmandaks** ehk **Tritojesaja** raamatuks. Deuterojesajast eristab seda eelkõige muutunud olukord: rahvas on Juudamaale tagasi pöördunud, päevakorrale on tõusnud mitmed koguduse elu probleemid. Prohvet astus vastu sünkretismi ilmingutele jumalateenistustel ja poleemikale, mis on suunatud templi taastamise vastu.

11 KINGS CROSS LONDON GROUP 46 D 7 CARL MARX 11 KINGS CROSS LONDON	THE PALESTINE POST	THE PALESTINE POST THE SUBSCRIPTION DEPARTMENT 100, FLEET STREET, LONDON, E.C. 4 TEL. 4138-1, 4138-2 CABLES: 4138-1, 4138-2
---	-------------------------------	--

STATE OF ISRAEL IS BORN

The first independent Jewish State in 19 centuries was born in Tel Aviv as the British Mandate over Palestine

Ligi 2000-aastase eksili ajal ei segunenud juudid teiste rahvastega, vaid nad olid võimelised 1947. aastal taas oma riigi looma.

Pildil juudid naasmas Iisraeli.

PROHVETITE KUULUTUS PÄRAST EKSILI

Pärast eksilist naasmist tõusis päevakorrale Jeruusalemma ja sealse templi ülesehitamine. Seda õhutasid igati prohvetid **Haggai** ja **Sakarja**, märkides, et majanduslik olukord ei ole ehitustöödega viivitamisel arvestatavaks põhjenduseks. Kahest eristatavast osast koosnev Sakarja raamat (Sakarja 1–8 ja Deuterosakarja 9–14) paistab silma kirkaste nägemustega, mis on koos Hesekieliga teed näitavaks suunaks apokalüptilisse kirjandusse.

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID:

1. Miks ei õhutanud Jeremija patrioodina rahvast viimase veretilgani babüloomlaste vastu võitlema? Milline peaks olema väikese rahva õige isamaalisus?

2. Loe Hs. 37:1–14. Kuidas sa seda kirjeldust mõistad?

3. Kas tänapäeval on küüditamine samuti vallutustaktika? Kus on seda minevikus tehtud?

4. Loe Ha. 1:4–10. Missugused on tänapäeval põhilised argumendid varemtena seisvate kirikute taastamise vastu?

5. Missugust meeoleolu pidid inimestele sisendama rõhumise all kannatava rahva juhid?

RÜHMATÖÖD JA ARUTLUSTEEMAD:

1. Loe L. 137, mis väljendab Babüloomiassen küüditatud rahva lootust. Missugust nõu annab Jeremija oma kirjas (Jr. 29:1–10) vangisolijatele? Kas seda saab rakendada iseseisvust taotlevatele rahvastele tänapäeval?

2. Mis on sarnast, mis erinevat juutide ja eestlaste küüditamise ja võõrsil kujunenud elu vahel?

4.4. VANA TESTAMENDI APOKALÜPTIKA

Kreeka sõna *apokalypsis* tähendab ilmutust. Apokalüptilise ehk ilmutuskirjanduse hulka kuuluvad teosed, kus käsitletakse universumi ajalugu, arenemist ja lõpuaegu. Sümbolite ja pildikeele kasutamise tõttu on Piiblis sellele žanrile alus pandud Hesekieli, Sakarja ja osaliselt ka Jesaja (24–27 pt) raamatutes.

Suuremal määral algas apokalüptiliste teoste võidukäik alles 3.–2. sajandil eKr, mil ka Iisraeli puudutasid Aleksander Suure maailmariigi lagunemisega seotud murrangulised ajalooptsessid. Iisrael oli tüliõunaks Egiptuse ptolemaidide ja Süüria seleukiidide vahel, kes pidasid selle pärast 3. sajandil eKr mitu sõda. Viimaks sattus Iisrael vaenuliku seleukiidide dünastia valitsuse alla. Sellega kaasnenud rõhumine äratas rahva müstilise alateadvuse.

Orienteerudes kiiresti aktuaalsetele oludele ja haarates endasse mitmeid religioosseid õpetusi, levis ilmutuskirjandus laialdaselt 2. sajandini pKr.

Algkristlaste salajasest kogunemispäigast Rooma katakombide seinalt leitud 2. sajandist pärit joonistus Taanielist ja tema sõpradest lõvide augus.

TAANIELI RAAMAT JA SELLE SISU

Erinevalt enamikust VT raamatutest on Taanieli raamat kirjutatud osaliselt aramea keeles. See tõestab raamatu suhteliselt hilist päritolu. Sisult jaguneb raamat kaheks osaks. Esimeses osas esitatakse kuus legendi Taanielist ja tema kolmest sõbrast, teine sisaldab Taanieli nelja nägemust.

Taanieli raamat on kujukas näide sellest, kuidas Piiblit ei saa kasutada eksimatu ajalooallikana. Nii olevat Taaniel küüditatud Babülooniasse kuningas Joojakimi kolmandal valitsemisaastal (605 eKr), kui Jeruusalemma piirati. Niisugust piiramist pole aga kunagi olnud. Ekslikult on nimetatud veel Babüloonia kuningaks Belsatsari (Piiblis: Peeltsasari), Pärsia kuningate ajalooline järjestus on vale jne.

Sattunud Paabelisse, saab Taaniel tuntuks kuningas Nebukadnetsari unenäo seletajana. Samas aga keeldub ta kummardamast ebajumalaid, karistuseks heidetakse ta koos kolme kaaslasega tulisesse ahju. Jumal aga päästab nad sealt, mispeale kuningas tunnustab Iisraeli Jumala võimu. Sama juhtub ka Pärsia kuningas Dareiosega, kes laseb karistuseks Taanieli lõvide ette heita, kuid kiskjad ei tee talle midagi. Ka Dareios tunnustab Iisraeli Jumalat.

TAANIELI RAAMATU EESMÄRK

2. sajandi algus eKr kujunes Iisraelile religioosnes mõttes katsumusteroheks. Juudivaenuliku valitseja Antiochos IV käsul rüüstati tempel ja keelati mitmete usukommete täitmine. Niisugusel raskel hetkel vajab rahva usk julgustust ja toetust, mida pidigi pakkuma Taanieli raamat. Võib-olla said sellest innustust ka mõni aasta hiljem alanud Makabite ülestõusust osavõtjad, kes suutsid taastada Iisraeli iseseisvuse enam kui sajaks aastaks.

Taanieli raamat pidi sisendama enesekindlust ja lootust igale religioos-seid kompromisse eitavale inimesele. Iisraeli Jumalat kummardasid seal ju ka kõige võimsamad valitsejad. Lood, kuidas Jumal talle ustavaid inimesi tulisest ahjust ja lõvide august päästab, lubasid Jumala abile loota ka kõige võimatu-mates olukordades. Pealegi oli Taanieli raamatu järgi antud Jumalale kuulekaile igavene elu.

Kolm meest tulises ahjus... Aga mina olen üksipäini. Ei, ma ei ole üks. Paljud teised, kõik inimesed on visatud tulisesse ahju...

Mis juhtuks, kui mina, kui meie kõik hakkaksime laulma kiidulaulu nagu need kolm? Kui me laulaksime Issanda vägevusest ja headusest – keset tulist ahju? Kas pöörduks siis ta õiglase viha...

Karl Ristikivi, "Rõõmulaul"

TAANIELI RAAMATU ERINEV ASEND

Kristliku traditsiooni kohaselt asetatakse Taanieli raamat nelja suure prohvetiraamatu hulka. Ometi erineb see stiililt ja tekkelt teistest prohvetiraamatutest tunduvalt. Seda on arvestatud judaistlikus VT jaotuses, kus Taanieli raamat on oma hilise tekke tõttu arvatud tarkuskirjanduse hulka (vt tabel 1).

TAANIELI NÄGEMUSED

Kujundirohkete piltide abil annab Taanieli nägemus ettekujutuse Iisraeli maailmaajaloo käsitlesest 2. sajandil eKr. Nelja suurt maailmariiki – Babülooni, Pärsiat, Meediat ja Aleksander Suure riiki – kujutatakse nelja metsalisena, kellele valitsemiseks antud aeg moodustab vaid väikese osa Jumala ajaloos.

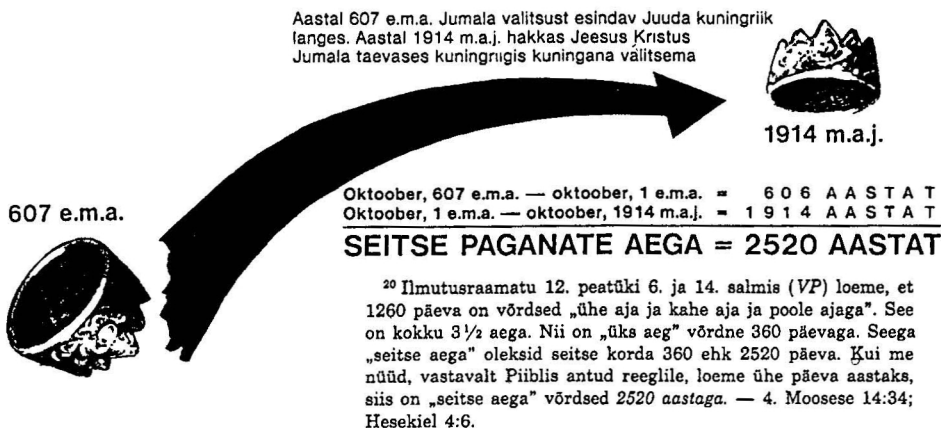
Aleksander Suure riigi lagunemist ja maailma ajaloo edasist kulgu on kujutatud värvikate sümbolite abil. Vagadele lõpeb see pääsemisega, jumalasalgajatele hukuga. Esimest korda on VT-s selgesti välja toodud surnust ülestõusmise ja igavese elu idee.

Kõige sagedamini on Taanieli raamatu poole pöördunud rahututel aegadel ja püütud sealseid kirjeldusi sobitatada käesoleva olukorraga. Järgnevas näites on seda kohandatud 16. sajandi Saksamaa oludele.

Tublis hoos on nüüd maailma viienda riigi lõppemisekäik. Esimest seletab kuldne pea, see oli Paabeli riik; teist hõbedane rind ja käsivarred, see oli meedlaste ja pärslaste riik; kolmas oli kreeklaste riik, millel kõla oma tarkuse poolest, mida osutab vask; neljas oli Rooma riik, mis võidetud kokku mõõgaga ja oli olnud sunduse riik. Viies on aga see, mis meie silme all, mis samuti rauast ja meeledid tahaks ka sundida, ent see raud on segatud sauega, nagu me selgete silmadega näha võime: puha silmakirjatsemine, mis angerdab ja kihiseb koju ilmamaa peal.

Nüüd on kenasti näha, kuidas angerjad ja maod tihes hunnikus omavahel liiderdavad.

Thomas Müntzer, "Jutlus Saksi kuurvürstile Friedrichile ja hertsog Johannile" (1524)

Jehoova tunnistajate poolt kuulutatud sõnum, et Jeesus Kristus valitseb kuningana 1914. aastast, põhineb aja arvestuses põhiliselt Taanieli raamatu suvalisel tõlgendusel.

LÕPUAJAD TAANIEMI RAAMATUS

Suurriigid langevad ja inimesi tabab Jumala kohtumõistmine ja karistus. Selle möödudes loob Jumal rahuriigi, mille valitsejaks saab **Inimese poeg**. Nii kandub Taanieli raamatus edasi lootus Messia tulemisest. UT-s on Inimese pojana nähtud Jeesus Kristust.

Kuna Taanieli raamatus esitatakse palju daatumeid, on sellest lähtudes püütud sageli maailma lõpu saabumise aega täpselt välja arvutada. Mõnikord on selliste järelduste kuulutajad suutnud mõjutada suuri inimhulki ja alles ennustuste kehtetuks osutumisel on nad oma mõju kaotanud. Tänapäeval võib selline pettumus viia pettumusele religioonis üldse.

Taeva õndsuse ootajad soovisid prohvetit näha. Aga prohvet ei ilmunud nende juurde, ei väljunud kirik-koopast. Mario käest kuuldi, et prohvet palvetab ja peab Jumalaga läbirääkimisi. Ta käskinud kannatlikele öelda, et nad peavad igal hommikul, lõunal ja keskööl kolmkümmend Issameiet ja niipalju Ave Mariasid kordama, kui nende roosikrantsi küljes helmeid on.

"Miks Jumal meid piinab, miks ta ei kutsu meid juba?" halisesid õnnetud ootajad.

Karl Rumor, "Krutsifiks"

KAANONIST VÄLJAJÄÄNUD APOKALÜPTILINE KIRJANDUS

Taanieli raamat kajastab Jumala piiritut usaldamist ja austust, seetõttu on ta arvatud VT raamatute hulka. Ometi suhtuti juba selle raamatu kirjutamise ajal kõikidesse ajalistesse ennustustesse ja ettekuulutustesse äärmiselt ettevaatlikult. Seda väljendab ka ainult ühe apokalüptilise raamatu haaramine kaanonisse. Tollest ajast on aga tuntud mitmed apokalüptilised teosed, näiteks Eenoki raamat (kuulub Abessiinia kirikus ka Piibli kaanonisse), Moosese Taevaminek (mainitakse ka UT-s Juuda kirjas), neljas Esra raamat, Paaruki apokalüps ja paljud teised.

Apokalüptiliste teoste autorlus omistati sageli mõnele VT-s tuntud isikule, et tagada raamatu autoriteeti. Seeläbi nihutati raamatu tekkeage varasemasse aega, nii et seal käsitletud olevikuprobleemid tundusid ettekuulutustena. Et enamikus neist teostest langes rõhuasetus vaid parema tuleviku ootamisele, ei ole neid VT raamatute hulka arvatud.

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID:

1. Mille poolest erineb Taanieli raamat teistest prohvetiraamatutest?
2. Kas oled tänapäeval kuulnud ennustusi maailma lõpust? Millised on põhjendused?
3. Miks tahetakse täpselt teada saada maailma lõpu toimumise aega? Kuidas käituksid, kui maailma lõpp saabuks homme?
4. Missugune võiks olla meie aja apokalüptiline kirjandus?
5. Missugused lootused ja tulevikupildid saavad rahva hulgas hädaaegadel elavaks?

RÜHMATÖÖD JA ARUTLUSTEEMAD:

1. Korraldage diskussioon teemal: kas maailma lõpp tuleb või ei tule? Mida kõnelevad maailma lõpust ökoloogid, demograafid, füüsikud?
2. Analüüsige M. Lutheri ütlust: *Kui maailma lõpp saabuks homme, ikkagi istutaksin ma täna õunapuu.*

5. ÕPETUSLIK JA POEETILINE OSA VANAS TESTAMENDIS

*Igale asjale on määratud aeg,
ja aeg on igal tegevusel taeva all:
aeg sündida ja aeg surra,
aeg istutada ja aeg istutatut kitkuda;
aeg tappa ja aeg terveks teha,
aeg maha kiskuda ja aeg üles ehitada,
aeg nutta ja aeg naerda,
aeg leinata ja aeg tantsida...*

Kg. 3:1–4

Religioosse tarkuse õppimist juba noores eas on Iisraelis kogu aeg tähtsaks peetud.

Üheks vanemaks VT tekstiks loetakse Mirjami laulu (2Mo. 15:21). Juba see fakt väljendab tõsiasja, et lauludes on edasi kandunud iisraeli rahva varajane jumalakogemus. Kõrvuti lauludega on paralleelselt arenenud ka mõtisklused inimese ja Jumala vahekorra, inimese elu eesmärgi ja Jumalale meelepärase elu üle.

VT-s väljendavad neid suundi õpetuslikud ja poeetilised raamatud, kuhu kuuluvad Lauluraamat, Iiobi raamat, Õpetussõnade raamat, Koguja raamat ja Ülemlaul.

5.1. LAULUD KUI INIMESE PALVE JA USU KINNITUS

VT lauluraamatut nimetatakse kreekakeelsest nimetusest lähtudes sageli *psaltri*ks ja seal sisalduvaid laule *psalmide*ks (vastav lühend: Ps). Moosese raamatute eeskujul on Lauluraamatus esinevad 150 laulu jagatud viieks osaks. Iga osa lõpeb liturgilise ülistuspsalmiga, milleks on 41., 72., 89., 106. ja 150. laul. Lauluraamatus on erineva vanusega ja eri otstarbel kirjutatud laule, mis väljendavad VT-aegsete inimeste vahekorda Jumalaga.

LAULUDE AUTORLUS JA TEKKEAEG

Paljude laulude loojana on mainitud kuningas Taavetit. Teiste autoritena mainitakse veel Aasafit, Korahi lapsi, üksikud laulud omistatakse Moosesele, Saalomonile jt. Laulude sisus peegelduvat olukorda arvestades aga ei ole see tõenäoline, ehkki osa psalme tõepoolest Taaveti ajast pärineb. Tegemist on – nii nagu ka paljude eesti rahvalaulude puhul – anonüümse loominguga. Luulevormis manitsused, õpetused või väited jäid hästi meelde ja neid oli hõlbus suust-suhu edasi anda.

Laulude tekkeaja kohta on mitmesuguseid oletusi. Pikka aega valitsenud arvamust, et enamik laule on pärit eksiilijärgsest ajast, on hilisemal ajal korduvalt vaidlustatud. Samas on luule vanuse määramine raskem kui proosatekstide oma, sest poeetiline tekst on tunduvalt kujundlikum. Mõningate laulude puhul on võimalik näiteks teadlik arhailisuse taotlemine. Lisaks on paljud vanadest lauludest hiljem üle töödeldud. Siiski võib arvata, et 3.–2. sajandil eKr oli Lauluraamat praegusel kujul olemas.

1995. aastal mõrvatud Iisraeli peaminister Itzhak Rabin laulis vahetult enne surma koos rahvahulgaga rahumiitingul.

LAULURAAMATU VÄLISED LAULUD

Ka väljaspool Lauluraamatut leidub VT-s hulgaliselt laule. Nende seas leidub sõjalaule, töölaule, pilkelaule, armastuslaule, õpetuslaule ja leinalaule. Laule kasutati selleks, et juhtida tähelepanu vajalikule eluaspektile, või millegi rõhutamiseks. Niisuguseid laule leidub näiteks prohvetite raamatutes.

Ajalooramatutes on sageli juba olemasolevaid laule paigutatud vastava sündmuse ilmestamiseks proosateksti vahele.

LAULUDE LIIGITUS JA KASUTAMINE

Tähtsaima žanrina võib lauludest välja tuua **hümnid**, mida kasutati jumalateenistustel ja ohverdamistel. Niisuguste laulude näiteks on 29., 47., 93., 95. ja 99. psalm. Neid lauldi muusika saatel ja mitmed neist on varustatud muusikaliste juhenditega. Muusikalisele saatele osutab ka hümnides sageli esinev tõlkimata jäetud sõna *sela*, mis arvatavasti tähendab muusikalist vahemängu.

Laulujuhatajale: Korahi laste laul.

*Plaksutage käsi, kõik rahvad!
Hõisake Jumalale rõõmsa häälega!
Sest Jehoova, Kõigekõrgem, on kardetav,
ta on kogu ilmamaa suur kuningas!
Tema heidab rahvad meie alla,
ja rahvahõimud meie jalge alla!
Tema valib meile meie pärisosa,
oma armsa Jaakobi toreduse!
Sela.*

L. 47:1–5

Hädaolukorras tekkinud **kaebelaulud** kerkisid taas päevakorda iga uue ähvarduse saabudes. Näiteks on 60., 74., 80. ja 90. psalm. Seal kaevatakse nii aktuaalsete kui üldisemate probleemide üle. Siiski lõppes iga selline kaebus tänu- ja ohvritootusega. Kaebelaulud võisid olla nii individuaalsed kui kollektiivsed ja neil oli oma koht patukahetsuse ja paastu ajal.

*Sest sinu viha tõttu me lõpeme,
ja su vihaleegist me ehmume!
Sa paned meie pahateod enese ette,
meie salapatud oma palge valguse ette!
Sest meie kõik päevad mööduvad su raevu all,
meie aastad lõpevad nagu mõtteke!
Meie elupäevi on seitsekümmend aastat,
ja kui keegi on tugev, kaheksakümmend aastat,
ja parimal juhul on need ometi vaev ja häda;...*

L. 90:7–10

Jumala kaitse ja osaduse tunnistamiseks tekkisid **tänulaulud** (L. 18, 30, 40), millest omakorda kasvasid välja **usupsalmid** (L. 16, 23, 62). Algselt jumalateenistusel kasutusel olnud kollektiivsed tänulaulud tõrjuti hümnide poolt sealt välja. Seetõttu väljendavad Lauluraamatus säilinud laulud eelkõige individuaalset tänu või usalduskinnitust.

23. laulus väljendatud võrdlus Jumalast kui karjasest mõjub kristlasele kujutluspildina Jeesusest, juutidele aga Jumala ligiolekust.

*Jehoova on mu karjane,
mul pole millestki puudust!
Haljale aasale paneb ta mind lehama,
hingamise veele saadab ta mind...*

L. 23:1–2

Veel sisaldab Lauluraamat rohkesti **kirjanduslikke psalme**. Nendes on aluseks võetud kõik kolm juba mainitud põhiliiki. Siia hulka arvatakse ka palverännaku laulud (L. 120–137) ja kuningalaulud (L. 21, 45, 110). Kuningriikluse lõppedes said need laulud aluseks Messiat ülistavatele lauludele.

ÜLEMLAUL

*Vaata, sa oled ilus, mu kullake,
vaata, sa oled ilus!
Su silmad su loori taga on tuvid!
Su juuksed on nagu kitsekari,
mis laskub Gileadi mägedelt!*

Ül. 4:1

Heebrea algtekstist lähtudes võiks selle pealkirjaks olla “Laulude laul”. Läbini lüürilisest meeleolust kantuna kujutab see endast kogumikku vanadest iisraeli armastuslauludest. Siiski ei tohiks me seda tõlgendada ainult erootiliselt. Juba eksiilieelsed prohvetid, nagu näiteks Hoosea, on võrrelnud Jumala ja Iisraeli vahekorda pruudi ja peigmehe vahekorraga. Selline allegooriline tõlgendusviis on edasi kandunud ka ristiusu kirikusse, kus pruudi ja peigmeheena on nähtud Jumalat ja kristlikku kirikut.

Kindlasti ei kuulu Ülemlaul ainult oma kaasaega. Nii nagu armastus on universaalne ja ajatu, mõjuvad Ülemlaulu värsid kaunilt ka nüüdisajal.

Pane mind pitseriks oma südamele, pitseriks oma käsivarrele! Sest armastus on tugev nagu surm...

(Ül 8:6)

LAULURAAMAT KRISTLIKUS KOGUDUSES

Algkristlikule kogudusele sai Lauluraamat igapäevaseks abivahendiks, mida kasutati laulmiseks kodus ja jumalateenistustel ning palvetekstidena. Eeskuju võeti siin Jeesusest, kes ristil palvetas 22. laulu sõnadega.

Tänu oma sajanditepikkusele läbiproovitud jumalakogemusele ja sealt

tulenevale kindlusele kasutatakse elulähedasi laule ka tänapäeval mõtisklus- ja palvetekstidena. Seetõttu lisatakse sageli UT väljaandele ka VT Lauluraamat.

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID:

1. Miks on paljude laulude loomine omistatud Taavetile?
2. Analüüsi Eesti viimase kuu poplaulude edetabelit. Missugust sõnumit need laulud kannavad?
3. Kas Ülemlaulu saab kasutada tänapäevases armastusavalduses?
4. Võrdle mõnd UT laulu VT omaga?
5. Psalmides räägitakse palju oma isiklikest jumalakogemustest. Kuidas suhtud sellesse, kui keegi oma usulisest kogemusest rääkima hakkab?
6. Too näiteid lauludest, kus tänapäeval taotletakse teadlikult arhailisust?

RÜHMATÖÖD JA ARUTLUSTEEMAD:

1. Mitmetest psalmidest on näha, kuidas inimesed saavutavad oma turvatunde Jumalale toetudes. Kuidas üritatakse turvatunnet saavutada tänapäeva ühiskonnas?
2. Missuguseid teemasid peaks sisaldama kaasaegsed kaebe- ja tänulaulud?

5.2. TARKUSEKIRJANDUS ÜLDINIMLIKU KOGEMUSE VÄLJENDAJANA

Jehoova kartus on tarkuse algus...

Õp. 9:10

Et saavutada Vana-Iisraeli eluideaali – jõukust, pikka teguderohket elu ja rohkesti järeלטulijaid –, pidi inimene olema tark. VT käsitluse järgi aga ei saa inimene elada sellist elu ilma õige vahekorraga Jumalaga. See põhimõte seob tarkuse Jumala tundmisega.

TARKUSEÕPETUS IISRAELIS

Esimese Kuningate raamatu järgi oli kuningas Saalomon kuulus oma tarkuse poolest ja tema õukonnas tegutsesid tarkuseõpetajad. Samasuguseid andmeid on Juuda kuningas Hiskija kohta, kellel oli oma tarkade nõuandjate kogu ja kool, kus nad tarkusi jagasid. See fakt kõneleb tarkuseõpetuse arenemisest Iisraelis, mis sai tollaegse akadeemilise hariduse aluseks.

Iisraeli tarkusekirjanduse eeskujuks oli Egiptuse tarkusekirjandus. VT ideaalne tark inimene oli Egiptuses elanud Joosep. Tema tarkus väljendub eelkõige mitmekesisetes teadmistes, positiivsetes iseloomuomadustes ja usus Jumalasse.

Tarkuseõpetus oli valdavalt praktilise suunitlusega. Eesmärgiks oli tunnetada inimese võimalusi maailmas ja otsida sel viisil konkreetseid käitumisjuhendeid. Kui inimene tunnetas õigesti oma vahekorda Jumala, ühiskonna ja kaasinimestega, võis ta eksitust kartmata oma tunnetuse põhjal tegutseda. Kes neid vahekordi õigesti tunnetas, oli tark, kes mitte – rumal.

ÕPETUSSÕNADE RAAMATU TEKE

Kogu igapäevane elu oma mitmekesisuses ei olnud käskude läbi täielikult reguleeritud. Seda tühimikku püüdsid täita tarkuseõpetajad. Nad püüdsid haarata elu kogu oma keerulisuses ja juhtida seda vastavate reeglite või käskudega VT vaimule sobivas suunas. Nii koguti mitmel pool meie vanasõnadega analoogilised õpetuslaused kokku ja koondati vastavalt temaatikale või tekkele kogumikesse. Et need mõtteterad jääksid paremini meelde, on need esitatud luulevormis.

Õpetussõnade dateerimine on raske, sest elutarkus on ajatu. Siiski on noorimaks osaks loetud raamatu algust (Õp. 1–9) ja vanimaks Hiskija nõuandjate kogutut (Õp. 24–29). Kindlasti on seal säilinud ütlushiina ka ühtse kuningriigi ajast. Peale selle on kõrvuti Iisraeli tarkuseõpetusega raamatus tunda ka Egiptuse (Õp. 22:17–23:11), Assüüria, Babüloonia ja Kreeka mõju.

Kuna kuningas Saalomoni peeti tarkuseõpetusega tegelejaks, on traditsiooni järgi omistatud Õpetussõnade raamatu autorlus temale. Tegelikult koosneb see eri aegadel koostatud osadest, mis põhineb rahva hulgas levinud anonüümsel loomingul. Lõpliku kuju said Õpetussõnad 4. sajandil eKr.

ÕPETUSSÕNADE RAAMATU SISU

Õpetussõnades käsitletakse erisuguseid inimsuhteid: vanad – noored, mehed – naised, sõbrad – vaenlased, rikkad – vaesed, alamad – ülemad, targad – rumalad. Kõrvutatakse erinevaid omadusi: ausust ja pettust, vagadust ja pahelisust, hoolsust ja laiskust. Sageli räägitakse ka Jumala ja inimese vahekorra kohta. Soovitused ja juhised on edasi antud sententsidena, piltliku kirjelduse, arvsuhete varal või põhjuse ja tagajärje võrdlemisena.

Tähtsaima inimliku omadusena seisab tarkus aukohal kogu Õpetussõnade raamatus. Selline suhtumine on viinud tarkuse isikustamiseni (Õp. 8–9). Hiljem on kristlased selles kujutluses näinud VT-s mainitud Kristust. Erilise tähtsuse aga omandas isikustatud tarkus ristiusuga paralleelselt levinud tunnetust rõhutavas liikumises – gnostitsismis.

PARALLEELID EESTI VANASÕNADEGA

Mitmed vanasõnad, mida me enamasti eesti omadeks loeme, on tegelikult pärit Piiblist. See näitab, kui sarnased on olnud eri geograafilistes piirkondades elavate inimeste probleemid. Samuti ei piira rahvatarkust ajaline distant.

Kes kaevab augu, langeb ise sinna sisse... (Õp. 26:27)

Uhkus on enne langemist ja kõrkus enne komistust. (Õp. 16:18)

Õnnis on inimene, kes leiab tarkuse, ja inimene, kes jõuab arusaamisele, sest sellest on rohkem kasu kui hõbedast ja rohkem tulu kui kullast! (Õp. 3:13–14)

KOGUJA RAAMATU PESSIMISM

Koguja on üks väheseid tugevate hellenistlike mõjudega raamatuid Vanas Testamendis. Pessimistlikus toonis väljendab autor oma mõtteid elu üle ja leiab selle olevat "tühisuste tühisuse". Tunnetades maiste hüvede küsitavat väärtust ja inimliku tarkuse küündimatust, ei ole Koguja pessimism kaugeltki jumalavaenulik. Vastupidi, Jumala suuruse ja kõikvälisuse tunnetamine viib Koguja passiivsele saatusele alistumisele. Paljuski saavad Koguja poolt tõstatatud küsimused vastused UT-s.

Soovides oma raamatule suuremat kaalu anda, omistab Koguja raamatu

Inimelu kaduvus ja surmaga lõppevate maiste väärtuste suhtelisus on andnud alust mitmetele kunstiteostele läbi ajaloo.

15. sajandist pärinev Berndt Notke "Surmatants" Tallinna Niguliste kirikus.

autor teose kuningas Saalomoni. Teos ise on tekkinud umbes aastal 200 eKr Aleksandrias. Hiljem on redaktor teose algset pessimismi veidi pehmandanud ja nii aidanud selle omanäolise elukogemuse ja tarkuse jõudmist VT kaanonisse.

Ma pühendasin oma süidame teadlikult otsima ja uurima kõike, mis taeva all sünnib: see on õnnetu ülesanne, mille Jumal on annud inimlastele

endi vaevamiseks! Ma nägin igasugu tegusid, mis päikese all tehakse, ja vaata, see kõik on tühi töö ja vaimu närimine! Kõverat ei saa teha sirgeks ega puudulikku täiendada!

Kg. 1:13–15

KOGUJA RAAMATU TAUST JA TÄHTSUS

Hellenistlikku kultuuri tundva autori silmis hakkavad VT traditsioonilised arusaamad Jumala ja inimese vahekorra kohta oma väärtust kaotama. Edukad inimesed lootsid selles ühiskonnas iseendale ja taotlesid vaid vastavalt vajadustele erinevate jumalate poolehoidu. Koguja seevastu näeb inimest mängukannina julma saatuse kätes. Pessimism, mis kohati kandub isegi oma elu vihkamiseni, ei vii teda ometi Jumalast eemale. Eitades küll Jumala aktiivset toimimist igapäevaelus, kuulub Koguja olemuse juurde usk tunnetamatusse Jumalasse. See on Koguja vastus analoogiliste probleemidega vaevlevatele inimestele.

*Mõttele oma loojale oma
noorusepäevil,
enne kui tulevad kurjad päevad
ja jõuavad kätte need aastad,
mille kohta sa ütled:
"Need ei meeldi mulle!"*

Kg. 12:1

Tabel 7. Õpetussõnu eri teemade kohta.

Tarkusest:

Tark inimene varjab, mida ta teab, aga alpide süda kuulutab nende rumalust!

(Õp. 12:23)

Tark poeg armastab karistust, aga pilkaja ei kuula sõitlustki!

(Õp. 13:1)

Õigest käitumisest:

Parem kuiv paluke rahus, kui kojatäis ohvriliha riiuga!

(Õp. 17:1)

Lahenda oma riiuasi ligimesega, aga teise saladust ära ilmuta...

(Õp. 25:9)

Jumalast:

...ära põlga Jehoova karistust ja ärgu olgu sulle vastumeelne tema noomimine...

(Õp. 3:11)

Jehoova silmad on igas paigas, valvates kurje ja häid!

(Õp. 15:3)

Kurjad inimesed ei mõista, mis on õige, aga kes Jehoovat otsivad, mõistavad täiesti!

(Õp. 28:5)

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID:

1. Kas Jumala kõikvõimsuse tunnetamine peab tingimata viima pessimismi?
2. Kas mõttes *Tark poeg rõõmustab isa, aga alp poeg on emale meeolehärmiks!* (Õp. 10:1) sisaldub midagi niisugust, et selle peab üles kirjutama?
3. Kuidas suhtub tarkusesse eesti rahvuseepose peategelane Kalevipoeg?
4. Mis sinu arutustes elu mõtte üle langeb kokku Koguja arvamusega, mis erineb?
5. Missugune tarkus võib saada kaasinimestele või isegi ühiskonnale ohtlikuks?

RÜHMATÖÖD JA ARUTLUSTEEMAD:

1. Tooge välja raamatutarkuse eelised ja puudused elutarkuse suhtes.
2. Milles võiks leida inimene maise elu mõtet?
3. Kuidas tuleks suhtuda maistesse väärtustesse?

5.3. IIOB, KANNATAV INIMENE

Ja mina jutlustasin sel päeval Reigi rahvale Utsimehest Jobist, kes Saatana nõu järele viletsuse ja suure vaeva sisse heideti, et Jumal sel kombel teda ning tema usku tahtis katsuda. Sest Issand laskis tema seitse õitsevat tütart ja kolm poega jääda varemete alla, ja tema pudulojuksed ning kaamelid rööviti elik löödi maha pikse tule kaas, ja tema teenrid löödi mõõga tera kaas, nii et tema oli alasti otsekui ema ihust tulnud.

Aino Kallas, "Reigi õpetaja"

VT ETTEKUJUTUS KANNATUSEST

VT-aegses Iisraelis levinud üldise arusaama järgi pidi vaga ja jumalakatlik elu tagama ka edukuse ja õnne maistes asjades. Kannatust vaadeldi vaid kui Jumala karistust patu pärast. Kuna Jumala eest polnud varjatud ükski patt, ei võinud ükski patustajatest jääda karistuseeta.

Paabeli vangipõlvest naasnud juudid pidasid eksiiliaega Jumala karistuseks sõnakuulmatule rahvale. Kodumaale naastes järgiti erilise hoolega taas religioosseid käske ja taotleti nende täpse täitmisega isiklikku edu. Samas ei jäänud juutidele tähelepanuta paljude kõbeliselt laitmatute inimeste kannatused. Selle põhjus ongi Iiobi raamatu põhiküsimuseks. Samal ajal on see meisterlik kirjandusteos, mis oma dramaatilisuse ja tunnete sügavusega kuulub maailmakirjanduse tähtteoste hulka.

IIOBI RAAMATU SISSEJUHATUS

Jutustuse alguse moodustab kirjeldus vagast ja jumalakartlikust Iiobist. Ta on jõukas ja õnnelik mees, kellel on palju järeltulijaid. Jumal näeb tema ustavust, kuid Iiobi proovile panemiseks saab saatan Jumalalt voli võtta Iiobilt kogu tema maine vara. Ka Iiobi lapsed hukuvad ning teda ennast tabab raske haigus. Hoolimata nendest katsumustest jääb Iiob oma usus kindlaks.

*“Alasti olen ma emahust tulnud
ja alasti ma lähen sinna tagasi.
Jehoova on annud ja Jehoova on võtnud:
Jehoova nimi olgu kiidetud!”*

Ii. 1:21

IIOBI SÕBRAD

Masendatud ja oma sündimist neednud Iiobi juurde tulevad teda lohutama kolm sõpra. Sõbrad ei suuda siiski uskuda, et Iiob kannatab süütult. Nad hakkavad oma kõnedes otsima Iiobi varjatud süüid, väites, et Jumala ees ei ole ükski inimene süüta. Iiob aga neab oma sündimise päeva, kinnitab oma süütust ja tahab oma õiguse pärast Jumalaga võidelda. Ootamatult ilmunud neljas sõber, Eliihu, ülistab Jumala suurust ja näeb kannatuses inimese puhastamist ülbusest ja kõrkusest.

Iiobi ja tema sõprade vaidlus on terav ning kujundirikas. Vastaspooled kinnitavad üha retoorilisemalt oma argumente, pinge nende vahel tõuseb, kuid

Iob. Prantsuse 15. sajandi miniatuur.

kannatuse põhjus ei selgu. Sõbrad hoiavad kinni traditsioonilisest seisukohast, Iob kaebab oma süütu kannatamise pärast.

JUMALA VASTUS

Iobile tormituules antud vastuses näitab Jumal inimese ekslikkust ja võimetust mõista Jumala juhtimist. Inimese mõistus on piiratud ja küsimused kannatustest mõttetud. Nagu pottsepp ei pea aru andma savile, ei pea Jumal aru andma inimesele, kelle ta on loonud.

Juba kokkupuutes Jumalaga vaibuvad Iiobi hingevaevad. Elav Jumal on suurem kui see jumalakujutus, mida väljendavad Iiobi ja tema sõprade arutlused, mis ei suuda väljuda inimlikust piiratusest. Sel kombel rahu leidnud Iiobile annab Jumal tagasi kõik tema maise vara ja õnnistab teda uute lastega.

SAATAN IIOBI RAAMATUS

Ja ühel päeval, kui Jumala lapsed tulid ja seisid Jehoova ees, tuli ka saatan nende sekka ja seisis Jehoova ees. Ja Jehoova küsis saatanalt: "Kust sa tuled?" Ja saatan vastas Jehoovale: "Maad mööda hulkumast ja rändamast."

Ii. 2:1–2

Iiobi raamatus kirjeldatud saatan erineb tunduvalt tavalisest ettekujutusest saatanast kui Jumala vastasest. Siin kuulub ta Jumala õukonda ja täidab tema ülesandeid. Sarnaselt Sakarja raamatus kirjeldatuga (Sk. 3:1–2) on ka Iiobi raamatus saatan ülesandeks inimeste järele nuhkida, kaevata ja süüdistada. Jumal talub teda oma lähikonnas ja lubab tal koguni Iiobi vagaduse proovile panna. Paljuski on niisugune saatan sarnane Vana-Idamaa õukondades tegutsenud pealekaebajatega.

IIOBI RAAMATU TAUST

Tõenäoliselt on Iiobi raamat valminud 4. sajandil eKr. Raamatu algus ja lõpp on kirjutatud proosas ning moodustas kunagi iseseisva jutustuse. Põhiosa, kus Iiob ja tema sõbrad arutlevad kannatuste üle, on luulevormis. Proosas kirjutatud raamjutustuse algvariant pidi tuttav olema juba Hesekielile, kes mainib Iiobit Taanieli ja Noa kõrval õiglase mehena (Hs. 14:14, 20). Nende osade erinevast päritolust annab tunnistust ka muutus Iiobi käitumises. Alguses ja lõpus esineb ta passiivse kannatajana, kuid raamatu luulelises osas ei karda Iiob end isegi Jumala ees õigustada.

Raamatu põhiosa võib paigutada õpetusluule žanri. Sellega välistatakse, et tegemist on ajaloolise sündmusega. Küll aga rõhutatakse kannatuse probleemi olulisust inimese elu mõtestamisel.

Süütu kannatamise probleem ei ole olnud võõras ka teistele rahvastele. Nii on juba 2. aastatuhandest eKr teada mitmed babüloonia ja sumeri tekstid,

Sõdade poolt paljudele inimestele põhjustatud kannatused pole kadunud ka tänapäeval. Sõda Tšetšeenias nõudis tuhandeid inimesi ja tuhandeid purustatud kodusid.

kus inimesed kurdavad jumalatele oma süütu kannatamise pärast. Enamasti lõpevad need tekstid kaebuse kuuldavõtmisega jumalate poolt.

Keeleliselt on Iiobi raamat VT-s üks raskemaid ja halvasti tõlgitav. Sealsete mõtete originaalsus ja kestvus pole aga oma aktuaalsust kaotanud ka tänapäeval. Kannatus on üks Jumala saladusi ning küsimus kannatuse põhjuste kohta on vastusetu. Sarnaselt Iiobi raamatuga mõistetakse kannatust ka 73. psalmsis:

*Sest ma kadestasin hooplejaid,
kui ma nägin õelate head käekäiku!
Nemad ei ole vaevas nagu muud surelikud,
ja neid ei lööda nagu muid inimesi!
Sellepärast on uhkus nende kaelahteks,*

*vägivald katab neid nagu ülikond!
Nende silmad on punnis lihavusest,
ja süda keeb üle kurjest mõtteist!*

L. 73:3, 5–7

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID:

1. Kas oleks võimalik ühiskond ilma kannatuseta?
2. Kas tuleks ilmtingimata taotleda kerget ja kannatusteta elu?
3. Kas on kerge leppida seletuse asemel tõdemusega, et inimene on küündimatu?
4. Mille poolest erineb Iobi raamatu saatan tavaliselt ettekujutatud saatanast?
5. Missugune oli iisraellaste üldine arusaam kannatuse põhjustest?

RÜHMATÖÖD JA ARUTLUSTEEMAD:

1. Kuidas Iobi raamatu käsitus kannatusest erineb Buddha kannatus-käsitlusest?
2. Kuidas peaksime suhtuma mõne arengumaa rahva näljahädasse kusagil Aafrikas?

UUS TESTAMENT

MIDA MA MÕTLEN UUEST TESTAMENDIST JA JEESUSEST?

Mina võtan Piiblit kui mõnda ajalooramatut. Leian, et see on kõige õigem lähenemine, kuna ma ei suuda uskuda Jeesusesse. Võib-olla ka sellepärast, et alati kujutatakse Jeesust väga õnnetuna ja väetina (kehaliselt). Kui temas oleks natukenegi rohkem kehalist jõudu, siis ma vist ei põlgaks teda. Sellise hädavaresena ta küll eriliselt endasse uskuma ei pane.

Raido, 16 a

Jeesus Kristus ei meeldi paljudele sellepärast, et ta oli liiga suur filosoof. Inimesed vihkavad tihti seda, millest nad aru ei saa.

Kristjan, 17 a

Ma ei saa hästi Paulusest aru. Jeesuse vabalt voogava õpetuse pani ta justkui puuri ja muutis selle nii igavaks. Ilmselt oli see juudi küsuõpetus temas niivõrd juurdunud, et ta püüdis kristlaste vabadust süsteemi panna ja kammitseada. Samas pidi temas ka midagi ilusat olema, kui ta armastuse ülemlaulu suutis kirjutada (1Ko. 13). See on nii ilus...

Tiia, 17 a

Üks asi, mis mulle eriti ei meeldinud, oli see, et ainult vaesed on head ja rikkad halvad. Mulle jäi mulje, nagu taotleks Jeesus vaesust sellepärast, et ta ise oli vaene, aga kui ta oleks rikas olnud?...

Arno, 17 a

Jeesuse vastuvõtmine on imeline kogemus, mille põhjal inimese elu pöördub patust ning ta elab rahu ja armastuses Jeesuse vastu. Jeesus on nagu suur valgus, kes valgustab inimese eluteed ning avab tema silmad. Inimene muutub täiesti ja alustab uut elu, mis on Jeesuse kogemuse tõttu rikkam ja õnnelikum eelmisest.

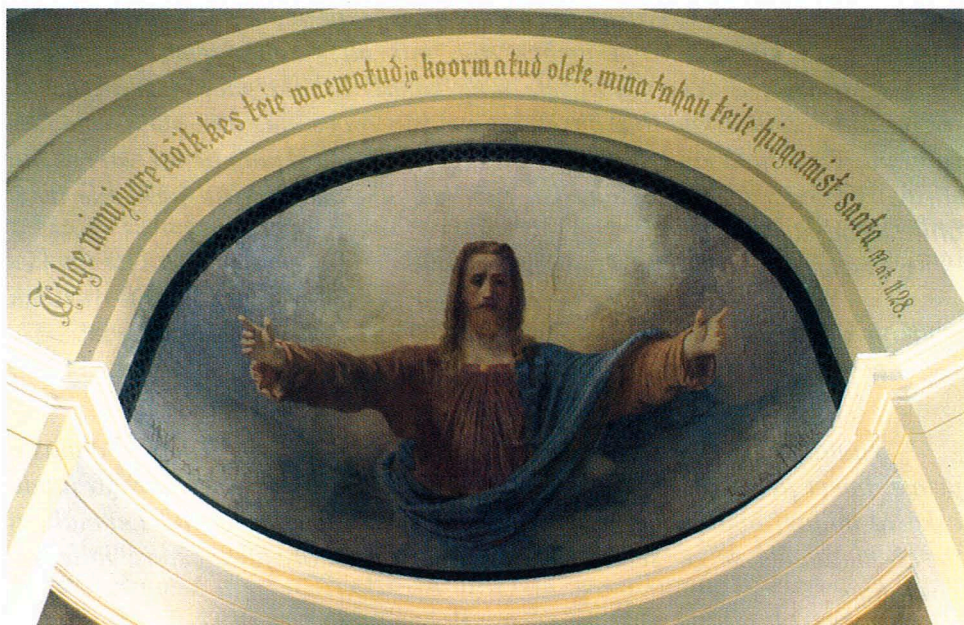
Marina, 16 a

Suurim vastuolu minu jaoks Piiblis on, et ma pean kartma Jumalat ja siiski talle alluma. Ma olen iseenda peremees. Ükski inimene pole võimeline ennast täielikult maha salgama. Lk. 9:23–24. Õudne! Järgides Jeesust ma kaotan oma hinge. Ma ju kaotan iseenda.

Terje, 16 a

6. JEESUS NAATSARETIST

Kaks tuhat aastat tagasi oodati Iisraelis Messiat, kes rahvast Rooma ülemvõimu alt vabastama tuleks. Paljud sidusid oma lootused kellegi Jeesusega Naatsaretist. Kuulduste järgi olevat ta imesid teinud: loodusjõude käsutanud ja haigeid tervendanud. Kui aga selgus, et selle päästja tegutsemine ja sõnum enamiku inimeste kujutlustele ei vastanud, pöördus tema vastu

Johann Köleri "Jeesus" Tallinnas Kaarli kirikus.

rahva viha. Naatsareti Jeesust peeti üheks valeprohvetitest, nagu neid Iisraeli ajaloo teisi oli olnud, ning ta mõisteti surma.

Vanas Testamendis alanud Jumala ilmutus juutidele sai nüüd osaks kogu inimkonnale. Maa ilma vabastav päästja ei tulnud kiiskavas raudrüüs valgel hobusel, vaid hariliku töömehena. Tema elust teame me vähe, veidi täpsemalt ainult viimasest elunädalast ja surmast. Ajalooliselt kindlaid teateid selle sündmuse kohta peaaegu polegi. Kus aga napib teadmisi, astub asemele usk, mis seab inimesed valiku ette. Seetõttu võime näha Naatsareti Jeesuse ristilöömises nii ühe juudi mässaja hukkamist kui ka Jumala eneseohverdust, et inimkonnale uut pääsemisvõimalust pakkuda.

Piiblis räägib Jeesus Kristuse elust ja õpetusest Uus Testament.

"Kus on see unenägude nägija?" karjusid nad. "Kus on see Kuningas, kellel on seljas kerjuse rõivad – see poisike, kes teeb meie riigile häbi? Me tapame ta, sest ta pole väärt meie üle valitsema."

Noor Kuningas langetas uuesti pea ja palvetas, ning kui ta oli lõpetanud, tõusis ta püsti, pöördus ümber ja vaatas neile kurvalt otsa.

Ja ennea, läbi värviliste akende hoovas tema peale päikesevalgus ning päikesekiired kodusid tema ümber riü, mis oli kaunim tema meeleheaks loodust. Kuivanud kepp löi õitsele ning kandis liiliaid, mis olid valged kui pärlid. Kuivanud okkad löid õitsele ja kandsid roose, mis olid punasemad kui rubiinid. Valgemad kui kaunid pärlid olid need liiliad ning nende varred olid säravast hõbedast, Punasemad kui rubiinid olid need roosid ja nende lehed olid taotud kullast.

Oscar Wilde, "Noor Kuningas"

6.1. JEESUSE ELU JA TEGEVUS

Vaata, tegelikult oli Kristus väga suursugune isik, Taaveti dünastia prints, poet ja haritlane. Muidugi oli ta puusepp, kõik need piibliaja juudid oskasid midagi oma kätega teha. Aga mis sorti puusepp ta oli? Lehmalaudu ta ei ehitanud, selge see. Kahtlemata konstruktor ja tööstur, tolle aja terminites...

Robertson Davies, "Viies osaline"

Kindla sammuga astus ta seina juurde... võttis seinalt ristilöödu väikese vaskkuju, läks tagasi tugitooli juurde ilma vaevata nagu terve inimene, pani Kristuse ristikuju lauale ning ütles selge häälega:

"Näete, tema on ainus suur kannataja!"

Victor Hugo, "Hüljatud"

ALLIKAD

Vanimad andmed Jeesus Kristusest on Peetruse tunnistused Apostlite tegude raamatus ja katkendid varasemast pärimusest, mis on säilinud Pauluse kirjades (Ap. 2:22–26, 3:12–16, 4:8–12, 10:34–43, 13:23–41, 1Ko. 11:23–25, 15:3–8). Neist täielikuma pildi Jeesuse elust ja tegevusest annavad Uue Testamendi neli evangeeliumi, mis on kirja pandud mõnevõrra hiljem. Nendes on põhitähelepanu pööratud Jeesuse viimasele elunädalale.

Piibliväliste allikatena võib lisada UT kaanonist väljajäänud arameakeelsed evangeeliumid, nagu näiteks Naatsaretlaste ja Heebrealaste evangeeliumid. Meieni on neist jõudnud ainult üksikud katkendid ja mõnede varakristlike autorite tsitaadid. Samuti saab täiendavaid andmeid 2.–3. sajandist pärinevatest

juudi õpetlaste poleemilistest kirjutistest, kus Jeesust näidatakse eksitaja ja nõiana.

Rooma ajaloolastest on teade juutide Roomast väljaajamisest Suetoniusel (70–140). Põhjuseks olevat kellegi *Chrestuse* ässitusel põhjustatud rahutused. Kirjeldades keiser Nero ajal toimunud kristlaste tagakiusamisi, nimetab Tacitus (55–120) nende ebausustajana Kristust, kes Pontius Pilatuse poolt surma mõisteti. Esimese sajandi lõpul elanud Josephus Flaviuse teosed sisaldavad rohkem andmeid, kuid neid on kahjuks keskajal muudetud ning pole seetõttu täielikult kasutatavad.

Jeesusest on juttu ka 7. sajandil tekkinud moslemite pühakirjas Koraanis. Seal kirjutatakse Jeesusest kui prohvetist, mitte kui Jumala pojast.

SÜND JA NOORUS (Lk. 1:5 – 2:52; Mt. 1:1 – 2:23)

Luuka evangeeliumi järgi sündis Jeesus ajal, kui keiser Augustus valitses Rooma riigis (27 eKr–14 pKr) ja vasallkuningas Herodes Suur Palestiinast (37–4 eKr). Üheks tõenäolisemaks sünnidaatumiks on peetud aastat 7 eKr. Siis toimus Jupiteri ja Saturni kokkulangemine Kalade tähtkujus, mida on seostatud Piiblis mainitud Petlemma tähega (Mt. 2:2). Seesama täht oli hoiatavaks märgiks kuningas Herodes Suurele. Kõike kahtlustava mehena nägi ta selles uue valitseja sünni ettekuulutust. Et kuningas pidi sündima Bethlehemis (Piiblis: Petlemmas), käskis Herodes tappa kõik seal sündinud poeglapsed. Oma lapse elu päästmiseks põgenesid Jeesuse vanemad Egiptusse, kus elas juba vanast ajast juute.

Hoolimata sellest, et Jeesuse isa pärines Taaveti soost, oli ta oma ametilt lihtne puusepp. Pärast Herodes Suure surma Egiptusest taas Palestiinasse naasnud perekond asus elama Galileasse Naatsareti külla. Arvatavasti kasvas Jeesus seal üles koos nelja venna ja mitme õega. Tema noorusest on teada vaid Luuka evangeeliumis olev jutustus (Lk. 2:39–52), kuidas 12-aastane Jeesus templit külastas.

Nagu kõigile juudi poisslastele, õpetati ka Jeesusele pühakirja lugemist ja selgitati selle sisu. Peale igapäevase aramea keele oskas ta veel heebrea ja kreeka keelt, mis oli tolleaegsetele juudi meestele endastmõistetav, ning võib-olla ka ladina keelt.

Mitte üheski usaldusväärsemas ajalooallikas pole kirjeldatud Jeesuse välimust. Seda seletaks asjaolu, et ta nägi välja nagu keskmine juudi mees, kellest midagi iseäralikku rääkida ei olnud.

Piibli järgi (Lk. 1:26-38) kuulutas ingel Gabriel neitsi Maarjale, et ta saab käima peale ja sünnitab poja.

Dante Gabriel Rossetti "Ecce Ancilla Domini" (Vaata, siin on Issanda ümmardaja).

Leonardo da Vinci "Ristija Johannes".

RISTIJA JOHANNES JA JEEBUS (Mt. 3, Mk. 1:1–11, Jh. 1:19–34)

Jeesuse avaliku tegevuse algusega põimub tihedalt Ristija Johannese poolt rajatud meelearandusliikumine. Noorelt kõrbesse läinud Johannes kuulutas inimestele eesseisvat kohut ja jumalariigi peatset saabumist. Arvatavasti oli ta lähedane kõrbeerakutele-esseenidele. Inimestelt nõudis Johannes radikaalset pöördumist patust ning selle kinnituseks ristis neid Jordani jões.

Esimene enam-vähem kindel ajalooline sündmus Jeesuse elus oligi tema ristimine Johannese poolt. Johannese jüngrite hulgast pärinevad ka tema esimesed õpilased. Jeesuse tegevuse esimene perioodi kohta, mis langes kokku Johannese tegevusega, on vähe andmeid. Võib-olla kuulus sellesse aega pärimus vee veiniks muutmisest Kaana pulmas (Jh. 2:1–12) ja rahavahetajate väljaajamine Jeruusalemma templist (Jh. 2:13–22, Mt. 21:12–13).

Ulatuslikumalt alustas Jeesus avalikku kuulutamist pärast Ristija Johannese vangistamist ja hukkamist Herodes Suure poja Herodes Antipase poolt. Arvatavasti toimus see aastal 27 või 28 pKr.

Oli ju Herodes Johannese kinni võtnud, sidunud ja pannud ta vangi Heroodiase, oma venna Filippuse naise pärast. Sest Johannes oli temale ütelnud: "Sul ei ole luba teda pidada." Ja Herodes oleks tahtnud Johannese

tappa, aga ta kartis rahvast, sest nad pidasid teda prohvetiks. Aga kui Heroodese sünnipäev tuli, tantsis Heroodiase tütar nende keskel ja meeldis Heroodesele. Sellepärast tõotas ta vandega temale anda, mida ta iganes peaks paluma. Siis ütles tütar oma ema õhutusel: "Anna mulle siia vaagnal Ristija Johannese pea!"

Mt. 14:3–8

JEESSUSE TEGEVUS GALILEAS

Aga pärast seda, kui Johannes oli pandud vangi, tuli Jeesus Galileasse ja kuulutas Jumala evangeeliumi ja ütles: "Aeg on täis saanud ja Jumala riik on lähedal, parandage meelt ja uskuge evangeeliumisse!"

Mk. 1:14–15

Jeesus hakkas kuulutama oma kodukandis. Tema ümber kogunes alaline rühm õpilasi, kuid vahel tõusis teda kuulavate inimeste arv sadadeni. Tihti ühinesid temaga just need inimesed, kes senise arusaama järgi olid patused, ühiskonna heidikud või koguni oma rahva reeturid ja seetõttu religiooselt ebapuhaste hulka arvati. Sellise religioosse rühma tuumikuks said Jeesuse 12 õpilast, keda hiljem nimetati apostliteks. Oma jüngritelt nõudis Jeesus senise elu ja sidemete hülgamist ja tingimusteta alistumist elule uue õpetuse järgi.

Jeesus ignoreeris juutliku käsusüsteemiga kaasnevaid seadusi, mis kammitsevad inimesi kõikjal. Nende eiramisega pahandas ta eelkõige varisere, kellele käskude range täitmine oli tähtis. Naatsareti sünagoogis luges ta Jesaja raamatust Messia tuleku ennustust ja kuulutas, et pühakiri on nüüd täide läinud. See oli liig tema koduküla elanikele, kes ta välja naersid ja lahkuma sundisid.

Jeesuse tegevus ei seisnenud üksnes uue õpetuse kuulutamises. Evangeeliumide järgi tervendas ta ka mitmeid inimesi. Nende uudiste levik suurendas veelgi tema järel käivate inimeste hulka.

RÄNNAKUD

Erinevate andmete põhjal kestis Jeesuse tegevusaeg üks (Matteuse, Markuse ja Luuka evangeeliumi järgi) või vähemalt kolm (Johannese evangeeliumi järgi) aastat. Ta rändas peamiselt Palestiina põhjaosas, kuulutas

Jeesus ei tõuganud endast eemale ka inimesi, keda tolleaegne iisraeli ühiskond patusteks luges.

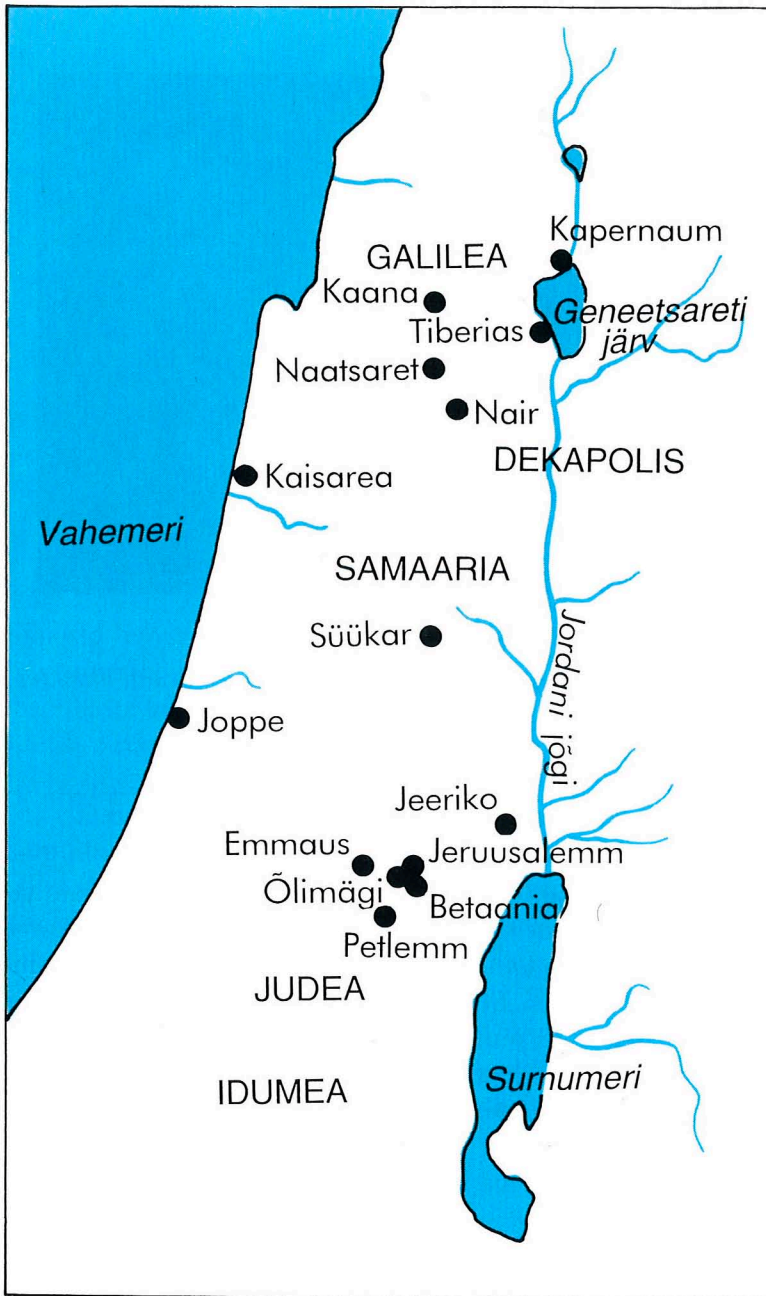
Siegfried Köderi "Jeesus sööb koos patustega".

oma sõnumit ja tervendas haigeid. Üha enam liitus temaga poolehoidjaid ja üha rahutumaks muutusid Jeruusalemmas juutide religioossed juhid. Eelkõige nägid nad Jeesuses eksiõpetajat ja kartsid, et tema poolt segadusse aetud suur rahvamass võib põhjustada rahutusi. See aga võinuks tuua kaasa verevalamist ja andnuks roomlastele ettekäände juutide autonoomiat veelgi piirata.

Jeesuse jüngritele sai üha selgemaks, et nende õpetaja näol ei olnud tegemist lihtsalt uue prohvetiga, kes kuulutas meelearandust. Jeesuse kuulutuse haaravus ja sõnumi mõju sundis neid nägema temas midagi rohkemat. Kogunenud kahtlused võttis kokku Peetrus:

"Sina oled Kristus, elava Jumala Poeg."

Mt. 16:16

Jeesuse-aegne Palestiina.

VIIMANE TEEKOND JERUSALEMMA

Jeruusalemma saabunud Jeesust tervitas rahvas kui Messiat. Ilmselt oodati temalt imetegusid ja Rooma-vastast tegevust. Jeesusel aga polnud mingeid kavatsusi tema poolt kuulutatud Jumalariiki vägivaldselt kehtestada. Vastuseks rahvahulga tervitustele ratsutas Jeesus eesli seljas Jeruusalemma kui rahukuningas. Sellest hoolimata soovis religioosne juhtkond ta kõrvaldamist. Teda peeti liiga ohtlikuks.

"...on parem, et üks inimene sureb rahva eest kui et kogu rahvas hukkub!"

Jh. 11:50

Evangeeliumide järgi läks Jeesus Jeruusalemma kindlas teadmises, et ta peab surema. Kas need olid ka tegelikud motiivid, ei ole ajalooliselt kindlakstehtav.

SURM

Ühe oma jüngriga, Juuda – kes nähtavasti oli pettunud Jeesuses kui rahva juhina ja ülestõusu algatajana okupantide vastu – reetlikkuse tõttu Jeesus vangistati. Suure Süneedriumi ees tunnistas ta end Messiaaks, mistõttu talle esitati süüdistus jumalateotuses. Juudi kõrgeim omavalitsusorgan mõistis talle surmanuhtluse, mille Rooma asevalitseja Pontius Pilatus ka kinnitas. Kohtuotsus viidi täide ristilöömise teel, mida loeti üheks piinarikkamaks ja häbiväärsemaks surmaks. Nii karistati vaid suuri kurjategijaid ja mässajaid. Arvatavasti toimus see aastal 30 pKr, kuid on nimetatud ka mitmeid teisi daatumeid.

Suurkohtu silmis oli ta juudi teokraatia vastu mässaja ja jumalateotaja. Roomlaste silmis oli ta potentsiaalne poliitiline ässitaja. Jeesus ise vältis oma isiku mõtte avaldamist.

Karl Jaspers, "Jeesus"

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID:

1. Mis teeb Jeesuse elu uurimise raskeks?
2. Millistele juudi religioossetele rühmitustele tundub Jeesuse õpetus olevat kõige lähemal?
3. Kuidas saab Jeesus olla sündinud eKr? Uuri välja, mis ajast pärineb ajaarvamise alustamine Jeesuse sünniga? (Vt ENE.)
4. Miks sõimati Jeesust söödikuks ja joodikuks (Mt. 11:19)?
5. Miks võttis Jeesus oma jüngriteks ka patuseid, nõrku ja teisi ühiskonna heidikuid?

RÜHMATÖÖD JA ARUTLUSTEEMAD:

1. Kui Jeesus tuleks täna, mille vastu võiks olla tema õpetus suunatud eelkõige?
2. Võrrelge Jeesuse elukäiku Gautama Buddha elukäiguga. Prohvet Muhamedi elukäiguga. Kas saab siin välja tuua sarnaseid jooni?
3. Mille poolest erineb Jeesus VT prohvetitest?

6.2. EVANGEELIUMIDE ERINEVUS JA ÜHTSUS

Sõna *evangeelium* tähendab kreeka keeles tasu sõnumi eest ja ka seda sõnumit ennast. Väljaspool UT-d kasutati seda eelkõige valitsejate kultuses ja seostati valitsejate sünnipäeva, troonile asumise või sõjaliste võitudega. Esimestel sajanditel pKr rääkisid kristlased seevastu vaid ühest evangeeliumist kui inimest täielikult haaravast rõõmusõnumist. Evangeeliumi kui UT ajaloolise kirjandusžanri mõistmine on pärit hilisemast ajast.

SUULINE PÄRIMUS JEEBUS KRISTUSEST

Kuni püsis lootus Jeesuse taastulemiseks ja elas inimesi, kes olid temaga vahetult kokku puutunud, anti Jeesusega seotud pärimusi edasi suuliselt. Maist elu peeti ajutiseks ning põhirõhk oli suunatud suulisele kuulutustööle. Üldtunnustatud kirjaliku tunnistuse järgi ei olnud veel vajadust.

Jeesus ei lasknud oma õpilastel õpetust sõna-sõnalt pähe õppida. Tema õpetusele lisati juurde seletusi, kujundati see ümber või seostati hiljem tekkinud jutustusi tema nimega. Seda kõike tuleb arvesse võtta ka evangeeliu-

mide lugemisel. Jeesuse sõnad ja teod on seal peidus aastatega tekkinud inimliku kesta all.

... "see on üks kitsenahast pärgamendiga mees, kes käib ja aina kirjutab. Ma vaatasin ükskord seda pärgamenti ja kohkusin ära. Ma pole iial rääkinud niisuguseid asju, nagu tal kirjas oli. Põleta ära oma pärgament, ma palun sind, vannutasin ma teda. Aga ta kiskus selle mul käest ja jooksis minema."

"Kes see oli?" küsis Pilatus põlastavalt ja katsus meelega.

"Levi Matteus," oli vang meelsasti nõus seletama.

Mihhail Bulgakov, "Meister ja Margarita"

KIRJALIKE ÜLESTÄHENDUSTE KOGUMIKUD

Jeesus ise ei kirjutanud ega lasknud üles kirjutada midagi oma õpetusest. Samas olid tema kõned ja kuulutus haaravad ja hästi meelde jäävad. Tema kuulutust mõisteti elava ja alati ligidal oleva Jumala sõnana.

Evangeeliumid ei ole tekkinud tühjale kohale. Juba kümmekond aastat pärast Jeesuse surma ja ülestõusmist hakati koostama tema ütluste kogumikke. Ilmselt oli enne nende kirjutamist kirjalikul kujul olemas Jeesuse kannatuslugu ja kõnede kogumik, mida uurijad on nimetanud **Q allikaks**. Evangeeliumide kirjutajatele on need aluseks olnud. Lisanud on nad veel oma eriallikad ja nii kujutavad nende teosed mitmetest allikatest pärinevaid kogumikke, mitte ühe inimese mälestusi.

Ka kuulutuse kirjalik fikseerimine ei tähendanud veel seda, et tekst oleks püsinud muutumatuna. Alles kindlate tekstide tunnustamine pühakirjana andis neile ka vormilise puutumatuse. Ilmselt on meieni jõudnud Jeesusesse puutuv pärimus suuremalt jaolt kogutud aastatel 65–85 pKr. Enne seda elati maailma lõpu ootuses, hiljem puudus võimalus Jeesusega kokkupuutunudelt informatsiooni saada.

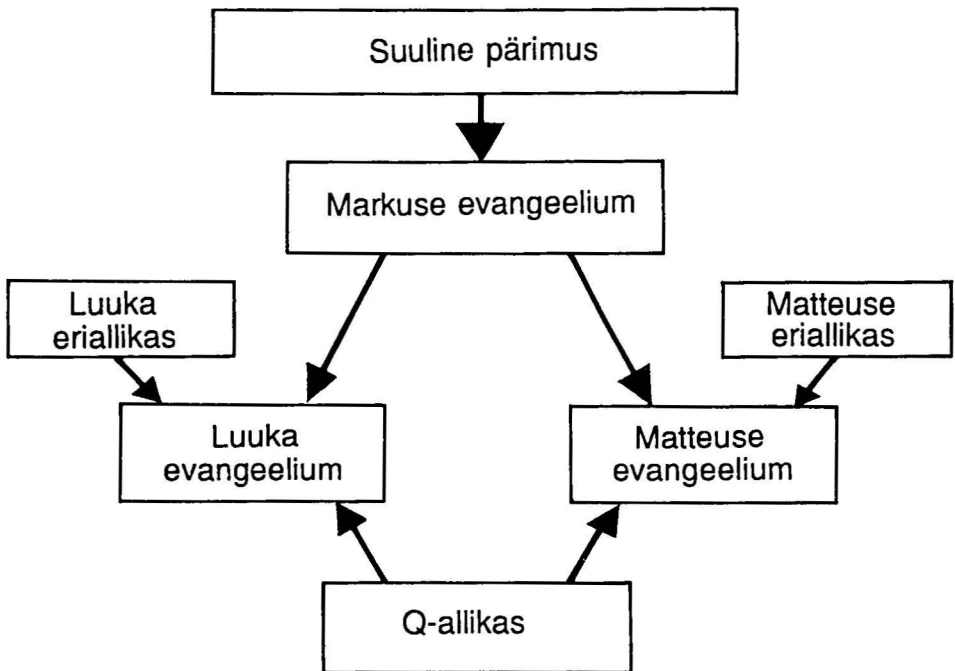
SÜNOPTILISED EVANGEELIUMID JA NENDE OMAVAHELISED SEOSD

Matteuse, Markuse ja Luuka evangeeliume nimetatakse **sünoptilisteks evangeeliumideks**. Sõna "sünoptiline" tähendab siin samasuunalisust või kokkulangevust. Nimetatud evangeeliumidel ongi suuri kokkulangevusi. Eriti selgelt paljastub nende omavaheline suhe, kui neid kõrvuti lugeda. Kokkulangevusi võib leida kompositsioonis, kuid ka terved laused langevad sõna-sõnalt

kokku. VT-d tsiteeritakse alati ühtmoodi Septuaginta järgi. Need on piisavad tõendid sellest, et niisugune kokkulangevus ei saa olla juhuslik.

Markuse evangeeliumi 666 salmist sisaldub Matteuse evangeeliumis rohkem kui 600 ja Luuka evangeeliumis 350. Samas on kokkulangevusi ka Matteuse ja Luuka evangeeliumis (ligi 200 ühist salmi), mis Markuse evangeeliumis puuduvad.

Kokkulangevuste seletuseks on tänapäeval enam tunnustust leidnud 19. sajandil tekkinud kahe allika teooria. Selle järgi on Markuse evangeelium vanim. Nii Luuka kui Matteuse evangeeliumi aluseks on võetud Markuse evangeelium ja veel lisaks kaduma läinud Jeesuse ütluste allikas ehk Q allikas. Mõlemal on olnud kasutada veel oma eriallikas ja nende põhjal ongi nad oma evangeeliumid loonud. Matteuse ja Luuka evangeeliumi omavahelist sõltuvust ei ole seni veenvalt tõestatud (vt joonis 2).

Joon. 2. Sünoptiliste evangeeliumide teke. Luuka ja Matteuse evangeeliumi autorid on allikana tarvitanud Markuse evangeeliumi, Jeesuse ütluste kogu (Q-allikat) ja oma eriallikaid. Markuse evangeeliumi autor lähtus ilmselt suulisest pärimusest.

MARKUSE EVANGEELIUMI OMAPÄRA

Markuse evangeeliumis ei nimetata autori nime. Varakristlik pärimus on autorluse omistanud Peetruse kaastöölisele Markusele. Otse Peetruselt pärinevaid mälestusi evangeelium küll vaevalt sisaldab, kuid nii loodud ühendus silmapaistva apostliga aitas kaasa selle evangeeliumi tähtsuse tõusule.

Markuse evangeelium on loodud enne Jeruusalemma vallutamist Juudi sõja ajal, ilmselt 66.–67. aastal. Autori keel on lihtne ja rahvapärane. Põhiliselt keskendub autor Jeesuse kannatusloole. Jutustust iseloomustab veel varjatud Messia motiiv – imesid tegev Jeesus käsib oma jüngreid nendest vaikida. Alles ülestõusmisega saab Messias avalikuks.

Vanematel Markuse evangeeliumi käsikirjadel puudub lõpp (alates Mk. 16:9). Praegu Piiblis esinev variant (Mk. 16:9–20) pärineb 2. sajandist ja eeldab kolme ülejäänud evangeeliumi tundmist.

MATTEUSE EVANGEELIUM

Markusest 15–20 aastat hiljem on kirja pandud Matteuse evangeelium. Nagu Markusegi evangeeliumis, ei nimetata kusagil selle teksti autorit, kes jääb oma sõnumi varju. Tõenäoliselt on tegemist teise põlve kristlasega, kes elas Süürias. Kuna paljudel juhtudel on sündmuste põhjendamisel kasutatud tsitaate VT-st, on arvatud, et see evangeelium võis olla adresseeritud eelkõige juutidele.

Erilist tähelepanu pööratakse Matteuse evangeeliumis Jeesuse kõnede ja õpetuste esitamisele. Erinevalt Markuse evangeeliumist ei varja Jeesus siin oma Messiaaks olemist. Kuna teda sellest hoolimata Iisraelis omaks ei võeta, kuulub evangeelium kõikidele rahvastele.

Matteuse evangeeliumi iseloomustab Jeesuse kõnede koondamine suurteks kompositsioonideks. Tuntuim neist on **Mäejutlus** (Mt. 5–7).

Nähes rahvahulki, läks ta üles mäele. Ja kui ta oli maha istunud, tulid ta jüngrid tema juure. Ja ta avas oma suu, õpetas neid ning ütles:

"Õndsad on vaimust vaesed, sest nende päralt on taevariik. Õndsad on..."

Mt. 5:1–4

LUUKA EVANGEELIUM

...siis olen minagi arvanud heaks algusest peale kõike hoolega uurida ja järgemööda kirja panna sinule, kõrgeauline Teofilos...

Lk. 1:3

Luuka evangeelium on tekkinud enam-vähem üheaegselt Matteuse evangeeliumiga. Tema autoriks on nimetatud Pauluse reisikaaslast arst Luukast. Tõenäolisem on siiski, et – nagu eelnevategi evangeeliumide puhul – tõeline autor jääb meie eest varjatuks. Teksti järgi võib ainult oletada tema kuulumist pagankristlaste (e mitte juudi soost kristlaste) hulka ja tunnistada tema suurepärasest kreeka keele oskust.

Luuka evangeeliumis nähakse Jeesuse seost maailmaajalooga. Jumala tegevuse raskuspunkt on selle järgi kulgenud läbi Iisraeli aja ja Jeesuse elu tärkavasse kristlikku kirikusse. Luuka evangeeliumi sündmuste järjeks loetakse **Apostlite tegude raamatu** sündmustikku, kus evangeeliumi sõnum kandub tolaeagsesse impeeriumi pealinna Rooma. Apostlite tegude raamatu autorlus on omistatud samuti Luukale.

Luuka eriaineks on lood Jeesuse sünnist ja lapsepõlvest. Sealt pärineb ka igal aastal kirikus kuulutatav jõuluevangeelium.

ERILINE JOHANNESE EVANGEELIUM

Johannese evangeelium on sünoptilistest evangeeliumidest sõltumatu ja paiguti oluliselt erinev evangeelium. Tavaliselt on tema tekkeaega peetud sünoptilistest evangeeliumidest hilisemaks (umbes aastal 100 pKr), kuid mitmed teoloogid on selles leidnud kõige vanemaid ja tõepärasemaid pärimusi. 2. sajandi algusest pärinev Egiptusest leitud papiüürus sisaldas lõigu Johannese evangeeliumist, nii et selleks ajaks pidi see levinud olema. Kui Johannese evangeelium on aga hilisem kui sünoptilised, ei ole selge, kas see on kirjutatud selleks, et täiendada või ümber lükata sünoptilisi evangeeliume.

Erinevalt sünoptilistest evangeeliumidest kestab Johannese evangeeliumis Jeesuse tegevus vähemalt kolm aastat. Erinevused on veel püha õhtusöömaaja toimumise ajas, palju on jutustusi, mis sünoptikutel puuduvad.

Johannese evangeeliumi peamõte on kirjas tema esimeses peatükis. Jumala poeg on tulnud maailma inimesena ja kõik, kes temasse usuvad, saavad endale igavese elu.

Vastavalt Johannese ilmutusraamatule 4:6–7 on evangeliste kujutatud sümbolitega: Matteust kujutab ingel, Markust härg, Luukast lõvi ja Johannest kotkas.

Johannese evangeeliumi autor nimetab end jüngriks, keda Jeesus armastas. Võib-olla on selle evangeeliumi näol tegemist ainsaga, mille autoriks oli apostel. Seda kindlalt väita siiski ei saa.

Sünoptikud vaatasid sügavale Jeesuse sisse. Viimse aga toob alles Johannes päevavalgele... Tema ütleb viimase sõna oma õpetaja kohta.

Romano Guardin, "Kõnesid Jeesusest Kristusest"

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID:

1. Mida sinu meelest näitab see, et kaanonisse võeti neli erinevat evangeeliumi, mitte üks?

2. Esimesed evangeeliumid on kirjutatud ligi nelikümmend aastat pärast Jeesuse surma. Kas selle ajaga võis suulises pärimuses midagi muutuda?

3. Võrdle Meie Isa palvet sünoptilistes evangeeliumides (Mt. 6:7–15, Lk. 11:1–4, Mk. 11:25–26).

4. Kas hilisemate allikate kasutamine räägib selle vastu, et Matteuse evangeeliumi autor oli Jeesuse lähimate jüngrite hulka kuuluv Matteus?

5. Missugust evangeeliumi pead tähtsaimaks? Põhjenda!

RÜHMATÖÖD JA ARUTLUSTEEMAD:

1. Lugege läbi Jh. 1:1–6. Kui Sõna = Kristus, kuidas siis seda mõista saab?

2. Mida teaksime Jeesusest siis, kui ühtegi evangeeliumi meie päevini ei oleks säilinud? (Vt eelmise pt algus.)

6.3. JEESUSE KUULUTUS

Oskus panna end armastama "sel määral, et see armastus ka pärast tema surma ei lakanud", oligi Jeesuse suurim teene ning see, mis kaasaegseid kõige enam vapustas.

Ernest Renan, "Jeesuse elu"

UT-s sisalduva Jeesuse kuulutuse tuumaks oli inimese sisemine vabastamine seni vaieldamatult kehtivaks peetud maailmakorraldusest. Ükski inimest sidunud arusaamadest ja seadustest ei kadunud kuhugi, kuid inimene ei pidanud neid enam mõistma kui ainuvõimalikke. Nii näiteks säilisid Rooma riigi seadused ja juutlikud tavad, kuid kristlastele ei tähendanud see nende paratamatut ja igavest kehtivust.

KUULUTUSE VORM

Oma kuulutuse vormilt sarnanes Jeesus paljuski VT prohvetitele. Nii on tema poolt vabastava sõnumina kuulutatud õndsakskiitmisel sarnased VT õnnekuulutustega, millele vastukaaluks on hädakuulutused. Nende kõrval leidub ka vanasõnalaadseid repliike, mis jäid juba esimesel kuulutamisel hästi meelde.

Jeesuse jutluste üheks tüüpiliseks osaks on ka **mõistujutud** ehk **tähendamissõnad**. Need on pilflikus keeles esitatud lühikesed jutustused igapäevaelust. Tavaliselt on mõistujutul ainult üks peamine mõte, mida lugu näitlikult esitab. Näiteks iseloomustab Jeesus Jumala riigi levikut maailmas mõistujutuga sinepiiva kasvamisest:

Teise tähendamissõna ta esitas neile ning ütles: "Taevariik on sinepiivakese sarnane, mille mees võttis ning külvas oma põllule. See on küll kõige väiksem kõigist seemneist, aga kui see on kasvanud, on see suurim aiataimedest ja saab puuks, nii et taeva linnud tulevad ja teevad pesad ta okstele!"

Mt. 13:31–32

SÕNUM PEATSELT SAABUVAST JUMALA RIIGIST

Iisraeli rahvas ootas VT prohvetite poolt kuulutatud Jumala valitsuse saabumist. See pidi olema aeg, kus Jumala valitsus saab nähtavaks kogu maailmas. Paganad alistatakse ja toimub suur kõikehaarav kohtumõistmine. Selle saabumisele püüdsid mitmed juudi rühmitused kaasa aidata: seloodid poliitilise terrorismiga, variserid religioosse innukusega. Jeesus hülgas need põhimõtted ja kinnitas, et Jumala riigi saabumine ei sõltu inimeste tegutsemisest.

Erinevalt Ristija Johannesest, kelle kuulutuse järgi Jumala kohus ees seisab, on Jeesusel Jumala valitsemise aeg peatselt kätte jõudmas. Jumala riik on juba tunginud maailma. Siiski ei ole see kartuseaeg ähvardava kohtu ees, vaid rõõmu aeg, mis on kingituseks kõikidele inimestele. Ka lihtsatele tööinimestele ja ühiskonna põlatumatele esindajatele on tee Jumala riiki avatud. Tähtis on vaid olla teadlik oma süüst Jumala ees ja vajadusest andeksandmise järele. Jeesuse pöördumises hüljatute poole peitub ka hukkamõist neile, kes rõhutavad igal sammul oma vagadust ja on oma õndsakssaamises kindlad.

Jeesuse kuulutus oli mõeldud olevikule. Ta kutsub inimesi järgnema Jumala kutsele, sest teist võimalust Jumala riiki jõuda ei ole. Et Jumala riik oma täiuses ei saanud, ei tühistanud ta kuulutust, vaid kutse pöördumiseks jäi kehtima.

PATTUDE ANDEKSANDMISEST

Juudi arusaama kohaselt järgnes igale käsu vastu eksimisele karistus. Eriti patused olid niisuguse käsitluse järgi inimesed, kes oma vaesuse või ameti tõttu ei saanud vastuolusid käskudega vältida. Samuti nähti kannatavates inimestes pattude pärast kannatavaid inimesi.

Jeesuse kuulutuse osaks olid ka imeteod.

Kees de Korti "Pime Bartimeus hüüab abi" ja "Bartimeus näeb"
(Mk. 10:46-52).

Võime pattusid andeks anda kuulus tolleaegse arusaama järgi ainuüksi Jumalale. Jeesus kuulutabki halastaja Jumala ligiolekut ja inimestele patte andestades võttis neilt ära mineviku koorma. Niisugust Jumala halastust illustreerib kõige paremini Jeesuse mõistujutt kadunud pojast (Lk. 15:11–32). Jumala võrdkujuks olev armastav isa võtab võõrsil seigelnud ja vaesunud ning oma süüd kahetseva poja südamlikult vastu. Nõndasamuti võtab Jumal vastu oma kadunudid ja annab neile patud andeks.

Jeesus seltsis paganliku riigi teenistuses olevate tolliametnike ehk tõlnerite ja muude juudi mõistes patustega. Ta kinnitas, et kogu lootuse Jumala peale asetanud patustel on lihtsam Jumala riiki pääseda kui variseridel, kes juutlikku käsusüsteemi rangelt järgisid.

IMED KUI JUMALA RIIGI NÄHTAVAD MÄRGID

Üsna tulutu oleks otsida loomulikke seletusi Jeesuse imetegudele ja nii nende võimalikkust tõestada. Üldiselt küll arvatakse, et enamik neist lugudest on tekkinud hiljem. Tõenäoliseks peetakse vaid mõningate psüühiliselt haigete inimeste tervendamist.

*Eduard Viiralt on illustreerinud usuõpetuse õpikuid.
Pildil “Jeesus tervendab pidalitõbise”.*

Tähtis on hoopis mõista neid lugusid Jeesuse kuulutuse osana. Inimesed näevad imet oma usu läbi, ent uskmatale pole see mingil kombel Jeesuse jumalikkuse tõestuseks. Nii lükkab Jeesus tagasi selgemate imede nõudmise ja käsib kuulata meeleparandusjutlust (Lk. 11:29–30).

UT järgi on imeteod märgid, mis näitavad, et Jumala riik on lähedal. Jeesuse kaudu on see jõudnud maailma ning seda iseloomustab meelevald haiguse ja surma üle. Nendes tegudes avaldub Jumala kui hea Isa lähedus, kes inimestele ilma eeltingimusteta tahab õndsust kinkida.

"Mäletad, atkõtšh, ükskord sõitsid kaupmehed põtradega meile, töid vahetuseks kirveid ja muud kraami. Üks mees, see suur Punahabe, rääkis, et kuskil kaugel maal oli elanud suur inimene, kes läks jala üle mere. Selliseid inimesi on siis olnud..."

"See oli siis väga suur inimene, kõige suurem kõikide suurte seast," vastas Organ selle peale. "Aga meile on kõige suurem Kala-naine."

Tšõngōz Aitmatov, "Kirju Koer, kes jookseb mere kaldal"

UUS VAHEKORD JUMALAGA

Judaismis kõneldi Jumalast aukartlikult ja seetõttu asendati tema nimi sageli teiste väljenditega. Ka pühakirja lugemisel öeldi Jumala pärisnime Jahve asemel Issand, sageli kasutati mitmesugustes väljendites Jumala asemel sõna Taevas. Võõras ei olnud ka Jumala nimetamine Isaks, kuid seda ainult koguduse, mitte üksikisiku palvetes.

Jeesus nimetab Jumalat oma Taevaseks Isaks. Senine kauge ja majesteetlik Jumal, kelle suhe Iisraeliga oli otsekui isanda–orja suhe, asendati nüüd isa ja lapse suhtega.

ÕIGE ELU

Kui variser küsis Jeesuselt kõige tähtsama käsu kohta, andis Jeesus vastuse:

"Esimene on see: Kuule Iisrael, Issand sinu Jumal, on ainus Issand! Ja sina armasta Issandat, oma Jumalat, kõigest oma südamest ja kõigest oma hingest ja kõigest oma meelest ja kõigest oma väest. Teine on see: Armasta oma ligimest nagu iseennast. Neist suuremat muud käsku ei ole!"

Mk. 12:29–31

Jeesuse poolt nimetatud käsk esineb ka VT-s (3Mo. 19:18). Selle järgi on õige elu aluseks õige vahekord Jumalaga. Jeesuse kuulutuses aga muutus uueks vastava käsu kehtimispiirkond. See ei kehtinud mitte juutide eneste keskel, vaid laienes kõikidele rahvastele. Nagu Jumal hoolitseb ühtmoodi kõikide inimeste eest, ei piira miski ka armastuse käsu kehtivust. Ligimese-armastuse piiramatust kinnitab selle kehtivus ka vaenlaste suhtes ja nõue kellegi või millegi vastu eksinuile alati andestada.

Hoolimata tähtsamate käskude nimetamisest ei olnud inimestel lihtne juhtida oma tundeid vastavalt nende käskude radikaalsetele nõuetele. Igapäevase elu juhiseks annab Jeesus kogu käsuõpetusest lihtsa kokkuvõtte:

Sellepärast kõik, mida te tahate, et inimesed teile teevad, tehke ka nendele; sest see on käsuõpetus ja prohvetid.

Mt. 7:12

On tähelepanuväärne, et Jeesus sõnastas selle kuldse reegli positiivselt. Enamasti on see tuntud negatiivses sõnastuses: *Mida te ei taha, et inimesed teile teevad, seda ärge tehke teiegi nendele.*

JEEBUSSE ENESETEADVUS

Kas Jeesus on taotlenud uskumist enda isikusse? Selle küsimuse lahendamisel peab silmas pidama, et evangeeliumide autorid on varakristlikud arusaamad viinud tagasi Jeesuse aega ning need evangeeliumides Jeesuse omadena esitanud. Kuidas Jeesus ise oma ülesannet mõistis, on evangeeliumide põhjal seetõttu raske öelda.

Ei ole põhjust arvata, et Jeesus on end nimetanud Messiaks, Taaveti pojaks või Jumala pojaks. Ainus tiitel, mida Jeesus enese kohta võis kasutada, on Inimese poeg. Judaistlikus traditsioonis tähendas see taevast saabuvat kohtumõistjat. Kas aga Jeesus end selle kohtumõistjaga samastas või ootas ta enesele järgnevat Inimese poega, ei ole selge.

Alles pärast Jeesuse ülestõusmist samastas kogudus ta Messiaga, kes Inimese pojana tagasi tuleb. Koguduse usku väljendavad ka tiitlid "Taaveti poeg" ja "Jumala poeg". Samas ei sobitu Jeesuse kaju ühtegi tollaegsesse skeemi. Seetõttu mõjub Jeesuses ilmunud patustega sõbrustav Messias traditsioonilise kuningliku Messia kõrval täiesti uudsena.

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID:

1. Mis on käskudega reguleeritud ja isiklikul vastutusel põhinevate eetikasüsteemide eelised ja puudused?

2. Kas Jeesus teadis täpselt oma ülesandeid ette või tegutses ta lihtsalt igas olukorras sisemise veendumuse sunnil?

3. Kuidas võivad inimesed mõista sõna "ime"? Missuguses tähenduses imesid võib maailmas juhtuda?

4. Kuidas suhtud, kui keegi hakkaks mingit probleemi selgitama mõistukõne abil? Mis on tänapäevased mõistukõned?

5. Kas armastuse käske on võimalik rakendada ka kaasaegses ühiskonnas?

RÜHMATÖÖD JA ARUTLUSTEEMAD:

1. Missuguste põhjendustega on inimestevahelistes suhetes armastuskäskust kõige sagedamini mööda hiilitud?

2. Kui Jumal annab kahetsejale patud andeks, kas võib siis iga päev natuke pattu teha ja õhtul kahetsedes andeks paluda?

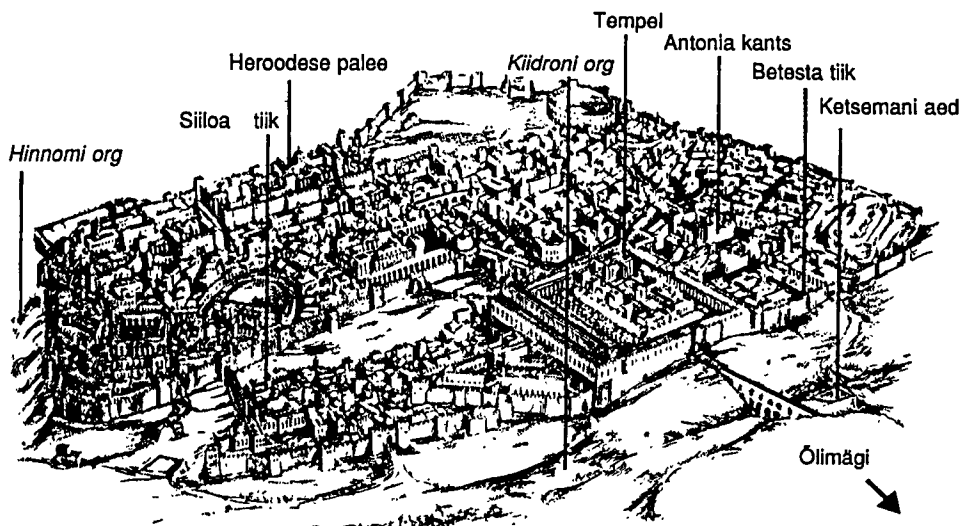
6.4. JEEUSE VIIMASED PÄEVAD

Oma õpetuse ja tegevusega oli Jeesusele tekkinud palju pooldajaid. Samas oli Jeesuse leige suhtumise tõttu paljudesse käskudesse ja pühakirja ebatraditsiooniliste tõlgenduste tõttu tekkinud talle mitmeid vaenlasi. Temas nähti veel vaikivat Messiat ning oodati, et kui ta saabub Jeruusalemma, siis midagi juhtub. Samal ajal kartis juutide kõrgeim kohtuorgan, Suur Süneedrium, rahutusi. Oma ettevaatliku poliitikaga tahtsid nad vältida kõiki väljaastumisi Rooma vastu. Neist kaalutlustest lähtudes langetati Jeesusele põhimõtteline surmaotsus.

PAASAPÜHAD JERUUSALEMMAS

Paasapühi peeti Iisraelis igal aastal, et mälestada imelist pääsemist Egiptusest. See oli omapärane püha, mis algas Jeruusalemma templis ja lõppes kodus. Algul ohverdasid pereisad templiõuel lambatalle. Tema vere piserdasid preestrid altarile, mis pidi lepitama mineviku patu. Sellele järgnes mitmesuguseid rituaale järgiv paasasöömaaeg kodus. Loomulikult ei olnud igal täiskasvanud juudil võimalik igal aastal paasapühadeks Jeruusalemma rännata. Ka nemad pidasid paasapühi, kuid ilma templiteenistuse, ohverdamise ja seetõttu ka ilma paasatalleta.

Judaismi järgi pidi paasapühadel saabuma Messias ja uuesti rajama Iisraeli riigi. Seetõttu olid Rooma võimud sel ajal valvsamad kui muidu. Oma

Jeesuse viimase elunädala sündmustega seotud paigad Jeruusalemmas.

residentsist Kaisareast oli Jeruusalemma saabunud asevalitseja, sõjaväeüksused olid viidud häireolukorda.

Paasapühade-eelsel pühapäeval saabus Jeesus Jeruusalemma. Suur Süneedrium kartis rahunutust ja oli ärevuses. Mässu põhjustamata oli raske Jeesust kinni võtta teda toetava rahvamassi keskel. Juutide religioossed juhid asusid otsima võimalusi vangistada Jeesus kohas, kus teda pooldajad ei ümbritse. Selles lubas neid abistada üks kaheteistkümnest Jeesuse lähimast jüngrist – Juudas.

Juudas vaikis ikka veel. Tal oli tunne, et midagi oli siin valesti, aga ta ei teadnud, mis just. Preestrid keerutasid sõnadega ega tulnud otsekohe välja, kuid nad ei nõudnud ka palju, ainult seda, et ta näitaks neile koha, kus Õpetaja ööbib. See polnud õieti midagi. Tema ei otsustaks midagi, vaid jätkaks selle nende ja Õpetaja teha. Mis võikski talle juhtuda? Kui ta on tõesti Messias, siis poleks ju preestritel tema üle meeleva. Ta saaks end imetaoliselt nende käest vabastada. Võib-olla sunniks just see teda ennast ilmutama.

Ain Kalmus, "Juudas"

ÕHTUSÖÖMAAEG JA VANGISTAMINE (Mt. 26:17–56, Lk. 22:14–53, Jh. 13:1 – 18:14)

Pärast Jeruusalemma saabumist veetis Jeesus järgnevad päevad templis rahvast õpetades. Peatselt saabuvate paasapühade tõttu kogunes Jeruusalemma järjest rohkem palverändureid ning seetõttu suurenes ka Jeesust kuulavate inimeste arv.

Neljapäeva õhtul pühitses Jeesus oma jüngritega õhtusöömaaga. On palju vaieldud selle üle, kas oli tegemist paasasöömaajaga või mitte, Johannese evangeelium ja sünoptikud on siin eri arvamusel. Algkristluses tõlgendati seda söömaaga uue lepingu sõlmimisena Jumala ja inimeste vahel, millega kaasneb pattude andeksandmine. Kristlikus kirikus tähistatakse seda lepingu uuendamist kirikliku kombetalituse – armulauaga.

Juba söömaaja alguses teatas Jeesus oma jüngritele, et keegi neist annab ta ära. Selle teate peale tekkinud segaduse ajal lahkus Juudas ruumist. Järgnevat söömaaga kirjeldades pööravad sünoptilised evangeeliumid põhitähelepanu Jeesuse surma mõtte väljatoomisele. Jeesus kõneleb jüngritele jagatud leivast ja veinist kui oma ihust ja verest, mis kõikide eest valatakse. Selle rituaali sooritamiseega sõlmiti uus leping Jumala ja inimeste vahel. Hoopis vähem kõneldakse uuest lepingust Johannese evangeeliumis, kus põhitähelepanu kaldub Jeesuse viimastele kõnedele.

Pärast õhtusöömaaja lõppu siirdus Jeesus koos jüngritega Ketsemane aeda palvetama. Vahepeal oli Juudas näidanud templi teenritele kätte asukoha, kust võib Jeesust leida ilma teda toetava rahvahulgata. Kui Jeesust vahistada püüti, tahtis Peetrus tema kaitseks mõõka haarata, kuid Jeesus peatas ta ja läks vabatahtlikult oma vangistajatega kaasa.

Kui Arno Jeesuse kinnivõtmist Getsemane aias jutustab, sünnib see nüisuguse elavusega, nagu oleks ta seda näinud; nagu oleks ta Önnistegija sõnu kuulnud, kui see Peetrust vaigistades mõista andis, et kõik need, kes endale mõõgateraga teed rajasid, ammuugi on langenud, kuna aga Tema sõna kestma jääb igavesti.

Oskar Luts, "Kevade"

SURMAOTSUS

Otsuse Jeesuse kohta pidi langetama Suur Süneedrium – Palestiina juutide ametlik esindaja okupatsioonivõimude ees. Juba enne seda oli see

kõrgeim kohtuorgan langetanud Jeesuse kohta põhimõtteliselt süüdimõistva otsuse. Nüüd tuli see ametlikult vormistada. See aga polnudki nii lihtne, sest väidetava jumalateotuse kohta kutsutud tunnistajate süüdistused ei langenud kokku.

Taas küsis talt ülempreester ja ütles temale: "Kas sina oled Kristus, Kiidetava Poeg?" Ja Jeesus ütles: "Mina olen see, ja te peate nägema Inimese Poja istuvat Jumala väe paremal poolel ja tulevat taeva pilvedega." Siis rebestas ülempreester oma kuue ja ütles: "Mis meil veel on vaja tunnistajaid? Te olete kuulnud jumalapilget! Mis te arvate?" Aga nad kõik otsustasid, et ta on surma väärt.

Mk. 14:61 - 63

Jeesuse poolt lausunud "mina olen" oli suurim jumalateotus ja süüdimõistval otsusel ei olnud nüüd enam kahtlust.

Suure Süneedriumi otsuse pidi kinnitama Rooma asevalitseja, kelleks oli Pontius Pilatus. Kuna Pilatusele tundus, et tegemist on süütu filosoofiga, püüdis ta surmaotsust vältida. Paasapühade puhuks oli tavaks anda vabaks üks surmamõistetutest ning Pilatus laskis tuua rahva ette röövimises süüdimõistetud Barabase ja Jeesuse, et nendest valitaks, kumb saab vabaks. Rahvas valis Barabase. Veel nüüdki ei loobunud Pilatus soovist Jeesust surmast päästa, kuid ülempreestri hoiatus kaevata keisrile murdis ta vastupanu.

Mispärast olid nad tema vabastanud, need kummalised võõrad Roomast? Oli see eksitus? Või oli see kavalus? Või olid nad andeks andnud ta patud ja kuriteod? Barrabas naeris täiest kõrist. Roomlased ei eksinud ega andnud ka armu! Või kas mitte tema, Barrabas, ei ässitanud mässule nende vastu, kes olid siin võõrad? Kas mitte tema ei tapnud leegionäre, kui teda otsiti ja piirati mägedes? Otsekuu nuga lõi kas ta kõrva vahi hüüüd: Hääd jälleenägemist, Barrabas, sa oled nüüd vaba!

August Gailit, "Barrabas"

RISTILÖÖMINE

Juutlik tava nägi ette surmamõistetute kividega surnuksviskamist. Et aga surmaotsuse kinnitamine ja täideviimine kuulus Rooma okupatsioonivõimu kompetentsi, toimus see vastavalt Rooma tavadele ristilöömise teel. Seda on peetud üheks valurikkamaks hukkamise viisiks. Surmamõistetud võisid ristil

Salvatore Dali "Püha Johannese Kristus ristil".

riippuda tundide kaupa, saamata eemale peletada isegi haavadele laskuvaid putukaid ja linde. Lõpuks saabus surm kurnatuse, südamerabanduse või haavapalaviku läbi ning vabastas hukatava edasistest piinadest.

Vana käsuseadust sai Jumal kehtetuks teha aga ainult vastavalt vanale lepingule. Selleks pidi Jumal sündima inimesena ja siis surema. Kas Jeesus seda ise mõistis? Mitmed teoloogid on näinud pinget ristil, kus nende arvates Jeesuse karje *Mu Jumal, mu Jumal, miks sa mind maha jätsid?* (Mk. 15:34) väljendas pettumust ja meeleheidet. Teiste arvates on see aga hoopis Lauluraamatu 22. psalmi algus, mille sõnadega Jeesus palvetas.

EVANGEELIUMIDE ERINEVAD RÕHUASETUSED

Ehkki evangeeliumid annavad Jeesuse viimasest elunädalast üsna põhjaliku pildi, on see just see osa pärimusest, mida on kõige tugevamini mõjutanud usk. Ajalooliselt täiesti kindel on ainult fakt, et Jeesus tõepoolest risti löödi. Tema Jeruusalemma tuleku põhjuse, viimaste päevade tegevuse ja surma tõlgendused sõltuvad suurelt osalt inimeste vaatenurkadest. Ka erinevates evangeeliumides on rõhuasetused erinevad.

Evangeeliumide kannatusloo aluseks on Markuse evangeeliumis esinev jutustus. Matteuse evangeeliumis rõhutatakse Jeesuse jumalikkust ja teadlikkust oma ülesandest. Luuka evangeelium püüab esitada sündmusi võimalikult arusaadavalt, näidates kõikjal inimesteni jõudvat Jumala armastust. Johannese evangeeliumis nähakse Jeesuse maist elu suundumas oma eesmärgile, milleni ta jõudis ristisurmas.

KANNATUSLUGU JA VANA TESTAMENT

Kogu Iisraeli senine ajalugu ja Messia töötused olid põhjendatud vastavalt VT-le. Ka algkristlastele oli see raamat püha ja seetõttu otsiti sealt Jeesusega toimunule seletusi. Eriti tähtsaks seletusallikaks kujunesid Jesaja raamatu osad (eriti Js. 53), kus kõneldi kannatavast jumalasalasest. Need ennustused samastati Jeesusega ja nii kinnitati sidet VT-s alanud Jumala hoolitsusega inimeste eest.

*Tõepoolest
võttis ta enese peale meie haigused
ja kandis meie valusid!
Meie aga pidasime teda vigaseks,
Jumalast peksetuks ja vaevatuks!
Js. 53:4*

KANNATUSNÄDAL KIRIKUS JA MUUSIKAS

Nende sündmuste mälestuseks on ristiusu kirikus Kristuse kannatusnädal. See algab pühapäeval Palmipuudepühaga, mil Jeesus Jeruusalemma sisse sõitis. Suur Neljapäev tähistab Püha Õhtusöömaaja seadmise ja Suur Reede Jeesuse ristilöömise mälestuspäeva. Nädal lõpeb Vaikse Laupäevaga.

MÄRTS / APRILL 1996	14. NÄDAL	15. NÄDAL	APRILL 1996
31 Palmipuudepäeva (Palmarum) P Ps 69,3-4,8-10,21b-22,30 — VT: Jh 50,4-9 — Ep Fl 2,5-11 — Ev: Jh 12,12-19 — — Jh 12,1-3 — KLPR 85 — viielik Pt: Sk 9,9-12 vñ/Sk 12,9-11,13,1 7-9 — 1Tm 6,12-16 — Lk 19,41-48 Ls: SMs 26,9 — Mk 14,22-24		7 KRISTUSE ÜLESTÖUSMISPUHA a. 1. ÜLESTÖUSMISPUHA P Ps 118,14-24 — VT: 1Sm 2,1-2,6-6a — Ep: 1Kr 15,1-11 — Ev: Mk 16,1-8 — — Jh 1Kr 15,19-28 — KLPR 116 — veige Pt: 2Ms 12,1-14 vñ/Jh 51,9-11 — Jh 1,1-18 — Lk 24,13-35 vñ/Jh 20,19-23 Ls: Pa 85,10 11 — 1Kr 6,14	
1 Pe: Ni 1,1-2,6-12 — 2Kr 1,1-7 — Mk 11,12-25 E Ls: Jh 37,16 — 1Kr 8,4	<i>Üliminek suveajale</i>	7 Ülestõusmispuhade 1. püha	
	<i>○ 6.45-20.01</i>	8 2. Ülestõusmispuhade	
2 Pt: Ni 1,17-22 — 2Kr 1,8-22 — Mk 11,27-33 T Ls: Ps 102,26 — 1Tm 4,4		E Ps 118,14-24 — VT: Jh 25,8-9 — Ep: 1Kr 15,12-20 — Ev: Lk 24,13-35 — — Jh: Ap 10,34a,36-43 — KLPR 110 — veige Pt: 2Ms 12,14-27 — 1Kr 15,1-11 — Mk 16,1-8 Ls: Pa 139,1,2 — Jh 20,27	
3 Pt: Ni 2,1-9 — 2Kr 1,23-2,11 — Mk 12,1-11 K Ls: 1Ms 18,30 — Jh 5,16		9 Pt: 2Ms 12,28-39 — 1Kr 15,12-28 — Mk 16,9-20 T Ls: 1Ms 31,42 — 1Kr 15,58	
4 SUUR NELJAPÄEV N Ps: 111 — VT: 2Ms 12,1,3-4,6-7 11-14 — Ep: 1Kr 11,23-26 — — Ev: Jh 13,1-15(34-35) — Jh: Hb 2,10-18 — KLPR 89 — viielik Pt: Ni 2,10-18 — 1Kr 10,14-17,17,27-32 — Mk 14,12-25 Ls: Pa 145,9 — 2Kr 5,21		10 Pt: 2Ms 12,40-51 — 1Kr 15,(29)30-41 — Mt 28,1-16 K Ls: Sk 3,4 — Lk 15,21-22	<i>○ 6.19-20.22</i>
Martin Luther King, õhukonnastapelnane, mürvastud 1968 <i>Täielik kuurvaatus 2.30-3.55 ○ 3.07</i>		11 Pt: 2Ms 13,3-10 — 1Kr 15,41-50 — Mt 28,16-20 N Ls: 2Ms 34,10 — Mk 6,2	<i>○ 2.36</i>
5 KRISTUSE SURMAPÄEV a. SUUR REEDE R Ps: 22,2-6 12,23-28 — VT: Lk: Jh 62,13-15)53,1-12 — Ep: 2Kr 5,(14b-18)19-21 — — Ev: Jh 19,16-30 — KLPR 94 — must Pt: Ni 3,1-9,19-33 — 1Pt 1,10-20 — Jh 13,36-38 vñ/Jh 19,38-42 Ls: Jh 63,19 — Mk 15,39		12 Pt: 2Ms 13,12-11,16 — 1Kr 15,51-58 — Lk 24,1-12 R Ls: Pa 65,4 — Lk 18,13	
5 Suur Reede		13 Pt: 2Ms 13,17-14,4 — 2Kr 4,18-5,10 — Mk 12,18-27 L Ls: Pa 36,7 — Mt 6,28	
6 Valine laupäev L Pt: Ni 3,37-58 — Hb 4,1-16 — Rm 8,1-11 Ls: Sk 7,9 — Rm 14,13			
Abrecht Dürer, kunstnik, † 1528			

Jeesus Kristus viimane elunädal on saanud mitmete ristiusu pühade aluseks.

Kirikus on kannatusnädal mõtisklemise ja leina aeg. Järgmine nädal algab seevastu rõõmuajaga – ülestõusmispuhadega pühapäeval.

Jeesuse kannatuslugu nimetatakse sageli ka **passiooniks**. Mitmed tuntud muusikud on loonud selleteemalisi muusikateoseid. Tuntud on näiteks Johann Sebastian Bachi "Matteuse passioon" ja "Johannese passioon" ning Arvo Pärdi "Johannese passioon".

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID:

1. Jeesus läks täie teadmisega Jeruusalemma, et ta hukatakse ja oma surmaga lunastab ta inimkonna patud. Kas me saame siis süüdistada milleski Juudast või preesterkonda, kelle tegevus tuli lõppkokkuvõttes Jeesuse eesmärgile kasuks?

2. Filipiinidel on tava, et Suurel Reedel lasevad kümme inimest end tunniks ajaks risti lüüa. Mida arvad sellisest kombest?

3. Evangeeliumides esineb seitse lauset, mida ristilöödud Jeesus on ütelnud. Leia need.

4. Keda võis Jesaja näha kannatava jumalasukulasena (vaata lk 116)?

5. Loe Mt. 26:36–39. Kas Jeesus kõhkles enne oma ülesande viimast osa?

RÜHMATÖÖD JA ARUTLUSTEEMAD:

1. Mida võis tunda vabakslastud Barabas?

2. Lugege Js. 53. Mis ajendas algkristlasi nägema kannatavas jumalasukulasel Jeesust?

6.5. JEESUSE ÜLESTÕUSMINE JA TAEVAMINEK

Suhteliselt tervikliku kannatusloo järel hajuvad Jeesuse surnust ülestõusmise kirjeldused üksikuteks katkenditeks, mille sisu võtab kokku algkristliku usutunnistuse napp sõnum: ... *Jeesus on surnud ning üles tõusnud...* 1Te. 4:14. Jeesuse ülestõusmist ei saa samastada Piiblis mitmeid kordi esinevate inimeste surnust ülesäratamisega, kes peavad hiljem uuesti surema. Pigem võib seda vaadelda võiduna surma üle ja läbimurdena igavesse ellu.

Keegi ei suutnud teatada ülestõusnud Jeesusest erapooletu vaatlejana. Ka teda kohanud inimesed ei olnud võimelised seda kogemust ajaloolise objektiivsusega kirjeldama, vaid üksnes kuulutama.

TÜHI HAUD (Mt. 28:1–15, Lk. 24:1–12, Jh. 20:1–10)

Kividega surnuksvisatud ja ristilöödud tuli matta kurjategijate surnuaiale. Rikkal mehel, Joosepil Arimaatiast, kes kuulus Jeesuse poolehoidjate hulka, lubati siiski osta Jeesuse keha matmiseks juudi traditsiooni kohaselt kaljuhaud. Kombe järgi pidid nädala esimesel päeval (pühapäeval) tulema naised veel kord hauale ja võidma surnut mitmesuguste lõhnaainete ja rohtudega. Kui Maarja Magdaleena koos mõne kaaslasega hauale jõudis, oli see tühi.

Edasi lähevad evangeeliumide jutustused lahku. Markuse järgi näeb Maarja Magdaleena haa lähedal noormeest, kes käsib tal otsida Jeesust elavate hulgast, Matteuse järgi teeb sedasama üks ingel, Luuka ja Johannese evangeeliumis teatakse rääkida kahest. Sõnum on aga kõikidel sama: Jeesus oli surnust üles tõusnud.

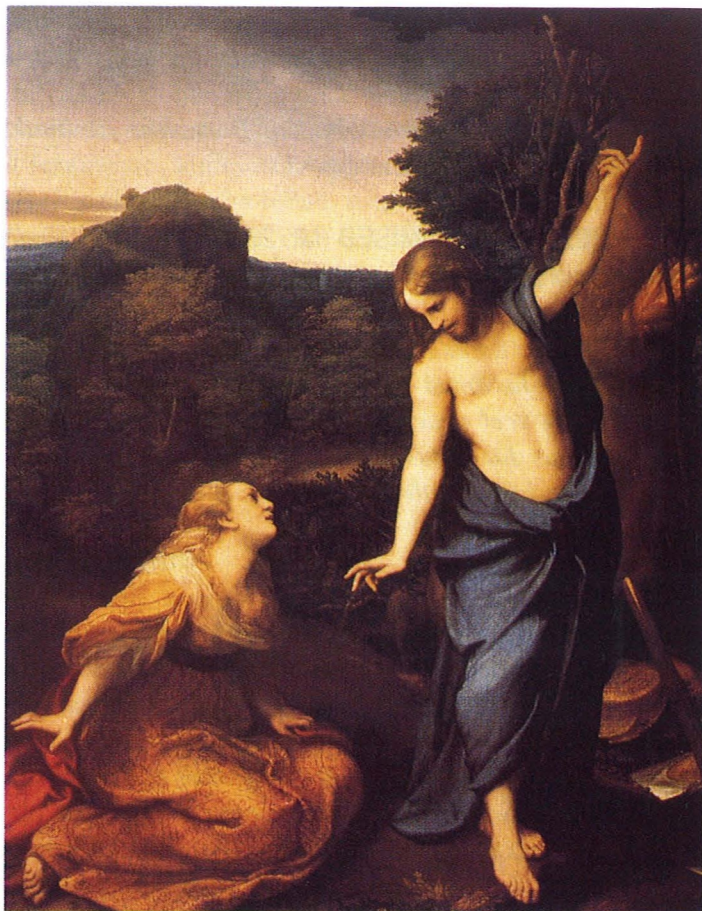

Aga seal paigas, kus ta oli risti löödud, oli aed ja aias uus haud, kuhu veel iialgi ei olnud kedagi pandud. Sinna nad panid nüüd Jeesuse...

(Jh. 19:41–42)

Tühi haud ei saa iialgi olla Jeesuse ülestõusmise tõestuseks. See võib olla vaid abiks ülestõusmise õigeks mõistmiseks neile, kes juba usuvad. Nimelt rõhutatakse selle kaudu Jeesuse ihulikku ülestõusmist. Mõned kristlusega konkureerivad rühmitused seadsid selle kahtluse alla ja kõnelesid ainult vaimsest ülestõusmisest.

...pärast sai ta ju aru, kuidas asi oli. Mitte midagi ei olnud õigupoolest juhtunud. Kõrvale liikatud kivi oli kogu aeg seal lebanud, juba siis, kui ta tuli.

Arvatavasti ilmutas Jeesus end esimesena tema hauale tulnud naistele. Et naiste autoriteet algkirikus liiga kõrgeks ei tõuseks, ei ole seda ilmutust evangeeliumides mainitud või ei ole naised ilmutunut ära tundnud. Võib-olla on sel põhjusel muudetud isegi Markuse evangeeliumi lõpp.

Correggio "Ära puutu mind" 16. sajandist.

Ja haud oli juba siis tühi olnud. Kes selle kõrvale lükkasid ja surnu minema viisid, seda ei olnud ju raske ära arvata. Seda tegid muidugi jüngrid kunagi öösel. Pimeduse katte all röövisid nad oma kalli, jumaldatud Õpetaja ära, mis andis neile võimaluse öelda, et ta on üles tõusnud...

...Aga siis kirjeldas ta oma pudrutava häälega üksikasjalikult ja vaimustatult, kuidas ingel oli taevast alla vuhisenud, käsi nagu odaots ette sirutatud ja riüü nagu tuleleek taga. Ja odaots oli kivi ja kalju vahele tunginud ja nad teineteisest lahutanud....Kas Barabbas ei olnud seda näinud?

Pär Lagerkvist, "Barabbas"

JEESUSE ILMUMISED (Mt. 28:16–20, Lk. 24:13–49, Jh. 20:19–21:14, 1Ko. 15:5–8)

...ja et ta ilmus Keefasele (=Peetrusele), pärast seda neile kaheteistkümnenele. Pärast ta ilmus ühekorraga rohkem kui viiesajale vennale, kelledest suurem hulk veel praegugi on elus, aga mõned on läinud magama; pärast seda ta ilmus Jakoobusele, siis kõigile apostlitele; aga pärast kõike ta ilmus ka minule kui äbarikule.

1Ko. 15:5–8

Nii kõlab vanim tunnistus Jeesuse ilmumistest pärast ülestõusmist surnust. Ometi oli nii Johannese kui Markuse evangeeliumi järgi ülestõusnud Jeesuse esimeseks tunnistajaks Maarja Magdaleena. Et aga naine ei võinud olla juriidilises mõttes tunnistaja, on Paulus esimeses kirjas korintlastele esitatud loetelus naistunnistajatest loobunud. Selle asemel on esile tõstetud Peetrust kui sündiva kiriku juhti.

Huvitav on Jeesuse ilmumine oma vennale Jaakobusele. Evangeeliumide põhjal võib järeldada, et Jeesuse elu ajal ei kuulunud Jaakobus tema jüngrite hulka. Apostlite tegude raamatus aga kirjutatakse Jaakobusest, Issanda vennast kui juutlikku käsusüsteemi säilitada püüdvate juudikristlaste juhti. Ilmselt suutis ta jüngrite hulka tuua ka Jeesuse teised vennad (Ap. 1:15).

ÜLESTÕUSMISUSK

Jeesuse ülestõusmine puudutas sügavalt kõiki tema järgijaid. Kui kannatusloo puhul antakse evangeeliumides suhteliselt ühtne pilt, siis ülestõusmine jääb varjatuks saladuskatte alla. Ei ole selge, kes esimesena ülestõusnud Kristust nägi; evangeeliumid nimetavad Kristuse edasise tegutsemispaigana Jeruusalemma või Galilead.

Ülestõusnud Kristuse kohtamine andis inimestele elamuse, mis ületas kõik senikogetu. Teistel inimestel oli raske seda kuuldes külmaks ja

ükskõikseks jääda. Nad pidid selle vihaselt tagasi tõrjuma või omaks võtma. Eranditult kõik inimesed, kellele Jeesus end pärast ülestõusmist ilmutas, võeti tema teenistusse.

Kahtleva jüngri näiteks on saanud apostel Toomas. Ta väitis, et tema ei usu enne ülestõusnud Jeesusesse, kui ei saa käega tema haavu katsuda. Alles siis, kui ülestõusnud Jeesus tal seda teha lubab, usub ta tema ülestõusmisse ja kuulutab seda usku kogu oma ülejäänud elu. Siit tuleb ka väljend *uskmatu Toomas*. Siin jäävad kõlama Jeesuse poolt lausunud sõnad temasse uskumise kohta:

Et sa mind oled näinud, siis sa usud. Õndsad on need, kes ei näe ja siiski usuvad.

Jh. 20:29

ÜLESTÕUSMISE TÄHENDUS

Ülestõusmise sündmus ei seisnenud mitte ainult Jeesuse elluärkamises ja nõudes, et sellesse usutaks. Algkristlased nägid tema surmas ja ülestõusmises lunastustööd, mis seisnes enese ohverdamises kogu inimkonna eest. See, mis Jeesusele sai osaks ülestõusmises, sai nüüd võimalikuks kõigile temasse uskujaile. Jumal äratas ka nemad üles surnust, et nad elaksid igavesti.

MISJONIKÄSK

Minge siis ja tehke jüngriteks kõik rahvad, neid ristides Isa, Poja ja Püha Vaimu nimesse.

Mt. 28:18

Ehkki Jeesuse kuulutuse võtsid omaks ka juutidest veidi erinevat kultust omavad samaarlased ja paganlik Rooma väepealik, piirdus tema tegevus põhiliselt Iisraeliga. Rahvaste misjoneerimise käsk on esitatud alles ülestõusnud Jeesuse korraldusena. Sellest lähtuvalt hakkasid algkristlased levitama oma sõnumit ka paganate hulgas.

Imselt sai paganlike koguduste teke alguse hellenistlikest kristlastest. Templiteenistuse ja käsuseaduse kritiseerimise pärast pidid need lahkuma Jeruusalemmast ning nad kuulutasid oma sõnumit põhiliselt Samaarias, Süürias

ja veidi hiljem ka Roomas. Matteuse evangeeliumi misjonikäsuga anti neile teadmine, et nende tegevust toetab kõikvõimas Jumal.

Kristliku koguduse liikmeks saamise tingimuseks sai algusest peale ristimine. Ristitav tunnistati sellega Jeesus Kristuse omanduseks ning ta ise tunnistas Kristust oma Jumalana.

TAEVAMINEK

Ülestõusnud Jeesus ei jäänud igaveseks oma jüngerid õpetama. Nelikümmend päeva pärast ülestõusmist võeti ta taevasse. Sellega lõppes tema maapealne tegevus. Tema ohver oli lõpule viidud ning inimese ja Jumala vahetõusnud Jeesus Kristuse taastulemise. Seniks aga töötab Jeesus Jumala Vaimu ligiolekut lohutajana (Jh. 14:26).

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID:

1. Kuidas peaksid sinu arvates kristlased ellu viima misjonikäsku?
2. Millised tegelased VT-st võeti otse taevasse?
3. Mis tähtsust oli sellel, kellele Jeesus end pärast ülestõusmist esimesena ilmutas?
4. Ülestõusmispühade ajal värvitakse ja vahetatakse mune. Kuidas võiks munad sümboliseerida seda kiriklikku püha?
5. Kuidas võib veel seletada, miks Jeesuse haud tühi oli?

RÜHMATÖÖD JA ARUTLUSTEEMAD:

1. Juudid ootasid Messiat, ja kui ta viimaks saabus, ei tundnud nad teda ära. Kui Jeesus tuleks taas, kas oleks teda kerge ära tunda?
2. Miks võis apostel Toomas keelduda uskumast ülestõusnud Jeesusesse?

7. ESIMESTE KRISTLASTE USK

Esimesi kristlasi ühendas teadmine Jeesus Kristuse surnust ülestõusmisest. Selle sündmuse tõlgendamisel aga sõltus inimene tahes-tahmata oma senisest maailmapildist. Seetõttu võis ühine kogemus viia erinevate arusaamadeni, mis lõppesid vastasseisu või koguni tüliga. Kristlaskonna ühtsuse säilitamine nõudis ühtset fikseeritud õpetust, mis oleks aga küllalt avatud haaramaks enesesse rahvaste omapäradest ja UT autorite teoloogilistest rõhuasetustest tingitud erinevusi.

Vaidlusi ülestõusmise üldtunnustatud tõlgenduseni jõudmise üle kajastab ka UT. See oli kirglik heitlus, milles otsustava tähenduse omandas apostlite poolt ikka ja jälle uuesti kuulutatud hea sõnum Jeesus Kristusest. UT-sse ei jõudnud nendest vaidlustest kivisse raiutud ühene käsk, vaid erinevad, üksteist täiendavad arvamused, mis on ajaproovile vastu pidades ristiusu alustaladena kestnud läbi sajandite.

7.1. PAULUSE PÖÖRDUMINE, TEMA MISJONIREISID JA TÖÖ

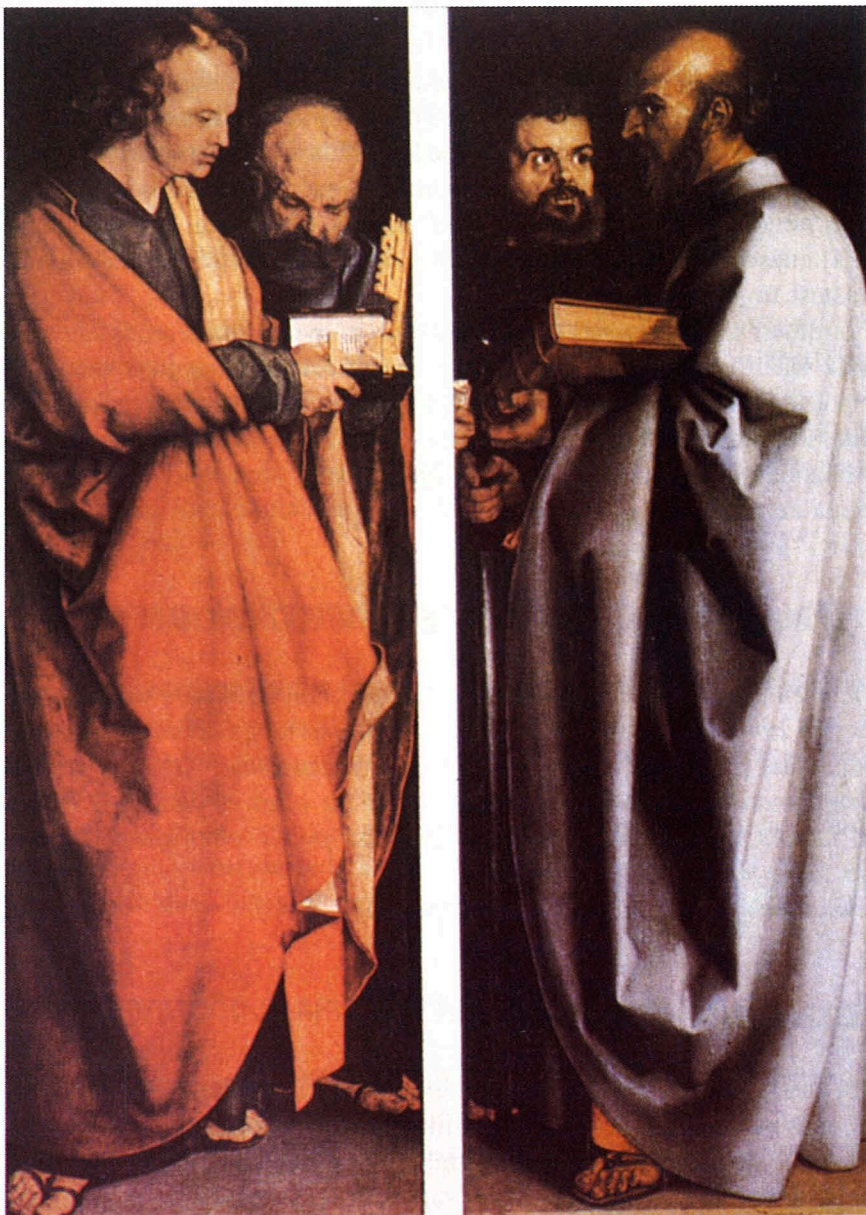
Kadetsmise ja tiili läbi Paulus näitas (üles) kannatlikkuse võiduhinda. Seitse korda ahelaid kandes, kihutatud paku, kividega visatud, saanud kuulutajaks idas ja läänes, sai ta kätte oma õilsa kuulsuse. Olles õpetanud õiglust kogu maailmale ja tulnud lääne piirini ja olles tunnistuse andnud juhtidele, lahkus ta maailmast ja rändas pühasse paika, olles kannatlikkuse suurimaks eeskujuks.

1. Klemensi kiri 5:5–7 1. sajandi lõpust pKr

ALGKRISTLUSE LEVIKU PIIRID

Esimesed Jeesuse jüngrid pärinesid eranditult juutide hulgast. Seepärast oli neile enesestmõistetav mitmete juutlike tavade täitmine, nagu näiteks osalemine sünagoogi jumalateenistusel, ümberlõikamine või teatud söögi ning puhtusreeglite täitmine. Seetõttu mõisteti sageli, et Jeesuse sõnum on mõeldud ainult juutidele.

Siiski ühinesid ilmselt juba Jeesuse eluajal tema õpetusega ka mõned helleniseerunud juudid ja juudi usu vastu huvi tundvad paganad, kes aga polnud veel astunud juudi usku. Nende emakeeleks oli kreeka keel ja nad ei

Ristusülevõtmisele pani aluse apostlite kuulutustöö.

A. Düreri "Neli apostlit". Vasakult: Johannes, Peetrus, Markus ja Paulus.

olnud käsuõpetusega nii rangelt seotud kui juudid. Hilisemas misjoni käigus tekkis kohe küsimus, kas peab end ristida laskvatelt inimestelt nõudma ka juutlike kommete täitmist ja ümberlõikamist. Sellest nõudest loobumine oleks avanud kristlusele tee ka paganate hulgas. Teisisõnu tekkis küsimus, kas Kristuse poolehoidjad oleksid end tunnistanud juudiusu sektiks või millekski hoopis muuks.

Paulus Tarsosest sai meheks, kellele langes kõige olulisem osa kristluse viimisel juutlikust süsteemist väljapoole.

PAULUS TARSOSEST

Paulus (juudi nimega Saulus) sündis 5. aasta paiku pKr Kiliikias Väike-Aasia kaguosas. Linn oli tähtis kultuurikeskus, kus kõrvuti kreeka filosoofiaga tegeldi ka idamaiste müsteeriumikultustega. Kiliikia rahvastik pärines erinevatest maadest. Juudid moodustasid neist ühe suurema rühmituse. Ilmselt oli Pauluse perekond jõukas ja oli hankinud endale Rooma kodakondsuse.

Oma vaadetelt oli noor Paulus variser. Hariduse sai ta Jeruusalemmas kuulsa rabi Gamalieli õpilasena. Samas oli ta hästi kursis ka mitmesuguste kreeka filosoofiliste koolkondade õpetusega. Et iga rabi pidi ennast mingi ametiga ka ülal pidama, siis oli Paulus õppinud nahast telke valmistama.

KRISTLIKE KOGUDUSTE TAGAKIUSAJA

Arvatavasti ei olnud Paulus Jeesust kunagi isiklikult kohanud. Esimeste kristlike koguduste juures ei pahandanud teda mitte niivõrd Jeesuse Messiaks kuulutamine, vaid nende kriitiline suhtumine käsuseadusesse. Seetõttu langesid tema erilise rünnaku alla käsuseadust kõige vabamalt tõlgitsevad hellenistlikud kogudused. Ta viibis isiklikult nende juhi Stefanose kividega surnuks viskamise juures ja valvas viskajate riideid.

Oma hilisemas tagasiwaates (Fi. 3:6, Ga. 1:13–23) meenutab Paulus oma püüdu elada kooskõlas temale kõike tähendava käsuseadusega. Sellest hoiakust tulenes tema viha kõigi seda alust kõigutavate inimeste vastu.

Püha Pauluse kirik Roomas, mille alla legendi järgi on Paulus maetud.

PÖÖRDUMINE (Ap. 9:1–29; 22:3–21; 26:9–20)

Aga kui ta oli sinna minemas ja Damaskuse lähedale jõudis, sündis, et äkitselt paistis tema ümber valgus taevast; ja ta kukkus maa peale ning kuulis üht häält temale ütlevat: "Saul, Saul, miks sa mind taga kiusad?" Tema vastas: "Isand, kes sa oled?" Ja Issand ütles: "Mina olen Jeesus, keda sa taga kiusad. Aga tõuse ja mine linna ja seal üteldakse sulle, mis sul tuleb teha."

Ap. 9:3–6

Apostlite tegude raamatus räägitakse Pauluse pöördumisest nägemuse mõjul. Ta ise räägib oma kirjades sellest vaid väheste sõnadega, millest võib välja lugeda Jumala kutset, millele inimene ei suuda vastu panna.

Kogu Pauluse elu võttis siitpeale uue suuna. Senisest kristlaste tagakiusajast sai innukas misjonär. Muutus ka tema suhtumine käsuseadusesse, mille tingimusteta täitmine oli senini tema jaoks ainuvõimalik tee. See asendus nüüd ristilöödud Kristuse kui kogu maailma lunastaja kuulutamisega.

Pauluse pöördumine oli ühtlasi ka tema seadmine apostliametisse. Tema kuulutus on suunatud eelkõige paganatele, mistõttu teda on nimetatud ka paganate või rahvaste apostliks.

APOSTLITE NÕUPIDAMINE (Ga. 2:1–10, Ap. 15:1–29)

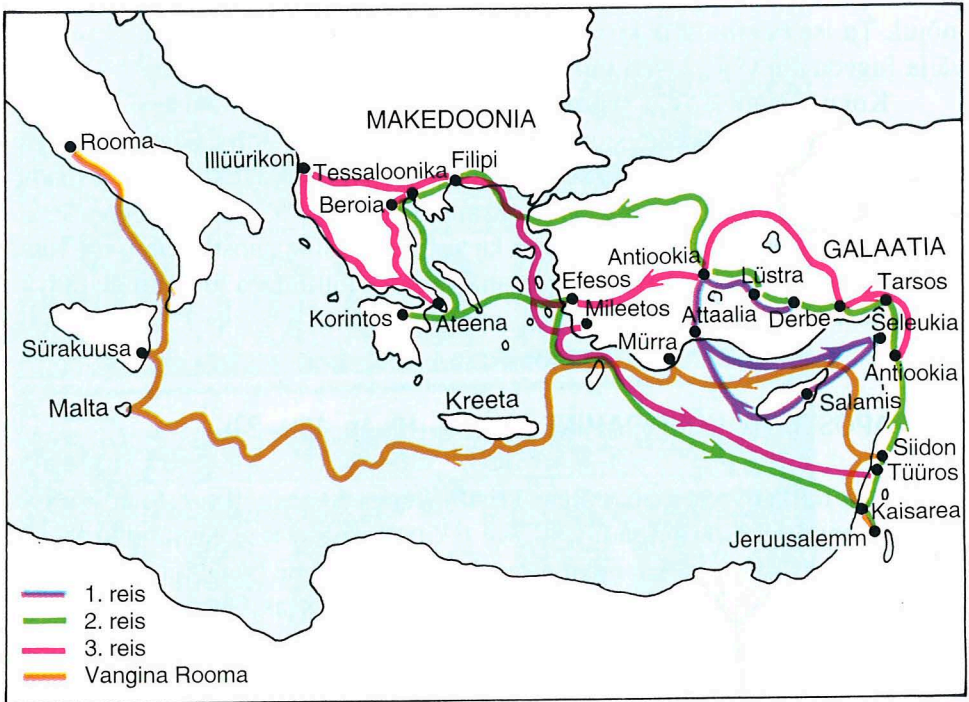
Üha rohkem paganaid ühines kristlike kogudustega, ilma et nad oleksid kinni pidanud juudi käsuseadusest. See tekitas protesti rangete juudikristlaste seas. Mitmed neist nägid niisuguses leebuses sideme katkemise ohtu VT usuga. Nii tekkisid kahtlused ka Pauluse poolt Süürias läbiviidava misjoni suhtes. Oli tarvis autoriteetset otsust, mis selle probleemi lahendaks.

Apostlite nõupidamine selles küsimuses toimus arvatavasti aastal 44 pKr Jeruusalemmas. Selle tulemusena nõuti ristiisku astunud paganatelt kinnipidamist ainult üldistest normidest, nagu hoidumine vere ja ebapuhta liha söömisest ning porduelust.

Apostlite nõupidamise tagajärjel tunnistasid juudikristlased ümberlõikamata paganad endaga võrdväärseteks kristlasteks. Paulus ei häbene sellele otsusele toetudes isegi noomida Peetrust, kui viimane häbeneb juutide juuresolekul paganatega koos süüa. Ühelt poolt olid kristluse levikule avatud nüüd mõõtmatud perspektiivid, teisalt aga kiirendas see otsus lahkulöömist judaismist, millele järgnes kristlike koguduste tagakiusamise laine.

MISJONIREISID JA SURM

Saades apostlite nõupidamiselt kinnitust oma meetoditele, suundus Paulus misjonitööle. Oma kolme misjonireisi ajal (vt kaart) rajas ta kogudusi paljudes Väike-Aasia ja Balkani linnades. Mitmel korral ta vangistati, peksti või saadeti maalt välja. Kõigele vaatamata oli ta misjonitöö edukas ning koguduste liikmete arv suurenes pidevalt. Tugevad kogudused kujunesid välja

Apostel Pauluse tegevusega seotud paigad, misjonireisid ning teekond vangina Rooma.

Korintoses, Antiookias ja Tessaloonikas, aga näiteks Ateenas ei õnnestunud apostlil kanda kinnitada.

Kreeka kristlastelt kogus Paulus Jeruusalemma algkoguduse toetuseks suure rahasumma. Seda üle andma tulles läks ta Jeruusalemmas templisse, kus ta ära tunti. Teda süüdistati selles, et ta oli ühe pagana templisse kaasa võtnud. Raevunud rahvahulk oleks ta ilmselt tapnud, kuid enne vahistasid ta Rooma sõdurid. Rooma kodanikuna apelleeris Paulus oma õigusele anda vastust keisri ees. Ta viidi Rooma ja hukati seal. Tema surmadaatumiks on kõige sagedamini pakutud aastat 62.

...Ma olen rohkem näinud vaeva, olen rohkem olnud vangis, olen palju rohkem saanud hoope, olen sagedasti olnud surmahädas. Juutide käest ma olen saanud viis korda ühe hoobi vähem kui nelikümmend. Kolm korda on mind

Keskaegse kunstniku nägemus sellest, kuidas võtsid Pauluse sõnumi vastu ateenlased.

vitstega peksetud, üks korä kividega visatud, kolm korda on laev hukka läinud, terve öö ja päeva ma olen olnud mere sügavuses. Sagedasti olen ma oma teekondadel hädaohus olnud jõgedel, hädas mõrtsukate käes...

2Ko. 11:23–26

PAULUSE KIRJAD KOGUDUSTELE

Et juhatada ja õpetada enda rajatud kogudusi, pidas Paulus nendega kirjavahetust. Mõned tema kirjad puudutavad konkreetsete koguduste spetsiifilisi probleeme, mõned on üldised õpetused kogu tolleaegsele algkristlusele. Need on vanimad tunnistused kristlike koguduse elust ja nende usust, mis pärinevad juba esimese Kristuse-järgse sajandi keskelt.

UT sisaldab 13 kirja, mis väidetakse olevat Pauluse kirjutatud. Tõenäoline on siiski, et Pauluselt pärinevad vaid kiri **roomlastele**, kaks kirja **korintlastele**, kiri **galaatlastele** ja **filiplastele**, kiri **Fileemonile** ja esimene kiri **tessalooniklastele**. Vaieldud on teise kirja **tessalooniklastele**, **efeslastele** ja **koloslastele** kirjutatud kirjade autorluse üle, mis ilmselt siiski pärinevad apostli õpilastelt. Niisamuti on Pauluse koolkonnast pärit pastoraalkirjad: kaks kirja **Timoteosele** ja kiri **Tiitusele**.

Mitmetest Pauluse viidetest võib järeldada, et sageli oli tal kirjade kirjutamisel abiks sekretär (Ro. 16:22). Selle abil on püütud selgitada pastoraalkirjade stiili ja sõnavara tunduvat erinevust teistest Pauluse kirjadest. Arvestades aga nendes ilmneva koguduse elukorralduse arengut Pauluse ajaga võrreldes on tõenäolisem, et apostli nime kasutati autoriteetsust tagava pseudonüümina.

Pauluse kirjades sisalduv sügav teoloogiline mõtlemine sai algkristlaste usukogemuse esimeseks läbimõeldud seletuseks, mis ringkirjadena hiljem ka teistesse kogudustesse edasi läkitati.

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID:

1. Kas tead ajaloost nimetada ka teisi tegelasi, kes on järsku hakanud võitlema selle eest, mida nad seni vihkasid?
2. Loe Ap. 15:1–29. Kuidas toimus otsuste langetamine apostlite koosolekul võrreldes Eesti parlamendiga?
3. Loe Ap. 14:1–4, 17:1–5, 18:4–6. Missugune oli Pauluse misjoni-strateegia, kui ta uut kogudust rajama asus?
4. Kas juutlike normide täitmise kohustusest loobumine paganate puhul nõrgendas millegi poolest algkristlust?
5. Miks häbenes Keefas (=Peetrus) Ga. 2:11–14 lauaosadust paganatega?

RÜHMATÖÖD JA ARUTLUSTEEMAD:

1. Mis võis helleniste paeluda Jeesuse õpetuses? Mis neile ei meeldinud?
2. Miks saavutas Paulus edu kirevates kaubalinnades, kuid ei suutnud seda saavutada Ateenas?

7.2. PAULUS INIMESEST JA TEMA SAATUSEST

Rohkem kui ükski teine algkristlik teoloog on Paulus mõjutanud kirikut järgnevate sajandite jooksul. Tema teravapilguline õpetus oli üheks ajendiks, miks algselt kitsalt juutide keskel levinud usundist sai maailmausund. Erilist tähelepanu on teoloogia hilisemas arengus pööranud Pauluse õpetusele inimesest. Paljud teoloogid ja filosoofid on püüdnud seda teemat ka edasi arendada.

PAULUSE INIMESEKÄSITLUSE LÄHTEKOHAD

Paulus näeb inimest Jumala looduna, kelle loomulik olek on ühenduses Jumalaga. Inimeste ülesandeks on töötada, armastada, saada järglasi, kuid seda kõike kooskõlas Jumala tahtega. Inimesed on aga keeldunud kuuletumast Jumalale ja temaga ühenduse kaotanud. Koos ühenduse kadumisega on kadunud ka õige vahekord kaasinimestega, loodusega ja igapäevase tööga. Niisuguste inimeste loomus on rikutud ja oma tegevuses sõltuvad nad kurjast.

Ometi taipavad kõik inimesed, et Jumal on maailma looja ja valitseja, kelle ees nad peavad oma tegude eest vastutama. Selleks on igale inimesele antud südametunnistus, mis teda kontrollib. Ristimine ja usk Jeesus Kristusesse annavad inimesele võimaluse oma suhe Jumalaga jälle õigesse vahekorda seada. Sellest hoolimata kohtab inimene aga vana loomuse vastupanu, nii et inimesest kujunebki uue ja vana loomuse lahinguväli. Inimese teod sõltuvad selles võitluses ülekaalu omavast loomusest.

Paulus hülgab hellenistliku inimesekäsitluse, kus inimene on jagatud mitmeks iseseisvaks erineva väärtusega osaks. Tema poolt kasutatud mõisted *ihu*, *hing*, *vaim*, *süda* ja *liha* ei tähista teatud osa inimesest, vaid inimest tervikuna, kirjeldades inimese kui terviku erinevaid aspekte. Nii näiteks väljendatakse inimest kui elavat olendit mõistega *hing*, *liha* märgib aga enamasti inimesi, kes sõltuvad oma rikutud loomusest. *Lihale* on Paulus sageli vastandanud *vaimu*, mis tähistab ristimise ja usu läbi uuendatud loomust.

Kes on inimene ja missugune on tema koht maal.

Järelemõtlemist sümboliseeriv Auguste Rodini skulptuur "Mõtleja", 1880.

Aga liha teod on ilmsed, need on: hoorus, riivedus, kiimalus, ebajumala-teenistus, nõidus, vaen, riid, kade meel, vihastumised, jonn, kildkonnad, lahkõpetused, tapmised, joomised, pidutsemised ja muud sellesarnast, millest ma teile ette ütlen, nagu ma ka juba enne olen ütelnud, et need, kes teevad seesugust, ei päri Jumala riiki. Aga Vaimu vili on armastus, rõõm, rahu, pikk meel, lahkus, heatahtlikkus, ustavus, tasadus, kasinus; selliste vastu ei ole käsk.

Ga. 5:19–22

INIMESTE OLUKORD

Iga inimese sisemiseks sooviks on taastada loomuomane vahekord Jumalaga. Juutidele on Jumal andnud selleks käsuseaduse, kuid ka paganatele on antud loomulik teadmine Jumalast. Ometi ei suuda inimesed ainult selle läbi taastada oma osadust Jumalaga.

Oleme ju varemini tõestanud, et niihästi juudid kui kreeklased on kõik patu all, nõnda nagu on kirjutatud: "Ei ole kedagi, kes oleks õige, ei ühtainustki."

Ro. 3:9–10

Paulus väitis, et püüd elada oma elu vastavalt käsuseadusele või hellenistlikele voorustele ei paranda inimese positsiooni Jumala ees. Mõlemal juhul üritab inimene end oma jõuga Jumala ees õigeks teha. Pattulangemisest alates kuulus aga inimene patu võimu alla ja isegi Jumalast antud käsuseaduse täitmisest ei ole kasu. Inimesed on patu võimu all ja seetõttu on käsuseadus muutunud neile surnud kirjatäheks, mille täitmine seisneb püüdes enesele usulisi teeneid korjata.

Jumal ei või pattu sallida. Et inimene end patust vabastada ei suuda, langeb ta Jumala viha alla.

USK KRISTUSESSE PÄÄSTAB INIMESE

Inimene ei suuda iseene järgi jõuga patu võimu alt lahti saada. Ainus võimalus pääsemiseks tuleb temale Jumalalt. Jeesus Kristuses võttis Jumal ise enda peale inimestele määratud karistuse ja vabastas nad sellega patu ja kurja võimu alt. Vaid selle läbi sai võimalikuks taastada inimese ja Jumala vahel pattulangemisega kaduma läinud harmooniline suhe. Kristuse poolt inimkonnale toodud lunastuse pärast lepitatakse Jumal ja inimeste maailm taas.

Ristimise ja usuga Jeesus Kristusesse on inimestele antud uut elu alustel seisnev elu. Seda ei saa inimesed oma tegude pärast, vaid neile antakse see kingiks Jumala armust. Inimese osaks jääb see kink üksnes vastu võtta või tagasi lükata. Olles sõltuv Jumalast, saab inimene Pauluse käsitluse järgi vabaks patu orjusest. Inimesed, kes arvavad paremaks jääda iseene peremeheks, on tegelikult patu mõju all ning selline vabadus on petlik.

Rooma koguduse kogunemise kohaks kujunesid tagakiusamise perioodidel katakombid.

Kui Jeesus patuseid õndsaks tegi, siis olid need ka tõelised patused, mitte Jeesus ei teinud neid eelnevalt patuseks. Ta kutsus neid välja nende patust, mitte ei suunanud neid pattu. Millalgi pole Jeesus teinud küsitavaks inimese tervist, jõudu ja õnne ega näinud neis riknenud vilja. Milleks oleks ta siis haigeid terveks teinud ja nõtrade jõudu taastanud?

Dietrich Bonhoeffer

PAULUSE EETIKA

Kui ma inimeste ja inglite keeltega räägiksin, aga mul poleks armastust, oleksin ma vaid kumisev vask ja kõlisev kelluke... kui ma jagaksin kõik oma vara vaestele ja kui ma annaksin oma ihu põletada, aga mul poleks armastust, siis ei oleks mul sellest mingit kasu.

1Ko. 13:1,3

Pauluse eetiline õpetus ei lähtu käskude ja keeldude süsteemi esitamisest, vaid veendumusest, et Jeesus Kristus on inimesed patu orjusest vabastanud. Seega on kristlane oma käitumises vaba, mis aga ei tähenda igasuguse käitumise heakskiitmist. Pauluse arvates on Kristuse poolt antud seadus armastus ja selle järgimine ongi käsuseaduse täitmine. Et aga inimese käitumist saab ka kontrollida, tsiteerib ta näidetena pahede ja hea käitumise loetelusid.

Suhetes teiste inimestega annab Paulus juhiseid õigeks käitumiseks, kuid ei esita mingit revolutsioonilist maailmaparandamise programmi. Näiteks orjadega kõneldes ei arutle ta nende sotsiaalse olukorra üle (1Ko. 7:17–24), vaid manitseb neid jääma edasi seisundisse, milles nad on kutsutud. Samas on inimesed oma erinevatele maistele seisunditele vaatamata Jumala ees võrdsed. Kehtima jääb ka nõue kohelda üksteist armastusega: ka isand peab oma orja kohtlema armastusega, seega peab nende vahekord kujunema vennalikuks. Nii alanud muutused inimestevahelistes suhetes lõhkusid hiljem valitseva ühiskondliku korra ka väliselt.

Eeldades, et tulemas on katsumuste aeg, mis lõpeb Jeesus Kristuse taastulekuga, pooldab Paulus inimeste abielutuks jäämist. Sellest hoolimata peab ta paremaks abiellumist, kui et vallalisus kellelegi piinaks kujuneb. Küll aga taunib ta abieluväliseid suhteid (1Ko. 7:3).

Suhtumises riigivõimu pooldab Paulus kindlat korda. Ilmalike võimukandjatena näeb ta Jumala poolt seatud ametnikke, kellele tuleb alistuda. See aga ei tähenda pimedat alistumist ja nõudmise korral oma vaadetest loobumist, vaid korralageduse ja anarhia ärahoidmist.

PAULUSE KIRI ROOMLASTELE

Kõige selgemini ja vabana koguduste igapäevastest probleemidest on Paulus esitanud oma vaated kirjas Rooma kogudusele. Paulusel oli plaan minna evangeeliumi kuulutama Hispaaniasse ning ta tahtis tugipunktina kasutada Rooma kogudust. Enne aga tahtis ta esitada neile selge pildi oma vaadetest. See kiri on valminud ilmselt aastal 56 pKr. Mõni aasta hiljem jõudiski Paulus Rooma, kuid vangina, kes seal oma kohtuotsust ootama pidi.

Kirjas roomlastele keskendub Paulus Jumala õigeksmõistvale otsusele Kristusesse uskuvate inimeste kohta. Uskudes Kristusesse sünnib endise patuse inimese kõrvale uus inimene. Jumala armu läbi on ta vaba kõigist tema üle valitsevatest jõududest. Uus inimene elab Püha Vaimu juhtimisel ja võib kindlalt kõikidele elus ettetulevatele katsumustele vastu minna.

...ma ei hääbene evangeeliumi; sest see on Jumala vägi õndsakssaamiseks igatihele, kes usub, nii juudile esiti kui ka kreeklasele. Sest temas saab ilmsiks Jumala õigus usust usku, nõnda nagu on kirjutatud: "Õige elab usust!"

Ro. 1:16–17

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID:

1. Kuidas oled nõus tänapäeval liha tegude ja vaimu viljade jaotusega? Kas mõni nimetatutest on kohta vahetanud?
2. Miks on raskem vastu võtta kingitust kui enese tööga saavutatud lunastust?
3. Kas armastav inimene suudab sooritada mõrva?
4. Miks on just ristiusu vastased rõhutanud, et usklikel inimestel puudub vabadus?
5. Kuidas võiks tänapäeva maailmas välja näha usust elamine (Ro. 1:17)?

RÜHMATÖÖD JA ARUTLUSTEEMAD:

1. Kas kristlane võib/peab osalema tema kodumaa vastu peetavas sõjas?
2. Erinevalt Paulusest on Jeesuses nähtud ka ühiskondlikke suhteid ründavat revolutsionääri (vt **vabastusteoloogia**, lk 56). Mis võis olla selle põhjuseks?

7.3. JOHANNESE TEOLOOGIA JA UUE TESTAMENDI ÜLEJÄÄNUD KIRJAD

Ei ole sugugi kindel, kas Jeesuse jünger Johannes omab mingit sidet UT-s temale omistatud raamatutega. Mitmed kaalukad argumendid räägivad selle vastu. Ometi on nende teoste põhjal võimalik eristada iseseisvat teoloogilist mõtlemist, mis Pauluse kõrval UT sõnumit kõige enam rikastab.

Peale Pauluse ja Johannese kirjade kuuluvad UT-sse veel anonüümne kiri heebrealastele ning Jaakobuse, Juuda ja kaks Peetruse kirja.

JOHANNESE ELU

*Siis kulus kuusi päeva,
Saije mööda seitse päeva,
Kadusi kaheksa päeva,
Jeesus, too Inimespoega
Võttis Peetruse ühessa,
Johannese, Jaagopuse,
Läksi kõrgelle mä'elle,
Kaldus palveta pidama,
Isaga kõnelemaie.
Villem Ridala, "Püha rist"*

Evangeeliumide järgi töötasid Johannes ja tema vend Jaakobus Galileas Geneetsareti järve ääres kaluritena. Nad olid seotud Ristija Johannese liikumisega. Seal kohtasid nad Jeesust ja ühinesid tema järel käijatega. Koos Peetruse ja oma venna Jaakobusega kuulus Johannes Jeesuse lähimate jüngrite hulka. Ta käis koos Jeesusega kuni viimase surmani. Juba ristil rippudes usaldab Jeesus oma ema Johannese hoole alla. Johannese evangeeliumi järgi oli ta ka tühja haua esimeseks tunnistajaks.

Hilisemast ajast on teada Johannese osalemine apostlite nõupidamisel ja evangeeliumi kuulutamine koos Peetrusega Juudamaal ja Samaarias. Legendi kohaselt olevat Johannes ainus Jeesuse kaheteistkümnest lähimast jüngrist, kes suri loomulikku surma (mitmed allikad kõnelevad aga ka Johannese varajasest märtrisurmast). Ta elas oma elu viimased aastad Efesosel ja suri seal kõrges vanuses.

Efesoses on legendi järgi oma viimased eluaastad elanud Jeesuse ema Maarja, kelle Jeesus ristil apostel Johannese hoole alla jättis. Tähtsaimaks jumalannaks selles linnas oli Artemis.

JOHANNESE TEOSSED UT-s

Johannesele UT-s omistatud evangeelium ja kolm kirja ei maini kusagil autori nime. Varakristlik pärimus on need omistanud apostel Johannesele. Kindlasti on aga need teosed pärit samast teoloogilisest koolkonnast. Johan-

nese evangeeliumi ja kirjade suhet on sageli võrreldud ehtsate Pauluse kirjade ja pastoraalkirjade suhtega, kus apostli algne õpetus sõnastati muutunud situatsioonis uuesti. Ka Johannesele omistatud kirjad ei pärine ühelt autorilt: tavaliselt eristatakse esimese kirja autor teise-kolmanda omast. Kirjutatud on need ilmselt 2. sajandi alguses Väike-Aasias või Süürias.

Kindlasti aga tuleb nimetatud teostest lahus vaadelda Johannese ilmutusraamatut, mis ei pärine samast teoloogilisest koolkonnast.

JOHANNESE TEOLOOGIA LÄHTEKOHAD

Johannese teoloogia ei ole otseses sõltuvuses Pauluse teoloogiast ega sünoptilistest evangeeliumidest. Ta on kasutanud sedasama suulist pärimust Jeesusest, kuid on neist kujundanud pikemad lood, mis kujutavad Kristuse tunnistust endast. Muutunud situatsiooni kasuks kõnelevad ka näiteks sünoptilistes evangeeliumides Jeesuse vaidlused juudi erinevate parteidega, mis Johannese evangeeliumis on sulanud ühiseks vaidluseks juutidega. Mõningaid sarnaseid jooni võib aga leida Kumrani kloostri elanud esseenide teoloogiaga. Mõlemal puhul vastandatakse tõe ja vale, valgus ja pimedus.

Silmatorikav on ka Johannese evangeeliumi poleemika gnostitsismiga. Selles liikumises nähti vaimu ja keha teravat eristamist ja erinevat väärtustamist. Gnostikud rõhutasid maailma loonud kurja jumaluse ja Jeesuse erinevust ning väitsid, et Jeesus tõusis üles ainult vaimset. Vastukaaluks rõhutatakse juba Johannese evangeeliumi alguses teistpidist: maailma looja ja Kristuse samasust, tema tulekut maailma ja ihulist ülestõusmist. Küll aga kasutatakse Johannese teoloogias gnostikutele iseloomulikke mõisteid ja keelepruuki, mistõttu mitmed uurijad on autoris näinud kristlusest mõjutatud gnostikut.

Alguses oli Sõna (=Kristus) ja Sõna oli Jumala juures, ja Sõna oli Jumal. Seesama oli alguses Jumala juures. Kõik on tekkinud tema läbi, ja ilma temata ei ole tekkinud midagi, mis on tekkinud... Ja Sõna sai lihaks ja elas meie keskel, ja me nägime tema au kui Isast ainusündinud Poja au, täis armu ja tõe.

Jh. 1:1–3,14

USKMATU JA USKUV INIMENE

Uskmatuses püsivaid inimesi, kes pimedust valgusele eelistavad, nimetatakse Johannese teoloogias maailmaks. Vastav kreeka keelne sõna "kosmos" tähendas algselt korrastatud maailma, kuid Johannese teoloogias tähistatakse sellega Jumala armastust tagasilükkavaid ja iseennast usaldavaid inimesi. Omaenese otsuse tagajärjel on nad lahutatud Jumalast ega tahagi Kristuse näol tulnud päästjat ära tunda. Vaid enesele lootes jäävad nad tahe- tahtmata mitmesuguste kurjade jõudude meelevalda ning neist sõltuvalt hakkavad ka halvasti käituma.

Kristust nimetatakse Johannese teoloogias maailma valguseks. Tema sõnade vastuvõtjatel ja neisse uskujatel on lihtsam orienteeruda igapäevases elus ja tunda ära tõde. Nad taipavad, et Jeesus on Jumala poolt läkitatu, kelle kaudu pärivad inimesed igavese elu.

PÜHA VAIMU TOIMIMINE

Johannese evangeeliumi lahkumiskõnedes kinnitab Jeesus, et Jumal läkitab inimestele Püha Vaimu, kes tema tööd jätkab (Jh. 14:26). Johannese teoloogias nimetatakse seda sageli ka Tõe Vaimuks. Kogu uskuva inimese uus elu kulgeb selle Vaimu juhtimisel. See ei tähenda inimesele talle osaks saavate kannatuste lõppu, vaid kindlat teadmist oma tee õigsusest ja sellel püsimist.

Üksnes armastuse kaudu on võimalik püsida suhtes Jumalaga. See nõue laieneb ka inimestele isekeskis. Johannese järgi ei ole võimalik armastada Jumalat ja samal ajal vihata mõnd oma ligimest – seda väitev inimene on valetaja (1Jh. 4:20).

End Vaimu juhtimisele allutamine ei tähenda valimatut kuuletumist esimesele ettetulevale mõjutusele. Esimeses Johannese kirjas hoiatatakse valeprohvetite eest ja manitsetakse vaime kontrollima.

Kes ei armasta, ei ole Jumalat ära tunnud; sest Jumal on armastus.

1Jh. 4:8

UT ÜLEJÄÄNUD KIRJAD

Vanas kirikus omistati Paulusele ka anonüümse autori poolt kirjutatud kiri **heebrealastele**. Selles kirjas, mis on tekkinud aastatel 80–90, tõstetakse esile Kristuse lunastuse suurust võrreldes VT poolt pakutuga. Autor hoiatab

usust taganemise eest ja eitab taganejate uuesti pöördumise võimalikkust. Võib-olla on see kiri adresseeritud Rooma kogudusele, mis oli pidanud kannatama keiser Nero (54–68) aegseid tagakiusamisi. Uued katsumused seisid ees ning kirja autor õhutas neid usus vastu pidama.

Jeesuse vennale **Jaakobusele** omistatud kirjas antakse mitmeid näpunäiteid kristlaste käitumise kohta maailmas. See kiri on koostatud 1. sajandi lõpukümnendil ja sisaldab poleemikat Pauluse teoloogiast väljakistud lööklausete vastu.

Esimene Peetruse kiri on kirjutatud lohutuseks ja manitsuseks Väike-Aasia kogudustele. Seal kirjeldatakse kristlaste õiget käitumist mitmesugustes situatsioonides ja kannatustes. Viidatakse Kristuse eeskujule, mida tuleb kannatustes järgida. Nimetatud kiri on kirjutatud 1. sajandi lõpuaastatel ja enamasti ei peeta apostel Peetrust selle autoriks.

UT lühim kiri omistatakse Issanda vennale **Juudale**. Selles sisaldub poleemika gnostikute poolt propageeritud lõdva moraaliga ja tunnetusel põhineva eluga. Selle tekkeajaks loetakse 2. sajandi algust. Juuda kirjast sõltub ka **Peetruse teine** kiri, mis arendab samasugust gnostikutevastast poleemikat. Kirjas kinnitatakse veel Jeesuse taastulemise tötust. Teise Peetruse kirja teket on dateeritud kuni 2. sajandi keskpaigani, nii on see UT teostest noorim.

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID:

1. Mille poolest erineb Johannese teoloogia Pauluse omast?
2. Mitmest Johannesest on Piiblis juttu?
3. Mitme UT raamatu autor on kindlasti teada?
4. Loe Jk. 2:14–26 ja võrdle seda Ro. 3:27–28 ja 4:1–5. Missuguste Pauluse teoloogiast võetud hüüdlauseste vastu Jaakobus võitleb?
5. Loe 1Pe. 3:18–20. Kuidas võib selle järgi seletada enne Kristuse sõnumit surnud inimeste saatust?

RÜHMATÖÖD JA ARUTLUSTEEMAD:

1. Miks eelistasid gnostikud kõnelda Kristuse vaimu ülestõusmisest?
2. Juuda ja teises Peetruse kirjas esinevad kolm sarnast näidet VT-st (Ju. 5–7, 2Pe. 2:4–6). Teises Peetruse kirjas on need esitatud ajalooliselt õiges järjekorras. Miks arvatakse, et teise Peetruse kirja autor on eeskujuna kasutanud Juuda kirja?

7.4. UUE TESTAMENDI ESHATOLOOGIA

Selles peatükis kõneldi et maailma lõpu ajal langevad kuu ja tähed maha ja maa põleb ja peaaegu kõik inimesed surevad ära nii kui päris maailma lõpu ajal peab sündimagi. Minu meelest maailma lõpu ajal pidi olema ka palju ingleid ja taeva sõjasalku pidi ka olema aga neid mitut karva hobuseid ja lohemadusid ja korpione ja halbu naisterahvaid ei oleks maailma lõpus sugugi tarvis olnud ja see peatiikk kõneles neist ilmaasjata.

Sakari Pälsi, "Mina olin veel väiksekene"

Jeesuse kuulutuses ja tegevuses jäi kõlama peagi saabuv uus ajastu. Paljud algkristlased keskendusid pärast Jeesuse ülestõusmist ja taevaminekut Jumala riigi ootamisele. Levis apokalüptiline kirjandus ja püüti tähele panna maailma lõpule viitavaid sündmusi. Apokalüptiliste teoste mõjust veel 2. sajandi alguses annab tunnistust fakt, et sel ajal kirjutatud Juuda kirjas tsiteeritakse 1. sajandil pKr laialt levinud apokalüptilisi teoseid – Moosese taevaminekut ja Eenoki raamatut.

Lõpuaegadega ja eriti inimese saatusega sellel perioodil tegelevaid mõttesuundi nimetatakse **eshatoloogiaks**. UT-s esitatud eshatoloogias võib märgata kristlaste aktiivse maailmalõpu ootuse kujunemist kindlaks lootuseks, et Jeesus Kristus tuleb taas.

PARUSIA JA SELLE VIIBIMINE

Mõiste *parusia* pärineb kreeka keelest ja tähendab valitseja saabumist, keda juubeldades tervitatakse. Algekristlaste keskel levinud *parusia* ootus seondus surnute ülesäratamisega ja Jeesus Kristuse taastulekuga kohtumõistjana. Eestikeelses tõlkes on seda sõna Piiblis edasi antud verbiga *tulema* või *taastulema*.

Aja möödudes oli üha raskem säilitada ootust, et lõpp saabub lähiajal. Seda seletati, et enne Issanda saabumist peavad toimuma veel mitmesugused lõpuaja sündmused, mis vapustavad maailma. Nende sündmustena kirjeldati loodusõnnetusi, sõdu, valeprohvetite ilmumist, inimeste ärataganemist usust. Neid märke püütakse küll jälgida, kuid ikkagi ei saa keegi teada Issanda tulemise täpset päeva. Kristlase ülesandeks ongi elada nii, et ta selle saabumiseks ükskõik mis päeval valmis oleks.

...Teile ei sünni teada aegu ega hetki, mis Isa omas meelevaldas on määranud.

Ap. 1:7

...Issanda päev tuleb nagu varas öösel.

1Te. 5:2

ERINEVAD RÕHUASETUSED

Nagu esimesed kristlased, ootas ka Paulus Jeesus Kristuse peatset tulemist. Seejuures ei rõhuta ta kindlat tähtaega, vaid seda, et uskujad saavad siis elama otseses ühenduse Issandaga. Tema käsitluses seisavad käesolev ja tulevikuline teadlikus pinges. Nii on ristimise läbi inimene võetud Issanda valitsuse alla, kuid kogu täiuslikkuses teostub uus elu siiski alles tulevases ülestõusmises.

Ka Markuse ja Matteuse evangeeliumidest kumab läbi pinge ühelt poolt vahetult eesseisva ja teiselt poolt tulevikulise Jumala riigi vahel. Luuka evangeeliumis aga on esindatud põhiliselt tulevikuline eshatoloogia. Selle järgi on Kristuse taastulemine nihutatud kaugele tulevikku, mida aga käesoleval hetkel asendab kirik, kes teostab ülemaailmset misjonit.

Erinevalt eelnenuist rõhutatakse Johannese evangeeliumis eshatoloogilise sündmuse olevikulisust. Mitte tulevases kohtus, vaid juba nüüd otsustatakse igavese hukatuse või igavese elu pärimise üle. Sellega saab lahenduse ka Kristuse tulemise ja viimase kohtu viibimise probleem, sest see kõik toimub juba olevikus.

Kes usub temasse, selle üle ei mõisteta kohut; aga kes ei usu, selle üle on juba kohus mõistetud...

Jh. 3:18

OTSUSTAVAD SÜNDMUSED

1. sajandi keskel pisut vaibunud lõpuaja ootus puhkes jälle seoses Jeruusalemma hävitamisega Juudi sõja ajal (70 pKr). Selles sündmuses nähti kindlat märki peatsest maailmalõpust. Jeruusalemma langemise järgi saab dateerida ka evangeeliumide vanust – Markuse evangeeliumis see veel ei kajastu, küll aga Luuka ja Matteuse evangeeliumis.

Sageli kujutati surnute ülestõusmist nii, et ülestõusnud surilinald enda ümbert ära heidavad.

El Greco "Apokalypsis" 17. sajandist.

Hilisemas arengus on rahva eshatoloogilisi ootusi õhutanud kristlaste tagakiusamine Rooma riigis. Esimene suurem tagakiusamine toimus keiser Nero ajal (64 pKr), mil kristlasi süüdistati Rooma süütamises. Tolleagsete

ohvrite hulka kuulus ilmselt ka apostel Peetrus. Teine tagakiusamine sai teoks keiser Domitianuse (81–96) ajal, millest on ajendatud UT ainsa prohvetiraamatu, **Johannese ilmutusraamatu** teke.

JOHANNESE ILMUTUS

Kõige ilmekamalt avalduvad kristlaste tagakiusamise tõttu tekkinud lõpuaja ootused Johannese ilmutusraamatus. See teos on tekkinud umbes aastal 90 pKr Väike-Aasias. Raamatu autor nimetab end Johanneseks, kuid stiililiste ja mõtlemise erinevuste tõttu tuleb seda kindlasti eristada Johannese evangeeliumi ja kirjade teoloogiast. Et autor on juut, seda kinnitab tema halb, heebrea mõjudest küllastunud kreeka keel.

Kogu Ilmutusraamat on tulvil peatse lõpu ootusi. Kohati esitab autor detailseid kirjeldusi taevastest sündmustest ja nende kajastustest maa peal. Võitlus hea ja kurja vahel kulmineerub Kristuse võitluses metsalisega, mis lõpeb tuhandeaastase rahuriigi kehtestamisega. Seejärel tuleb kohus maailma üle, kuri hävitatakse ja luuakse uus taevas ja uus maa.

Ilmutusraamatu autor julgustab tagakiusatavat kogudust Jumala ja Kristuse taevase valitsuse kirjeldamisega, mis hakkab kindlasti kehtima ka maa peal. Baabüloni languse kirjeldamisega tahetakse kogudusele näidata Rooma langemist. See pidi näitama kristlastele kohut nende ahistajate üle ja õhutama neid vastu pidama.

LÕPUAEGADE OOTUSED HILISEMAS AJALOOS

Katsumusterohked perioodid ajaloos on sageli kaasa toonud inimeste usulise teadvuse aktiveerumise. Loodetakse väljuda hädadest Jumala otsustava vahelesegamise läbi, mis silmapilkselt vabastaks inimesed kõigist probleemidest. Piiblis on koos VT Taanieli raamatuga selleks kõige sagedamini alust andnud Johannese ilmutusraamat. Fantaasiat rakendades on seal kirjeldatud sündmusi alati võimalik tuua kaasaega ja näha nendes lõpuajale viitavaid märke.

Näiteks nägid Venemaa vanausulised lõpuaja märke 17. sajandi kultusereformis. Vanausulised samastasid ametliku kiriku juhte ja tsaari metsalise või antikristusega. Kõikidel tõelistel usklikel soovitasid nad kurjadest jõududest haaratud maailma eest eraldatusse põgeneda. Lunastava ja puhastava

usuaktina hakkas tol ajal talupoegade hulgas levima enesepõletamine, mis pidi selle äärmusliku riituse sooritajatele tagama viimasel kohtupäeval õigeksmõistva otsuse.

Ilmutusraamatust ajendatud maailma lõpu ootusi on ajaloos sageli olnud. Üks suuremaid neist on olnud 1000. aasta paiku Lääne-Euroopas. Väiksemates gruppides on lõppu oodatud aga ka 20. sajandil.

...Alates 1668. aastast jäeti põllud ja kõik põllutööd hooletusse ning kui oli jõudnud kätte saatuslik 1669. aasta, mille lihavõtteõöl (või õöl vastu nelipühi) pidi kirjatundjate arvestuste järgi saabuma maailma lõpp, mil maapind pidi vankuma, päike ja kuu kustuma, tähed maa peale kukkuma ning tulejõed kõik elava neelama, valdas talurahvast üldine paanika ja näiteks Volgamaal jäeti majad maha ning mindi metsadesse ja kõrvenurkadesse. Ühed "jäid paastu", s.t surid näljasurma, teised tegid endale puusärgid, et heita nendesse enne viimsetpäeva...

Nikolai Nikol'ski, "Vene kiriku ajalugu"

LÕPUAJAD JA TÄNAPÄEVA INIMENE

Tänapäeva inimesel on tavaliselt kaduma läinud hirm viimse kohtupäeva ees ja selle ees, kas ta on Jumala ees õige. Seda asendavad hirm surma, haiguse, vanaduse, tuleviku, globaalprobleemide, poliitilise olukorra jms ees. Religioossed mõisted on asendunud ilmalikkudega. Nii pole näiteks eksistentiaalsete kirjanike Jean-Paul Sartre'i ja Albert Camus' järgi vaja inimestel oodata viimset kohut, vaid see teostub iga päev teiste inimeste kaudu.

Tõlgitsedes Johannese ilmutusraamatut ei tarvitse tänapäeva inimesel keskenduda Piibli kaasajast tingitud eshatoloogilistele piltidele. Tuumaks on seal sõnum Kristuse taastulekust kohtumõistjana ja päästjana. Raskuspunkt ei lange mitte täpsele ettekujutusele, kuidas Kristus tuleb, vaid sellele, et ta tuleb.

Püha Paulus teab öelda, et see surnute ülestõusmine leiab aset pasuna signaali peale. Ilmtingimata on seal vaja mitut pasunat, sest isegi kõuemürin ei kosta kaugemale kui kolm-neli ljööd. On kiisitud, kui palju pasunaid seal saab olema: teoloogid ei ole seda veel välja arvutanud; kuid küllap nad seda veel teevad.

Voltaire, "Filosoofiline sõnaraamat"

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID:

1. Nimeta ajaloost sündmusi või ajaperioode, millal on maailma lõppu oodatud?
2. Mida arvasid juudid ja mida hellenistid surmajärgsest elust?
3. Mis juhtub sinu meelest inimesega pärast tema surma?
4. Missugused kirikud või sektid Eestis pööravad Johannese ilmutusraamatule suurt tähelepanu?
5. Missugused ideed on kommunism Johannese ilmutusraamatust üle võtnud?

RÜHMATÖÖD JA ARUTLUSTEEMAD:

1. Missugustes sündmustes võiks tänapäeval näha maailma lõpu märke?
2. Kuidas võivad käituda maailma lõppu ootavad inimesed?

8. PIIBLI MÕJU ÜHISKONNALE JA KULTUURILE

On selge, et Piibli tähtsus eri rahvaste kultuuris sõltub vastava maa asupaigast, arengust ja üldisest kultuuritaustast. Mõnel maal, nagu Saksa- ja Eestimaal, on Piibilil olnud oluline mõju oma kirjakeele loomisele, mõnel pool, nagu näiteks Jaapanis, on see väikese huvigrupi raamat, üks paljudest tõlgetest. Samuti ei saa Piibli rolli võrrelda Eesti tänapäevases infoühiskonnas või 18. sajandil, mil Piibel võis olla ainsaks raamatuks peres.

Piibli rolli maailma kultuuriloos võime näha iga päev. See võib väljenduda näiteks vaimulikus muusikas, ka kujutavas kunstis on kasutatud palju Piibli motiive. See ei ole otsene mõju, kuid alus pärineb Piiblist.

Tänapäeval ei ole Piibel enamikule inimestest mõõdupuuks, mille abil hinnata maailma olukorda. Ometi on meie ühiskonna poolt omaks võetud normidest ja tavadest paljud pärit just sealt. Arenevas teaduslik-tehnilises kultuuris tundub sageli, et Piiblile on seal koht ainult muuseumides. Inimese olemusega seotud küsimustes pole aga Piibel oma aktuaalsust minetanud. Selle juurde on aegade jooksul pöördunud ja pöörduvad ka edaspidi inimesed ikka ja jälle.

Piibli mõjust eesti rahva igapäevaelule annavad tunnistust näiteks arvukad rahva seas levinud naljandid:

USA president aastal 1997, käsi Piiblil, ametivannet andmas.

Köstri ja kirikumõisa karjapoisid olnd karjas. Köstri poiss löönd kirikuõpetaja karjapoissi ühe korra. Too ütelnud:

"Pühas kirjas on öeldud: kes lööb mind ühe korra, sellele saab tagasi tasutud kolmevõrra!" ja löönd köstri karjapoissi kolm korda. Köstri poiss andis üheksa korda vastu ja nii tekkis väike lahing.

Köster ja kirikuõpetaja läinud mööda ja kirikuõpetaja küsis köstrilt: "Ei tea, mis need karjapoisid seal nõnda rassivad?"

Selle peale ütelnud köster: "Nad seletavad pühakirja, nii nagu see tegelikult on!"

Vändra, 20. sajandi algus

8.1. EESTIKEELSE PIIBLITÕLKE KUJUNEMISLUGU

*Kiri algab kirikust
rahvas algab raamatust...*
Hando Runnel

Esimese eestikeelse Piibli saamislugu vältas esimestest tõlkekatsetest trükitud pühakirjani ligikaudu kaks sajandit. Selle protsessiga käis paralleelselt kaasa kirjakeele loomine, muutmine ja täiendamine ning eestikeelse kirjavara tekkimine. Seda aega iseloomustab paljude väljapaistvate pastorite visa töö ja tulised vaidlused. Hoolimata poliitilistest segadustest ja sõdadest töötati ühe eesmärgi nimel – anda maarahvale omakeelne Piibel.

KATOLIKU KIRIKU AEG

Pärast eestlaste ristiusustamist tuli neile ka usu aluseid selgitada. Selleks pidid seda tööd tegevad preestrid ja mungad oskama veidigi maakeelt. Kuna ka katoliiklikul ajal (16. sajandi esimese pooleni) jutlustati maarahvale nende emakeeles, on tõenäoline, et ka sellel perioodil tõlgiti jutlustes kasutatavaid piiblitõlke eesti keelde. Arvatavasti levisid käsikirjadena pastorite hulgas 15.–16. sajandil eestikeelsed **katekismused**, kus selgitati usu põhitõdesid.

Vanima säilinud dokumendina eesti keelde tõlgitud piibliosadest on Kullamaa käsikiri aastaist 1524–1528. Sealses vakuraamatus on säilinud ilmselt ladina keelest tehtud Meie Isa palve tõlge:

Ysamede. ken szynna olle(t) taywas. po(h)utut on szynnu nymmy. tulkut szynnu rikus...

ESIMESED EESTIKEELSED VAIMULIKUD TRÜKISED

Andmed esimestest eestikeelsetest vaimulikest raamatutest (mis on ka vanimad eestikeelsed raamatud üldse) pärinevad 1525. aastast, kui Lüübekis konfiskeeriti vaaditais luterlikke raamatuid. Nende hulgas oli ka eestikeelseid. Vanim säilinud raamat on aga 1535. aastast pärinev **Wanradt-Koelli** katekismus. M. Lutheri katekismus tõlgiti eesti keelde 1554. aastal. Kõik need raamatud on sisaldanud üksikute piiblisalmide tõlkeid eesti keelde.

16. sajandi lõpust on teateid jesuiitide tegevusest eestikeelse kirjavara tõlkimisel Tartus (1583–1625). Teadaolevatel andmetel valmis seal 1585. aastal eestikeelne katekismus, kuid sellest pole ühtegi eksemplari säilinud.

HANS SUSI KÄSIKIRI JA SELLE LEVIK

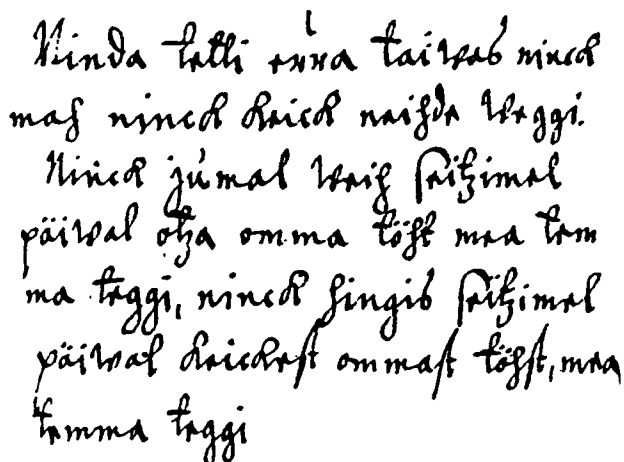
16. sajandi keskel tehti eestlasest koolipoisile **Hans Susile** ülesandeks tõlkida eesti keelde Lauluraamat, jutlustamisel kasutatavad piiblitekstid ja mõningaid muid Piibli osi. Tema käsikiri on läinud kaduma, kuid võib eeldada, et see oli ümberkirjutustena laialt levinud. See omas tugevat mõju 16. ja 17. sajandil trükitud nii põhja- kui lõunaeesti-murdelistele vaimulikele teostele, kus Piibli lõikude tõlgete eeskujuks võeti H. Susi käsikiri. Nii näiteks pärinevad 17. sajandi esimesel poolel Heinrich Stahli poolt väljaantud käsiraamatus toodud mitmete piibliosade tõlked H. Susilt. H. Stahli kirjaviis sai järgnevatele tõlkekatsetele keelenormiks.

Kolmsada aastat tagasi:

*Istus mees mustas mantlis,
nägu süinge, mõte süngem.
Ümberringi paksud kirjad,
kiri paks tal endal ees, –
kirjutas hanesulega...*

*Küllap seegi mantlimees
andis oma ajale,
mida aeg see tarvitses.
Andis hirmu, andis armu,
andis mida'i mõelnudki:
andis keele, andis kirja,
vedas vaod, tõmbas teed,
mida mööda teised tulid.*

Friedebert Tuglas, "Tuhat aastat", 1927

Kõinda latti rüna tairseb nined
 maš nined hoided naidja kaggi.
 Nined jumal kaid paitjimal
 päisval oja omma koft ma tom
 ma kaggi, nined jingib paitjimal
 päisval hoidest omma koft, ma
 kamma kaggi

17. sajandi keskel oli eestikeelne piiblitõlge olemas, ehkki seda trükki anda ei õnnestunud.

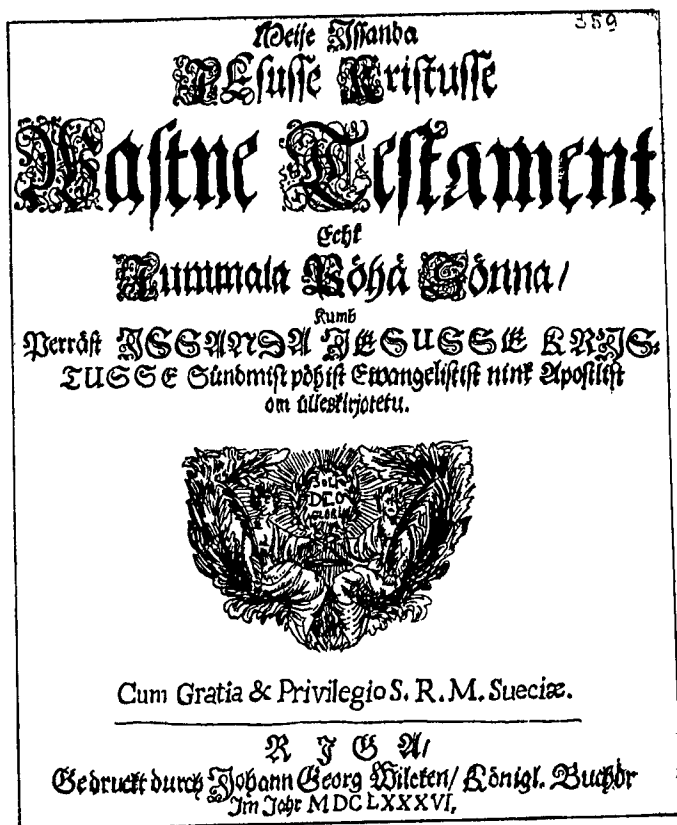
J.Gutsleffi osaliselt säilinud käsikiri Tartu kirjandusmuuseumis.

JÄRGNEVAD TÕLKEKATSED

17. sajandi keskel elavnes taas töö Piibli tõlkimisel. Esmalt püüti tõlkida kollektiivselt, iga pastor teatud osa, mis seejärel ühtlustati. See töö, nagu hiljem enamik kollektiivseid üritusi, nurjus katku, toimetamise venimise ja kohaliku aadli toetuse puudumise tõttu.

Edukamad olid üksiküritajad. Johann Gutsleff tõlkis Piibli lõunaesti murdesse, Heinrich Göseken põhjaesti murdesse. Õnnetuseks aga suri J. Gutsleff 1657. aastal katku. Osa tema poolt lõunaesti murdesse tõlgitud Piibli käsikirjast asub praegu Tartu Kirjandusmuuseumis.

H. Gösekeni käsikirja asuti Tallinnas põhjalikult redigeerima ja ühtlustama. Esialgu oli plaan anda välja UT. Tõlke toimetamine aga venis ning osa käsikirja hävis tulekahjus. Siiski loodeti 1684. aasta lõpul UT trükki anda: lepiti juba kokku trükkaliga ja telliti vajalik paber. Viimasel silmapilgul aga tõstatati taas nõue tõlke põhjalikust redigeerimisest. Seejärel kandus tõlkimise raskuspunkt Tallinnast Lõuna-Eestisse.

Tähtsaks vaheetapiks Piibli saumisel oli 1686. aastal ilmunud *Wastne Testament*.

WASTNE TESTAMENT

Kiriklikult oli Eestimaa Rootsi ülemvõimu ajal jagatud kaheks: Põhja-Eesti allus Tallinna piiskopile, Lõuna-Eesti Liivimaa superintendendile, kes asus Riias. Kui 17. sajandi teisel poolel sai kogu Liivimaa superintendendiks Johann Fischer, hakkas ta tegema aktiivset organiseerimistööd eesti- ja lätikeelse Piibli väljaandmiseks (Läti keeles ilmus UT 1685, Piibel 1689). Ta nõutas Rootsi kuningalt loa ja 1686. aastal ilmus põhiliselt isa ja poja, Andreas ja Adrian Virginiuse tõlgitud "Meiße Issanda Jeesusse Kristusse Wastne Testament" trükiarvuga 500 eksemplari.

Tõlgitud oli kreekakeelsest algtekstist lõunaeesti murdesse. Keeleliselt oli see ladusam kui samaaegsed Põhja-Eestis valminud käsikirjad. Märgata oli kirjaviisi lihtsustamise ja pärisnimede eestistamise tendentsi. Näiteks kandis Johannese ilmutusraamat seal nime "Jahni Awwaldamine".

UT PÕHJAEESTI MURDES

J. Fischer hakkas juhtima ka põhjaeesti-murdelise UT väljaandmist. Ta organiseeris piiblitõlke konverentse, kus pörkusid kahe erineva tõlkeviisi pooldajate arvamused. Ühel pool seisis kreeka algtekstist lähtuvad ja vana kirjakeele maakeelele lähedasemaks muutmist pooldavad Lõuna-Eesti saadikud, kes toetasid Bengt Gottfried Forseliuse keeleuendusit. Teisel pool olid konservatiivsemad põhjaeestlased, kes nägid viga valesti ja lohakalt kõnelevas maarahvas ning tuginesid enam M. Lutheri saksakeelsele tõlkele. Seda konflikti keele reformimise alal iseloomustab hästi ühe toleaege Põhja-Eesti praosti ütlus:

...on solvav vanadele pastoritele, kes nii kaua on eesti keeles jutlustanud, kui noor üliõpilane Forselius hakkab eesti keelt parandama talupoegade vale ja lohaka häälduse järgi.

Tööd segasid ka Rootsi kuninga Karl XI vastuolulised korraldused, mis UT väljaandmise õiguse kord Tallinna konsistoriumile ja siis jälle liivimaa-lastele andis ning tõlkimise juhiseid pidevalt muutis. 1700. aastal puhkenud Põhjasõda ei tõmmanud küll kriipsu UT väljaandmisele, kuid segaduste tõttu jäi alati otsustav samm astumata. Alles 1715. a ilmus Tallinnas UT põhjaeesti murdes tiraažiga 400 eksemplari.

ESIMENE PIIBEL

18. sajandi algupoolel hakkasid paljude Eestimaa pastorite hulgas levima pietistlikud ideed. Peale inimeste vagaduse ja isikliku suhte Jumalaga pidasid pietistid tähtsaks ka lugemisostkust, et inimesed saaksid Piibli lugemise kaudu jõuda oma elu muutmisele pühakirja vaimus. Nende ideede levimisel oli suur tähtsus, sest hakati üha tõsisemalt mõtlema terve Piibli väljaandmisele.

Tähtsaimaks tõlkijaks kujunes Jüri kirikuõpetaja **Anton Thor Helle**. Töö

Esimese eestikeelse Piibli 250. aastapäeva tähistav monument Jüri kirikuaias.

ei olnud kerge, sest puudusid vastavad eestikeelsed oskussõnad. Vajalike väljendite otsimiseks pidi A. Thor Helle neid küladest murde- ja rahvakeele sõnade seast otsimas käima. Käsikiri valmis 1736. aastal, kuid väljaandmiseks puudus raha. Korjanduste ja laenudega suudeti vajalik kapital siiski koguda. Suur tähtsus oli siin vennastekoguduse juhi krahv Zinzendorfi ja seda liikumist pooldavate mõisnike rahalisel toetusel.

1739. aastal ilmus viimaks "Piibli Ramat / se on keik Jummal Sanna..." trükiarvuga 6015. Suurt huvi ja nõudlust omakeelse pühakirja järele väljendab tõsiasi, et juba esimese kolme aastaga müüdi neid ligi 2500 eksemplari. Tänu heatasemelisele tõlkele põhineb sellel piiblitõlkel üle kahekümne erinevatel aegadel ilmunud piibliväljaande (viimane 1948. a Helsingis).

1739. aasta Piibel tõlgiti põhjaeesti murdesse. Oli küll plaan püüda tõlkes sünteesida lõuna- ja põhjaeesti murre ühiseks keeleks, kuid sellest ei tulnud midagi välja. Piibli ilmutamisega hakkas põhjaeesti murre kujunema kogu Eestile ühise kirjaviisi aluseks.

Agga keigel ma-ilmal olli üks kele-murre ja ühhesuggused sannad. Ja se sündis kui nemmad homiko poolt tee peäle läksid, siis leidsid nemmad orgo Sineari maalt, ja jäid senna ellama. Ja nemmad ütlesid teine teise wasto: Et

tehkem nüüid teilis-kiwwa ja polletagem neid öiete. Siis olli neile se teilis-kiwwi kiwwiks ja mäe-vaik olli neile soueks. Ja nemmad ütlesid: Et ehhitagem nüüid ülles ennestele ühhe linna ja torni, ja temma otsa liggi taewast, ja tehkem ennestele nimme, et meid laiale ei pilluta keige se Ma peäle.

1Mo. 11:1–4 1739. aasta Piiblist

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID:

1. Loetle kõik eesti keeles ilmunud erinevad VT ja UT tõlked?
2. Mis takistas kõige enam eestikeelse Piibli ilmumist 17.–18. sajandi vahetusel?
3. Mis tingis eestikeelse Piibli vajalikkuse?
4. Mis võib olla põhjuseks, et tõlked valmisid enamasti üksikisikute tööna ja kollektiivsed katsed takerdusid?
5. Kust tuleb raha tänapäevaste eestikeelsete Piiblite väljaandmiseks?

RÜHMATÖÖD JA ARUTLUSTEEMAD:

1. Mis oli peamiseks põhjuseks, et eestikeelne Piibel ilmus soomekeelsest 97 aastat hiljem? Aga venekeelsest 136 aastat varem?
2. Võrrelge 1739. aasta Piiblist toodud lõiku Paabeli torni ehitamisest (1Mo. 11:1–4) 1997. aastal ilmunuga? Mis suunas on tõlge muutunud?

8.2. PIIBEL JA ÜHISKOND

Aegade jooksul on Piibli roll maailma ühiskondade ja kultuuri mõjutajana olnud nii erinev, et kogu maailma hõlmavaid üldistusi esitada on võimatu. Veidi kergem on sellest rääkida ainult Euroopat silmas pidades, kuid ka siin tuleb arvestada, et sõltuvalt ajastust on ta tähtsus avaldunud erinevates vormides. Samuti tuleb märkida, et sageli on olnud Piibli mõju ühiskonnale kaudne – läbi kiriku õpetuse, liturgia, rahva seas levinud uskumuste või filosoofia.

PIIBEL JULGUSTAJANA JA LOHUTAJANA

Algkristlaste hulgas levinud pühade raamatute käsikirjad ei olnud veel koondatud Piiblisse, kui neid tabasid tagakiusamislained Rooma ametivõimude poolt. Raskes olukorras juhatasid neid kogudusi pühad kirjad, mis andsid jõudu ka surma palge ees oma vaadetele truuks jääda ja oma usku mitte salata. Usu kõrgemaks pidamine isiklikust elust ja selle nimel kannatamine sai algkristlastele inimese tõelise väärtuse väljendajaks ja mõõdupuuks.

Kristlaste katsumustest nende usu pärast räägitakse mitmetes hilisemates Piibli kirjades. Eeskujuks said apostlid, kelle elu ja usu nimel üleelatud kannatused nii UT kui ka paljude teiste laialt levinud legendide kaudu kogudusteni jõudsid.

Kui aga juht peale käis ja ütles: "Vannu ja ma lasen sind vabaks; sajata Kristust," vastas Polükarpos: "Kaheksakümmend ja kuus aastat teenin ma teda, ja ta ei ole mulle midagi ülekohtu teinud; ja kuidas saaksin teotada oma kuningat, oma lunastajat?"

Püha Polükarpose martüürium IX:3 2. sajandist

PIIBEL KUI ÜHISKONDLIKU ELU MÕJUTAJA

Rooma riigi hävingu järel sai uue ühiskonna oluliseks mõjutajaks kristliku kiriku kaudu ka Piibel. Igapäevases elus avaldus see näiteks rahva hulgas levinud ja teisedatud piiblilugudes või lauludes, aga ka inimeste omavahelistes suhetes, kus võeti eeskju piiblilugudest. Hilisemas ajaloos on Piibel mitmetes maades olnud kirjakeele kujundajaks ja andnud tõuke rahvahariduse tekkeks.

Piibli mõjul sai valdavaks seitsmepäevane nädal, kus puhkepäevaks kujunes juutluses levinud laupäeva asemel pühapäev, Jeesuse ülestõusmise päev. Olulisteks tähtpäevadeks said ka Piibli pühad: jõulud, ülestõusmis- ehk lihavõttepühad, taevaminemispüha ja nelipühad. Võeti kasutusele ka uus ajaarvamine, mille lõi Dionysius Exiguus 6. sajandil ja mille alguspunktiks on Jeesuse oletatav sünniaasta.

Koos ristiusu vastuvõtmisega hakkasid levima ka Piiblist pärinevad inimeste eesnimed, mis mugandati kohalikele oludele. Nii sai Eestis oludes Jakoobusest Jaagup, Bartolomeusest Pärt, Eliisabethist Liispet. Eestis hästi kodunenud nimedest kuuluvad nende hulka veel Toomas, Andres, Lea, Maria ja paljud teised.

Piibli mõjul teisesid ka inimsuhted ja ühiskonna seadused. Paranes naiste ja laste õiguslik seisund. Ehkki mehe ja naise võrdõiguslikkuseni jõudmiseks tuli käia pikk teekond, on see 20. sajandiks paljudes maades saavutatud. Piibel, mis rõhutas inimeste võrdsust Jumala ees, lammutas sisemised tõkked ja rajas selle läbi tee orjuse kaotamisele. Ka üks suurimaid rassismivastase võitluse juhte, pastor Martin Luther King, toetus oma argumentides Piiblile.

PIIBEL ELU KESKPUNKTIS

Piibli lugemine oli keskajal vaid väheste inimeste eesõiguseks. Eelkõige kuulusid väljavalitute hulka vaimulikud ja mungad. Piibli piiratud leviku tõttu ei saanud juttugi olla tema otsesest mõjust inimkonnale. Seda enam mõjus ta aga kiriku õpetuse kaudu, kuid ka mitmesuguste rändjutlustajate ja rahva seas liikuvate legendide kaudu. Piibli vahendamisel tegid suurt tööd mitmesugused mungaordud. Mitmed kloostrid kujunesid keskajal kunsti ja teaduse keskusteks. Paljudes kloostrites hakati rajama haigetele hospidale. Seda ajendas Piiblist võetud lugu halastajast samaarlasest, kes aitas röövlite kallaletungi ohvriks langenud teekäijat (Lk. 10:30–35).

Samal ajal iseloomustab keskaega ka pidev võitlus ainuõiguse eest Piiblit tõlgendada. Piiblile tuginedes leiti häid argumente sõdade alustamiseks, inimeste rõhumiseks, vabamõtlemise piiramiseks ja isiklike ambitsioonide rahuldamiseks. Lisaks sellele võis kontekstist väljarebitud piiblightsitaat olla ajendiks anarhiat soosivale mässule või maailmalõpu ootustele, mis laialdast segadust külvasid.

UUSAEGNE MURRANG

Valgustusaegne inimese tõstmine maailma keskmesse põhines Piiblist võetud ideel inimese jumalanäolisusest ja inimesest kui maailma valitsejast. Inimest idealiseerides arvati, et inimese jumalasarناسus peab avalduma eelkõige tema tegevuses maailma juhi ja korraldajana. Kiire tehniline areng võimaldas majandusedu ja tekkis illusioon, et inimlike jõududega on tulevikus võimalik saavutada ideaalühiskonda.

Jumal kaugenese inimese igapäevaelu sfäärist. Teaduse kiire areng näis andvat ammendavad vastused küsimustele universumi ja inimese tekkest. Piiblit nähti eelkõige inimliku raamatuna, millest süstemaatilisel uurimisel palju huvitavaid teadmisi leida võib.

Tõepoolest peame tunnistama, et kanged vaimulikud katkud meie rahvast läbi käivad... Nende katkude nimed on u m b u s k, mis ennast teaduse nime alla paneb ja ommeti teadusest midagi ei tea...

Jakob Hurda (1839–1907) jutlusest

20. sajandil asetleidnud sotsialistlike revolutsioonide tulemusena kehtestatud ateistlikud režiimid ei saanud läbi ilma piibellike mõjudeta. Näiteks sisaldas esimene Nõukogude Liidu konstitutsioon sõna-sõnalt Piiblist võetud põhimõtte:

...kes ei taha tööd teha, ärgu ka söögu.

2Te. 3:10

Ka Nõukogude Liidus propageeritud "Kommunismiehitaja moraalikodeks" järgis mitmes asjas VT kümmet käsku.

PIIBEL JA KIRIK

Kristlikkudele kirikutele on Piibel suurimaks autoriteediks nii usulistes kui ka õpetuslikes küsimustes. Piibli tõlgendused erinevates kirikutes aga ei kattu. Osa kirikuid peab Piiblit täielikult jumalikuks teoseks ja teeb selle oma liikmetele mõõndusteta kohustuslikuks, osa näeb Piiblis ka inimeste tööd, mis on sõltuv kirjutaja kaasajast. Kirik on sellisel juhul küll pühakirjast sõltuv, kuid arvestada tuleb ka kiriklikku traditsiooni ja kaasaja nõudeid.

Piibli otsene mõju kirikutele ilmneb kõige paremini igal pühapäeval peetavatel jumalateenistustel. Piiblist või selle temaatikast on pärit paljud seal lauldavad laulud, jutlus on üles ehitatud Piibli kirjakohtadele, kogu kirikuaasta koos oma pühadega meenutab UT sündmusi jne. Ka kiriku väline osa, arhitektuur ja seal leiduvad kunstiteosed on sageli seotud Piibli teemadega.

PIIBEL JA TÄNAPÄEVA INIMENE

Hoolimata tehnilisest progressist ja elatustaseme tõusust on tänapäeva inimene silmitsi tõsiste probleemidega: kuhugi ei ole kadunud sõjad, sagedased terroriaktid mitmetes Euroopa ja Ameerika linnades, näljahädad ja epideemiad Aafrikas. Traditsioonilised reguleerimismehhanismid on osutunud

jõuetuks. Paljud inimesed mõtisklevad maailma olukorra üle ja püüavad seal oma kohta määratleda.

Tänapäeva inimene tahab probleemidele saada otseseid ja konkreetseid vastuseid. Kuna Piiblile sellisel viisil läheneda ei saa, on tema tähtsus paljude jaoks maailma seletamisel ja enese olukorra mõistmisel kahanenud nullilähedaseks. Et jõuda Piibliga taas viljakasse dialoogi, peaks inimene loobuma selle üks-ühesest tõlgendamisest ja asuma küsija positsioonilt kuulaja rolli. See nõuab aega ja süvenemist, kuid annab võimaluse Piibli mõtete jõudmiseks tänapäeva ühiskonda.

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID:

1. Loetle meie igapäevaelu tavasid ja reegleid, mis on pärit Piiblist.
2. Miks on Piibli puhul tegemist enamasti kaudse mõjuga?
3. Miks leiavad tänapäeval hulgaliselt järgimist mitmesugused Piibli abil põhjendatud imelikud nõuded: valmistumine maailmalõpuks, toitumiskeelud, keeldumine meditsiiniabist jne?
4. Missugune võiks olla Piibli roll tänapäeva Eesti ühiskonnas?
5. Mis takistab tänapäeva inimesel pidamast Piiblit autoriteediks maistes küsimustes?

RÜHMATÖÖD JA ARUTLUSTEEMAD:

1. Loe 1Mo. 1:26–31. Kas seal väljendatud mõtet saab kasutada inimese kui looduse absoluutse isanda kinnituseks?
2. Tehke kindlaks, mitmel protsendil teie klassist on Piiblist pärinevad eesnimed.

8.3. PIIBEL KUNSTI INSPIREERIJANA

Inimeste usulised elamused nõudsid väljundit. Need olid liiga võimsad, et jääda ainult ühe inimese sisse. Vastavalt inimese oskustele võisid need avalduda rahvalauludes või muusikalistes suurteostes, puust nikerdatud ristic või monumentaalses freskos, lastele ümberjutustatud piibliloos või mitmeosalises kirjandusteoses. Kõikides nimetatud loometöödes on inimeste mõjutajaks ja inspireerijaks olnud Piibel.

KUJUTAV KUNST

VT vaenulikkus kujutava kunsti vastu ei suutnud takistada hellenistliku kultuuriga kaasnevat pildi- ja skulptuurirohkuse sisseimbustumist ka ristiusku. Seda tõestavad juba esimese Kristuse-järgse sajandi lõpust pärinevad joonistused ja maalid, mis on leitud algkristlaste salajastest kogunemiskohtadest Rooma katakombidest (maa-alustest matmispaikadest).

Toimusid teravad vaidlused selle üle, kas lubada Piibli tegelasi pildidel kujutada. Peale jäi seisukoht, et teine käsk, millega keelati teha enesele kuju või pilti, kehtis üksnes VT ajal. Kristuse maa peale tulles võttis Jumal meeltega tajutava kuju ning sai kirjeldatavaks. Järelikult toimub ka kunsti kaudu evangeeliumi kuulutamine ning jumaliku inspiratsiooni ajal sündinud teoste kaudu võib Jumal end väljendada. Sellest hoolimata on ka hilisemas kiriku ajaloos seda käsitletud üleastumisena ning sellega on kaasnenud piltide purustamine ja rüüstamine.

Loomulikult sõltub iga loodud kunstiteos ka oma ajast, millele lisandub autori isiklik nägemus. Erinevad ju klassitsistlikult maalitud rangelt ülevad piiblistseenid Vincent van Gogh'i vabalt voogavast värvikäsitlusest ning need omakorda Salvador Dali filigraanse tehnikaga joonistustest.

Ilma kujutava kunstita oleks meie ettekujutus ja religioosne tunne võrreldamatult vaesem.

IKOONID JA NENDE TÄHENDUS

Eriti oluliseks muutus kujutav kunst ida kirikutes, kus religioossed pildid, **ikoonid**, omandasid jumalateenistustel ja palvustel suure tähenduse. Ikoonidega täideti kirikuid, neid kanti pidulikes rongkäikudes ja neilt oodati imetegusid. Mitmel puhul üritasid valitsejad neid ära keelata ja kirikutest välja viia, kuid rahva armastus ikoonide vastu jäi peale.

Tavaliselt kujutati ikoonidel mõnd Piibli tegelast, piiblistseeni, pühakuid või stseene pühakute elust. Inimesi ei kujutatud mitte indiviidide, vaid tüüpidenä, mistõttu on paljud ikoonid üksteisega sarnased.

Ikoonide ülesandeks on luua kokkupuutepind inimliku ja taevase maailma vahel. Seepärast on kõik figuurid ikoonidel suunatud vaataja poole. Tähtsamaid isikuid on sageli kujutatud suurematena, et kirjeldada taeva hierarhilist korda. Erinevate sündmuste üheaegse kujutamise näidatakse aja ja põhjuslike seoste kadumist kontaktis taevaga.

Marc Chagalli nägemus Jeesuse ristisurmast ja sellega seotud inimeste kannatustest hilisemas ajaloos.

Vanas kirikus oli ikoonimaalimine munkade võis askeetlikult elavate inimeste eesõigus, maalimisele eelnes palve ja paastumine. Arvati, et nii valminud tööd on sündinud jumaliku inspiratsiooni ajal ning seetõttu jäid need enamasti anonüümseks. Tänapäeval on ikoonimaal muutunud paljudes maades laialdaseks hobiks.

Mida ajalooline jutustus edastab meie kõrvadele, seda vahendab pilt ilma sõnadeta.

Kirikuisa Basileios Suur (330–379)

ARHITEKTUUR

Kogu kirikuehitus sõltus otseselt sümbolsetest tähendustest. Selleks on näiteks idakirikute taevavõlvi kujutav kuppel või lääne keskaegsete kirikute ristikujuline põhiplaan. Kõrged ristiga tornid viitavad inimese seosele taevaga, väiksemate tornide arv võib sümboliseerida mõnd olulist arvu Piiblist või kiriku õpetusest: 7 sakramenti, 4 evangelisti, 12 apostlit jne.

MUUSIKA

Piiblist on võetud laulutekste juba VT aegadel, mil mitmete psalmide laulmine kuulus templiliturgiasse. Nende laulmise võtsid üle ka algkristlased. Aegamööda hakati laulma ka Kristust ülistavaid hümne. UT-s on sellise hümnina näiteks Fi. 2:6–11.

Varakeskajal levis kirikutes laialdaselt gregoriaanlike koraalide laulmine, mida esitati ühehäälselt instrumentaalsaateta. Mitmehäälsuse arenedes kujunesid neist suuremate vaimulike heliteoste olulised osad.

Kirikumuusika arenes jõudsalt ka pärast reformatsiooni. Üheks tuntuimaks loojaks oli Johann Sebastian Bach (1685–1750). Tema Piibli teemadel loodud suurteosed, passioonid ja oratooriumid väljendavad muusikaliselt kogu Kristuse kannatuse dramaatikat ja ülestõusmise ülevust.

Eesti muusikutest on vaimuliku muusika suurvormide loojatest tuntud Rudolf Tobias (1873–1918). Tänapäeva heliloojatest on maailmas hästi tuntud Arvo Pärdi (s 1935) looming, kes on oma vokaalteostes kasutanud ladinakeelseid liturgia- ja piiblitekste. Noorema põlve heliloojatest on vaimulikku muusikat kirjutanud Urmas Sisask (s 1960).

Kristuse sündimine — Jõulud

PÜHA ÖÖ

Omal viisil

Pü - ha öö, õn - nis - tud öö!

Kõik on maas ra - hu sees.

Joo - sep val - vab ja Ma - ri - al

sääl hin - gab lap - su - ke

põl - ve - de pääl. Ma - ga,

pa - tus - te rõõm!

Ma - ga, pa - tus - te rõõm!

Saksa helilooja Franz Xaver Guberi "Püha ööd" lauldakse jõulude ajal enamikus kirikutes.

Piibel ei inspireeri mitte üksnes klassikalist heliloomingut. Ka paljudes eesti rahvalauludes kajastuvad Piibli motiivid. Mitmeid nendest on kogunud ja töödeldud Cyrillus Kreek (1889–1962).

Käesoleva sajandi teisel poolel on Piibel aluseks olnud popmuusikas. Tuntuim on Andrew L. Weberi rockooper "Jesus Christ superstar", mida ka Eestis on lavastatud.

KIRJANDUS

Et Piiblit tervikuna võib vaadelda ulatusliku kirjandusteosena, on tema mõju kirjandusele olnud tajutav kõikidel ajastutel. Kuna Piiblis on valdav sündmuste ilustamata esitamine, sai see lähenemisviisiks ka Piiblist inspireeritud autoritele. Juba varakristlike autorite mõtted on keskendunud Piibli teemadele. Nii on see näiteks Augustinusega, kes "Pihtimustes" hindab oma senist elu ümber pühakirjast lähtudes.

Ka hilisemas ajaloos ei ole Piibel lakanud mõjutamast kirjandust. Näiteks kirjeldab vararenessansi poet Dante Alighieri "Jumalikus komöödias" oma nägemusi põrgust, puhastustulest ja paradiisist. 19. sajandi vene kirjanikud Fjodor Dostojevski ja Lev Tolstoi otsivad oma teostes vastuseid Piibli põhiküsimustele. Seejuures ei ole Piibel mõjutanud mitte ainult kristlikke kirjanikke: Piiblit on väga kõrgelt hinnanud näiteks hinduistlik ühiskonnategele, filosoof ja kirjanik Mahatma Gandhi.

20. sajandil on Piibli teemasid käsitlenud Thomas Mann, kelle neljaosaline romaan "Joosep ja tema vennad" on märkimisväärne teos maailmakirjanduses. Tuntud on ka John Steinbecki, Pär Lagerkvisti, Mihhail Bulgakovi, Šolem Aši ja Nikos Kazantzakise piibliteemalised teosed.

Eesti kirjanduse esimesteks teosteks olid kristliku usu ja Piibli seletamiseks mõeldud vaimulikud raamatud. 20. sajandil on piibliteemaatikat viljelnud Anton Hansen Tammsaare, kelle näidend "Juudit" põhineb samanimelisel VT apokrüüfil. Hoolimata oma kriitilisest suhtumisest kirikusse on usuprobleemid tähtsal kohal ka tema suurromaanis "Tõde ja õigus". Piibliteemasid käsitleb otseselt Ain Kalmus, näiteks romaanides "Prohvet", "Tulised vankrid" ja "Juudas". Mitmeid märke Piibli mõjust leidub ka August Gailiti, Karl Rumori, Uku Masingu ja paljude teiste ilukirjanduslikus loomingus.

"See on Laatsaruse ülesäratamisest kõik," sosistas neiu järsult ja karmilt ja jäi kõrvale pöördudes liikumatult seisma, nagu ei julgeks ta häbi pärast silmi Raskolnikovile tõsta. Ta keha värisemine kestis alles edasi. Küünlajupp oli juba ammugi kustumisel ja valgustas tumedalt selles keivas toas mõrtsukat ja liiderlikku naist, kes olid imelikult kokku juhtunud igavese raamatu lugemisel.

Fjodor Dostojevski, "Kuritöö ja karistus"

*Jeesuse elu kujutamine filmilindil ei ole tänapäeval enam haruldus.
Kaader Pier Paolo Pasolini filmist "Matteuse evangeelium".*

TEATER JA FILMIKUNST

Selsamal talvel tehti keset Riiat väga hästi korraldatud prohvetimäng, et paganad, usku silmaga näinud, õpiksid tundma ristiusu algeid. Selle mängu sisu seletati tõlgi kaudu väga hoolikalt niihästi vastristituile kui ka paganaile, kes juures olid. Kui aga Kiideoni sõjariistus mehed võitlesid vilistitega, hakkasid paganad, kartes, et nad tapetakse, põgenema, kuid kutsuti ettevaatlikult tagasi.

Henriku Liivimaa kroonika: IX, 14

See Liivimaa kroonikas toodud teade on esmakordne viide näitemängu etendamisele Baltimaades. Euroopas sai selline piiblitlugude ja pühakulegendide esitamine alguse juba varasest keskajast. Hiljem on ka Tartus tegutsenud jesuiidid esitanud näitemänge eesmärgiga selgitada näitlikult mõningaid usutõdesid.

Kiriklik draama sai alguse kristlikust jumalateenistusest ning eeskätt ülestõusmispühade jumalateenistusest. Vaimulikust rituaalist arenes ulatuslik vaatemäng Kristuse elust, mis kanti ette kogu kirikuhoonet kasutades.

Kohalikule keelele üleminekuga ja etenduse viimisega kirikust väljapoole pandi alus rahvuslikele teatritele. Laienes ka esitatavate stseenide temaatika, seni etendati vaid lugu Jeesuse tühja haua leidmisest. Selle kõrval said eelistatumateks teemadeks lood Kristuse elust, lugu Noa laevast, Joonast ja suurest kalast, Taanielist lõvikoopas ning Simsonist ja Deliliast. On kokku arvatud, et ainuüksi Estri raamatust on tehtud üle 150 lavalise töötluse. Piibellik temaatika ei ole teatrilavadelt kadunud tänaseni.

Piibel on leidnud tee ka filmikunsti. Hulgaliselt on loodud Piibli kaasaega kujutavaid filme, millel on peamiselt õppeotstarve. Ei puudu aga ka sügavama analüüsiga kunstilised filmid, nagu Pier Paolo Pasolini "Matteuse evangeelium".

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID:

1. Kuidas õigustada kujutavat kunsti teise käsu valguses (2 Mo. 20:4–5)?

2. Nimeta kirjanikke, kes oma loomingus on kasutanud stseene Piiblist või religioossete motiive.

3. Loetle erinevates žanrides vaimulikke laule, mida tead.

4. Kas Jeesuse kujutamine näidendis või filmis võib kedagi solvata?

5. Mis võib veel peale Piibli inspireerida inimest vaimulikule loominguks?

RÜHMATÖÖD JA ARUTLUSTEEMAD:

1. Missuguse evangeeliumi võtaksid Jeesuse elu kujutava filmi stsenaariumi aluseks? Miks?

2. Missuguseid erinevusi võib täheldada lääne ja ida religioosse maali traditsioonis?

9. DOGMAATIKA ALUSED

Sõnal "dogmaatiline" on eesti keeles negatiivne tähendusvarjund ja enamasti mõistetakse selle all jäika ja kitsarinnalist mõtlemist. Selles tähenduses rakendati ateistlikus propagandas mõistet "dogmaatiline" kristliku mõtlemise kohta üldse. Käesolevas õpikus märgib dogmaatika teoloogia üht osa, mis tegeleb kiriku õpetusega. Kuna dogmaatika püüab kokku võtta Piibli

Kristliku õpetuse väljakujunemisel on oluline osa kirikuisa Aurelius Augustinusel.

Osa Sandro Botticelli freskost 15. sajandist.

sõnumi ja tegeleb ristiusu põhimõistetega, nagu Jumal, Jeesus Kristus, Pühakiri, loomine, ilmutus, usk jt, on tema ülesandeks see ka kaasajale arusaadavalt esitada.

Mõiste "dogma" tähendas algselt käsku või juriidilist korraldust, hilisemal ajal ka filosoofilist õpetust. Kristluses hakati kokkuvõtvaid õpetuslauseid – dogmasid – kujundama õpetuse puhtuse kaitseks. Olulise eelduse selleks andis UT kaanoni teke, mis andis dogma formeerimiseks vajalikud eeldused: dogma ei tohtinud olla vastuolus pühakirjaga ja vastav pärimus pidi olema jälgitav algkirikust alates. Niiviisi loodud dogmad said kirikutele kohustuslikuks.

Kindlaks kaitseks kristliku usu moonutamise vastu kujunesid ka usutunnistused, milles toodi kokkuvõtlikult välja kiriku arusaamad Jumalast ja lunastusest. Tuntumad nendest on 2. sajandil tekkinud **apostlik usutunnistus** ja 325. aastal **Nikaia** kirikukogul vastuvõetud **usutunnistus**, mida hiljem täiendati.

Uute dogmade loomine erinevates kirikutes on kestnud tänapäevani. Need ei ole kõigile ühised, kuid esimeste sajandite jooksul moodustatud dogmasid Jumala kolmainsusest ja Jeesus Kristuse isikust tunnistab enamik kirikuid.

Enamiku protestantlike kirikute arvates ei ole olemas ilmeksimatuid dogmasid, vaid need tuleb kriitiliselt läbi vaadata. Püütakse leida vanadele tõdedele ajakohasemaid väljendusi ilma nende sisulist adekvaatsust muutmata.

9.1. INIMESEST JA TEMA USUST

INIMESE IDENTITEET

Oma bioloogiliselt päritolult kuulub inimene imetajate klassi, esikloomaliste seltsi ja inimeste sugukonda. Kõige lähedasemad liigid on meile inimahvid, kes sarnanevad inimestega kehaehituse, siseelundite ehituse, veregruppide ja veel paljude teiste tunnuste poolest. Küsimusele, kas inimene on üksnes ajuloom või erineb ta millegi olulise poolest loomadest, vastatakse tavaliselt olenevalt maailmavaatest.

Kristlikust õpetusest lähtudes on inimene võrreldes loomadega eriseisundis. Ta on loodud Jumala näo järgi ja talle on antud valitsemine maa peal. Tekib küsimus, mis ajast segunes tema loomusesse inimsuse algmeid. Kas oli see olemas pitekantropusel või alles hilisematel evolutsiooni astmetel?

Inimsuse väliste tunnustena on püütud välja tuua eneseteadvuse olemasolu, surnute austamist, tule kasutamist ja tööriistade loomist. Teoloogiliselt võiks selleks olla vajadus Jumala järele.

Küsimust inimese määratlusest ja selle suhtelisusest on käsitletud ka kirjanduses:

"...Niisiis, kui tropiid on inimesed, on nad ikkagi stüüdi, olgu pealegi, et nad patustavad ilmsüütuses. Üksnes ristimine võib nad senikaua pärispatust vabastada, kuni nad ükskord nägijaks saavad..."

"Hiiva, eks siis ristige!" ütles Doug. "Te ei riski ju millegagi!"

"Aga kui nad on loomad, ei saa sakramendi jagamisest juttugi olla! See oleks jumalavallatu tegu!..."

Vercors, "Ebaloomad"

PATT JA PÄRISPATT

Iga inimene teeb pattu. Eriti raske on sellist arvamust vastu võtta neil, kes peavad endid oma elu üle ainuvalitsejaks. Piibli järgi nähakse patust eelkõige inimese soovi ise otsustada ja Jumalaga vahekord katkestada. Patust hoidumine näib enesepiiramisena ja paljudest mõnudest põhjendamatu loobumisena. Samuti võib iga pattu mitmesuguste põhjendustega õigustada.

Piibli järgi sai patt alguse esimese inimese, Aadama sõnakuulmatusest Jumala vastu. Selle edasikandumist põlvest põlve nimetatakse pärispatuks. Pärispattu ei tule mõista mitte kui kauge esiisa eksitust ja selle bioloogilist pärandumist tema järglastele, vaid inimkonna ühtset patust ühe Jumala ees.

Siiski on inimese patused teod teataval määral välditavad. Inimesele on antud südametunnistus (ka mitte kristlastele), mis hoiatab inimesi keelatud teo eest. Teadlik tegutsemine oma südametunnistuse hääle vastu on teadlik patustamine. Selle eest peab inimene Jumala ees vastust andma.

Jumala kärke täielikult järgides ei ole ometi võimalik patust hoiduda. Ükski inimene ei suuda ligimest armastada nii, nagu Jeesus neid on armastanud, või kogu aeg valvel olla (Jh. 13:34, Mt. 24:42–44). Pattude andeksandmise ja inimese õigeksmõistmise tagab vaid Jumala arm, mis võetakse vastu usu kaudu Jeesus Kristusesse.

"Meie, ateistid, leiame," jätkas ta ägedalt, "et kui kellelgi on koorem kanda, peab ta seda kandma nii hästi-halvasti, kui ta suudab. Kui ta kokku variseb – seda halvem temale! Aga kristlane tuleb tihkudes oma jumala või

pühakute juurde, või, kui need teda ei aita, kasvõi oma vaenlaste juurde – alati leidub keegi, kelle turjale oma koorem nihutada..."

Ethel Lilian Voynich, "Kiin"

INIMESE USUST

Aga usk on kindel usaldus selle vastu, mida oodatakse, ja veendumus selles, mida ei nähta.

He. 11:1

Jumal ei nõua inimeselt, et ta usuks korrutustabeli kehtetust, kuid usk pole ka aritmeetika. Usk Jumalasse on ühtaegu usaldus ja teadmine. Usu kindlusega peab kaasnema ka arusaamine, selleks et mitte muuta usku maailmast eraldunud fanatismiks.

Mitmed teoloogid on näinud inimese usu alusena "hüpet tundmatusse". Ometi ei välista uskumine mõtlemist ning enesele veenvate põhjenduste leidmist. Mõnede inimeste jaoks kujuneb usk tõepoolest hüppeks tundmatusse, teistele põhjendatud riskiks ja paljudele psühholoogiliselt seletatavaks nähtuseks.

Mitmete kirikute arvates toimub inimese õigeksmõistmine usu läbi. Siin ei ole muidugi mõeldud tegude tähtsusetust. Silmas on peetud usku, mis peab nähtavaks saama ka oma tulemustes. Juba Jaakobuse kirjas võideldi Pauluse kirjadest väljarebitud mõtete vastu, mille abil püüti tõestada tegude absoluutset tähtsusetust.

USULISE ELU VÕIMALUSED

Viisid, kuidas inimene usu kaudu tunnetab, mõtestab ja sünteesib oma senist elukogemust, võivad olla erinevad. Selles mõttes võib rääkida mitmetest usulistest elustiilidest.

Autoriteedireligioon – Inimene keskendub teatavatele ajaloolistele vormidele nagu kirik, vaimulik või Piibel, milles eeldatakse Jumala kohalolu. Seda elustiili iseloomustab ka tahe alluda ja olemasolevaid usuvorme üle kõige väärtustada.

Saamisreligioon – Inimene on teeline. Jumalik on antud inimeste kätte ja seda arendades liigub inimene pidevalt täiuslikkuse suunas. Püütakse saada täiuslikumaks usus, millele vastab ka edukus elus.

Spontaansusreligioon – Rõhutatakse isiklikku suhet Jumalaga. Oluline on isiklik kogemus, mitte kiriku ametlik seisukoht või mõistuslik seletus. Rõhutatakse emotsionaalsust.

USULINE KOGEMUS

Inimese usulise kogemuse aluseks võib olla kiriku struktuuride kindlus ja järeleproovitus, mis annab talle rahu ja jõudu igapäevaelus. Sageli rajaneb aga inimese usuelu emotsionaalsematel usulistel kogemustel. Niisugused **müstilised usukogemused** on kirikus läbi aegade aset leidnud.

Müstilise usukogemuse väljenduseks võib olla piiri kadumine inimese ja teda ümbritseva keskkonna vahel. Inimene tunneb, et ta kohtub Jumalaga. Sellised kogemused on spontaansed ja väga harvad, kuid teatavate harjutustega või väliste teguritega saab neid ka esile kutsuda. Mõjutajateks võivad olla emotsionaalsed jumalateenistused, paastumised või pikad palved.

Kiriku ajaloos on müstiline usukogemus olnud arvestatavaks tunnetusliigiks. Samas on see valdkond, kus niiviisi saadud informatsiooni on võimatu kontrollida. Lisaks saab müstilisele usukogemusele lähedasi tundeid esile kutsuda ka narkootiliste ainetega.

Müstilisest kogemusest eristub **karismaatiline kogemus**, mis rõhutab Jumala vaimu vahetatut mõju. Seal esineb võõraste keeltega rääkimist (*glossolalia*), ekstaatilisust, imetervenemisi ja prohvetlikke kuulutamisi, mis kõrvaltvaatajale võib tunduda haiglasena. Enamik kirikuid ongi suhtunud niisugustesse kogemustesse teatava ettevaatuse ning distantsiga.

ATEISM

Müstiline kogemus ei pea inimest juhtima alati usule. Niisama ehedalt on kogetud ka tühjust ja meeleheidet. Ei ole välistatud ka jumalatuse kogemine, mis samuti võib inimesele rahu kinkida.

Kakskümmend aastat tagasi olin operatsioonil, see oli mingi tühine lõikus, kuid sain ikkagi narkoosi. Eksituse tõttu anti mulle liiga tugev annus. Kuus tundi minu elust on täiesti kadunud. Ma ei mäleta mingeid unenägusid, aeg lakkas olemast: kuus tundi, kuus mikrosekundit või igavik.

Operatsioon õnnestus: kogu minu teadlik elu oli olnud võitlus suhtumi-

Müstiline kogemus võib haarata kogu inimese olemuse ja jääda inimest juhtima kogu eluks.

Bernini "Püha Teresa ekstaas" 17. sajandist.

sega Jumalasse, piinav ja rõõmutu. Usk ja ebausk, süü, karistus, armuand ja hukkamõist olid reaalsed, millest ei saanud üle ega ümber. Minu palvetest lehkas ängi, anumist, needust, tänu, tröösti, tülpimust ja meeleheidet: Jumal rääkis, Jumal vaikus, ära pööra oma palet minust ära.

Operatsiooniga kaduma läinud tunnid andsid rahustava teadmise: sa siindisid ilma eesmärgita, elad ilma mõtteta. elamise mõte ongi elamine, surres sa kustud. Siirdud olemisest mitteolemisse. Meie üha mõistatuslikumate aatomite keskel ei peagi ilmtingimata mingit jumalat olemas olema.

See arusaam on endaga kaasa toonud teatud kindlustunde, mis on otsustavalt kõrvale tõrjunud ängi ja seesmise segaduse...

Ingmar Bergmann, rootsi filmirežissöör.

Ateism ei ole ühtne. Jumala eitamine võib põhineda mitmetel argumentidel või kogemustel. Nii võib maailma tekkimises ja toimimises näha ranget seost looduseadustega, mis Jumala olemasolu ei vaja. Ludwig Feuerbachi poolt loodud materialistlik projektsiooniteooria näeb religioonis vaid inimeste soovide ja fantaasiate peegeldust. Ernst Blochi kristlikus ateismis peetakse Jeesuse põhikuulutuseks püüet asendada Jumal inimesega. Eksistentsialistlikus ateismis seevastu nimetatakse ainsa looja ja vastutajana inimest, kelle tõeline inimlikkus avaneb alles siis, kui ta lakkab Jumalat uskumast. Peale eespoolnimetatute võib ateism kujuneda ka praktiliseks eluhoiakuks, kus Jumala olemasolu või mitteolemasolu ei oma vastava inimese elus mingit tähtsust.

PALVE

Ma tahaksin enese vastu ennem näha kümmet tuhat relvastatud meest kui üht tõsist palvetajat.

Martin Luther

Palve on inimese kahekõne Jumalaga. See ei ole ainult oma soovide toomine Jumala ette, vaid kogu oma olemuse avamine Jumalale. Palvetamises võib inimene midagi soovida, kellegi teise eest paluda, kahetseda või Jumalat ülistada. Palve on väga intiimne elusfäär, milles inimene tavaliselt toob välja ka oma kõige peidetumad tunded ja soovid.

Palvega ei saa inimene Jumalat mõjutada. Vastuseta jäänud palved on viinud inimesi sageli pettumusele Jumalas ja selles mõttes ei ole palve tõesti muinasjutuline võlukepike, mis inimese soove täidab. Vaid ennast Jumalale avades ja Jumala õigust tunnistades võib palvest kujuneda viljakas dialoog, mis inimese ühendust Jumalaga tihendab ja teda tema probleemides edasi aitab.

Palve võib olla sõnastatud vabalt, kuid kasutatakse ka kindla tekstiga palveid. Enamasti pärinevad valmis palvetekstid Piiblist või kiriku ajaloo

Sügavas palves kogeb inimene argiprobleemide taandumist ja Jumala lähedust.

Pildil palvus Prantsusmaal Taizes.

tuntud tegelastelt. Piiblist võetud palvetest on kõige enam tuntud Matteuse ja Luuka evangeeliumides esinev Jeesuse poolt jüngritele õpetatud Meie Isa palve (Mt. 5:9–13, Lk. 11:2–4, Mk. 11:25):

Meie Isa, kes Sa oled taevas! Pühitsetud olgu Sinu nimi. Sinu riik tulgu. Sinu tahtmine sündigu nagu taevas, nõnda ka maa peal. Meie igapäevast leiba anna meile tänapäev. Ja anna meile andeks meie võlad, nagu meiegi andeks anname oma võlglastele. Ja ära saada meid kiusatusse, vaid päästa meid ära kurjast. Sest sinu pärast on riik ja vägi ja au igavesti. Aamen.

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID:

1. Miks maailma patusust rõhutav inimene tavaliselt eemaletõukavaks osutub?
2. Miks paljude inimeste arvates on alandav palvetada?
3. Miks eelistavad paljud õigeksmõistmisele usust õigeksmõistmist tegudest?
4. Kui uskumine võrduks "hüppega tundmatusse", kes garanteeriks, et ei maanduta äärmuslikus usugrupis?
5. Millesse võis uskuda neandertali inimene?

RÜHMATÖÖD JA ARUTLUSTEEMAD:

1. Millest sõltub inimese usulise kogemuse laad: inimese närvikavast, jutlustajast, koguduses valitsevast meeleolust, Jumalast?
2. Mis on vabas sõnastuses palve eeliseks ja puuduseks võrreldes kindlas sõnastuses palvega?

9.2. JUMAL KUI LOOJA

Mina usun Jumalasse, kõikvæelisse Isasse, taeva ja maa Loojasse.

Apostlikust usutunnistusest

Meie usume ühteainsasse Jumalasse, kõigevæelisse Isasse, taeva ja maa, kõige nähtava ja nähtamatu Loojasse.

Nikaia usutunnistusest

Ürgajast alates on inimest kannustanud huvi teda ümbritseva maailma vastu. Igapäevastest kogemustest õpiti üha paremaid relvi valmistama, tuld "taltsutama" ja algelist käsitööd tegema. Inimkond kauges üha enam loomariigist ning juhuslikult omandatud teadmisi hakkas asendama pidev huvi ja hiljem süstemaatiline uurimistöö. Nõnda omandatud teadmised maailma kohta on tänaseni pidevalt kasvanud.

Ka tänapäeval tuleb inimestel sageli kohtuda probleemidega, mis jäävad meeleanorganite kaudu omandatud teadmistest väljapoole. Puutudes kokku lähedase inimese surmaga ei piisa ju selle seisundiga kaasnevate füsioloogiliste

muutuste kirjeldamisest, vaid vaja on lohutust. Seda võib pakkuda teadmine inimelu paratamatust kaduvusest ja looduse igavesest ringkäigust, aga ka usk hingede rändamisse, mälestuse kustumatutesse või kõikvõimsa Looja usaldamine.

ILMUTUS

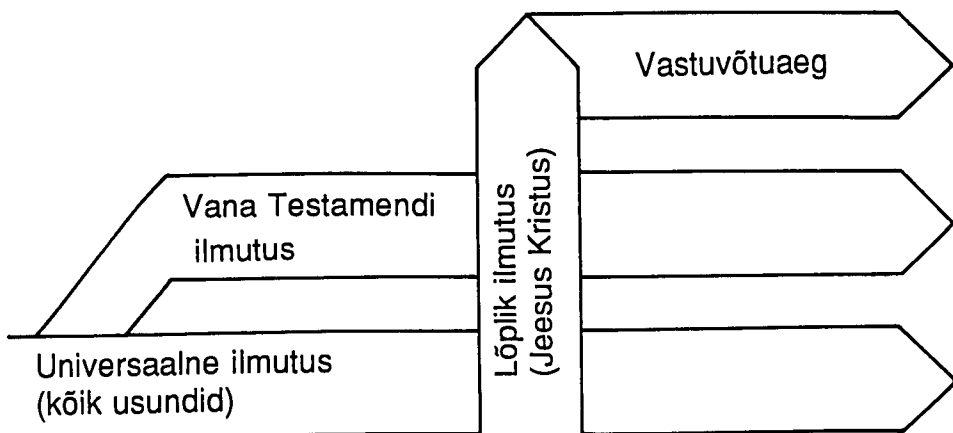
Religioone võib jagada ilmutus- ja kogemusreligioonideks. Selle jaotuse põhjal on ristiusk ilmutusreligioon, sest ta põhineb Jumala poolt vahendatud teadmistel. Algul toimus see universaalse ilmutusena kogu maailmale, siis juutidele mõeldud ilmutusena VT-s kirjeldatud ajaloo ning oma täiuslikkuses Jeesus Kristuse sündimisega maailma. Viimase ilmutuse vastuvõtuperiood kestab inimeste jaoks tänaseni (joonis 3).

Kreekakeelses UT-s tähistavad ilmutust sõnad *apokalyptein* ja *faneroun*. Esimene tähendab tõlkes katte eemaldamist ja teine nähtavaks tegemist. Ilmutuse kaudu jõuavad inimesteni vastused tema küsimustele ja eluprobleemidele. Ilmutus lähtub algselt üksnes Jumalalt, kuigi selle vahendajateks võivad Piibli järgi olla nii inglid kui inimesed.

Ilmutuse kaudu astub inimene ühendusse Jumalaga. Selle ühenduse eelduseks on inimesepoolne usk. Ilmutuse kaudu saadud informatsioon ongi Jumala kohta olemasolevate teadmiste alus. Peale Jumala on ilmutuse kaudu saadud teadmisi inimeste omavaheliste suhete korralduse, inimese olemuse, elu põhiväärtuste jne kohta. Kirikus on need teadmised püütud koondada üheks õpetussüsteemiks. Kristlastele on tähtsaimaks inimeste poolt koostatud Jumala ilmutuse koguks Piibel.

Kui üldse kõnelda Jumala ilmutusest, siis on see saatnud inimest algusest peale, kuid sellest saadakse osa ainult niipalju, kui suudetakse seda taibata. Teatavasti inimesed ei näe samas olukorras sugugi niisama palju ja neidsamu asju, vaid see sõltub tähelepanu suunast. Mees, kes läheb metsa otsima loogapuud, ei tarvitse tunda söödavaid ja mürgiseid seeni. Kalurile ütlevad ilmamärgid midagi muud kui suvitajale. Kuidas Jumal saanuks ilmutada asju, mida keegi ei küsi?

Toomas Paul, "Maise matka poolel teel"

Joonis 3. Jumala ilmutus maailma ajaloos.

MIDA ME TEAME JUMALAST

Ükski ei ole Jumalat iialgi näinud...

Jh. 1:18

Jumal on isikuline Vaim, täiuslik headus, kes oma pühas armastuses kõik on loonud, alles hoiab ja juhib.

Osvald Tärk, "Jumal"

Et Jumala kohta midagi teada saada, pöörduvad kristlased põhiliselt Piibli poole. Kuid ka sealt saadud teadmised võivad esmapilgul osutada vastukäivateks. Eriti tundub vastuolu valitsevat VT ja UT Jumala vahel: VT-s esineb põhiliselt püha Jumal, UT-s armastav Jumal, VT Jumal on peamiselt isand, UT-s isa. Sageli on Jumala ilmutust väljendatud piltlikult või sümboliteerohkes keeles, mis rõhutavad võimatust suruda Jumal üheselt mõistetavasse vormi. Nii on UT-s Jumalat nimetatud vaimuks, valguseks ja armastuseks, mis iseloomustavad vaid üht hetkel inimeste jaoks olulist aspekti Jumalast.

Jumala juhtimist on püütud kogeda ka ajaloo käiku jälgides. Nii on põhjendatud sõjakäikude õnnestumisi ja ebaõnnestumisi, suurriikide lagunemisi ja valitsejate saatusi. Selline seletus aga lähtus enamasti seletaja enese usulistest vaadetest: õigeusklik nägi katoliikliku maa õnnetuses Jumala karistavat kätt ja vastupidi.

Asjatu on ka püüd Jumala olemasolu tõestada. Ajaloos on korduvalt esitatud jumalatõestusi, kuid need ei ole teistsuguse maailmavaatega inimestele veenvad. Samas toetub inimeste usule ka ateism, sest niisamuti nagu ei saa tõestada Jumala olemasolu, ei saa tõestada ka tema mitteolemist. Nii on ateism usk Jumala mitteolemisse.

Jumalatõestuste näitena võiks esitada moraalse jumalatõestuse. Inimese südametunnistuse ja sealt lähtuvate kõlblusnormide kaudu järeldati inimvälise seadusandja – Jumala – olemasolu. Kõlblusnormide teket saab aga seletada ka bioloogilise ja ühiskondliku arenguga.

KOLMAINSUSE PROBLEEM

Kristlikus käsitluses on Piibli Jumal küll ainujumal, kuid ta on oma olemuselt **trinitaarne** e. kolmainus Jumal. Selle seisukoha järgi koosneb Jumal kolmest isikust: Isast, Pojast ja Pühast Vaimust, kes on aga omavahel olemuselt ühtsed.

Võib-olla ei ole ükski teoloogiline küsimus tekitanud kristlaste hulgas nii palju vaidlusi ja konflikte kui Jumala kolmainuse määratlemine. Lähtudes algsest ristimisvormelist *neid ristides Isa, Poja ja Püha Vaimu nimesse* (Mt. 28:19), jõuti samm-sammult Jumala kolmainuse teoloogilise seletuseni. Lõpliku kinnituse sai see suund Nikaia (325 pKr) ja Konstantinoopoli (381 pKr) kirikukogul. Siis võeti kirikutele kohustuslikuna vastu Nikaia usutunnistus, kus täie selgusega esitati kolmainuse põhimõtted.

Põhiliselt tuli Jumala kolmainuse pooldajatel kaitsta end suundade eest, mis rõhutasid Isa-Jumala ülemuslikkust Kristuse suhtes. Ka tänapäeval on see küsimus tekitanud vaidlusi, mistõttu mõningad usulahud Jumala kolmainust ka eitavad, sest peavad omaaegseid kirikukogude otsuseid kirikupoliitilisteks.

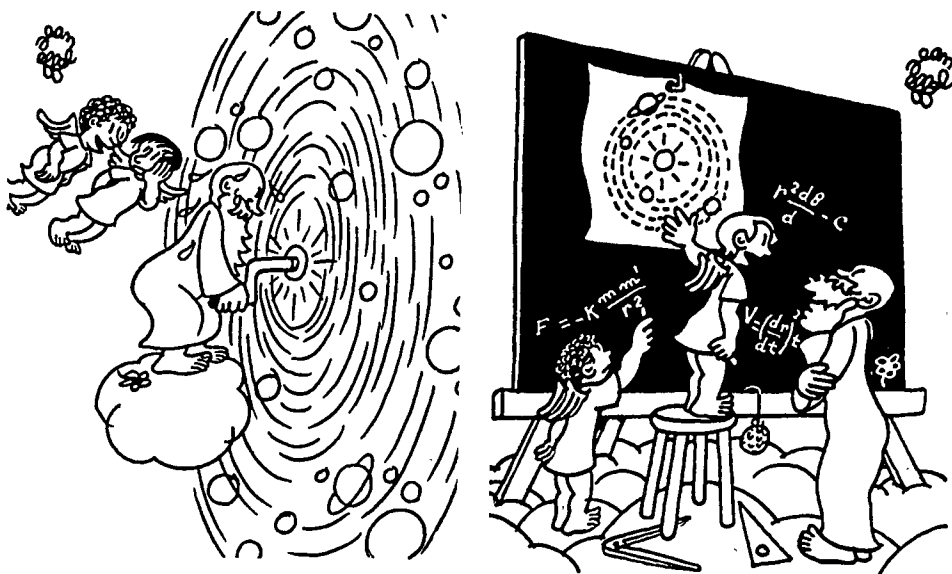
LOOMINE

Piibli järgi on Jumal universumi ja selle asukate looja. Maailma loomist on kirjeldatud Piibli alglugudes ja neist on saanud karikaturistide ja ateistliku propaganda lemmikobjektid. Püütakse näidata, kui piiratud peab inimene olema, kui ta usub maailma loomist seitsme päevaga, Eeva loomist Aadama küljeluust jne. Tegelikuses annab enamik kirikuid endale aru, et alglugude ja näiteks ka Johannese ilmutusraamatu lõpuaegade kirjeldustes väljendatakse

On üsna tavaline, et bütsantsi ja vene ikoonimaalijad kujutasid kolmainut kolme erineva isikuna.

Andrei Rubljev "Kolmainus".

*Vastavalt maailmapildile on Jumalat kujutatud ka maailma valmistajana.
Jean Effeli "Maailma loomine. Inimese loomine".*

oma aja ettekujutusi maailma loomisest ja selle hukust. Jumala ilmutust nendes tekstides, mis on olulised ka tänapäeval, nähakse seal toodud loomispõhimõtetes (vt pt 3.1.).

Piibli järgi ei ole maailm püsinud kogu aeg ja selle teke ei ole juhuslik. Kogu universum on Jumala loomine, niisamuti ka inimene, kes on loodud elama ühenduses Jumalaga. Kuidas on toimunud maailma tekke protsess, jääb loodusteaduste kirjeldada.

Uskumine, et Jumal on loonud maailma ja inimese, ei püüa kummutada universumi tekke kosmoloogilisi teooriaid ega vastandu evolutsiooniteooriale. Konkureerida võivad nad maailmavaadetenä, kus üks pool näeb protsessi algpõhjuseks Jumalat, teine mateeria omadustest tingitud põhjusi, mida me lihtsalt pole veel suutnud täielikult selgitada.

Süütult kannatamine on probleem, millele rahuldav vastus puudub.
Pildil parvlaeval "Estonia" hukkunud laste mälestuseks püstitatud monument Tahkunas Hiiumaal.

KURJUSE PROBLEEM

Valgustusajast pärinev arvamus inimese läbinisti heast loomusest on käesoleva sajandi sündmuste taustal osutunud vaid soovunelmaks. Vangilaagrite süsteem Stalini-aegses Nõukogude Liidus või koonduslaagrid natslikul Saksamaal on tõstatanud radikaalselt kurjuse küsimuse. Ei küsita enam, miks lubab Jumal nii palju kurja, vaid kas saab olemas olla Jumalat, kes nii palju kurja lubab.

UT järgi võib Jumal lubada kurjust patu karistusena või selleks, et juhtida inimest headuse teele. Ka kurjus võib lõpptulemusena headuse võidulepääsuks vajalik olla. Jumal on Kristusena kannatades näidanud, et ta on inimeste kannatustega solidaarne. Jumal ei pea end õigustama, küll aga peab inimene oma kurjuse eest vastust andma. Ometi ei selgita see süütult kannatamise probleemi, mille üks mõtestatumaid väljendusi on Iobi raamat.

Isikulist kurjust kujutati sarvilise ja sõralise mehena.

Piiblis käsitletakse kurjust isikuliselt. Kirikus arvati kõige sagedamini, et kurjust kehastav saatan (=kurat) on Jumala vastu mässu tõstnud ingel. Selle arvamuse kohaselt on kurjus vaba tahte väärakasutamise tagajärg. Mõnel juhul on mässu tõstnud ingli peapatuks peetud uhkust (Js. 14:14).

Tavaliselt kujutatakse saatanat soku moodi sarvede, kapjade ja sabaga mustaverd mehena. Sellisena on saatan kurjuse sümbolina püsinud tänapäevani. Eesti rahvaluules esineb ta seevastu küll pahatahtliku, kuid mõnevõrra rumala olevusena, keda on lihtne alt vedada.

Mõisa sepp käinud kord naaberkülas pruuti vaatamas. Oli pime ja läbi kalmuaia minnes eksis mees ära ja istus puu alla puhkama. Tahtis panna piibu peale tuld, kuid tikud kukkusid maha. Hakkas neid otsima ja ütles vihasealt: "Kurat!"

Kohe ilmunud kusagilt pikk tõmmu mees väga punase suuga. Too võttis tiku maast üles, tõmbas oma suu peal põlema ja kadus.

Raasiku, 19. sajandi lõpp

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID:

1. Kui Jumal on kõikvõimas, kas ta suudab siis teha nii suure kivi, mida ta ise üles tõsta ei jõua?
2. Kuidas mõistad sina Jumala kolmainsust?
3. Miks peab inimene universumi ajaloo seletamisel tahes-tahtmata usule üle minema?
4. Miks ei ole võimalik Jumala olemasolu tõestada?
5. Miks on käsuõpetuses (2Mo. 20:4) keelatud valmistada Jumalast kuju? Kuidas kujutatakse Jumalat Piiblis?

RÜHMATÖÖD JA ARUTLUSTEEMAD:

1. Kuidas on kurja olemasolu seletatud teistes religioonides? Ateistlikult?
2. Kas saab eristada usulist ja teaduslikku maailmavaadet või usutakse lihtsalt erinevaid asju?

9.3. JEEBUS KRISTUS KUI LUNASTAJA

...Ja Jeesusesse Kristusesse, Tema ainsasse Pojasse, meie Issandasse, kes on saanud Pühast Vaimust, ilmale tulnud neitsi Maarjast, kannatanud Pontius Pilatuse all, risti löödud, surnud ja maha maetud, alla läinud surmavalda, kolmandal päeval üles tõusnud surnuist, üles läinud taeva, istub Jumala, oma kõigeväelise Isa paremal käel, sealte Tema tuleb kohut mõistma elavate ja surnute üle...

Apostlikust usutunnistusest

...Ja ühteainsasse Issandasse Jeesusesse Kristusesse, Jumala ainusiündinud Pojasse, kes Isast on sündinud enne kõiki aegu, Jumal Jumalast, valgus valgusest, tõeline Jumal tõelisest Jumalast, sündinud, mitte loodud, olemuselt ühtne Isaga, kelle läbi kõik on loodud; kes on meie, inimeste pärast ning meie õndsuseks alla tulnud taevast ning lihaks saanud Püha Vaimu läbi neitsi Maarjast ja inimeseks saanud, Pontius Pilatuse ajal ka meie eest risti löödud, kannatanud ja maha maetud ning kolmandal päeval üles tõusnud pühade kirjade järgi ja üles läinud taeva, istub Isa paremal käel ja tuleb taas kirkuses kohut mõistma elavate ja surnute üle; Tema riigile ei tule otsa.

Nikaia usutunnistusest

VAIDLUSED KRISTUSE ÜLE ESIMESTEL SAJANDITEL

Mitte kunagi ei ole kristlastel olnud ühtset arusaamist Kristuse missioonist ja õpetusest. Vastavalt oma kultuuritaustale rõhutati tema tegevuse erinevaid aspekte ja püüti nende järgi toimida. Nende vaidluste kajastusi on näha ka Piiblis – näiteks võiksid olla Pauluse manitsused käsutäitmisele kalduvatele galaatlastele või Johannese teoloogia rõhutatud gnostitsismivastane hoiak.

Mitmed juutlikud rühmitused nägid Jeesuses käsunõuete intensiivistamist nõudvat prohvetit. Jeesuse käsku oma vaenlasi armastada, abielu lahutamise keeldu ja maise rikkuse kritiseerimist tõlgitseti alati kehtivate elureeglitena. Niisugune arusaam viis selle suuna pooldajaid maailmast eemaldumisele ja väikeste, rangeid käsureegleid järgivate rühmade asutamisele.

Paljud lootsid Jeesuse peatset saabumist Inimese Pojana ja sellele järgnevat üleüldist kohtumõistmist. Ka see vaade levis põhiliselt juutide hulgas. Intensiivse misjonitööga püüdsid nad enne tulevast kohut päästa võimalikult palju inimesi.

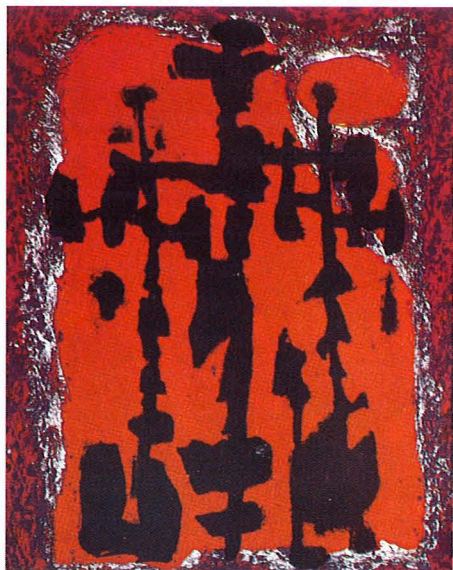
Suurt segadust tekitasid kogudustes misjonärid, kes väitsid Jeesuse olevat jumaliku imetegija. Tema eeskujul nõudsid nad ka teistelt kristlikelt misjonäridelt tunnustähtedeks imetegusid. Niisugusest suunast mõjutatud ilmingutele tuli Paulusel ilmselt vastu astuda Korintoses, kus oli probleemiks üliemotsionaalne, müstikasse kalduv jumalateenistus.

Gnostikud käsitlesid Jeesust sageli tarkuse ilmutajana. Ainult tema võis tuua sõnumi ja juhatuse tõeliselt Jumalalt ja ainult selle tarkuse kaudu oli inimestel võimalik jõuda Jumala tunnetamisele.

Kõige mõõduandvamaks kujunes algkristlastele usutunnistuses (1Ko. 15:3–4) väljendatu – *...et Kristus suri meie pattude eest kirjade järele ja et ta maeti ja et ta üles äratati kolmandal päeval kirjade järele* – tunnustamine. See usutunnistus sai Peetruse ümber koondunud jüngrite kuulutuse keskmeks. Alles selle alusel võidi ka teisi vaatekohti vastuvõetavateks tunnistada.

KRISTUSE JUMALIKKUS JA INIMLIKKUS

Kristuse inimlikkuse ja jumalikkuse vahekord oli vaidlusteemaks juba algkristluses. Ehkki Nikaia kirikukogul kinnitati tema seotust nii jumaliku kui inimliku poolega, tõusid uued vaidlused taas 4.–5. sajandil. Vaidlusküsimused leidsid enamike kirikute jaoks lahenduse alles 5. sajandi keskel Chalkedoni

Sageli peetakse paremaks Jeesuse elu tähtsamaid hetki edasi anda sümbolite abil.

Alfred Manessier' "Ristilöömine" ja "Ülestõusmine", 1949.

kirikukogul (451. a), kus kinnitati, et Kristus on oma loomuselt tõeline Jumal ja tõeline inimene ning need loomused on temas lahutamatud nii, et saab rääkida ainult ühest Kristusest.

Jeesuse jumalikkust näitab see, et teda sageli nimetatakse Piiblis Issandaks. Ta nimetab end üheks oma Isaga (=Jumalaga) (Jh. 10:30). Ka Jeesusele hiljem omistatud tiitel "Jumala poeg" peab silmas tema jumalikku päritolu. Samuti viitab UT sellele, et enne oma sündimist inimesena eksisteeris Kristus Kolmainus Jumalas. See on kirjas Johannese evangeeliumi alguses (Jh. 1:1–2).

Samas ei lähe Piibel vaikides mööda ka Jeesuse inimlikust päritolust. Teda tuntakse kui Joosepi ja Maarja poega ja täiuslikku inimest. Ta sõi ja jõi inimese kombel, töötas puusepana ja käis koos teiste juutidega sünagoogis jumalateenistustel. Ka tema kannatused ristil olid täis inimlikku valu ja vaeva. Selle alusel väitsid 4. sajandi alguses mõned kirikutegelased, et Jeesus on loodud olend, kes on võrdne inglitega ja täiuslik ainult moraalses mõttes.

Jumalikustatud sai ta hiljem Jumala poolt. Sellist suunda tauniti Nikaia kirikukogul.

Tänapäeva teoloogias loobutakse sageli Jeesuse loomuse üle arutamisest ja kinnitatakse, et Jeesus oli tõeline Jumal ja tõeline inimene.

KRISTUSE OHVER JA ÜLESTÕUSMINE

Kui Jumal on meie poolt, kes võib olla meie vastu? Tema, kes ta Poegagi ei säästnud, vaid loovutas tema meie kõikide eest...

Ro. 8:31–32

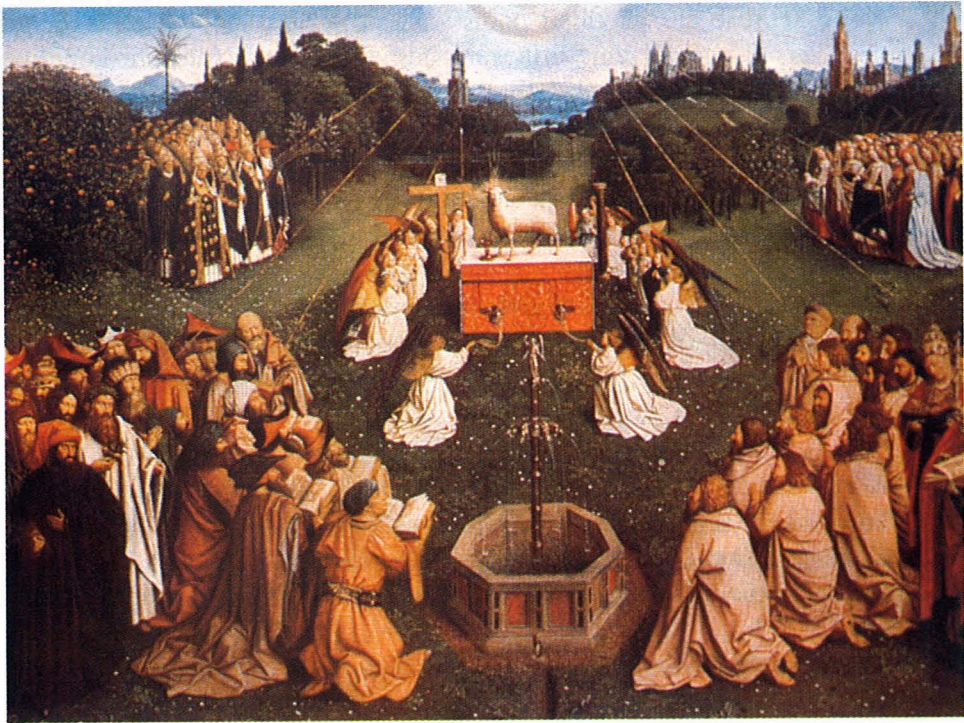
Usk lähtub Jumalaga ühenduse kaotanud inimese püüetest oma pingutuste läbi Jumalat taas leida või teda mingil moel asendada. Selline igatsus kuulub sügavale inimese olemusse ja võib väljenduda vastavalt tema religioossele taustale erinevatel viisidel: püütakse end igakülgset materiaalselt kindlustada, sukeldutakse töösse või täidetakse teatud reegleid. See igatsus ei ole ainult ühepoolne – ka Jumal ihkas inimkonna pääsemist.

Jeesuse tulek maailma ühendas inimlikud igatsused taastada oma kaotatud suhe Jumalaga ja Jumala armastuse inimkonna vastu. Kannatustes ja surmas asus Jumal Kristuses inimese kohale ja ohverdas end inimeste pattude eest. Loogilisele küsimusele, kas mingil muul moel ei olnud võimalik Jumala ja inimese vahelist lõhet ületada, vastus puudub.

Kristuse ülestõusmist on Piibli ülestõusmistekstide alusel raske tõlgendada. Nii on R. Bultmanni eksistentsialistliku piibliseletuse järgi tõsiasi ainult Kristuse ristilöömine. Ülestõusmise tähendus inimestele väljendus Bultmanni arvates selles, et Kristust võidi kohata Piiblis ja kuulutuse sõnas. Selline seletus peab ajalooliseks tõeks vaid seda, et pärast Kristuse ristilöömist nägid ta jüngrid nägemusi. Ometi võib Kristuse ülestõusmist käsitleda ka konkreetse ajaloolise sündmusena, mis ületas kogu inimkonna senise kogemuse, mistõttu ei olnud keegi võimeline seda adekvaatselt kirjeldama.

Algkiriku ajast pärineb arusaam, et ülestõusmine tähistas Jumala lõplikku võitu surma üle. Ka Jeesusesse uskuvad ja ristitud koguduse liikmed võisid loota surmale järgnevale ülesäratamisele.

Piiblis rõhutatakse Kristuse töö lepitavat ja lunastavat toimet. Kristuse poolt toodud lepitust mõistetakse kahepoolsena. See taastas Jumala ja inimeste vahelise ühenduse võimalikkuse. Samas toimus ristil ka lunastus – Kristus vabastas meid oma ohvriga kurja mõju alt.

Rõhutades Kristuse ohvrit kujutati varakristlikus kunstis teda sageli tallena. Jan ja Hubertus van Eyck "Genti altar" 15. sajandist.

Lunastus ei tähenda seda, et inimene muutub läbinisti heaks. Talle jääb endiselt kalduvus patule, kuid Kristuse lunastustöö tõttu ei ole ta enam Jumalast lahutatud. Selline inimese õigus Jumala ees on nagu laen Kristuselt. Elades maailmas jääb inimene seega ühtaegu patuseks ja õigeksmõistetuks.

JEEBUS EESKUJUNA

Maailmale lõi Jeesuse elukäik pildi inimesest, kellel on otsene side Jumalaga. Inimesena elas ta maailmas normaalset elu, kuid kurjusel ei olnud tema üle võimu. Jeesuse eeskujuks seadmine ei tähenda aga mõttetut matkimist, vaid tema käitumise põhimõtete ülekandmist kaasaega.

Kogu Jeesuse elu oli ühelt poolt vaba ühiskonna poolt omaksvõetud normidest, teisalt aga lojaalne erinevate inimeste ja erinevate ühiskondlike struktuuride suhtes. Ta ei püüdnud ajast ette rutata ega lammutada ühiskondlikku korda, milles ta elas, kuid näitas, et inimene võib ühiskondlike normide suhtes sisemiselt vaba olla. Ühtviisi avatult ja lahkelt suhtles ta variseride, okupatsioonivõimude ametnike ja abielurikkuja naisega. Kellelegi neist ei kartnud ta kuulutada tõtt, ükskõik, mida ümbritsevad inimesed temast mõtlesid.

Jeesus ei paastunud alati vastavalt eeskirjadele, ta jõi koos pulmalistega veini, kuid tundes kutset, eraldus ta paastumiseks ja palvetamiseks kõrbe. Tema elu ei saa suruda raamidesse ja seetõttu on raske seda tervikuna eeskujuks võtta.

*Kord kiisinud kirikuõpetaja jälle leerilastelt: "Missugune oli Jeesus?"
See tähendab: missugune iseloom oli Jeesusel.*

Ei keegi vasta. Õpetaja ootab. Kõik jäävad vait.

Viimaks kirikuõpetaja seletama: "Ta oli ligimesearmastaja, helde, armuline."

Keegi Haanja poiss hüüab: "No siis oli ta Haanja mees!"

Rõuge, 19. sajandi lõpp

KRISTUS JA TÄNAPÄEVA INIMENE

Kaasaegne inimene on enamasti rohkem huvitatud Jeesuse inimlikkusest kui tema tulekust kõikvõimsa kohtumõistjana. Sageli eelistatakse teda näha kirikust väljaspool seisva kaasinimesena ja rõhutatakse vastavalt hindaja vaadetele tema revolutsioonilisust, armastust, moraalsust või tarkust. Jeesust kui inimest ja usureformaatorit on viimasel ajal püütud tagasi tuua isegi juudi vaimuella ja leida temale kohta Iisraeli religiooni ajaloos (nt Martin Buber). Seevastu hipide liikumises nähti Jeesust ühiskondlikest piirangutest vabastajana. Sünkretistlikus New Age'i liikumises aga austatakse Jeesust kõrvuti Buddha, Krišna, Muhamedi jt religiooni suurkujudega.

Nii tunnustatakse enam inimlikult solidaarset ja partnerlikku Jeesust, kelle jumalikkus jääb inimlikkuse varju. Kaasaegsesse ühiskonda jõuab ta kaaslasena ja tundmatuks jääva Jumalana tegutsedes.

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID:

1. Mida arvatakse Jeesuse jumalikkusest tänapäeval? Kas inimesena oleks teda lihtsam tunnustada?
2. Mida tunnete, kui keegi teie eest välja astub, ilma et ta teiega oleks kokku leppinud?
3. Missugust joont Jeesuse käitumisest rõhutaksid sina?
4. Missugusena võiks Jumal ilmuda maailma tänapäeval? Kas ta tuntaks ära?
5. Kas Jeesus erineb millegi poolest teiste religioonide suurkujudest: Buddhasst? Muhamedist? Krišnast?

RÜHMATÖÖD JA ARUTLUSTEEMAD:

1. Missuguseid Jeesus Kristuse omadusi rõhutatakse Nikaia usutunnistuses võrreldes apostliku usutunnistusega?
2. Miks on kindlam toetuda Jeesuse õpetusele kui püüda matkida tema käitumist?

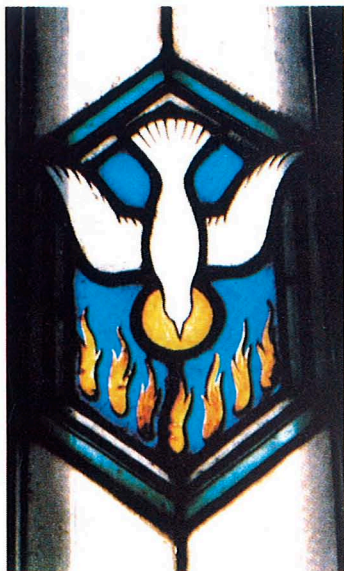
9.4. PÜHA VAIM JA KIRIK

*...Mina usun Pühasse Vaimusse, üht püha kristlikku Kirikut, pühade osadust, pattude andeksandmist, ihu ülestõusmist ja igavest elu...
Apostlikust usutunnistusest*

...Meie usume Pühasse Vaimusse, Issandasse ja Elavakstegijasse, kes lähtub Isast ja Pojast, keda Isa ja Pojaga üheskoos kummardatakse ja austatakse; kes on rääkinud prohvetite kaudu. Meie usume ühtainust püha, kristlikku ja apostlikku Kirikut. Meie tunnistame ühtainust ristimist, pattude andeksandmist ja ootame surnute ülestõusmist ning tulevase ajastu elu...

Nikaia usutunnistusest

VT-s kõneldakse sageli Jumala Vaimust. Vaimu tähistav heebrea sõna *ruah* tähendab veel *tuult, hingust, meelelaadi ja väge*. Selline Vaim võis tähendada Jumala kingitust, mis annab inimestele elu. Jumala Vaim juhtis ka prohveteid ja rahvajuhte. Jumala Vaim võis inimesi inspireerida, tegutsema panna või õpetada. Prohvetitelt tuleb mõte ka Jumala Vaimust, mis kujundab ümber kogu rahva.

Vastavalt evangeeliumide kirjeldusele on Jeesuse ristimisel Püha Vaim ilmunud valge tuvina.

...Jeesus oli ristitud ja palvetas, et taevas avati ja Püha Vaim tuli ihulikul kujul alla nagu tuvi tema peale...

Lk. 3:21–22.

PÜHA VAIM

Aga Trööstija, Püha Vaim, kelle minu Isa läkitab minu nimel, see õpetab teile kõik ja tuletab teile meelde kõik, mis mina teile olen ütelnud.

Jh. 14:26

Kolmainu Jumala isikutest on Püha Vaim kõige ebaselgem. UT järgi jätkab Püha Vaim pärast Kristuse taevaminekut tema tööd koguduses. Püha Vaim ehitab üles kiriku ja õpetab kogudust paremini mõistma Kristuse töö tähendust. Pauluse järgi juhib Püha Vaim temale allutatud inimesed osadusse Jumalaga.

Kogu kristlik elu kulgeb Püha Vaimu juhtimisel. Tema kaudu mõistetakse Piibli sündmuste tähtsust tänapäeva kristlastele, tema kaudu jagatakse inimestele koguduse tööks mitmesuguseid andeid (vaimuande). Eesti keeles on Vaimu mõjust säilinud sõnad ja väljendid: *vaim tuli peale, vaimustama, vaimustuma, vaimne, vaimutöö* jt.

NELIPÜHI SÜNDMUS (Jl. 3:1–5, Js. 44:3, Hs. 23:29)

Ja kui nelipühipäev kätte tuli, olid kõik ühes paigas koos. Ja taevast sündis äkitselt kohin, otsegu oleks kange tuul puhunud, ja täitis kõik koja, kus nad istusid. Ja neile ilmus nagu lõhestatud tulekeeli, ja need langesid üksikult igatihe peale nende seast. Ja nad kõik said täis Püha Vaimu ja hakkasid rääkima teisi keeli, nõnda nagu Vaim neile andis rääkida... Nad kõik olid hämmastunud ja kahevahel ning küsisid üksteiselt: "Mis see küll peaks tähendama?" Aga teised irvitasid ning ütlesid: "Nad on täis magusat viina!"

Ap. 2:1–4, 12–13

Nelipüha loetakse kristliku kiriku rajamise päevaks. Jeesuse poolt töötatud Püha Vaimu tulekut on Piiblis kirjeldatud tuulena ja tulekeeltena, mis pani koguduse vastuseks Jumalat kiitma. Kuidas nägid reaalselt välja selle päeva sündmused, on legendide varjust väga raske välja tuua. Tähtis on see, et Püha Vaim löi kiriku.

Ilmselt oli pärast ülestõusmissündmust tekkinud kogudustes palju entusiastlikke nähtusi, mida kogudus seletas Vaimu väljavalamisega. Juutliku arusaama kohaselt aga oli Vaimu jagamine Iisraelile lõppenud aegade lõpuni. Apostlite tegude raamatus ei viita need sündmused mitte lõpuaegadele, vaid avavad uue ajastu kiriku ajaloos.

Ajalooliselt on oluline jüngrite ülesastumine prohvetitena. Ilmselt on suurendatud nelipühi sündmuse ja sellele järgnenud Peetruse jutluse tõttu pöördunute arvu (3000 inimest), kuid koguduse kiiret kasvu tuleb võtta tõsiasjana.

KIRIKUTE TUNNUSED, ÜLESEHITUS JA MITMEKESISUS

Eesti keeles mõistetakse kiriku all tavaliselt sakraalehitist. Piiblis seevastu mõeldakse kirikuna Kristusesse uskuvate inimeste ühendust. Kiriku ülesandeks on inimestele õndsuse vahendamine. Selleks kuulutatakse seal Jumala Sõna ja jagatakse **sakramente** (vt järgmine alapunkt). Alles teisejärguliste ülesannetena võib nimetada sotsiaaltööd või liikmetevahelise osaduse loomist.

Juba apostlite ajal kinnitati jumalateenistuste paremaks läbiviimiseks ja koguduse juhtimiseks kiriklikud ametid. Piibel nimetab neist piiskoppe, presbütereid (vanemaid) ja diakoneid. Oma loomult on kiriklik amet

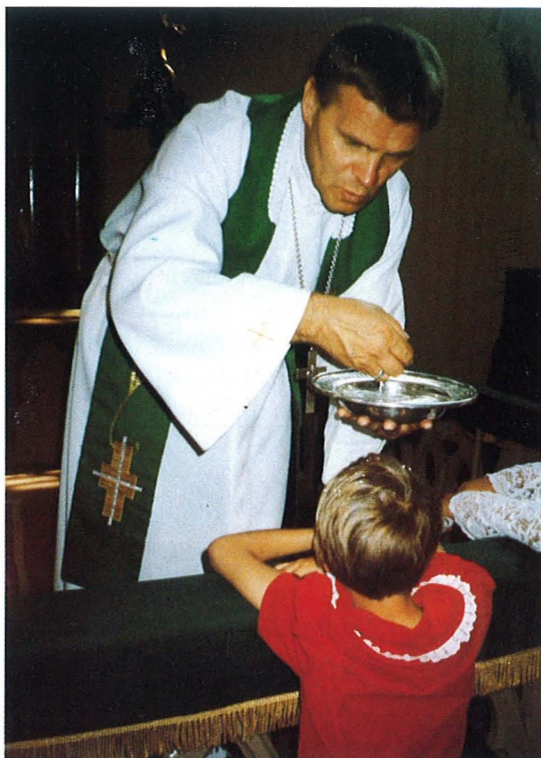

Ehkki meie mõistame kiriku all tavaliselt sakraalhoonet, tähendab see UT-s usklikke inimesi.

teenimisamet, mis on ühtaegu nii Jumala poolt seatud kui ka koguduse poolt valitud.

Ainuüksi Eestis tegutseb mitukümmend erinevate vaadetega kirikut, kõgu maailmas on neid aga sadu. Paljud erinevused on seletatavad rahvaste mitmekesise kultuuritaustaga, kuid mõningate kirikute puhul tuleb arvestada ka nende rajajate iseärasusi.

Jumal ei saa olla Isaks sellele, kellele kirik pole emaks...
Kartaago piiskop Cyprianus (200–258)

Ristimisega võetakse lapsed kristliku koguduse eestkoste alla.

Ristimistalitus Pärnu Eliisabeti kirikus.

SAKRAMENDID

1. Mis puutub ristimisse, siis ristige nõnda! Kui te selle kõik olete enne teatavaks teinud, siis ristige Isa ja Poja ja Püha Vaimu nimesse elavas (voolavas) vees. 2. Kui ei ole voolavat vett, risti teise veega; kui ei saa külmaga, siis soojaga. 3. Kui sul ei ole aga kumbagi, siis vala pea peale kolm korda vett Isa ja Poja ja Püha Vaimu nimel.

Kaheteistkümne apostli õpetus (2. sajandi algusest)

Üheks kiriku tähtsaimaks funktsiooniks on sakramentide jagamine. Sakramentideks nimetati vanas kirikus saladust. Näiteks võis selleks olla Jumala (=Kristuse) inimeseks saamine. Hiljem hakati niiviisi nimetama kiriku teatud pühasid talitusi, mis vahendavad inimestele Jumala armu. Arvatakse, et Jeesus Kristus ise on nende talituste ajal inimesele lähedal ja nähtavad ained (vesi, leib, vein) on märgiks, et inimene saab sakramentidest osa. Võrreldes

Armulaual kogetud osadus Kristusega kinnitab kristlasi nende usus.

sakramenti inimestele samuti õndsust vahendava kuulutusega, mõjub sakrament mitte ainult intellektile, vaid kogu inimese olemusele. Enamiku kirikute poolt tunnustatud sakramentideks on ristimine ja armulaud.

Ristimise läbi võetakse inimene kiriku liikmeks. See toimub ainult üks kord elus ja selle aluseks on Jeesus Kristuse käsk (Mt. 28:19). Tänapäeval ühendatakse see toiming väikelaste puhul sageli ka nime panekuga. Ristimise läbi saab inimene osa Kristuse töö tulemustest: pattude andeksandmisest, Püha Vaimu osadusest ja igavesest elust.

Hoolimata sellest, et ristimist tunnustatakse sakramendina enamiku kirikute poolt, on eriarvamusi tekitanud väikelaste ristimine. Kas saab ristimise

kaudu anda Jumala armu alla ka lapsed või peab ristimisele eelnema isiklik otsus ja usk, on vana vaidlusküsimus, kus mõlema poole argumendid on tõsiseltvõetavad.

Pühast Õhtusöömaajast on sündinud armulaua sakrament. Selle tähendus eri kirikutes võib olla erinev. Enamasti mõistetakse siiski, et armulaual kogeb inimene osadust Kristusega ja kõigi elavate ning surnud kaaskristlastega.

KIRIKU TEISED PÜHAD TOIMINGUD

Erinevates kirikutes võib olla erinev arv sakramente. Kiriklikke talitusi, nagu piht, leer (konfirmatsioon), laulatus, ametissepühitsemine (ordinatsioon) ja matus, tunneb enamik kirikuid, kuid mõnedes on need lihtsalt kiriku toimingud, teistes sakramendid.

Ristimisele on luteri kirikus tavapäraseks jätkuks leeriõpetus, mis lõpeb leeriõnnistusega. Õppeaja jooksul antakse noortele (enamasti 15–18-aastastele) põhiteadmised kristlikust usust. Leeriõnnistusega kaasneb õigus osa saada armulauast.

Laulatus on abielu kiriklik kinnitamine, mis rõhutab abikaasadevahelise sideme kooskõla piibelliku kujutlusega abielust. Rõhutatakse armastust ja andestamise vajadust, mis peaks abiellunuid saatma maise tee lõpuni.

Kristlikus matuses saab nähtavaks ülestõusmise ja igavese elu lootus.

Elu jooksul juhtub sageli, et inimesed tunnevad end milleski süüdi ja tahavad sellest koormast vabaneda. Kirikus on sellest võimalik vaimulikule või kaaskristlasele pihtida. Koos püütakse jõuda probleemi lahenduseni, mille järel kuulutatakse kahetsenule pattude andeksandmist. Seejuures lasub vaimulikul kohustus pihisaladust hoida.

KIRIK JA RIIK

Suhtumises riigivõimu on kirikute seisukohad läbi aegade olnud erinevad. Nii kaldusid ida kirikud rohkem nägema kirikut osana riigist, millele tuleb vaimulikel alistuda. Seevastu toonitati katoliikluses kiriku juhtivat osa ning riigi allutatust temale. Lutherilt aga pärineb teooria ilmaliku ja vaimuliku võimu lahutatusest.

Ühed ja samad inimesed on nii kristlased kui ka riigi kodanikud. Selles mõttes ei saa neis kirikut ja riiki täielikult lahutada. Kirikul ja riigil on küll erinevad funktsioonid, kuid kristlikust seisukohast alluvad mõlemad – kristlane ja kodanik – Jumala valitsusele.

KÜSIMUSI JA ÜLESANDEID:

1. Milliseid kiriklikke ameteid tead? Kas kiriklikud ja riiklikud ametid võivad olla seotud?
2. Mis võib põhjustada kirikute rohkuse?
3. Leia Piiblist kohad, kus Jeesus on pannud aluse ristimise ja armulaua sakramendile.
4. Kas eelistate oma probleemile lahendust otsida psühholoogi või kirikuõpetaja juures? Miks?
5. Milliseid probleeme võib vaimuliku südametunnistusele tekitada kohustus pihisaladust hoida?

RÜHMATÖÖD JA ARUTLUSTEEMAD:

1. Milleks on usklikele vaja kirikut?
2. Missuguseid põhjendusi oskate tuua laste ristimise poolt, missuguseid selle vastu?

LÕPETUSEKS

*Ka sisaliku tee kivil jätab jälje,
 kuigi me seda ei näe.
 Iga mõte, mis tuleb ja läheb,
 jääb kuhugi alles.*
 Karl Ristikivi

Oled nüüd Piiblit ja selle põhimõisteid veidi lähemalt tundma õppinud. Nagu näed, on selles valdkonnas vaid vähestes asjades täielik selgus ja ühine arvamused. Seepärast on õpikus sageli kasutatud väljendeid, nagu *ilmselt, arvatavasti, suure tõenäosusega, osade teoloogide arvates* jne. Seisukohtade paljusust tuleb Piibli tundmaõppimisel paratamatult arvestada. Mõneti võiks seda võrrelda matemaatikaga, kus ühese vastuse saab aritmeetilistel tehetel täisarvudega, ruutjuurte korral tuleb arvestada kahe vastusega ja integraalide puhul on õigeid vastuseid juba teatud hulk, kuid mitte väljaspool hulka. Ühelt poolt oleks loomulik põhjendatuid seisukohti aktsepteerida, teisalt jälle kaasneb sellega oht arvata võimalikuks kõiksugused Piibli tõlgendused ja isiklik suhe Piibliga muutub ähmaseks.

Piibel võib inimesele sõbraks saada, kuid võib ka sisemist segadust tekitada. Temale lähenemine nõuab kannatlikkust ja visa tööd. Sageli tuleb mõne lõigu mõistmiseks tõsiselt pingutada või jõuda tõdemuseni, et see pole veel minu jaoks. Õppida Piibli "keelt" tähendab otsida sealt vastuseid oma igapäevastele kogemustele. Nii leiame sõnumi julgustamise kohta Jumala töötustest, hirmu kohta kaevetest ja palvetest, rõõmu kohta tänu- ja kiituslauludest ning tarkusesõnumi vanasõnadest.

Selles õpikus antakse Piibliga seotud temaatikast vaid üldine ülevaade. Sellel alal on palju seni rahuldavalt lahendamata probleeme, mille selgitamine nõuab sügavuti uurimist. Alati tuleb aga meeles pidada, et Piibel ei ole mitte ainult põnev materjal teaduslikeks uuringuteks, vaid inimestele ilmutatud Jumala Sõna.

Palju edu Piibli edasisel tundmaõppimisel!

SÕNASTIK

- allegooria** — mõistukõne, mis eeldab, et igal jutustusel või väljendil on peale otsese tähenduse veel sügavam tähendus
- apokalüptika** — (kreeka k. *ilmutuslik*) sümbolite ja nägemuste kaudu esitatud käsitus maailma ajalooost, kulgemisprotsessist ja lõpuaegadest
- apokriiva raamatud**
ehk apokrüüfid — hilisema tekkega VT raamatud, mis on osade kirikute poolt Piibli kaanonisse võetud (säilinud enamasti kreekakeelsetena)
- apostel** — (kreeka k. *saadik*) ristiusu kuulutaja ja õpetaja, keda Jeesus ise või mõni tema jüngritest oli õpetanud. Tähtsamad apostlid olid Jeesuse 12 jüngrit ja Paulus
- arhetiüp** — inimestele ühised alateadvuslikud kujutlused analüütilises psühholoogias, mille esinemist nähakse ka Piiblis
- armulaud** — kristlik sakrament, mis sümboliseerib Kristuse eneseohverdust inimeste päästmiseks ja tema osadust kristlaskonnaga
- dekaloog** — 10 käsku (2Mo. 2:2–17, 5Mo. 5:6–21)
- demütologiseerimine** — müüdi esitamine tänapäeval arusaadavas keelepruugis
- Deuteronomium** — üks VT allikas, mis pärineb 7.–6. sajandist eKr
- dialektiline teoloogia** — 20. sajandi alguses sündinud teoloogiline suund, mis rõhutab Piibli sõnumi olemasolu iga ajastu inimestele
- dogma** — kiriku õpetuslause, mis on tunnustatud vaidlustamatuks tõeks ja mis määrab kindlaks, kuidas peab uskuma
- dogmaatika** — teoloogia osa, mis tegeleb kiriku õpetusega
- eksegeetika** — teoloogia osa, mis tegeleb Piibli teksti seletamisega

- eksistentsialistlik piibliseletus** — Piibli tõlgendusviis, kus rõhutatakse teksti mõju inimesele tema käesolevas situatsioonis; oluliseks ei peeta ajaloolist tõde, vaid kuulutus esinevat kutset inimesele, et ta otsustaks oma usu üle
- Elohistlik allikas** — üks VT allikaist, mis pärineb 9.–8. sajandist eKr
- eshatoloogia** — õpetus lõpuaegadest ja eriti inimeste saatusest selle ajal
- esseendid** — juudi religioosne rühmitus, kes püüdis eralduda ühiskonnast ning pühendada palvetamisele, enesepiiramisele ja lõpuaegade ootamisele. Keskus asus Kumrani kloostriks
- evangeelium** — hea sõnum, hiljem kristlastele Jeesuse elust ja tegevusest jutustav kirjandusžanr
- fundamentalism** — piibliseletus, mis rõhutab Piibli absoluutset eksimatust ja autoriteeti kõikides küsimustes
- gnostitsism** — algkiriku ajal esinenud usulis-filosoofiline õpetus, mis rõhutas salajase teadmise tähtsust inimese lunastamisel
- ikoon** — peamiselt õigeusu kirikutes kasutatav pühapilt
- ilmutus** — Jumala tegevus, mille kaudu ta annab teada oma tahet
- Jahve** — VT-s Jumala nime tähistavate konsonantide JHVH tõenäoline hääldus
- Jahvistlik allikas** — vanim VT allikas, mis pärineb 10.–9. sajandist eKr
- juudikristlane** — juutlusest ristiusku pöördunu
- Kaananimaa** — Vahemere idapoolse rannikuala (Foiniikia ja Palestiina) nimi, mida kasutatakse Piiblis
- kaanon** — tähendab pilliroogu, *mõõdupuud*, *reeglit*, *normi*. Vanas kirikus hakati seda kasutama alates 4. sajandist kirikus kehtivate pühade kirjade loetelu tähenduses
- karismaatiline usukogemus** — usuline elamus, mis rõhutab Jumala Vaimu vahetut mõju inimesele
- katakombid** — kristlaste ja juutide matmiskohad, mis said tagakiusamise aegadel ka koguduse kogunemiskohaks. Suuremad katakombid asusid Aleksandrias, Sürakuusas ja Roomas
- katekismus** — kristliku õpetuse aluseid seletav õpik
- keerik** — rullraamat
- kirikukogu** — algselt piiskoppide kokkutulek kirikuasjade arutamiseks. Seitsme esimese kirikukogu otsuseid esimesel kristlikul aastatuhandel tunnistab enamik kirikuid
- kirjanduskriitika** — Piibli uurimise meetod, mis tegeleb teksti struktuuri ühtsuse ja ehtsuse küsimustega
- koinee** — lihtsustatud kreeka keel, mis levis hellenistlikus kultuuripiirkonnas
- koodeks** — raamatuks köidetud käsikiri
- Koraan** — pühakiri islamis
- lepitus** — Kristuse ristisurmaga loodud uus ühendus Jumala ja inimeste vahel, mis sai võimalikuks seetõttu, et Kristus kandis karistust inimkonna pattude eest

- liberaalne teoloogia** — kiriku õpetusest sõltumatu teoloogia, mis kasutab kõiki ilmalikke uurimismetodeid ka Piibli puhul
- liturgia** — kiriku toimetatav jumalateenistus
- lunastus** — inimese vabastamine kurja mõju alt Kristuse ohvri kaudu
- lunastuslooline piibliseletus** — Piibli tõlgendus, kus rõhutatakse Jumala tegevust ajaloos, mis saab usu kaudu inimestele arusaadavaks
- masoreedid** — juudi õpetlased, kelle ülesandeks oli heebreakeelse VT käsikirjade teksti kontrollimine ja mõistmist hõlbustavate märkuste kirjutamine käsikirja äärtele
- Messias** — Taaveti soost ideaalkuningas, keda alates 6. sajandist eKr oodati kui Iisraeli riikluse taastajat; ristiusk käsitleb saabunud Messiana Jeesus Kristust
- müstiline usukogemus** — usuline elamus, milles inimene tunnetab vahetut sidet Jumalaga
- müüt** — lugu Jumala või jumalate tegutsemisest, mis käsitleb inimese maailmapildi olulisi osi – maailma, inimese, ühiskonna ja kultuuri tekkimist ja ehitust ning seletab neis valitsevaid reegleid. Ei lange ühte ajaloolise seletusega
- nomaadid** — karjakasvatajad rändrahvad
- pagankristlane** — erinevatest usunditest ristiisku pöördunu (v.a juudid)
- papüürus** — mitmeaastane jõgede kallastel kasvav rohttaim, mille varrest valmistati juba 3. aastatuhandel eKr paberitaolist kirjutusmaterjali. Samuti nimetatakse ka papüürusest käsikirju
- pärgament** — noorloomade nahkadest valmistatud kirjutusmaterjal või sellele kirjutatud käsikirjad
- parusia** — Kristuse taastulemine
- Pentateuh** — viie Moosese raamatu koondnimetus
- Pešitta** — 1. sajandil pKr valminud VT süüriakeelne tõlge
- Preestriraamat** — VT-st eristatud allikas, mis pärineb 5. sajandist eKr
- prohvet** — inimene, kes selgelt ja inspireeritult kuulutab Jumala tahet
- prokuraator** — Rooma asevalitseja
- redaktsioonilugu** — Piibli uurimise meetod, mis selgitab redaktorite poolt tehtud muudatusi ja nende põhjusi
- ristimine** — kristlik sakrament, mille kaudu inimene võetakse kiriku liikmeks
- sabat** — hingamispäev, puhkepäev judaismis, millal paljud tööd on keelatud. Langeb laupäevale
- saduserid** — juutide religioosne rühmitus, kes oli valmis vastu võtma hellenistlikke mõjusid, pidas pühaks kirjaks vaid viit Moosese raamatut ja eitas surmajärgset elu. Olid juhtivatel kohtadel juutide omavalitsusorganeis
- sakraalne** — püha
- sakrament** — kiriku püha talitus, mille kaudu saavad inimesed Jumala armust osa
- selloodid** — juudi poliitilis-religioosne rühmitus, kes pooldas võitluses Rooma okupatsiooniga terroristlikke akte

- Septuaginta (LXX)** — VT vanim tõlge kreeka keelde, mis valmis 3. sajandil eKr Aleksandrias
- sümbol** — võrdpilt, millega väljendatakse sõnadega raskesti väljendatavaid mõisteid ja tundeid, kuid ka isikuid või sündmusi
- sünkretism** — erinevate religioonide elementide kokkusulamine või kooseksisteerimine
- sünoptiline** — samasuunaline. Sünoptilisteks evangeeliumideks nimetatakse Markuse, Matteuse ja Luuka evangeeliume, kus on ülesehituses ja sisus palju kokkulangevusi
- Suur Süneedrium** — juudi kõrgeim omavalitsusorgan Rooma impeeriumis
- Talmud** — usuliste ja juriidiliste tekstide kogum, mis sisaldab VT seadusi tõlgendatavaid kommentaare
- tamarisk** — igihaljaste või heitlehiste puude või väikeste puude perekond Aafrika ja Aasia steppides ning poolkõrbetes, osade liikide hangunud mahla saab tarvitada toiduks
- täpistajad** — juudi õpetlased, kes varustasid VT heebreakeelse teksti punktikujuliste vokaalimärkidega
- Targum** — VT arameakeelsed tõlked, mis sisaldavad tekstist arusaamist hõlbustavaid seletusi
- tekstikriitika** — Piibli uurimise meetod, mis püüab leida säilinud käskkirjade hulgast vanimad ja usaldusväärsemad ja selgitada nii välja täpne algtekst
- teoloogia** — usuteadus
- Tipitaka** — budistlik pühakiri
- tölnar** — Rooma võimude teenistuses olev juudi ametnik, keda kaasmaalased seetõttu põlgasid
- Toora** — Viie Moosese raamatu nimetus judaismis
- trinitaarne** — kolmainus
- usutunnistus** — lühike kokkuvõtte usu põhialustest
- vabastusteoloogia** — teoloogiline suund, mis näeb Jeesus Kristuses võitlejat sotsiaalse ebavõrdsuse vastu. Enam levinud Lõuna-Ameerikas
- variserid** — juutide religioosne rühmitus, kes pidas tähtsaks pühakirja täpset järgimist. Olid väga mõjukad lihtrahva hulgas
- verbaalinspiratsioon** — õpetus, mis eeldab, et Piibli autoritele on tekst inspireeritud sõnasõnaliselt
- vilistid** — sõjakad indoeuroopa rahvad, kes 2. aastatuhande lõpul valitsesid Vahemere idarannikul ning püüdsid oma mõjuvõimu kindlustada ka sisemaal
- vormilugu** — Piibli uurimise meetod, mis tegeleb piiblis leiduvate kirjanduslike vormide algupära ja ülesande selgitamisega
- Vulgata** — 405. aastal pKr valminud Piibli ladinakeelne tõlge, mis sai katoliku kirikus üldkasutatavaks

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
1. Piibel ja selle tekkelu	6
1.1. Piibel kui pühade raamatute kogumik	8
1.2. Vana Testamendi kultuuritaust, kirjutajad ja keel	15
1.3. Uue Testamendi kultuuritaust, kirjutajad ja keel	24
1.4. Piibli arheoloogia ja algtekstid	31
2. Kuidas uurida ja mõista Piiblit	37
2.1. Erinevaid ajaloo	39
2.2. Ajaloolis-kriitiline piibli uurimine ja selle vastukajad	45
2.3. Mõnest kahekümnenda sajandi piiblitõlgendusest	51
2.4. Piibli tõlkimise probleeme	57
VANA TESTAMENT	65
3. Ajalooramatud Vanas Testamendis	67
3.1. Alglood ja nende mõistmine tänapäeval	69
3.2. Esiisad ja nende vahekord Jumalaga.	76
3.3. Mooses ja kümme käsku	82
3.4. Iisraeli kuningad ja nende riigi edasine saatus	90
4. Prohvetlus ja prohvetiraamatud Vanas Testamendis	97
4.1. Prohvetid ja nende eriline suhe Jumalaga	99
4.2. Prohvetid enne küüditamist	105
4.3. Prohvetid rõhumise ja okupatsiooni ajal	111
4.4. Vana Testamendi apokalüptika	118
5. Õpetuslik ja poeetiline osa Vanas Testamendis	124
5.1. Laulud kui inimese palve ja usu kinnitus	125
5.2. Tarkusekirjandus üldinimliku kogemuse väljendajana	130
5.3. Iiob, kannatav inimene	135

UUS TESTAMENT	141
6. Jeesus Naatsaretist	142
6.1. Jeesuse elu ja tegevus	144
6.2. Evangeeliumide erinevus ja ühtsus	152
6.3. Jeesuse kuulutus	158
6.4. Jeesuse viimased päevad	164
6.5. Jeesuse ülestõusmine ja taevaminek	171
7. Esimeste kristlaste usk	177
7.1. Pauluse pöördumine, tema misjonireisid ja töö	177
7.2. Paulus inimesest ja tema saatusest	185
7.3. Johannese teoloogia ja Uue Testamendi ülejäänud kirjad ..	191
7.4. Uue Testamendi eshatoloogia	196
8. PIIBLI MÕJU ÜHISKONNALE JA KULTUURILE ...	201
8.1. Eestikeelse piiblitõlke kujunemislugu	203
8.2. Piibel ja ühiskond	209
8.3. Piibel kunsti inspireerijana	213
9. DOGMAATIKA ALUSED	220
9.1. Inimesest ja tema usust	222
9.2. Jumal kui looja	229
9.3. Jeesus Kristus kui lunastaja	237
9.4. Püha Vaim ja kirik	243
LÕPETUSEKS	250
SÕNASTIK	251